

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

**A GÖRÖG TÖRTÉNETÍRÁS FEJLŐDÉSE AKUSILAOSTÓL
HEKATAIOSON ÁT HÉRODOTOSIG**

KÉSZÍTETTE: GESZTESI ENIKŐ

2005.

EÖTVÖS LÓRÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

**A GÖRÖG TÖRTÉNETÍRÁS FEJLŐDÉSE AKUSILAOSTÓL
HEKATAIOSON ÁT HÉRODOTOSIG**

KÉSZÍTETTE: GESZTESI ENIKŐ

NYELVTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA
ÓKORTUDOMÁNYI DOKTORI PROGRAM

TÉMAVEZETŐ: DR. SZEPESSY TIBOR EGYETEMI TANÁR

Budapest

2005.

Tartalomjegyzék

Köszönetnyilvánítás.....	1
I. Bevezetés.....	3
A logographusok.....	4
A görög történetírás fejlődésének fő szakaszai.....	10
A görög utazás-történetek.....	15
A bölcséleti gondolkodás kezdetei.....	17
A görög kronológia.....	21
II. Akusilaos életére és munkájára vonatkozó adatok elemzése.....	29
Akusilaos élete.....	29
Akusilaos fő műve, a Genealogiai.....	34
Akusilaos és Hésiodos műveinek összehasonlító elemzése.....	36
Az elemzés összegzése.....	57
III. Hekataios életére és munkáira vonatkozó adataink elemzése.....	61
Hekataios élete és politikai szerepvállalása.....	61
Hekataios művei.....	70
Hekataios világképe.....	73
Hekataios é a periégésis-irodalom.....	75
Hekataios és Anaximandros.....	81
IV. A Periégésis részletes elemzése.....	85
Hekataios, az utazó.....	85
A Periégésis jellegzetességei.....	90
A Periégésis és Hérodotos.....	101
A Periégésis első könyve, az Európé.....	109
A Periégésis második könyve.....	126
Összegzés.....	143
V. A Genealogiai elemzése.....	150
A Genealogiai szerkezete.....	150
Hekataios Fr.1 / Prooimion/ - Hérodotos I 1. összehasonlítása.....	155
A Genealogiai töredékeiek elemzése.....	159
Összegzés.....	173

VI. Hekataios stílusa és nyelvezete.....	176
A testimoniumok stílusra vonatkozó adatai.....	177
A fragmentumok stiláris elemzése.....	178
Összegzés.....	191
Konklúzió.....	194
I. Melléklet: Akusilaos – Testimoniumok fordítása.....	203
II. Melléklet: Akusilaos – Fragmentumok fordítása.....	208
III. Melléklet: Hekataios – Testimoniumok fordítása.....	224
IV. Lexikon Akusilaoshoz.....	230
V. Lexikon Hekataioshoz.....	238
Bibliográfia.....	249

Köszönetnyilvánítás

Amikor 1984-ben a József Attila Tudományegyetem Bölcsészkarának Klasszika-filológia tanszékén megkezdtem latin nyelvi tanulmányaimat, álmomban sem gondoltam, hogy majdnem negyedszázad múlva egy disszertációt tehetek le az asztalra. A történelem – latin szak és az ógörög speciális képzés elvégzése után az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészkarán, annak is ógörög tanszékén folytattam tanulmányaimat, ahol 1993-ban kitüntetéses diplomát szereztem. Mindezek után felsőoktatási érdeméremmel tüntettek ki.

Óriási öröm és élmény volt a logographusokkal való foglalkozás, s merem remélni, hogy nem kevesebb örömet szerezhettek ezzel a munkámmal az olvasóknak is.

A témával még az 1990-es évek elején kezdtem foglalkozni, s először Akusilaos töredékeit vettem vizsgálat alá, s ebből készült el a szakdolgozatom is. Majd néhány év tanítás után tértem vissza tanáraink biztatására a kutatásokhoz. 1998-ban kezdtem meg az ELTE Ókortudományi doktori iskolájában tanulmányaimat, s folytattam a kutatásokat Hekataios töredékeinek megismerésével. Ekkor született meg bennem ennek a disszertációnak a témája, ti. hogyan vezet az út Akusilaostól Hekataioson át Hérodotosig, a történetírás atyjáig, s milyen szerepe van ebben a folyamatban Hekataiosnak, akinek egyesek nagyobb, mások kisebb jelentőséget tulajdonítanak a történetírók között.

Őszinte hálával tartozom mindazoknak, akik segítséget nyújtottak a több éves munkám során. Különösen hálás vagyok Szepessy Tibor professzor úrnak, akinek segítségével elmélyült a görög tudásom, óráival elkápráztatott. Ő volt az, aki elsőként ébresztette fel bennem, a harmadéves hallgatóban a történetírás iránti érdeklődést, támogatásával kezdtem el foglalkozni Akusilaossal. A professzor úr ellenőrizte a töredékekből készített fordításaimat, mindvégig biztatott, s legutóbb témavezetőként támogatt a disszertáció elkészítésében is.

Köszönettel tartozom azoknak is, akik pályám kezdetétől szárnyaik alá vettek, folyamatosan bátorítottak, és szakmai tanácsaikkal segítettek. Szeretném megragadni az alkalmat, hogy köszönetet mondjak szegedi tanárainknak, közülük is elsőként Maróti Egon professzor úrnak, akivel demonstrátorként három, majd tanársegédként egy évet dolgozhattam, s akinek az első publikálási lehetőséget is köszönhettem. Nagy köszönettel tartozom Tar Ibolya docensnek,

akinek az érdekes órái mindig emlékezetesek maradnak számomra, illetve aki éveken keresztül nyújtott számomra, hogy a tanszékén oktathassak. Tegye Imre docensnek, aki egy életre megszerettette velem a krétai és a mykénéi kultúrát, és akinek javaslatára jelentkeztem a doktori képzésre. Meg szeretnék emlékezni †Szádeczky–Kardoss Samu professzor és Olajos Terézia docens görög óráiról is.

Köszönettel tartozom azoknak is, akik Budapesten a doktori képzés során tanítottak. Mindenekelőtt Borzsák István tanár úrnak, aki a disszertációk ismertetésekor volt nagy segítségemre, minden egyes alkalommal volt egy-egy olyan ötlete, mely a kutatásokat előbbre vitte. Hálás vagyok Adamik Tamás professzor úr szervező munkájáért, s érdekes óráiért, Bízattásáért. Ritoók Zsigmondnak köszönettel tartozom, aki ötleteivel és értékes tanácsaival, s olykor könyveinek kölcsönadása által sokat segített nekem, továbbá Maróth Miklós professzor úrnak a filozófia órákon átadott ismereteiért. Hálás vagyok Horváth Judit docensnek mély görög nyelvtani ismereteimért. Sajnos már nem érhatték meg köszönetnyilvánításomat †Harmatta János professzor úr, †Kapitánffy István és †Bollók János docensek, akiknek óráin az embert egyre nagyobb vágy fogta el, hogy minél többet olvasson és művelődjön.

Őszinte köszönetemet fejezem ki volt osztályfőnökömnek és latin tanáromnak, Dr. Kiss Lászlónének, a Szilády Áron Gimnázium /Kiskunhalas/ tanárának, aki egy életre megszerettette velem a latin nyelvet és kultúrát, s akivel a mai napig szakmai és emberi kapcsolatot ápolok.

Iskolámnak, a Garay János Gimnázium /Szekszárd/ igazgatóinak, Zentai Andrásnak, Dr. Rósner Gyulánének és Lemle Bélánének köszönöm, hogy lehetővé tették, hogy gimnáziumi elfoglaltságaim mellett részt vegyek a görög szemináriumokon és előadásokon, illetve a doktori képzés óráin.

Őszintén köszönöm családomnak, minenekelőtt a szüleimnek, Dr. Gesztesi Tamásnak és Dr. Lendvai Piroskának, hogy éveken keresztül türelemmel viselték hétvégékbe, hosszú estékbe és éjszakákba nyúló elfoglaltságaimat, szeszettelükkel és empátiájukkal mindig mögöttem álltak.

I.

Bevezetés

Amikor gondolatban Görögország földjére lépünk és hozzákezdünk az itt létrejött kultúra tanulmányozásához, azt érezhetjük, hogy közelebb kerültünk saját kultúránkhoz és jelenünkhöz. Éppen az a legcsodálatosabb a görög kultúrában, hogy olyan sokan látnak benne példaképet, tanulságot, gyönyörködési forrást. Racionalizmusa, emberközpontúsága, igényessége a fenség és a derű megvalósítására különbözteti meg a többi néptől. A görög nép szabadság utáni vágya és szabadságtudata hatalmas értelmi és érzelmi erőket szabadított fel: öntudatot, felelősséget, ügyességet a gazdálkodásban és az értékesítésben – mindezzel együtt az esztétikum iránti fogékonyságot.

A VII. századra a Földközi-tenger keleti térségében kialakult nagy kultúrák – az egyiptomiak, asszírok, babilóniaiak, krétaiak kultúrája már háttérbe szorult. A görögök népe, immáron a világtörténeti fejlődés hordozója, ekkor már közel volt történelme csúcspontjához. A görög kereskedelem és hajózás behálózta a Földközi-tenger egész térségét.¹ Körös-körül a tengerparton, nyugaton a Gibraltár-szorosig, keleten a Fekete-tengerig görög gyarmatok létesültek. A mai Spanyolország, Dél-Franciaország, Észak-Afrika partjai mentén, főleg pedig Dél-Itáliában és Szicíliában, valamint Kis-Ázsiának a görög anyaországgal szemben fekvő és vele az égei-tengeri szigetek láncolatán át kapcsolatot tartó nyugati partvidékén virágzó görög városok jöttek létre.

A tengeri hajózás és kereskedelem jólétet teremtett ezekben a városokban, s ezzel kialakultak az általános művelődés alapjai is. A tenger és az általa előmozdított érintkezés idegen népekkel és azok gondolkodásmódjával – ez a történelemben mindig és mindenütt ösztönző és felszabadító hatással van a szellemi életre. Az ókori kereskedők és hajósok voltak az elsők, akik kételkedni merészeltek hazájuk hagyományos életformáiban, gondolkodásmódjában és a vallási képzetekben. A tengerparti települések és kereskedelmi központok, először Kis-Ázsia görögök lakta partjai mentén, azután Itáliában, még később a görög anyaország partvidékein létrejövő városok – mindenekelőtt Athén – voltak a legelső helyek, ahol a filozófiai és a tudományos gondolkodás mozgásba jött. A kedvező földrajzi és

¹ H.Treidler: Eine alte ionische Kolonisation im Numidischen Afrika – ihre historische und geographische Grundlage. Historia. 1959. 257-283. A szerző az ión kolonizáció idejét 700-550 közé teszi. /A cikk végén 1100-tól kezdődően összefoglalja a kolonizáció történetét az ión felkelésig/. Először a görög kolonizáció során az Égeikum elfoglalása történik a szigetvilággal együtt. Ehhez csatlakoznak a jól ismert kolonizációs vállalkozások / Kymé - az első vállalkozás -, Massalia /Hérodot. V 9/, Adria, Ibéria, Tartéssos /Hérodot. I 163/, majd a görög Afrika létrejötte /Naukratis, Kyréné (Hérodot. II 96; 97)/. Hekataiosnál is megjelenik az ión kolonizáció ismerete lsd. Fr. 343.

társadalmi feltételekhez társult az a szerencsés történelmi körülmény, hogy a görögök ugyan élénk kulturális cserét bonyolítottak le a keleti kultúrákkal, sőt civilizációjuk alapjai sok tekintetben keleti eredetűek, a fejlődés szempontjából perdöntő időkben mégsem igazta le őket Kelet egyetlen régi birodalma sem. Ehhez járult a görög nép lelkialkata; a gazdag szellemi és művészi tehetség szerencsésen párosult az egészséges valóságérzéssel illetve a fogékonysággal a rend és a mérték iránt. Az archaikus Görögországban mindez megteremtette a filozófiai és a tudományos gondolkodás és vizsgálódás felvirágzásának feltételeit. A Kr.e. 550 körüli évekre tehető az az időszak, amikor az első filozófusok és irodalmi tehetségek az ésszerű gondolkodás, a racionalizmus eszközei segítségével, természetes okokkal próbálták magyarázni a világot.

Dolgozatom célja éppen ennek az időszaknak, a korai görög történetírás jellemzőinek, a legkorábbi görög történetírók, a logographusok tevékenységének, írói munkásságuknak bemutatása. Vizsgáljuk meg először, hogy kik is az imént említett történetírók!

Logographusok alatt a görög irodalomtörténet azokat a történetírókat érti, akik a VI.-V. században éltek Görögország különböző területein. Iosephus Flavius szerint² azok, akik történetírással vállalkoztak /Kadmosra, Akusilaosra gondol illetve azokra, akiket Akusilaos után kell időben elhelyezni/, időben kevéssel a perzsák Hellás ellen indított támadása /480/479/ előtt éltek. Dionysios Halikarnasseus Thukydidésről írt munkájában³ meglepően hosszú leírást olvashatunk a logographusokat illetően. Hérodotos elődeinek tekinti őket, akik a Peloponnésosi háború előtt éltek egészen Thukydidés koráig. Kiemeli a szerzők hasonló írói céljait /proai/resij/ és tehetségét /duna/mij/. Hangsúlyozza, hogy egyesek a görög, mások idegen népek történetét írták meg, s az adatokat népekre és városokra vonatkoztatva gyűjtötték össze, a helyi hagyományoknak megfelelően őrizték meg, s úgy adták közre, hogy abból semmit sem vettek el és semmit sem tettek hozzá. Alapvető céljuk az volt, hogy az egyes városokban, népeknél megmaradt emlékeket közismertté tegyék. Munkáikban mu=qoi/ őrződtek meg. Legtöbbször mindannyian ugyanazt a stílust, az egyszerű, világos, témához illő stílust /le/cij/ továbbá az ión dialektust használják, amit majd Hérodotos emel magas színvonalra. A szóválasztás /su/nqesi/j o)noma/twn/ tekintetében is ugyanarra törekedtek, ti.

² A testimoniumok és a fragmentumok két jelentős kiadása: C. Müller: *Fragmenta Historicorum Graecorum* /FHG/. I. Parisiis. 1841. F. Jacoby: *Die Fragmente der Griechischen Historiker* /FGrHist/ Berlin, 1923. A disszertáció során Jacoby beosztását vettem alapul, mert Jacoby az akusilaosi és a hekataiosi töredékek esetén is logikus rendszerbe rendezte a hagyományozott töredékeket. Jacoby FGrHist. Akusilaos T3.

³ Jacoby FGrHist. Hekataios T17: Dionys. Hal. De Thuc. 5.

az egyszerű és mesterkéletlen kifejezésre, a szóképeket mint fűszert használták. A stílus – és gondolatalakzatokat, stíluserevéket illetően általában szintén nem tértek el a mindenki által használt, érthető és megszokott dialektustól. A járulékos stíluserevék közül a szerző szerint nem mindegyik van meg náluk, és nem is következetesen, hanem csak imitt-amott.

Ilyenek a fenség /u(/yoj/, a nyelvi szépség /kallirhmosu/nh/, az ünnepélyesség /semnologi/a/ és a nagyszerűség /megalopre/peia/. Dionysios Halikarnasseus szerint viszont Hérodotosig hiányzik belőlük a feszültség /to/noj/, a magvasság /ba/roj/, a gondolatot ébresztő szenvedély /pa/qoj/, továbbá az izmos és céltudatos szellemiség /pneu=ma/, amelyből az un. szónoki erő fakad /deino/thj/.⁴ Véleménye szerint munkáikban van valamiféle báj, egyesekben több, másokban kevesebb, ezért maradhattak fenn az írásaik.

Cicero⁵ három szerzőt emel ki a legkorábbi történetírók közül, névszerint Pherekydést, Hellanikost és Akusilaost, akik mindenféle díszítés nélkül régi idők, emberek, helyek, események emlékeit örökítették meg, így stílusuk egyhangúvá vált.⁶

Iosephus Flavius⁷ és Menandros⁸ szerint e szerzők genealógiákat írtak, de ezek a genealógiák mítoszok is egyben /muqikai/. Clemens Alexandrinus és Iosephus Flavius⁹ azt hangsúlyozza, hogy a logographusok, pl. Akusilaos Hésiodos műveit átalakították prózává, kijavították, s mint saját munkáikat adták közre. Az antik szerzők tehát egyetértenek abban, hogy a logographusok a nagy görög történetírók elődei, akik sok tekintetben megújítják Hésiodos és Homéros munkáit, de ugyanakkor még sok tekintetben alatta maradnak a két leghíresebb görög történetíró, Hérodotos és Thukydides alkotásainak.

A logographus /logogra/foi/ szó görög eredetű. A kifejezés két görög szó, a lo/goj és a gra/fw összetételéből származik.¹⁰ Használatos emellett még a logopoio/j kifejezés is,

⁴ A testimonium kiemelkedő jelentőséggel bír a logographusokról fennmaradt információhordozók közül alapossága és tárgyilagossága miatt.

⁵ Jacoby FGrHist. Akusilaos T8.

⁶ Cic. De or. II 53: sine ullis ornamentis monumenta solum temporum, hominum, locorum, gestarumque rerum reliquerunt.

⁷ Jacoby T6.

⁸ Jacoby T4.

⁹ Jacoby. T5; T6.

¹⁰ Bux: logographen /logogra/foj/. RE XIII 1927. 1021-1027; Kl. Wegenast: logos. Der Kleine Pauly 3. 710; Antik lexikon 1993. 344-345; Ókori lexikon 1902 I/2. 1114; Bollók János: logográfusok. VII. 7. 1988. 371-373.

teljesen azonos jelentésben.¹¹ A *gra/fw* annyit jelent, mint „írok”, a *lo/goj* szó a görög nyelv történetében mindvégig élő, gyakran és tág jelentéskörben használt kifejezés, az ókori görög grammatikában, rétorikában, logikában, filozófiában és teológiában azonban sajátos értelmet nyer, szakkifejezéssé vált.¹² A *logos* szó a *le/gein* görög igéből származik, tőhangzováltozással /ablaut/.¹³ Így alapvetően a „beszéd” kifejezéssel hozható kapcsolatba. Homérosznál még nem használatos a kifejezés. Csak két helyen találkozhatunk vele, akkor is pluralis alakban¹⁴. Egy szinonimákat tartalmazó szócsalád utolsó tagja: *e)/poj*, *mu=qoj*, *ai)=noj*, *lo/goj*. A Kr.e. VI.-V. században különül el a jelentésük. Az első három szó jelentése korlátozottabbá vált. Az *e)/poj* szó két jelentésben lett használatos, először is hexameteres verssor esetében alkalmazzák, másrészt pedig az ilyen verssorokból álló epikus költeményekre. A *lo/goj* ezzel szemben a prózában jelenik meg, nem verses alkotások esetében használjuk, a legvilágosabban a *mu=qoi* kifejezéssel való összehasonlítás során érthetjük meg a kifejezésünk értelmét. Aristotelés¹⁵, megkülönböztetve a költészettől a prózát, ez utóbbit, melynek ismertetőjegyei, hogy hiányzik belőle a mérték, a ritmus és a zene, nevezte el *lo/goj*-nak. Ugyanezt a szót használta, hogy a költemény tartalmának, az eposz vagy a dráma cselekményének kivonatát jelölje, s ily módon a *lo/goj* jelentéstartalmát tekintve gyakran egybeesett a *mu=qoj* fogalmával. A *lo/goj* azonban már Aristotelés előtt használatos volt filozófiailag a filozófiai tárgyú dialógus, valamint mondai és történeti elbeszélések jelölésére. A filozófiatörténetben első ízben Hérakleitos¹⁶ gondolataiban játszott e kifejezés központi szerepet. A fennmaradt töredékekben a *lo/goj* jelenti az élettelen és az élő természet s az emberi lét objektív törvényszerűségeit, másrészt a valóság törvényszerűségeit helyesen felismerő gondolkodást és annak törvényeit.

Grammatikai terminusként a szó a prózai beszéd egy mondatának jelölésére szolgál, amelynek alkotóelemei az artikulált, írásban jelölhető hangok, szótagok illetve az ezekből

¹¹ A két kifejezés használatát, alkalmazását és forrásait a Hekataios fejezetben fejtjük ki.

¹²Leisegang: *logos*. RE XIII 1927. 1035-1080; Kl. Wegenast: *logos*. Der Kleine Pauly 3. 710-715; Bollók János: *logos*. VII. 1988. 372-373.

¹³Kl. Wegenast: *logos*. Der Keine Pauly 3. 710.

¹⁴Hom. II. XV 393; Hom. Od. I 56.

¹⁵Aristotelés *Poétika* 48a 11.

¹⁶G. S.Kirk - J.E. Raven - M Schofield 1998. 271-316; Fr.1 Sextus Empiricus *adv. Math.* VII 132, 133.

képzett szavak. A teológiai jelentése a lo/goj-nak eredeti „szó”, „beszéd” jelentéséből vezethető le.¹⁷A logos egyértelműen teológiai fogalomként Chrysipposnál jelent meg először, aki a logost az emberek és az istenek közötti közvetítőként értelmezte. A hellénisztikus kortól a legkülönbözőbb görög és nem görög istenekkel azonosították, illetve továbbra is közvetítő szerepet játszott az emberek és az istenek között. Ebből következően a keresztényég idején a logos az Isten és az emberek között álló, vagyis a második isteni személyt, Krisztust jelent

A Kr.e. V. század végi nyelvhasználatban a logographus¹⁸ szónak sajátos és olykor pejoratív jelentése lett¹⁹: a pénzért vád- és védőbeszédet írását vállaló, rétorikai képzettséggel rendelkező literátorokat nevezték így. Jogi írók tehát, akik pereskedő feleknek bírósági beszédeket fogalmaztak meg, amelyeket azok maguk adták elő. Művészetük abban állt, hogy megértsék az illető ügyfél lényét, akinek a beszédet írják, és a szónoklatot formailag és tartalmi szempontból ennek megfelelően alakítsák. Ez valamennyi nyelvi eszköz tökéletes ismeretét feltételezte. Tevékenységük üzletszerűsége miatt azonban általában csak kevés tekintélyt szereztek maguknak hazájukban. Azonban pozitív példaként kell említeni Lysiaszt és Démostenést, akik ugyan logographosok voltak, illetve azok is voltak, mégis művészi színvonalon dolgoztak. Olyan beszédeket írtak, amelyeknek nemcsak tartalma, hanem érvelési módja és hangneme is megfelelt az előadó helyzetének és egyéniségének.

Összefoglalva tehát a logographus kifejezésnek kettős jelentését ismerjük. Értelmezhetjük a Hérodotos és Thukydides előtti írókra, az első lo/goj-t vagy mu=qoj-t²⁰ lejegyző történetírókra, akik a szó eredeti jelentésének megfelelően szavakból prózai munkát alkottak. Másrészt vonatkoztathatjuk például Antiphónra, Lysiasra, Démostenésre, akik jogi írók voltak, ellenszolgáltatás fejében bírósági beszédeket írtak.

Az epikus hagyományt folytatták a VI. században a logographosok, akik az ión görög városokban éltek. Az egész világra kiterjedő kereskedelmi tevékenység, a távoli utazások, valamint az idegen népekkel, országokkal és kultúrákkal való ismerkedés az

¹⁷ Perszónifikálása már Aristophanes Felhők című vígjátékában megtörtént az Igaz Beszéd és a Hamis Beszéd formájában, Platón Phaidrosában szintén személyes jelleget nyert, sőt ugyancsak Platón különböző istenekkel, így Herméssel és Pannal azonosította.

¹⁸Kunst: Logographen /logogra/foj/. RE XIII 1927. 1027-1033; H. Volkmann: logographos. Der Kleine Pauly 3. 709.

¹⁹ Platón Phaidr. 257C.

²⁰ Thukydides elzárkózik attól, hogy a mitikus elemeknek fontos szerepet tulajdonítson történeti munkájának megírásában. Az első könyvében /lsd. később idézve is/ tagadja, hogy a muqw/dej nála szerepet játszik. J. Gould: Hérodotos. New York. 1989. 11-33.

ismeretlen dolgok megvizsgálására és kutatásra / (istori/a/ ösztönözte az íónokat. Bár a logographusoknál az így szerzett értesülések bősége következtében a történelmi, földrajzi, néprajzi érdekességek és a legendás elemek még nem váltak el egymástól, mégis az a törekvés, hogy az eseményeket és tapasztaltakat írásba foglalják, és ezzel a múltra vonatkozó tudást biztosítsák, az irodalomtörténet következő korszakában az analizáló-rendszerező szemlélethez, a történelmi folyamat kritikai értékeléséhez, és ezzel együtt az igazi történetírás kialakulásához vezetett.

Az egyszer megtörtént események nem azért érdekelték az ókori történetírókat, mert megtörténtek, hanem a jelenben is érződő hatásuk, és a jövőről kialakítandó helyes kép megrajzolása miatt tartották azokat fontosnak. A logographusoknál, különösen Hekataios töredékei esetében látszik az a törekvés, hogy a hagyományos, az elődöktől /pl. Akusilaostól/ örökölt ábrázolási módot is elfogadják, ragaszkodtak az elődök gondolataihoz, alapjaiban nem változtattak a tőlük eltanult módszereken, mégis a mítoszok racionalizálása folytán mindig egy kicsit magasabb szinten megírt műveket hagytak hátra.

A logographusok népek, városok történelmével foglalkoztak, mégpedig saját városuk hagományja alapján. Sok név maradt fenn azok közül, akiket már az antik szerzők közéjük sorolnak. Nehéz meghatározni, hogy mikor írták a műveiket, ki kire volt hatással közülük, egyéb történelmi adatok és információk segítségével azonban a következő fejezetekben meg fogjuk kísérelni, hogy egy körülbelüli kronológiát adjunk.

A logographusokról fennmaradt legrészletesebb testimonium a már korábban részletesen elemzett passus Dionysios Halikarnasseustól²¹, aki itt a korai görög történetírók közül igen sokat megnevez. Szerinte a Peloponnésosi háború előtt sok prózaíró élt, sok városban, így a samosi Eugeónt, a prokonnésosi Déiochost, a parosi Eudémost, a phygeléi Démoklést, a chalkédóni Amelésagorast, a milétosi Hekataios és Kadmost, az argosi Akusilaost, a lampsakosi Charónt nevezi meg név szerint. Majd azok következnek, kik kevésbé a Peloponnésosi háború előtt éltek egészen Thukydides koráig, nevezetesen a lesbosi Hellanikos²², a sigeioni Damastés, a keosi Xenomédés, a lyd Xanthos és sokan mások.

Töredékek, adatok maradtak még fenn az athéni és a syrosi Pherekýdéstől, a makedon Theagenéstől, a rhégioni Hippýstól, a szintén rhégioni Glaukostól, az élisi Hippíastól, a thasosi Stésimbrotostól és Hérodórostól, aki Hérakleióból származott.²³

²¹ Dionys. Hal. De Thuc. 5.

²² Gudemann: Hellanikos. RE VIII 1. 1912. 101-155.

²³ Az említett szerzők töredékeit Müller FHG és Jacoby FGrHist. című művében találhatjuk meg.

Az említett szerzők között vannak írók, akikről többet, s vannak, akikről kevesebbet tudunk. Éppen ezért dolgozatom témájául két olyan szerzőt választottam, akiktől viszonylag sok töredék maradt fenn, Akusilaostól kevesebb, Hekataiostól már jelentősebb számú. A két logographus töredékeinek elemzésével, különösen a jelentősebb számú hekataiosi fragmentumok vizsgálatán keresztül viágos képet kaphatunk a korai görög történetírás jellegéről, sajátosságairól, s választ kaphatunk arra a kérdésre is, hogy a két logographus /a szó tartalmát fent vizsgáltuk/ i(storiogra/foj-nak is nevezhető-e vagy sem; Hérodotos híres történeti munkájának kezdő szavait olvasva ugyanis nyilvánvaló, hogy ő már egyértelműen annak tartja magát:

(Hrodo/tou (Alikarnasse/oj i(stori/hj a)po/decij h(/de ...²⁴

A i(stori/a²⁵ kifejezés jelentős változáson ment át. Míg a modern irodalomban a történelem elnevezéséül szolgál, addig eredetileg széles területre használták, magában foglalta a történelmen túl a földrajzi, az ethnográfiai, a zoológiai és a botanikai leírásokat, vizsgálódásokat is.²⁶ Ezek a vizsgálódások a korai görög történetírásban nem különültek el egymástól, összefüggének egymással. A szó ión eredetű, az i(/stwr²⁷-nak /a latin vid-tő/ egy elvont, absztrakt alakja, a kifejezés kutatást, vizsgálódásokat jelent.²⁸ Hérodotos ezt a kifejezést a gnw/mh, az o)/yij és az a)koh/ szavak mellé állítja²⁹, nyomatékosan kifejezésre juttatva azt, hogy az ión történetírás tapasztalati tényeken alapul, mentes minden előítéllettől³⁰. S még mielőtt belekezdenénk elemzésünkbe, érdemes Thukydidesnek azokat a sokat idézett sorait megkeresnünk, amelyben elődeiről beszél, a logographusokról³¹:

²⁴ Hérodot. I 1.

²⁵ W. Schmid - O. Stählin 1948. 687.

²⁶ K. Fritz 1967 5; F. Lassere Quaderni di storia 1976.115; W. Nestle 1961. 115-116; W. Schmid - O. Stählin 1948. 687-688.

²⁷ Hom. II. XVIII 501; II. XXIII 486.

²⁸ Hérodot. I 1; II 99: Me/xri me\n tou/tou o)/yij te e)mh\ kai\ gnw/mh kai\ i(stori/h tau=ta le/gousa e)sti/ ...

²⁹ A. B. Lloyd: Hérodotos. Book II. Leiden, 1988. 77-140. Részletesen foglalkozik a szerző a második könyvben Hérodotos módszereivel, megállapítja, hogy nála a i(stori/a olyan vizsgálódást jelent, amelyben a szóbeli kérdés igen nagy szerepet játszik, s a legfontosabb abban, hogy felfedezze az igazságot.

³⁰ Egy történelmi munka címeként a i(stori/ai először Ephorosnál jelenik meg, azután Diyllosnál, Phylarchosnál, Polybiosnál, Poseidóniosnál, Tacitusnál stb.

³¹ Thukyd. I 21. Ford. Muraközy Gyula.

„Mindamellett mégsem fog tévedni az, aki a felhozott adatok alapján lényegében elfogadja az itt nyújtott áttekintést, s nem ad hitelt a költők mindent felnagyító és feldíszítő alkotásainak vagy a logographoszok elsősorban a közönség meghódítása s nem az igazság kiderítése végett alkotott elbeszéléseinek, amelyeknek igazságát nem lehet ellenőrizni, s amelyeket idő múltával annyira átszőnek a mesék, hogy elvesztik hitelüket, hanem inkább az lesz a meggyőződése, hogy a tényeket, már amennyire a nagy időbeli távolság lehetővé tette, a legvilágosabb bizonyítékok alapján és kellő megalapozottsággal tártam fel.”

E sorok alapján megállapíthatjuk, hogy Thukydides a logographosok közé sorolja Hérodotoszt és elődeit is, továbbá, hogy a tudományos történetírás szemszögéből nézve, s azzal szembeállítva nevezi logographosoknak a régebbi ión történetírókat.³² Kérdés, hogy tényleg ilyen negatív képet kell-e rajzolni az ión történetírókról, vagy közülük néhányan, különösen Hekataios, valami újat, maradandót alkottak-e.

Dolgozatunk további fejezeteiben erre a kérdésre és a korábban felvetett problémákra keresünk majd választ.

*

Mielőtt azonban hozzákezdének Akusilaos és Hekataios töredékeinek elemzéséhez, valamint annak a vonalnak a megrajzolásához, amelynek végpontján Hérodotosz történeti munkája áll, először a görög történetírás fejlődésének fő szakaszait vázolom fel. Ezt követően mutatom be a földrajzi környezetnek a Kr.e. VII. század elejétől megfigyelhető kiszélesedését, amelynek jeleit már Hekataios munkáiban felfedezhetjük, s sok nyomát találhatjuk meg a halikarnassosi történésznél. A történetírással párhuzamosan, a Kr.e. VI. században jelenik meg a kritikai filozófiai gondolkodás is, s mivel ennek igen jelentős hatása van Hekataios mindkét munkájára, néhány oldalt e téma bemutatására is szentelhetünk. A bevezetés végén pedig a kronológia ókori fejlődését, annak típusait vázolom fel, természetesen nem minden részletére kitérve, s kiemelem közülük azokat az időszámítási fajtákat, amelyek az általunk vizsgált korszakban, vagy egyáltalán az antik időszakban megjelentek, illetve fontosak voltak.

³² H. Reyner 1965 415-433: Hérodotosz elődeinek tartja az ión történetírókat, de megállapítja, hogy - mint Vergiliusnál és Ovidiusnál, - a legkorábbi ión görög történetíróknál és Hérodotosznál is megjelenik saját területük, koruk idealizálása /pl Hérodot. I 142: „Ezek az iónok, akiknek a területén van a Paniónion is, ismereteink szerint a legszebb emberek, s városaikat is a legkellemesebb éghajlatú tájakon építették fel. Hérodot. III 106: ...ahogy például Hellasban a legkellemesebb az időjárás az évszakok arányos változása következtében/.

Mielőtt a görög történetírás Hérodotos és Thukydides korabeli, és az őket megelőző időszak jellemzőivel, a kritikai gondolkodás megjelenésével foglalkoznánk a történetírással és a filozófiai gondolkodásra vonatkozóan, rajzoljuk meg a történetírás fejlődésének képzeletbeli vonalát!³³

Mint ahogyan fent láttuk, a görög történetírás a tudományhoz hasonlóan ión eredetű, idegen országok és népek felfedezéséből alakult ki. Fejlődéséhez ösztönzést a homérosi eposzok adtak, amelyek igyekeztek a korai görög világot egységként ábrázolni, de az események ábrázolásában még a mondákra és a mítoszokra támaszkodtak. Ezt az epikus hagyományt folytatták a Kr.e. VI. században a logographusok, akik a gazdaságilag és kulturálisan felvirágzó kisázsiai ión görög városokban eleinte szóbeli előadásban, később írásos feljegyzésekben őrizték meg a történeti hagyományt. Bár Hérodotos óta a historiográfia tulajdonképpen történeti témákra koncentrált, a Földdel és a néprajzzal való kapcsolata sohasem tűnt el teljesen.

A hellenisztikus időben lezárt formai fejlődés kialakította a történetírás meghatározott típusait és alapirányait. Az egyik ilyen irányvonalat az egyetemes történelemírás, az egész emberiséget felölelő ábrázolások jelentik, beleértve természetesen a nem görög történelmet is. A történelmi monográfia egy jelentős korszakot választott ki, s azt önmagában zárt korszakként értelmezte és mutatta be /pl. Thukydides/. Sajátos formája a korrajz, amelynek tárgya a szerző által átélt jelen. A helyi hagyományokból keletkezett a hangsúlyozottan lokálpatrióta és régiségtani érdeklődésű helytörténet. A történelmi tények időbeli rögzítésének és kronologikus elrendezésének igénye vezetett a krónika kialakulásához, amely egyúttal lehetővé tette a múlt eseményeinek gyors áttekintését /Eratosthenész, Nepos, Varro, Hippolytos, Eusebios/. A kiemelkedő politikai egyéniségekről a hellenisztikus korban biográfiák születtek. A retorikusan feldíszített Nagy Sándor történetek, amelyek a hadvezér történelmi alakját nimbuszal övezték, közeledést jelentettek a történelmi regény felé. Mivel időközben a történetírás a szórakozást is megpróbálta szolgálni, egyes művei a regényhez kezdtek hasonlítani /Alexandros-regény, Historia Augusta/.³⁴

A modern fogalmak szerint az antik történetírás általában nem törekedett arra, hogy az elsődleges forrásokat megfelelően feldolgozza és kiértékelje. Ezen túl régebbi idők feldolgozásánál legtöbbször megelégedtek a régebbi irodalmi ábrázolásokra történő hivatkozással. Ezért nem merész gondolat annak felvetése, hogy az antik történetírás

³³ A dogozatírás során felhasznált legfontosabb művek: W. Schmid - O. Stählin 19; H. Fränkel 1962; A. Dihle 1991; A. Lesky 1971; E. Norden 1958; Easterling - Knox 1985; W. Nestle 1961; K. Fritz 1967; Ritoók Zs. - Sarkadi J.- Szilágyi J. Gy. 1984; Az ókori görög irodalom. Szerk. Kapitnyfy I. - Szepessy T.; Martinkó A.: irodalom és történetírás. VII. 5. 313-318.

³⁴ Kiváltképp a rómaiaknál a poétikai műfajok nem ritkán történelmi anyagokat őriztek /eposz, fabula praetexta/.

legnagyobb eredményét a kortörténet területén vitte véghez. Ezt a hiányosságot és gyengeséget két erény egyensúlyozza ki, ti. az antik historiográfusok képesek voltak a jelenségek sokszínűségét a történelmi folyamatokat jelentősen mozgató erőkre visszavezetni, másrésztől értettek ahhoz, hogy a koncepciójukat a művészi eszközök és törvényszerűségek felhasználásával ölték megcáfolhatatlan formába. Az antik történetírás nem csak forrásként, hanem a művészi próza egyik legelőkelőbb műfajaként érdemel méltatást. Ez a megállapítás igaz számos történészre Hérodotostól Ammianus Marcellinusig.

A hellénisztikus kor történetírói rendkívüli súlyt helyeztek a hatásos kifejezési és ábrázolási módra: műveik célja már nem elsősorban az igazság keresése vagy a politikai haszon, hanem az olvasók szórakoztatása volt. Ennek nyomán a retorikus és a fantasztikus elemek előnyulása jellemzi e kor történetírását /Ephoros, Theopompos – retorikus történetírás, Kr.e IV. század/, másrészt a diadochos-kor írói érdeklődtek a hatásos, anekdotászerű történetek iránt, s nem vetették meg a csodatörténetektől sem /Duris, Philarchos – tragikus történetírás, Kr.e. IV.-III. század/.

E korszakban is kiemelkedik Polybios munkássága /II. század/. Róma világhatalommá emelkedéséről, ill. a Földközi-tenger térségében élő népek leigázásáról szóló művével politikai és erkölcsi nézeteit közvetítette. Az igazság és a történetírás társadalmi – politikai hasznosságának hangsúlyozásával a thukydidési hagyományokhoz próbált visszatérni, a közéleti események tényszerű vizsgálatával teremtette meg az ún. pragmatikus történetírást. Utána Róma lett az egyetemes történeti művek születésének központja.

Az időszámítás kezdete előtti és utáni évszázad jelentette a római történetírás virágkorát /Caesar, Sallustius, Livius, Tacitus stb./³⁵, míg az azonos időszak alatt keletkezett görög művek a kompiláció szintjére süllyedtek /Diodóros Sikeliótés, Dionysios Halikarnasseus/. A történetírásuk politikai motívumokból eredt, propagandisztikus célokat szolgált /Annales/. A kései köztársaság római történetírói azonos vonásokat mutatnak a származás /a szenátusi arisztokráciából származtak/, az anyag kiválasztása /ábrázolás: ab urbe condita, Rómára és a politikára korlátozódik/ és a tendencia /moralizmus/ tekintetében, amely jellegzetességek Tacitusra is kihatással vannak.

A Kr.u. II. század óta a görög történetírás ismét figyelemreméltó teljesítményeket mutatott /Appianus, Cassius Dio, Eunapios/, s alapvetően néhány kivétel ellenére meg tudta őrizni ezt a színvonalat a bizánci időszak kezdetéig.

³⁵ A római irodalomtörténet legszebb időszakának bemutatásához l. Adamik Tamás. Római irodalom az aranykorban. Bp. 2001.

A harmadik század viharai a görögök történelmi tudatának katasztrofális pusztulásához vezettek. A római történetírás utána már nem mutatott fel igazán nagy teljesítményeket. Az életrajz /Suetonius, *Historia Augusta*/ és a szegényes történelmi kivonatok /pl. Eutropius/ kiszorította a történeti teljességre törekvő ábrázolást. Utolsó alkalommal foglalta össze Róma történelmét Ammianus Marcellinus, Cassiodorus és Tours-i Szent Gergely munkássága pedig már egy új történelmi kor történetírásának kezdetét jelzik.

A görögök nagyon világosan és tudatosan felismerték, hogy a történetírás tudomány, vagy az lehet, és azt is, hogy valós eseményekkel kell foglalkoznia. A görög történetírás nem legenda, hanem kutatás; olyan konkrét kérdésekre keres választ, amelyekkel kapcsolatban az ember elismeri tudatlanságát. Nem teokratikus, hanem humanisztikus: a dolgok, amelyeket vizsgál nem *ta/ Qei=a*, hanem *ta/ a)nqrw/pina*. A vizsgált és leírt események a történetírás során egyre kevésbé kapcsolódnak a mítoszhoz. A történetek nem az időtlen múltban, a dolgok kezdetekor, hanem egy meghatározott időponthoz kötött múltban történtek.

Ez nem azt jelenti, hogy a legenda – akár a teokratikus történelem, akár mítosz formájában – idegen lett volna a görög szellemtől. Homérosz és Hésiodos műve nem kutatás, hanem legenda, s nagymértékben teokratikus legenda. Azt sem jelenti, hogy a hol teokratikus, hol mitikus legendás elemek az V. századi történészek klasszikus műveiből teljesen hiányoznának. F. M. Cornford³⁶ hívta fel a figyelmet arra, hogy még a józan és tudományos Thukydidesnél is találhatók ilyen elemek. Cornfordnak igaza van, s hasonló legendás elemek közismerten gyakoriak Hérodotosnál is. A görögök történetírásában azonban mégsem az érdemel figyelmet, hogy tartalmaz történetietlen maradványokat, hanem az, hogy ezekkel együtt annak elemeit is tartalmazza, amit a szó igazi értelmében történelemnek nevezünk.

A görög nép úgy találta, hogy az egész természet a szakadatlan változás látványát nyújtja, az emberi élet pedig minden másnál hevesebben változik. Eltérően a kínai vagy a középkori európai civilizációtól, amelynek az emberi társadalomról alkotott felfogása abba a reménybe kapaszkodott, hogy változatlanul megőrizheti fő szerkezeti vonásait, a görögök mindenekelőtt arra törekedtek, hogy szembenézzenek és megbékéljenek azzal, hogy az effajta állandóság lehetetlen. Az emberi ügyek szükségszerű változékonyságának ez a felismerése volt a görögök történelem iránti különös érzékenységének forrása.

A görögök határozott értéket tulajdonítanak a történetírásnak. Maga Platón írta³⁷, hogy a helyes vélekedés nem kevésbé hasznos az életvezetés szempontjából, mint a tudományos

³⁶ Thucydides *Mythistoricus*. London, 1907.

³⁷ Menón 97a-b.

ismeret. Élt bennük az érzés, hogy az ember képes ellenőrizni a saját sorsát, és úgy gondolták, hogy ezt a képességet csak az emberi tudás határai korlátozzák. Az emberi életet beárnyékoló végzet görög szemmel nézve csak azért romboló erő, mert az ember képtelen átlátni működését. Ám még ha nem is értheti meg, akkor is lehet róla helyes véleménye, s ha ilyen véleményre szert tesz, kitérhet a végzet csapásai elől.

A Kr.e. V. századi görög történészek számára Görögország története nem létezett. Lehet története az események terjedelmes sorának, például a görög-perzsa háborúnak vagy a peloponnésosi háborúnak, de csak két feltétellel. Először is ennek az eseménysornak önmagában hitelesnek kell lennie: legyen kezdete, közepe és vége, mint Aristotelésnél a tragédia cselekményének.³⁸ Másodszor, legyen *eu)su/noptoj* /jól áttekinthető/, mint Aristotelésnél a városállam. Miként Aristotelés szerint³⁹ civilizált emberek egyetlen kormányzat alatt élő közössége sohasem állhat több polgárból, mint ahány még meghallhatja egyetlen hírnök szavát, vagyis a politikai szervezet méreteit egy tisztán fizikai tény korlátozza, ugyanúgy a történelem görög elméletében is benne van az, hogy egyetlen történeti elbeszélés sem foghat át egy emberéletnél több évet, mivel csak ezen belül alkalmazhatók a rendelkezésre álló kritikai módszerek.⁴⁰ A történészek Görögországban nagyon kritikusak voltak a szemtanúk elbeszéléseivel szemben. Ezen szemtanúk vallomásait felhasználó módszeren nyugszik azoknak az elbeszéléseknek a rendkívüli megbízhatósága és következetessége, amelyeket az V. század két nagy történetírója, Hérodotos és Thukydides hazájukról végül is megírtak⁴¹.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy a görög történetírás volt az első kritikai történetírás. Ezt a criticizmust a kisázsiai görögség fejlesztette ki, eszközként a szubjektívizmussal, a különböző tradíciókkal szemben, szemlélete a tények megfogalmazása felé fordult.⁴²

³⁸ Aristotelés: Poétika 50b 24-31; 50b 35.

³⁹ Aristotelés: Politika 1326b 2-26.

⁴⁰ R. G. Collingwood A történelem eszméje c. munkájában /Budapest, 1987./ a szerző arról beszél, hogy mivel egyéb tudományos módszer nem létezett az V. században, három korlátja volt a korabeli történetírásnak. Az első, hogy ez a módszer csak kis történeti távlatot engedélyezett (igaz, hogy röviden a távolabbi múlt eseményeiről is írtak, de ezeknek a fejezeteknek a megbízhatósága gyengébb, tudományos értéke kisebb.) A második, hogy a görög történész csak olyan eseményekről írhat, amelyek még élnek azoknak az embereknek az emlékezetében, akikkel személyes kapcsolatba kerülhet, így a történész csak nemzedékek életrajzírója. A harmadik, hogy a módszer miatt a sok történelmet, történetet nem lehetett egyetlen átfogó történelemben összegezni. Az író a görög és a római történetírás jellegével részletesen foglalkozik e könyv 63-96. oldala közti terjedelemben.

⁴¹ Martinkó A.: irodalom és történetírás. VII. 5.kötet. 313-316.

⁴²K. Fritz /1967/ könyvének első, általános alapelveket megfogalmazó fejezetében a történetírás kritikai szemléletének elemzése mellett olyan, főként a hellenizmus időszakában /Aristotelés/ fontossá vált kérdéseket vet fel, hogy melyik filozófikusabb, a történetírás vagy a költészet, továbbá, hogy a történettudomány művészet vagy tudomány-e.

A kritikai történetírás kezdetét abban a formában, ahogy keletkezett, számos faktor egy időben történő találkozása határozta meg. Ide sorolható az írás tudományának átvétele a keleti elődöktől és az átvettek alapján egy fonetikai jelrendszer kialakítása, ami rövid idő alatt a görög kulturális központokban a kommunikáció eszközévé vált. Csak így lehetett megőrizni hosszú ábrázolásokat úgy, hogy az ne legyen kitéve semmilyen változásnak. Továbbá fontos faktor volt az írás tudományának gyors elterjedése a VII. században, ami segítette egy olyan kritikai szellem kialakulását, amely már mentes a vallási és egyéb hagyományoktól. Az eredmény a korai görög filozófia, a matematikai és asztronómiai tudomány valamint egy kis idő múlva a kritikai történetírás kialakulása.

*

A világ keletkezéséről szóló mitikus-vallásos hiedelmek filozófiai kritikájával párhuzamosan bontakozott ki a sokrétű /kozmológiai, fizikai, földrajzi/ szakirodalom. A gyarmatosítás nyomán a földrajzi ismeretek bővülésével a történelmi módszerek is fejlődtek. A VII. században vállalkozások indultak a távolabbi területek megismerésére⁴³, ezek az utazások a földrajzi ismeretek kiszélesedését eredményezték, s hatással voltak a Kr.e. VI.- V. századi földrajzi – történelmi irodalom kialakulására. Nem véletlen tehát, hogy Hekataios és Hérodotos is érdeklődni kezdett a földrajz és a néprajz iránt. Elemezzünk néhányat ezek közül!

A legrégebbi utazás-történet, amelyről Hérodotos számol be, a samosiakhoz kapcsolódik.⁴⁴ Kólaios, amikor Platea szigetéről Egyiptomba akart utazni, egy erős keleti szél nyugatra sodorta Gibraltáron át az Atlanti-óceánba, Tartéssosba. Ez kisforgalmú kereskedőváros volt, később azonban fontos kereskedelmi gócponttá vált. A samosiak készítettek egy bronz vegyítőedényt, krátért, és felajánlották Hérának. Hérodotos szerint innen ered a samosiak Kyrénével kötött szoros barátsága. Nehezen hihető történet, de mégsem tekinthető minden történelmi alapot nélkülözőnek. Kyréné alapítása a VII. század harmadik negyedének a végén lehetett, és ennek a gyarmatosításnak az előkészítése a század közepére eshetett. Több minden szól amellett, hogy a VII. század közepén vagy talán még valamivel korábban is közvetlen kapcsolat állt fenn Görögország és a spanyol partok nyugati részén fekvő Tartéssos között.

A második vállalkozás ebben a korszakban, amelyről híradás maradt fenn, az afrikai kontinens körülhajózása a VII. és VI. század fordulóján, s melyet az egyiptomi király, Nekós

⁴³ K. Fritz 1967. 25-37.

⁴⁴ Hérodotos. IV 152.

megbízásából tettek. Hérodotos⁴⁵ nem hiszi, hogy a hajósokra, amikor Afrika déli részénél keletről nyugati irányban hajóztak, délben a nap jobbról sütött, miként azt állították. Az utazás a Vörös-tengertől indult az Indiai-óceánon át dél felé, majd Afrika nyugati partjai mentén északra, a Gibraltáron át vissza Egyiptomba. Hérodotos beszámolója szerint több mint két évig tartott, mert a hajósok közben többször pihenőt tartottak. A hajósok föníciaiak voltak az egyiptomi király megbízásából. Ez kétségkívül megfelel a valóságnak, mivel ebben az időszakban a föníciaiaké volt a vezető szerep a hajózásban, amit később a karthágóiak vettek át.

Afrika körbehajózását a perzsa Sataspés expedíciója követte.⁴⁶ Egy vétsége miatt Xerxés halálra ítélte őt. Az életét akkor tarthatta meg, ha Afrika körülhajózását ellentétes irányban megismétli. Útra kelt, de megfordult és hónapok múlva visszatért Egyiptomba. Beszámolt a királynak arról, hogy útja során pálmalevélből készült ágyékkötőt viselő törpékkel találkozott. Mivel azonban nem volt képes körülhajózni Afrikát, az uralkodó kivégeztette. Az expedíció a 490/480-as évekre tehető. Xerxés megbízását senki sem vonja kétségbe, s valószínűleg a karthágóiak senkit sem engedtek át Gibraltáron, ez okozta Sataspés vesztét is. Az azonban biztos, hogy ahhoz, hogy Hérodotosnak ilyen információi legyenek, valakinek el kellett jutnia Kamerun környékére, ahol a pigmeusok éltek.

Tudunk még két expedícióról, ezeket Hérodotos nem említi, és nem ismert az időpontjuk sem. Az egyik, Euthymenés utazása,⁴⁷ ennek során Euthymenés az Atlanti-óceánban dél felé hajózott, ahol látott egy folyót. Megfigyelte, hogy a folyóban a krokodilokhoz hasonló állatok voltak, s hogy a torkolaton túl az óceánban a víz édes volt, ezek alapján feltételezhető, hogy a Nílus volt. Valószínűsíthető, hogy Euthymenés legalább Szenegálig, ha nem Nigériáig eljutott.

A másik egy újabb expedíció /Hanno expedíciója/ az afrikai partok mentén.⁴⁸ Az expedíció fő célja a mai Marokkó partjai mentén egy új települést létrehozni, ezt követően az afrikai partokat tovább dél felé kutatni, illetve kísérletet tenni Afrika körbehajózására nyugatról kelet felé haladva.⁴⁹ Történelmi szempontból azt a fontos információt szerezhetjük a

⁴⁵ Hérodot. IV 42.

⁴⁶ Hérodot. IV 43.

⁴⁷ K. Fritz 1967. 29; F. Jacoby FGrHist. 1 F 344 f.; Aet. 4, 1, 2; Sen. Nat. 4, 24. Diels Vorsokr. 12 A 6 és O. Gigon Der Ursprung der griech. Philos. Berlin, 1945.90: Ez az utazás Kr.e. 580 előtt nem történhetett, és biztos, hogy korábban történt, mint Hekataios / 510?/vagy Anaximandros /550/ tevékenysége.

⁴⁸ Különös, hogy Hérodotos nem említi ezeket a vállalkozásokat. Hanno expedíciója Sataspés vállalkozása és Hérodotos IV. könyvének befejezése között történhetett.

⁴⁹ Hanno expedíciója pun /karthágói/ nyelven egy bronz táblán maradt fenn, később rövidített görög fordításban egy heidelbergi kéziratban. Daebritz RE VII 2360-2363; Plin. Nat. Hist 2, 6; 5, 8; Arr. Ind. 43, 11-12; GGM 1p. 369; M. Marc. Heracl. Epit. Peripl. Menipp. 2;

vállalkozások ismeretében, hogy a föníciaiak után a karthágóiak voltak az elsők, akik körülhajózták Afrikát.

Említésre méltó még például a nasamónok expedíciója, amelyre az V. század első felében került sor a Lybia sivatagos területein át⁵⁰.

Folytathatnánk még a sort több expedíció ismertetésével⁵¹. Azt a következtetést azonban ezekből az adatokból is levonhatjuk, hogy a VI. század elejétől /vagy még a VII. századtól/ az V. század harmadik negyedéig, vagyis Hérodotos történeti munkájának keletkezéséig a görögök földrajzi horizontjának kiszélesedése volt jellemző. Megfigyelhető egy teljes újraorientálódás a világban, továbbá a mitikus vagy félig mitikus világról szóló elbeszélésekkel való szakítás, aminek óriási jelentősége volt a történetírás fejlődése szempontjából is. Az újra orientálódás időszakát három nagy történeti esemény előzte meg, az ún. dór vándorlás lezárulása, a görögök elterjedése a szigetekre és partvidéki részekre, továbbá a gyarmatosítás megindulása, melynek nyomán a görög nép tengeri néppé vált.

*

A szó szűkebb értelmében vett bölcséleti gondolkodás a Kr.e. VI. században a görögségnél születik meg. Időben és térben /Milétos/ is egybeesik tehát a kritikai gondolkodás megjelenésével. A görög filozófia kialakulása egy másik disszertáció témája lehetne, most csak azokat a filozófusokat /nekik is csak azokat a gondolatait/ kívánom bemutatni, akiknek a gondolkodásában hasonló jelenségek, változások figyelhetőek meg, mint a legkorábbi történetírók esetében.

W. Jaeger⁵² a kialakuló görög gondolkodásról írt munkájának második fejezetében azt hangsúlyozza, hogy a filozófia kialakulásának három igen jelentős alakja volt, akiket együttesen a milétoszi természetfilozófusoknak nevezhetjük és nevezzük is a hellénizmus óta, ti. Thalés, Anaximandros és Anaximenés. Mindhármuk gondolkodását egy egyedüli, ősi anyagi elem feltételezése határozta meg, melynek elkülönítése a legfontosabb lépése a valóságról alkotott minden rendszeres leírásnak⁵³

A görög filozófia csak másoktól, különösen a keleti népektől átvett anyag alapján tudott kialakulni. A fent tárgyalt újraorientálódás szellemének első egyértelmű kifejeződése Thalés idején történt. Megfigyelhető nála, hogy a specifikus görög hagyományok viszonylag

⁵⁰ Hérodot. II 32-33.

⁵¹ K. Fritz 1967. 33-35.

⁵² W. Jaeger 1953. 28-49.

⁵³ G. S. Kirk - J. E. Raven - M. Schofield: A preszókratikus filozófusok. Budapest, 1998. 125-244; H. J. Störig: A filozófia világtörténete. Budapest, 1997. 19-96.

A filozófiai témához felhasznált további irodalom: K. Fritz 1967. 37-47; W. Nestle 1961. 113-115; A. Dihle 1991. 100-104; stb.

kis szerepet játszanak nála, míg keleti ismereteket gyakran átvesz, de ezeket saját megfigyelésekkel és következtetésekkel kiegészíti, kibővíti és nem ritkán pontosítja. A VI. századi bölcsekről /pl. Solónról is/ szokás volt feltételezni, hogy látogatást tettek Egyiptomban, a görög tudomány forrásánál. Thalést, a legkorábbi görög geometrist /A görög szó egyaránt jelent „földmérő”-t és „mértantudós”-t/ különösen jó okkal kapcsolták össze a földmérés tudományának hazájával. Az Aetios által leírt utalás⁵⁴ a filozófus hosszabb egyiptomi tartózkodásáról egyedülálló és nem meggyőző. Az azonban valószínű, hogy Thalés járt Egyiptomban.⁵⁵ Több matematikai eredményt ugyanis kézenfekvő e keleti területhez kötni. Diogenés Laertios⁵⁶ Hierónymosra támaszkodva azt állítja, hogy Thalés az árnyékuk segítségével megmérte a piramisokat. Valószínűleg a Kr.e. 585-ben bekövetkezett napfogyatkozást is megjósolta. Ez a tett hosszú távra kiterjedő megfigyeléseket és feljegyzéseket feltételez, amelyek Thalésnek és követőinek nem álltak a rendelkezésre, viszont a babilóniaiak már kétség kívül rendelkeztek ezekkel. Tehát eredmény a babilóniaiaktól átvett anyag kiegészítése saját megfigyeléseivel és következtetések levonása. Thalés a fizikában is megpróbálta a keleti hagyományokból átvett anyagokat gyakorlatiasan felhasználni. Számos alapvető tézist állított fel. Itt most a vízről alkotott elképzelését kell kiemelnünk. Az az elképzelése, hogy a Föld egy darab fához hasonlóan úszik a víz felszínén⁵⁷, összhangban van azzal, hogy a világ a vízből ered, a víz az a)rxh/. Ez a babiloni és sumér elképzeléseken alapul.

Anaximandrosz filozófiájára a koncepció merészsége jellemző⁵⁸. A világ teljes kialakulási és fejlődési rendszerét rekonstruálni akarja. Megpróbálja minden dolog végét előre meghatározni. Leghíresebb fennmaradt töredéke azt mondja, hogy a dolgok végül oda térnek vissza, ahonnan keletkeztek, oda történik pusztulásuk is.⁵⁹ Világtörténet az, amit megpróbál nyújtani. A világ fejlődése Anaximandrosz szerint azzal kezdődött, hogy a meghatározhatatlan

⁵⁴ Aetios I 3,1: Qalh=j ...filosofh/saj de\ e\ n Ai)gu/pt% h)/lqen ei)j Mi/lhton presbu/teroj.

⁵⁵ Proklos in Eucl. P.65: Qalh=j de\ prw=ton ei)j Ai)/gupton e)lqw\ n meth/gaghn ei)j th\ n (Ella/da th\ n qewri/an tau/thn ... /ti. a geometriát/Λ.

⁵⁶ Diog. Laert. I 27.

⁵⁷ Seneca Quaest. Nat. III 14: ait enim /ti Thalés/ terrarum orbem aqua sustineri et vehi more navigii mobilitateque eius fluctuare tunc, cum dicitur tremere; Aristotelés cael. II 13: 294 a 28; Aristotelés met. I 3: 983 b 6.

⁵⁸ A. B. Lloyd: Herodotus Book II. 126-127. A szerző Anaximandrosznak a Földről /pl. Hippolytos ref. I, 6,3; Arist. cael. II 13/, a világról /Hippolytos ref. I 6,2; Arist. phys. VIII 1/, a meteorológiáról /Hippolytos ref. I 6,7; Aetios III 3,1/ kialakított fő gondolatait ismerteti.

⁵⁹ Simplicios in phys.p. 24, 17 Diels: ... e)c w(=n de\ h(ge/nesi/j e)sti toi=j ou)=si, kai\ th\ n fqora\ n ei)j tau=ta gi/nesqai <kata\ to\ xrew/n>...

semmiből kivált valami,⁶⁰ ami meleget és hideget teremtett. Amint ezek az ellentétes erők kialakultak, harcolni kezdtek egymással, s a Föld jelenlegi formája ennek a csatának az eredménye. A világ kialakulásának ezen ábrázolása nagy vonalakban alakult ki, sok részlet tisztázatlan. Az egész alapvonásai azonban világosan kivehetőek.. A világ kialakulásának egy korábbi állapotában forró láng volt a Földet körülvevő levegőben, majd több a Földet körülvevő tűzgyűrű alakult ki. Az égitestek úgy jöttek létre, hogy tűzkörként leváltak a kozmoszban lévő tüzről, és levegő zárta őket körül. Lélegzőnyílások maradtak a körökben, s ezek a lyukak azok, amik számunkra csillagokként jelennek meg. A föld, a víz, a levegő és a tűz többé-kevésbé elválík egymástól. Ez a Földnek az az állapota, amit ismerünk, de a harc folyik tovább. A levegő megpróbálja a tüzet teljesen körülzárni, ami néha sikerül neki, de akkor a tűz villámként ismét előtör a felhők közül. A Nap egyre jobban kiszárítja a tengert, a tengerből felszálló pára azonban kibillenti a Napot a pályájáról, és napfordulókat okoz.

Anaximandros úgy gondolja, hogy a világ tovább fog fejlődni és változni, azonban a vég számára eleve meghatározott, ugyanis a dolgok oda térnek vissza, ahonnan származnak.

Nem elégedett meg azonban ennyivel, megpróbálta a kozmosz élőlényeinek történetét is felvázolni. Ebből az anyagból azonban csak kevés maradt ránk.⁶¹

Két érdekes adatot emelhetünk ki Anaximandros zoológiai és antropológiai gondolatai közül. Azt állítja, hogy az első állatok a nedvességből születtek, s tüskés héj vette körül őket. Életkoruk előrehaladtával kijöttek a szárazföldre, s miután a burok leszakadt róluk, rövid ideig más formában éltek. A másik elképzelése szerint az emberek úgy keletkeztek, hogy a felmelegedett vízből és földből halak keletkeztek, és az ember-előzmények a halak belsejében tartózkodtak magzatként addig, amíg nem voltak képesek magukat ellátni. Ezzel szemben áll a teológikus magyarázat, miszerint Prométheus formálta az embert.

Nem kevésbé nagyszerű kozmogóniai elképzelése sem. Úgy gondolja, hogy a Föld alkotja a kozmosz középpontját. Fent van az, ami a kozmosz középpontjától távol, lent, ami ahhoz közelebb van.

Kísérletet tett⁶² egy térkép segítségével a földfelszín grafikai meghatározására. Hérodotos szerint ezt az éggömböt, egy gnómónt és a nap 12 részre osztását a görögök a babilóniaiaktól vették át.⁶³

⁶⁰ Aristotelés phys. III 4: 2003 b 7: ... tou= de\ a)pei/rou ou)k e)/stin a)rxh/ ...

⁶¹ Aetios V 19,4; Pseudo-Plutarchos Strom. 2; Censorinus Die nat. 4,7; Hippolytos ref. I 6,6; Plutarchos Quaest. conv. VIII 8,4.

⁶² Hekataios, akit Anaximenés tanítványának is neveztek, ismerte ezt a térképet. Ennek a kapcsolatnak az elemzését Hekataios történeti munkáinak elemzése során fogjuk megtenni.

⁶³ Hérodot. II 109: ... po/lon me\n ga\r kai\ ta\ duw/deka me/rea th=j h(me/rhj para\ Babulwni/wn e)/maqon oi((/Eilhnej./

Az antik történetírás szempontjából alapvető jelentőségű, hogy létezett egy olyan mű, mint Anaximandros kozmológiája. Anaximandros kozmológiája merészebb, mint bármi, ami Thalés gondolataiból fennmaradt, de a mitikus elemek teljes kizárását nézve Thalés Anaximandros valódi elődje volt.

A milétosi Anaximenés Anaximandrosnak volt a társa, s ő is azt tanította, hogy az embert körülvevő természet egyetlen és határtalan, de vele szemben nem meghatározatlannak tartotta, hanem meghatározottnak, minthogy szerinte a levegő volt a mindenség ősprincipiuma.⁶⁴ Úgy vélte, hogy minden a levegőnek a ritkulása és sűrűsödése révén jön létre. A mozgás öröktől fogva létezik. Először a Föld jön létre, a Nap, a Hold és a többi csillag keletkezésének a forrása a Föld.⁶⁵ Az égitestek a Földből jöttek létre ennek fölfelé tartó kipárolgása révén, a megritkuló párákból ugyanis tűz keletkezett, a magasba került tűzből pedig összeálltak a csillagok.⁶⁶ Anaximenés azt állítja, hogy a levegő isten.⁶⁷ Valószínűleg mondott valamit az istenekről, okkal következethetünk arra, hogy ennek végkicsengése szerint maguk az istenek is, akik a világban vannak, a mindent körülvevő levegőből jöttek létre, és ez az, ami valóban isteni eredetű. Ha ez így van, akkor Anaximenés Xenophanés és Hérakleitos előfutára lehetett a hagyományos istenképzeteinek bírálatában. Viszont nála sincsen az isteneknek emberi formája.

Az ión filozófiából teljesen eltűntek az antropomorf istenalakok. Hangsúlyozzák a filozófusok, hogy az istenek nem rendelkezhetnek emberi vagy állati alakkal, viszont mindent látnak, hallanak és érzékelnek.

A gondolkodásnak ez a módja, azaz az emberi alakot öltött istenek vagy az emberi cselekedet analógiájára tudatosan cselekvő istenek kizárása bizonyos értelemben mind annak kizárását jelenti, ami a mindennapi tapasztalatban nem jelenik meg, aminek abban nincs meg az analógiája. Ez semmiképpen sem azt jelenti, hogy megpróbáltak egy teljesen új világképet kialakítani. Sokkal inkább azt mutatja, hogy a legjelentősebb milétosi természetfilozófus, Anaximandros sem keveset vett át a keleti hagyományokból, amit azonban átvett, azt kritikának vetette alá, s ezt azokra a dolgokra is kiterjesztette, amelyek közvetlen megfigyelésnek vagy vizsgálatnak nem voltak alávetettek /a Föld alakja, a csillagok stb./. Anaximandros azon fáradozott, hogy megalkossa a világ és a kozmosz teljes képét. Teljeset

⁶⁴ Aristot. Met. I 3:)Anacime/nhj ... a)e/ra a)/peiron e)/fh th\ \\\n a)rxh\n ei)=nai...

⁶⁵ Pseudo-Plutarchos Strom. 3.

⁶⁶ Hippolytos ref. I 7,5.A.

⁶⁷ Cicero Nat. Hist. I 10,26: ... post Anaximenes aera deum statuit...

abban az értelemben, hogy időben és térben a legnagyobb kiterjedését érje el. Jellemző rá, hogy először az egész keretet, a teljes kozmoszt igyekszik meghatározni, majd behúzza a szerkezeti vonalakat, és csak legvégül kezdi el a részletekkel kitölteni /Föld, csillagok, meteorológiai jelenségek, antropológia/. Ez a módszer a kritikai történetírás kialakulására nagy hatással volt. Hekataios, mint majd a későbbi elemzés kapcsán látjuk, így írja le a Föld képét is. Mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, s a következő fejezetekben a történetírás kapcsán bizonyítani is fogjuk, hogy a kritikai szemlélet a filozófiában és történetírásban körülbelül egyidőben, a Kr.e. VI. században jelent meg.

*

A történetírás kialakulásához hozzátartozik, hogy a történelmi eseményeket más eseményekhez viszonyítani kell, illetve a történéseknek valamilyen kronológiát kell adni. Már az egészen primitív, úgynevezett természeti népeknél is mindenütt megtaláljuk azt a törekvést, hogy az életük körében végbemenő vagy azzal kapcsolatban észlelt eseményeket az idő és a tér kategóriái szerint rögzítsék. A műveltségnek magasabb fokán álló népeknél ez a törekvés már fokozottabb és folyton tökéletesedő módszerekben nyilvánul meg. A kultúrnépek az időmérést és az időszámítást tudománnyá fejlesztették. Ez a tudomány a kronológia vagy kortan, amely ma már önálló tudomány és egyszersmind a történelemnek egyik fontos segédtudománya.

Az ókor Kelet népei egy-egy fontos eseménytől, egy király trónra lépésétől, egy győzelmes csata, hadjárat befejezésétől, vagy egy szentély felszentelésétől eredeztették időszámításukat. Ezért az időszámításuk csak korlátozott, területiális érvényű volt, ami a történelmi események pontos datálását megnehezíti. Előfordult, hogy egy mitikus, tehát önkényesen kiválasztott dátum szolgált a kronológia alapjául, pl. a héberek a Kr.e. 3761-et tekintették a világ teremtése dátumának, s a zsidó vallás még ma is ehhez igazodik. A mohamedánok viszont Kr.u. 622-től, a hidzsra évétől kezdik az időszámításukat. A kronológia különböző formái a modern kutatók számára lehetővé tették, hogy a kronológiai összehasonlítás alapján, relatív /az események egymáshoz viszonyított sorrendje/, vagy abszolút kronológia /egy távolabbi eseményhez, mint kezdőponthoz viszonyított – abszolút – időpontja/ kialakításával a történelmi eseményeket pontosabban datálják.

A görögök esetében minden nagyobb térségnek megvolt a saját naptára – ezen belül az egyes nagyobb polisok is önálló rendszert alakítottak ki. Jelenleg több mint 80 különböző helyi naptárt ismerünk, amelyek mindegyikében eltértek a hónapok elnevezései és az év kezdete. Az önállóságukat őrző polisok a naptár tekintetében is önállóak voltak. Közös tulajdonságai voltak azonban az eltérő rendszereknek, hogy mindenütt holdhónapok voltak

használatban, s mindenhol egyidőben kezdődtek a hónapok, bár más-más nevet viseltek. A szökőhónapok egységes rendjét azonban nem sikerült megvalósítani: egységes és következetes ciklust még Athénben sem vezettek be.

Szerzőink, Akusilaos és Hekataios idején azonban már nyomait láthatjuk az időszámítási módok közül néhányának. Ezért tekintjük át, hogy miképpen viszonyították az eseményeket egymáshoz Görögországban!

A görög nép esetében több módját figyelhetjük meg az időszámításnak.⁶⁸

1. **A generációk /geneai//** alapján történő időszámítás a kronológia alapvető formái közé tartozik. Vélhetően a görög nemesi társadalom családi hagyományaiból alakult ki. Személyek és események becsült időbeli meghatározását szolgálta, mindenekelőtt a korai időkben, s megbízható történelmi források híján, a görög történelem kezdeti eseményeinek meghatározását segítette, pl. a trójai háború, az ión vándorlás, genealógiák / családfák/. Az ilyen adatok felhasználása azonban problematikus marad, mivel legtöbbször hiányzik a generációk hosszúságának meghatározása, s nincs meg a konvenció sem a **genea/** időtartamára sem.^{69/}

⁶⁸ A legfontosabb felhasznált irodalom: W. Sontheimer: *Zeitrechnung*. RE IX A2. 1967. 2455-2464; H. Kaletsch: *Zeitrechnung*. Der Kleine Pauly 5. 1473-1489; A. E. Samuel: *Greek and Roman Chronology*. Regensburg, 1972. Hahn I: *Naptári rendszerek és időszámítás*. Budapest, 1983.

⁶⁹ Hérodotos /II 142/ azonban 100 évet határoz meg 3 generációra, ezt azonban az gyengíti meg, hogy Hérodotos különböző generációhosszúságokat használ, itt 33 1/3t, az a)kmh/-ra 40 évet, a lydiai Mermnadák királyainál 39 évet, és a lyd Héraklidák esetében 23 évet.

F. Jacoby RE VII 2742-2743: elemzi, hogy mit tett Hérodotos a kronológia kilakításában, s hogy van-e ennek előzménye a görög történetírás történetében. Jacoby megállapítja, hogy Hérodotos abszolút kronológiát alkalmaz. E. Meyer /Foschungen I. 1892. 154f./ művére hivatkozik, aki azt állítja, hogy ezt a szisztémát nem a halikarnassosi maga találta ki, hanem átvette, s megállapítja, hogy ez a rendszer egy görög szerzőtől származik, valószínűleg Ióniából. Jacoby szerint először a keleti dinasztiák /lídek, médek, asszírok/ leszármazásának bizonyítására használták. A szisztéma alapjai a szinkronizmusok voltak. Hérodotos szerint /II 145/ Hérakléstől 900 év telt el/, ezért foglalkoznak Héraklés alakjával és tevékenységével sokat a logographusok, lsd. későbbi elemzés/. Ugyanebben a caputban a másik viszonyítási pont pedig a trójai háború. Trója bukása /II 145/ 1250-re tehető. Héraklés 1330-ra. Az ión vándorlás szétvált a dórokétól, két generációval később történt. A dór vándorlás pedig 2 generációval később történik a trójai háborúnál /1330 – 1250 – 1170 – 1090/ Hekataios tehát 40 évet számolhatott egy generáció esetén. Ezt nem fogadja el Hellanikos, aki rövidebb generáció bevezetését javasolja, 33 1/3 évet, amit Hérodotos is elfogadott. Azonban Thukydides is kerek évekkel dolgozik, 300 év /I, 13/, 260 év /I, 13/, 400 év /I, 18/, egy generációra 40 évet számít, de a szicíliai kolóniák alapításának kronológiájához 35 évet számol.

C. Masetti /Helikon. 1971/72. 279-288. /cikke szerint Hérodotos párhuzamot talál a lydiai és a Közel-keleti népek generációszámításában./ A lyd családfá a Héraklidákkal 675 évet foglal magában, az asszír, a méd és a szkíta hegemonia 676 év. A párhuzam már itt is jól látszik. Majd kitér Hekataios Hérodotos által történő bemutatására, a Hekataios életére vonatkozó, s későbbiek során részletesen még tárgyalandó II 143. caputra. Itt azt állítja, hogy Thébában 345 főpapot tartanak számon, ezek pirómisát megmutatták Hekataiosnak. Hérodotos viszont második könyvében 346 királyt említ /Hekataios Sésosrtristól számítja őket/. Ezzel bizonyítható, hogy ismerte Hekataios elképzelését, felhasználta, de meggyengítette a pirómis-történettel.

A tudományos kort megelőző időfelfogás sajátossága, „a korábbi, későbbi és az azonos időben történtben” való gondolkodás bevonult a történetírásba /szinkronizmusok/,⁷⁰ mivel a Kr.e. V. században a múlt számos eseménye már nem volt pontosan részletezhető, és egy megbízható, a történetírási kronológia szempontjából használható évszámítás még hiányzott. Ha valami teljes biztonsággal datálható, akkor a relatív kronológia egy abszolút kronológiává alakítható át. Hérodotos VII-VI. századra vonatkozó relatív datálásai nem pontosíthatók.⁷¹ Thukydides esetében azonban a különböző intervallumok segítségével megadott szinkronizmusok ellenőrizhetővé válnak.⁷² A Peloponnésosi háború történetírója a háború kitörésének évéhez, vagy egy békekötéshez viszonyítva ad meg történelmi eseményeket.

2. Az uralkodói évek szerinti keltezés a despotikus jellegű monarchiák jellegzetes időmeghatározó módszere volt nemcsak az ókori Keleten, hanem a hellenisztikus monarchiákban is. Azt az álláspontot fejezte ki, hogy egy bizonyos év jellegét az akkori uralkodó személye határozta meg leginkább. Ettől eltérő keltezés alakul ki a nem despotikus módon kormányzott társadalmakban. Az **eponim keltezés** abban áll, hogy minden évet egy-egy, rendszerint papi, de mindenképpen nagy tekintélyű hivatal évenként változó tisztségviselőjéről neveztek el, és a keltezésekben az ő nevét tüntették fel. Görögországban és Rómában is, történetük korai szakaszában az évet hivatalosan és civil formában az eponim főtisztségviselő nevével jelölték, ez volt az időszámításuk alapja. Nagy probléma, hogy ezek csak töredékesen maradtak fenn. Az év eleje és vége tehát hivatalos események által lett meghatározva. Tudjuk, hogy ilyen listát **Attikában** kezdettől fogva vezettek **az archónokról**, illetve Spártában az ephorosokról. Athénben az archónok Kr.e. 683/2-től évente váltakoztak, s ettől az évtől kezdve számos archóni év idejét ismerjük, tehát több-kevesebb hiánnyal, de mégis

⁷⁰ Pl. Hérodot. VII 166: „A hagyomány még azt is tudni véli, hogy Gelón és Thérón ugyanazon a napon győzték le Sicíliában Hamilkart, amelyiken a hellének a barbárokat Salamisnál.”

⁷¹ Pl. Solón-Kroisos történet /I 25-33/.

⁷² Thukyd.: I 87; II 2: „A népgyűlés ezt a békekötés megszegését kimondó határozatát az eubioi események után kötött harmincéves fegyverszünet tizennegyedik esztendejében hozta /Thuk. I 87/= Kr.e. 432.

A. W. Gomme: Hist. Komm. Thuc. 1, 392. 2,1f.

rekonstruálható a lista. A Kr.e. V-IV. századra /480/479-302/1-ig teljes⁷³/ vonatkozóan szinte hiánytalanul hagyományozott listával rendelkezünk. Így tehát a forrásokban minden e rendszert feltűntető eseményt megközelítőleg /VII-VI. század/, vagy teljes pontossággal /V-III. század/ meg tudunk határozni. Az valószínűtlen, hogy a VII. századtól kezdve rendszeresen vezették volna e listát, de jelentős, hogy a VI. század végére vonatkozóan 6 archón nevét ismerjük.⁷⁴ Az V. század végén valószínűleg publikálták az archónlistát. A Phaléroni Démétrios szintén nyilvánosságra hozott egy a)rxo/ntwn a)nagrafh/-t.⁷⁵ A III.-II. században az archónok egy negyede nem ismert /Kr.e. 31-ig 45 archón név hiányzik/, továbbá a lista vezetése több ízben megszakadt.

Az időszámítás **Spártában** az V. században **az ephoros listákkal** kap jelentőséget. Ebben a polisban az első három században csak két eponim ismert, ők azonban datálhatók is.⁷⁶ Thukydides révén fennmaradt egy a Peloponnésosi háború ephorosainak kronológiailag használható listája. Más ephoros listák is léteztek, de ezek a történelmi időszámítás szempontjából kevesebb jelentőséggel bírnak, mint a helytörténet számára. A listák maguk nem maradtak fenn, rekonstrukciójuk csak részben lehetséges. Argosban a Héra szentély vezető papnőjéről, Ephesosban Artemis főpapjáról nevezték el az éveket, Déloson szintén archónlista volt. Érdekes az is, hogy a hellenisztikus időszakban, a Ptolemaiosok idején Alexandriában a királyok szerinti dátumozásra épült egy másik hagyományozás Nagy Sándor és a Ptolemiosok uralkodókultuszának alátámasztására, amely szerint a királyi évek szerinti dátumozás mellett feltűntették az eponim főpapot is, pl. e)ḟ' i(ere/wj N. tou= N.) Aleca/ndrou kai\ qew=n)Adelfw=n [=Ptolem. II és Arsinoe II] kai\ qew=n Eu)ergetw=n [= Ptolem. III és a felesége].

⁷³ Diod. 11-20.

⁷⁴ Hérodot. VIII 51 megnevezi az archónt 480/479-re vonatkozóan, ti. Kalliadést /M. Miller, Klio 1965 109f./ illetve Thuk. II 2 azzal teszi biztossá a Peloponnésosi háború kitérését, hogy megnevezi a spártai ephorost, Ainesiaszt.

⁷⁵ Diog. Laert. I 22 = FGrHist. 228 F1.

⁷⁶ Elatos /Kr.e.754/3/; Chilón /Kr.e 556/5/.

3. Már az egyiptomi Óbirodalom idején és Mezopotámiában a Kasszita-dinasztia /Kr.e. XVII. század/ óta általános lett **a királyok uralkodó évei szerinti keltezés**. Ez a módszer egy király uralkodásán belül megbízhatóan tájékoztatott az események rendjéről, de hosszabb időszakokra nézve, amelyeken belül több királlyal kellett számolni, már sok nehézséget okozott.

A **spártai királylistát**, amelynek gyökerei Héraklésig nyúlnak vissza⁷⁷, Timaios az ephoros listával együtt foglalta bele saját időrendszerébe. A névsorokhoz a kormányzási éveket, különösen a régebbi királyoknál az alexandriai chronographiákból adták hozzá. Eratosthenés a királylistákat kronológiájának gerincéül használta az első olympias előtti időszakra. Sósibios saját kronológiai rendszerét a spártai királyi évekre alapozta, és megpróbálta harmonizálni a Timaios-féle olympias-rendszerrel.

A **diadochos-királyok** az éveiket a trón elfoglalásától illetve a társuralkodásuk kezdetétől számították.⁷⁸ A Ptolemaiosoknál addig, amíg a makedón kalendáriumhoz tartották magukat, az uralkodói év egybeesett a kalendáriumi évvel. A makedón királyi éveket a trónváltástól számítják. Az uralkodói éveket a chronographusok egész években számolták, ami azt jelenti, hogy a trónváltás évét vagy az utód vagy az előd uralkodásához számolták. Gyakran azonban a királyok éveinek számítása nem felelt meg a valóságnak.⁷⁹

4. A korszakok számítása egy fix pontból meghatározott számú évet feltételez, amely Babilóniában egy 19 éves váltási ciklusból áll.
- Az olympiai-éra megléte biztatást adott egy gyakorlatban jobban használható és egy hasonló felépítésű éra kidolgozására. Ennek megvalósítása I. Seleukos Nikatör nevéhez fűződik, aki a Seleukida-birodalom megalapítója volt. Kezdőnapja a Nagy Sándor halálát követő 12. év /Kr.e. 312/311/ újjév napja, amely Syriában a 312. év őszére, illetve Babilóniában a 311. év tavaszára esik. A II. század közepétől, amikor Mezopotámiát a rómaiak elfoglalták, egységesen a syriai őszi évkezdetet vették figyelembe.

⁷⁷ Hérodot. VII 204; VIII 131; Paus. 3, 2-10.

⁷⁸ Például Ptolemaios I esetén 284/283 az ő 40. éve, Ptolemaios II 280/279 az ő 6. éve.

⁷⁹ Egy irat Kr.e. 305-ből a következő megállapítással: „Philippos király 19. éve” /I. Lévy, Journ. As. 1952, 269/.

A kezdőévet a birodalomalapító király valamelyik katonai sikerétől számolták, és az egyes éveket a kezdőévtől fogva sorszámokkal jelölték. Ez az évszámítási mód egyszerű volt, s ezért a Közel-Keleten gyorsan elterjedt és széles körben használták. Az uralkodók eszerint adták ki hivatalos irataikat, s ezért ennek az érának a neve **„az okmányok érája”**. **A Seleukida-dinasztiát** messze túlélte ez a számítás, nehezen szorította ki a mohamedán vallás is.

A Seleukida- korszak, a Seleukida-éra Közel-keleten széles körben elterjedt, a síreknél és az araboknál, a bizánci birodalomban valamint a zsidóknál a középkorig használatban maradt.

Ezzel a lépéssel a Seleukidák iskolát teremtettek. Annak emlékére, hogy Irán Kr.e. 247-ben felszabadult a Seleukidák uralma alól /ez lesz az éra kezdőéve/, az Arsakida-dinasztia uralma alatt álló Parthus-birodalomban bevezették az **Arsakida-érát**, de továbbra is használták mellette a Seleukida-éra számítását is /w(j de\ pro/teron/.⁸⁰

Léteznek **érák** továbbá **Bithyniában és Pontosnál**, ezeket a Kr.e. II. században a területek királyai vezették be. Sőt a Pontosnál I. Pharnakés egy régebbi érá is meghonosított /Kr.e. 337/336/.

A Seleukida-birodalom felbomlásával, az egyes területek felbomlásával párhuzamosan un. **szabadságérák** jelentek meg, az elsők még a III. században kerültek bevezetésre, Aradosban Kr.e. 259-ben, illetve Tyrosban Kr.e. 275/274-ben. A II.-I. században még számos városban jelentek meg hasonló **érák /Seleukeia /Kr.e.109/, Tripolis /Kr.e 105/, Laodikeia /Kr.e 82/81/**. Mindezeknek a mesterségesen létrehozott időszámításoknak csak helyi jelentőségük voltak, nem maradtak sokáig használatban.

5. A Kr.e. IV. században a görög városállamok között egyre szorosabbá váltak a kereskedelmi és politikai kapcsolatok, ámde a különböző városok egymástól eltérő évjelzései még a görög viszonylatban egyetemes és egységes keltezés számára is nehézségeket okoztak. Ezt a problémát a történetíró Timaios /Kr.e. IV- III. század/ fel is ismerte. Történelmi művében összevetette az olimpiai győztesekre, athéni achónokra és a spártai ephorosokra vonatkozó

⁸⁰ Ch. Meier, MDAI /Baghdad/ I, 1960, 104ff; G. Le Rider: Mém. Miss. Archéol. En Iran 1965. 71ff.

adatokat, azért, hogy kialakítson egy egységes időrendet a görög múltban, és az eseményeket egységesen, az olimpiai évek szerint keltezze.

Az olimpiai játékok a legjelentősebb pánhellén ünnepi ciklusként egy közös görög időszámítás meghonosításának kínáltak alapot.⁸¹ Ezt a játékot mindenki tisztelte és számon tartotta. Az olympiasok időszámítása az olimpikonok névlistáján alapul. A győztesek nevét rendszeresen feljegyezték a Kr.e. 776-ban tartott „első” olimpia óta. /A játékok régebbi időre nyúlnak vissza, ez abban első, hogy első ízben ismerjük egyik győztesének, az élisi Koroibosnak a nevét./ Timaios újítása abban állt, hogy az olimpiai játékokat nem győztesük nevével jelezte, hanem sorszámozta azokat, és ezzel egy, az időbeli sorrendet közvetlenül feltűntető kronológia alapjává tette ezt a rendszert. Ezért joggal őt tekintik az olimpiák szerinti időszámítás megalapítójának. Ezt gyakran publikálták, majd kiegészítették és krónikák formájában is kiadták.

E művet továbbfejlesztette az alexandriai Eratosthenész /Kr.e. III század/, korának egyik legegységesebb tudósa. Chronographiai című művében az olimpiai játékok szerint egységes kronológiát adott. A Kr.e. 776. évet az első olympias első évének nevezte, a rá következő évet az első olympias 2. évének, és így tovább. Az olimpiák négyévenkénti számozása, amely Eratosthenészre nyúlik vissza⁸², a listát az időszámítás számára használhatóvá tette. Ettől kezdve a hellén és a római időszak minden kronográfiája az olimpiák számításán alapul, és a bizánci kronográfusok Kr.u. 395 után is megtartották, ekkorra azonban a római hódítás következtében az olimpiai játékok mind többet veszítettek jelentőségükből /Theodosius császár Kr.u. 395-ben betiltotta a játékokat./

A helyi eponim-listákat sokszor igazították az olimpiai számításhoz, így a hivatali év is nyártól nyárig tartott. A mindennapi gyakorlatban azonban nehéz volt ezt használni, ezért a mindennapi használatban megmaradtak a hagyományos módszereknél, pl. az archónok szerinti keltezésnél. A Kr.e. V. század végén egy filozófus és szónok, az élisi Hippias összegyűjtötte a rendelkezésre álló leglényegesebb információkat, összhangba hozta a spártai

⁸¹ Thukyd. III 8; V 49: megnevezi az olimpiai győztest.

⁸² F. Jacoby FGrHist. 241. Komm. II 707f.

A. E. Raubitschek úgy gondolja, hogy már ismert volt az olympias-számítás Xenophónnál. Akt. Internat. Kongr. f. griech. u. röm. Epigraphik, 1973. 315f.

ephoros-listákkal, a királylistákkal, és kiadta az olimpiai győzők névsorát⁸³, amit azután Aristotelés egy évszázaddal később átdolgozott és helyesbített. Akkorra már magának Olympiának is megvoltak a megbízható archívumai, de ezek nem maradtak ránk, miképpen Hippias és Aristotelés jegyzékei sem. Mindamellet későbbi ókori írók gyakran használták ezeket az értesüléseket, és az ő munkájuk segítségével tudták a modern szakemberek összeállítani az olimpiai győztesek alapos katalógusát, gyakran egészen pontos dátumokkal. Összesen 293 ókori olimpia adatai maradtak ránk, az olympiasok szerinti időszámítás azonban már a játékok rendezése során megszűnt. Az utolsó „igazi” olimpiai játékokat Kr.u 394-ben tartották, s a következő évben Teodosius császár, mint pogány szokást betiltatta. Az olympiasok listája Julius Africanusnál maradt fenn, aki 249 olympiast jegyez fel /Kr.e. 776 – Kr.u. 221/.

6. **A Krisztus születése szerinti időszámítás** alapja az az év, amelyre az egyházi hagyomány Jézus születését teszi. Jézus születésének évére vonatkozóan azonban már a legkorábbi hagyomány sem jutott egyöntetű álláspontra.⁸⁴ A legkorábbi /Kr.e. 6/ és a legkésőbbi /Kr.u 6/ keltezések között azután az egyházi történetírás a középutat választotta. Eusebios egyházatya, Lukács evangéliuma⁸⁵ alapján Jézus születését a 194. olympias 4. évére /Kr.e. 4/ tette. Ettől csak kevéssel tért el Dionysius Exiguus római apát, aki a tulajdonképpeni megalapítója a mai időszámításunknak. Az apát szakított elődeinek azzal a gyakorlattal, hogy az éveket Diocletianus császár trónra lépésének évétől /284/ számítsák. Kijelentette, hogy az éveket az „Úr megtestesülésének” évétől /ab incarnatione Domini/ fogja számítani, tehát Krisztus születésétől.⁸⁶ A Dionysius Exiguus-féle számítás szerint Jézus születésének éve lett az új időszámítás 1. éve, amely azonos a 195. olimpiai játékok évével, Róma alapításának 754. évével, valamint a

⁸³)Olympionikw=n a)nagrafh/ /Plut. Numa 1,4/; Későbbi töredékek Jacoby FGrHist. 414-416.

⁸⁴ Máté evangéliuma /2,1/ Jézus születését Heródes júdeai király uralkodásának legvégére teszi, s mivel Heródes Kr.e 4 tavaszán halt meg, Jézusnak legkésőbb az év elején vagy Kr.e 5 végén kellett volna születnie. Lukács evangéliuma szerint /3, 23/ Tiberius uralkodásának 15. évében kezdte igeihídetését Jézus, harminc évesen, tehát a Kr.e. 1 körüli évek egyikére esne a születése. Lukács evangéliuma /2, 1-2/ azt mondja, hogy akkor, azokban a napokban történt a születés, amikor Augustus császár parancsot adott az egészföldkerekség összeírására. Josephus Flaviustól /Ant. 18, 1, 1/ tudjuk, hogy az összeírás Kr.e.6-ban meg is történt.

⁸⁵ 3, 23.

⁸⁶ Így a diocletianusi éra 1. éve = a Krisztus születésének évétől számított 284. évvel.

Seleukida-számítás 312. évével. Ez a számítási rendszer fokozatosan kiszorította az attól eltérő évszámítási módszereket. Nagy Károly idejétől fogva a világi jellegű feljegyzésekben, okmányok keltezésében is ezt alkalmazták, csak Bizáncban ragaszkodtak a saját világérájukhoz. A XI. századtól kezdve Európa nagy részében már kizárólag a Krisztus születése szerinti évszámítást alkalmazták.

II.

Akusilaos életére és munkájára vonatkozó adatok elemzése

A Kr.e. VI. századi görög irodalom történetének egyik sajátossága a világszemlélet gyors átalakulása, ami jól tükröződik az első görög nyelvű prózai munkákban. A világnézet változása a teológikus szemlélet visszaszorulását jelenti a VII. század végétől kezdődően. A mítoszfeldolgozás a syrosi Pherekydéstől kezdve a hősi és az emberi történetek jelentőségének növekedésével párhuzamosan háttérbe szorult. Ebben játszott szerepe avatja Hekataioszt a történettudomány alapítójává. Ennek a fordulatnak az előhírnöke Hekataios számára a költő Epimenidéssel közel egyidőben élt Akusilaos.

A Kr.e VII. században élt költő, Epimenidés⁸⁷ népszerű mítoszokat vizsgált felül /így Héraklész mítoszáét is, amely igen jelentős lesz több logographus munkájában is/. A legenda őt időn kívülállónak tekintette – azt mondták róla az ókoriak, hogy hosszú évekig aludt egy barlangban / pontosabban 57 éven át /, és új életre ébredt fel. Nevéhez fűzik azt a legendát is, hogy 157, illetve 259 évet élt. Az ősi krétai Zeus-kultusz propagátora volt. A neki tulajdonított költemények java része hamisítvány, és az orphikus tanításokat tükrözi: a Theogonia című 5000 sorból álló eposza, amely Hésiodost követte, s a két őselem, az éj és a levegő feltételezése révén Anaximenész tanaival mutatott rokonságot, elveszett. Epimenidész teológikus szemlélete nagy hatással volt a syrosi Pherekydészre és az argosi Akusilaosra. Pherekydész még inkább teológus, mint logographus. A mítoszoknak mégis történeti aktualitást akart adni, még a formát tekintve is, legszembetűnőbben azzal, hogy praesens historicumot használt. A praesens historicum használata pedig, mint Akusilaosnál és Hekataiosnál látjuk, igen nagy jelentőségű volt egy sajátos logographusi stílus kialakításában. Kozmogóniai koncepciójában az alapvető istenek /Zeus, Chthonia, Kronos/ a föníciai, keleti

⁸⁷ H. Diels - W. Kranz: Die fragmente der Vorsokratiker. Berlin, 1960; H. Demoulin: Epimenide de Crète / 1909/.

mítoszok befolyását mutatják. A görög mítoszok és a keleti mondák párhuzamba állítása a görög irodalom történetében Hekataiosnál és Hérodotosnál tér vissza.

Akusilaostól Hekataioson át Hérodotosig és a későbbi történetíróknál a mykénéi kor problémája, mint nagyon ősi generációk egymásutánjának rekonstruálási problémája jelent meg, azaz mint genealógiai probléma. A görögök történelmük során két teljesen különböző kort éltek meg, azt, amit mykénéi kornak nevezünk, és azt, ami az ún. dór vándorlás után kezdődött. A dór vándorlás jelentett választvonalat az achájok kora és az azt követő kor között, amelyben a dór elem felépítette az új kulturális komponenst a legrégebbi aiol – ión törzsek mellett.

A görög történelem két szakaszának megkülönböztetésére a nyelvészeti alapot is megtalálhatjuk. A XIV-XIII. századi Peloponnésoson olyan népek laktak, melyek nem a dórt beszélték. Az iónok és az aiolok dialektusában a ti szótag magánhangzó vagy zárhang után si-vé változott, s ezekre a népcsoportokra olyan népek telepedtek, melyek megőrizték a ti szótagot⁸⁸.

A logographusok szemében a mykénéi kor a hősök korát jelenti. Ezt mutatja Héraklés története is. A héraklidák legendája keletkezési és fejlődési központot talált Spártában /Tyrtaios költeményeiben/ és Argosban /pl. Pheidón argosi király is kitarat héraklési leszármazása mellett – VII. század/. Akusilaosnál Héraklésnek kiemelkedő szerepe volt, 46 töredékből 4 vonatkozik Héraklés történetére. Hérakléstől eredezteteti Télephost, aki Tróját védve halt meg. A dór vándorlás előtti és utáni korszakot Thukydides is megkülönbözteti, szerinte a dórok meghódítják Korinthost, ami korábban aiol volt, s ezt a dórosítást a Peloponnésoson a trójai háború után 80 évre teszi.⁸⁹

Hogy szerzőnkél, Akusilaosnál mennyiben látszik a fenti két tényező, ti. a hősi és emberi történetek jelentőségének növekedése, és a mítoszfeldolgozás visszaszorulása, csak a történész töredékeinek elemzése által állapítható meg.

Mielőtt Akusilaos genealógiai munkájával foglalkoznánk, nézzük meg, hogy milyen adatok állnak rendelkezésünkre életére vonatkozóan. /A testimoniumok és a fragmentumok fordítása:

I. és II. melléklet/.

⁸⁸ Mazzarino 1966. 58-60.

⁸⁹Thukyd. I 12: ... a dórok is nyolcvan évvel a háború után foglalták el a Héraklidákkal szövetségben, a Peloponnésost.

Az Akusilaos név nem gyakori az ókorban. Ismereteink vannak Akusilaos Rhodiosról /)A. (Rodi/oj⁹⁰, aki Diagoras fia. Tudunk a Kyrénéi Akusilaosról /)A. Kur\$nai=oj⁹¹, aki a 165. Olympiason győzött versenyfutásban,)Akousila/daj Taranti=noj-ról⁹², a spártai)A)kousi/wn-ról /V. század/⁹³, a Kr.e. III. században élt))Akousi/lewj-ról⁹⁴, és a Suda lexikonban olvashatunk a Kr u. I. században élt)))Akousi/laoj)Aqhnai=oj-ról⁹⁵.

Szerzőnk,)Akousi/laoj, argosi születésű. Neve több alakban maradt ránk, általában) Akousi/laoj⁹⁶,)Akousi////lewj⁹⁷,)Akousi/laj⁹⁸, de egyeseknél)Aghsi/laoj⁹⁹ vagy) Arkesi/laoj¹⁰⁰. A IX. századi Suda szerint Akusilaos Kabas fia, Diogenés Laertios szerint pedig vagy Kabas vagy Skabras fia¹⁰¹. A Kabas név is több alakban és több helyen fordul elő, Ka/bwn, Kabwni/daj Spártával¹⁰², Ka/baioj Mantineiával kapcsolatban¹⁰³.

A Suda szerzőnk származását illetően is ad némi támpontot. A lexikon arról tudósít, hogy Akusilaos Kerkas városából származik, ami közel fekszik Aulishoz¹⁰⁴. A Kerkas /Kerkadai/¹⁰⁵ nevű településről Pausanias azt mondja, hogy a/)lla poli/smata ou)/k a)cio/loga e)n t\$=)Argoli/di közé tartozik¹⁰⁶. Valószínűbbnek tarthatjuk azonban az argosi

⁹⁰ Paus. VI 7,1; I 34; Inscr. Schol. Pind. O. VII p. 61; Jacoby Komm. 37.

⁹¹ Euseb. arm. p.99; Jacoby Komm. 37.

⁹² Iamblich. Vit.Pyth. 267.

⁹³ I G V 1, 217.

⁹⁴ I P E IV 205.

⁹⁵ Suda s.)))Akousi////laoj /T1/; Schmid RE I 1894. 1223.

⁹⁶ Suda l. 10. jegyzet; Dion. Hal: De Thuc. 5:)Argei=oj)Akousi/laoj; Ioseph. c. Apion 1 13: to\n)Agrei=on)Akousi/laoj.

⁹⁷ Menand. p. e)pideikt. 6. 111. 338,4/ /T4/; Platón: Symp. 178 A B.

⁹⁸ T8; Fr.6c.

⁹⁹ T7; Fr.1; Fr.18.

¹⁰⁰ Fr.7; Fr.14.

¹⁰¹ Diog. Laert.1 41. Suda. T1.

¹⁰² I G V 1, 48.

¹⁰³ I G V 2, 271; RE X 1400.

¹⁰⁴ I G V 2, 226.

¹⁰⁵ Suda s.)Akousi/laoj: a)po\ Kerka/doj po/lewj ou/shj)Auli/doj plh/sion.

¹⁰⁶ Paus. VIII 27,1.

Kerka/daj létezését, amely a későbbiek során elvesztette jelentőségét azáltal, hogy kibővült, és a várost Dionysios Halikarnasseus már nem is ismerte¹⁰⁷.

Akusilaos születési időpontját, miként születési helyét sem ismerjük pontosan. A szakirodalomban nincs egyetértés az időpont tekintetében. Néhány testimonium és fragmentum segítségével azonban közelebbről is meghatározhatjuk szerzőnk korát. A régebbi munkák /Schwartz, Kordt, Jacoby és Vollgraff/¹⁰⁸ a Kr.e V század első felére teszik életét, míg a későbbi kutatók /Gitti, Mazzarino, Tozzi/¹⁰⁹ a Kr.e VI. századra helyezik Akusilaost.

A Kordtól származó magyarázat egy Pausanias-helyre hivatkozik, amelyben szerinte körülírást találhatunk Akusilaos életére vonatkozóan¹¹⁰. Itt Pausanias Mykéné alapítását magyarázza, s megállapítja, hogy több ókori szerző is beszél erről a kérdéstről. Pausanias legvalószínűbbnek azt tartja, hogy Inachos lányától, Mykénéből kapta nevét a város /Inachos argosi születésű/. Kordt felteszi azt a kérdést, vajon mi lehet az oka annak, hogy Akusilaos, aki a *Genealogiai*-ban a hősök argosi születését próbálja bizonyítani, itt eltér ettől, és Mykéné Spártával hozza kapcsolatba. A választ a szerző az argosiak történetében találja meg. Kleomenés király az argosiakat elpusztította, és ezért az argolisi városok, főként Tiryns és Mykéné elpártoltak Argostól. Argos később megerősödött, s a szerző szerint ekkor az argosiak úgy döntöttek, hogy ha Spárta nem ad nekik vezető szerepet, nem harcolnak Thermopylainál a spártaiakkal együtt, így csak a mykénéiek harcoltak a lakedaimóniak oldalán. Kr.e. 468-ban Mykéné az argosiak legyőzték, minthogy ekkor Spártát földrengés és helótalázadás akadályozta abban, hogy segítséget vigyen a városnak.¹¹¹ Ezt követően Mykéné már csak Argolis falva. Tehát Mykéné és Spárta összekapcsolása Argos veresége és Mykéné argosiak általi veresége között volt csak lehetséges, azaz az V. század első felében.

Kordték elméletét Mazzarino azzal egészíti ki, hogy Argos és Mykéné szembenállása a VI. század végéig jellemző, így nem szükséges az V. század elejére szűkíteni Akusilaos születését: Gitti, Mazzarino és Tozzi Akusilaos születését némi eltéréssel a VI. század elejére teszik. Az ókori szerzők nem segítenek a kérdés megfejtésében. Platón¹¹² hol Hésiodosszal, hol Parmenidésszel együtt említi, ami Akusilaos életének kronológiai határát nem pontosítja. Érdekesek azok az adatok is, melyek Akusilaost a görög bölcsek közé sorolják. Clemens

¹⁰⁷ T9a.; Vollgraff 1923. 279-280.; Mazzarino 1966. 61; Tozzi 1967. 582; Jacoby Komm. 37.

¹⁰⁸ Kordt: De Acusilao. Diss. Basel 1903; Jacoby Komm. 375; Jacoby 1947. 36; Vollgraff 1923. 279.

¹⁰⁹ Gitti 1957. 49; Mazzarino 1966. 60; Tozzi 1967. 582-583.

¹¹⁰ Diod. XI 65.

¹¹¹ Vollgraff 1923. 279-280.

¹¹² Plat. Symp. 178 A B= Fr.6a.

Alexandrinus¹¹³ alapján megállapítható, hogy már az ókorban egyesek Pherekydést, mások Akusilaost a hét görög bölcset közé sorolták. Diogenész Laertios¹¹⁴ szerint pedig vagy a hét, vagy a Hermippos¹¹⁵ szerinti 17 sofista közé sorolható Akusilaos, s köztük a 11. helyre helyezi őt a szerző. Hermippos tehát tágabb határok közé helyezi az argosi létezését, azon bölcsek közé, akik a városuk és népük iránt tanúsított ambíciójuk nyomán kerültek a bölcsek sorába. Akusilaosnak a bölcsek közé helyezése szintén nem segíthet azonban a probléma eldöntésében, ugyanis a bölcseknek tartottak közül pl. Pythagoras 580-ban született, Anaxagoras pedig 500-427 között élt, tehát továbbra is túl nagy az az intervallum, amiben el kellene Akusilaost helyezni. Iosephus Flavius¹¹⁶ szerint a logographusok, így Akusilaos is, valamivel a perzsák görögök elleni hadjáratát megelőzően kezdték el írni a görög történelmet. Iosephus ezekkel a szavakkal nagyon hozzávetőleges időpontot ad meg Akusilaos életére vonatkozóan, megpróbálja összekapcsolni a görög történetírást az első és legfontosabb eseménnyel, amely a görögöket szembeállította más népekkel, továbbá az argosit a történetírás alapítói közé sorolja. A Suda is i(storiko)j presbu/tatoj-át emeli ki, ez is körülbelüli dátumot sejtet.

A szakirodalomban teljes az egyetértés abban, hogy az athéni Pherekydés munkáját 490-ben publikálták. Philodémos, Strabón, az Iliast magyarázó T és Apollónios Rhodios az athéni Pherekydést¹¹⁷ megelőző mítikus hagyományba helyezi történelmünket.¹¹⁸ Tehát Akusilaos biztosan a hét görög bölcset életének idején, az athéni Pherekydés és a perzsa háborúk előtt élt, kortársa a másik, a syrosi Pherekydésnek¹¹⁹, aki munkáját 540 körül publikálta, némiképp megelőzve másikat, a milétosi Hekataioszt, aki 510 körül írja a Periégésist és 490 körül a Genealogiait. Akusilaos életét tehát, s ez az elfogadhatóbb magyarázat, valószínűleg még a VI. század második felére kell tennünk.¹²⁰

Szerzőnk munkájának koraiságára utalhat az is, hogy művében a teogónikus szemlélet uralkodik, a földrajzi adatok szinte teljesen hiányoznak. Mint majd a további elemzés kapcsán kiderül, Hekataios a földrajzi környezetre jobban figyel, és a későbbi logographus

¹¹³ Clem. Alex. Strom. I 14: Oi(/ de\)Akousi/laon to\n)Argei=on e)gkate/lecan toi=j e(pta sofoi=j. a)lloi\ de\ Fereku/dhn to\n Su/rion.

¹¹⁴ Diog. Laert. I 41: e)/nioi prostiqe/asin)Akousi/laon Ka/ba h)/ Ska/bra)Argei=on./

¹¹⁵ Hermippos Peri\ tw=n sofw=n c. munkája / Diogenész Laertios idézi/. T 11a.

¹¹⁶ T3.

¹¹⁷ R. Laquerer: Pherekydés Athénaios. RE XIX 2. 1938. 1991-2025.

¹¹⁸ Philodémos Fr.9; Strabón Fr.20; Iliast magyarázó T Fr.3; Apollónios Rhodios Fr.36.

¹¹⁹ K. v. Fritz: Pherekydés Syros. RE XIX 2. 1938. 2025-2033.

¹²⁰ Mazzarrino 1966. 60; Tozzi Athenaeum 1967. 583-585.

irodalomnak valamint a későbbi görög történetírásnak /pl. Hérodotosnak/ is sajátja a földrajzi leírás színessége. Ugyancsak korai keletkezésre utal, hogy a ránk maradt fragmentumok között egy sincs, ami Hekataios energikus, kritikus szemléletéhez fogható lenne. Érdekes azonban az is, hogy már az antik híradások egymás mellé állították Hekataios és Akusilaost, s nem tudtak abban a kérdésben megegyezni, hogy melyikük ültette át a hésiadosi verses munkákat prózává.¹²¹

*

A Genealogiai /Genealogiai/¹²² az egyedüli cím, amit az ókoriak az argosi írásaiból ismertek, s ez a cím nagyon jól kapcsolódott a mű legevidensebb jellemzőihez, ti. leszármazási láncolatokat vezetett le a szerző. Tehát ez a cím tökéletesen illik a töredékek tematikájához, a fragmentumok ismerete alapján nem merül fel az emberben, hogy más munkát is írt volna Akusilaos.

Noha Akusilaostól nincs cím-és könyvbeosztás, idézetekből megállapítható, hogy a Genealogiai 3 könyvből állt. Nem valószínű azonban, hogy Akusilaos maga osztotta be munkáját három kötetbe, ez a beosztás a hellenisztikus korra tehető, amikor is az ókori történetírók valamennyi munkáját osztályozásnak vetették alá.¹²³

Csak az első és a harmadik könyvből maradt ránk egy nagyobb és néhány kisebb töredék szó szerinti idézetben.¹²⁴ Munkájának többi részébe az antik szerzők értelem szerinti idézetei engednek bepillantást.

A három részre osztás valószínűleg tartalmi szempontokon alapult: a mű a kozmogóniától és a teogóniától / I. könyv / a hērósok korán át / II. könyv / az emberi genealógiáig / III. könyv / jutott el. Az elbeszélések terjedelmesek lehettek, s ezek segítségével nemcsak a mítikus eseményeket rendezte logikus sorrendbe, hanem a mű a világ születésén valamint az istenek történetein túl a hősök és emberek eredetét és

¹²¹ T1; T5; T7.

¹²² T1; T4; Fr.3; Mazzarino 1966. 63; Vollgraff 1923. 279; Schwartz 1894. 1222; Tozzi Athenaeum 1967. 586-587.

¹²³ Fr.1-Fr.4

¹²⁴ Fr.1; Fr.3; Fr.22; Fr.24.

/tizenkettő fragmentum/, különösen a homérosi magyarázatokból erednek az ismereteink, ők idézik legtöbbször Akusilaost.

A testimóniumok, amelyek Akusilaost és Hésiodost összekötik, különbözőképpen magyarázzák kettejük kapcsolatát. Iosephus Flavius¹³⁴ Akusilaos és a Múzsák költőjének ábrázolása közötti nagy különbségeket hangsúlyozza, Clemens Alexandrinus szerint¹³⁵ viszont az argosi tulajdonképpen csak annyit tesz, hogy a hésiodosi gondolatokat prózába oldja. Platón¹³⁶ volt az, aki kettejük között az Erós mítosz tekintetében megegyezést talált. Azokban a kérdésekben, hogy Hésiodost mennyire követi Akusilaos, s hogy Akusilaos megindul-e a történetírás fejlődésének Hekataioson át Hérodotosig vezető útján, az egész argosi mű teljes elemzése, és Hésiodos Theogoniájával való összevetése adhat csak végleges választ. A vizsgálatot mind a témák kiválasztására, mind a nyelvezetre ki kell terjeszteni, hiszen a kettő együttes elemzése eredményeként nyerhetünk egységes, pontos képet a felvetett problémával kapcsolatban.

A.

Akusilaos töredékeinek elemzése

Akusilaos és Hésiodos műveinek összehasonlító elemzése

Akusilaos kétségkívül szorosan kapcsolódott Hésiodoshoz, akit elsődleges forrásként használt, főként a teogónikus részekben, de sok helyen helyreigazította, kiegészítette őt, és néhány helyen el is tért tőle. Mindezek alapján a Hésiodoshoz kapcsolódó töredékeket három csoportba sorolhatjuk:

1. Egyezések: Fr.5; 6a; 7; 12; 13; 15; 18; 19; 26; 36; 38;
2. Egyezések és különbségek /egy töredéken belül/: Fr.1; 6b; 8; 10; 11; 14; 17; 22; 35;
3. Különbségek: Fr.4; 6; 9; 14; 21; 25ab; 27;28; 29; 34; 37; 42;

¹³⁴ T6.

¹³⁵ T5.

¹³⁶ Fr.6a.

A osztályozás mechanikusnak tűnhet első pillantásra, mégis támpontot ad a fenti csoportosítás annak megállapításához, hogy Akusilaos töredékei szoros kapcsolatban állnak a hésiodosi corpussal.

Mivel a szakirodalomban részletes elemzéssel nem találkoztam, magam vállalkoztam arra, hogy alaposan görcső alá vegyem Akusilaos és Hésiodos munkáit, összehasonlítsam azokat, táblázatban rögzítsem a különbségeket és a hasonlóságokat, majd magyarázatokat találjak a különbségekre, s ezáltal elhelyezzem őt a görög történetírók, közelebbről a logographusok sorában.

A táblázat első felében, s annak bal oldalán a Theogonia sorait követtem, mellé állítottam az akusilaosi fragmentum gondolatait a táblázat jobb oldalán, középen pedig a két szerző közti kapcsolatot, kapcsolatrendszer magyaráztam /itt tüntettem fel az akusilaosi töredékek számát is. A második felében más Hésiodosnak vagy követőinek tulajdonított műveknek, azok fragmentumainak egy XX. század eleji kiadását¹³⁷ követtem, szintén a hésiodosi fragmentum – számozást vettem alapul, s mellé helyeztem a hozzákapcsolódó akusilaosi elképzeléseket.

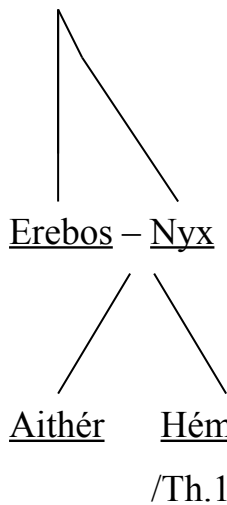
T Á B L Á Z A T

Hésiodos

Akusilaos

Theogonia

- Chaos → Gaia → Erós

Fr.5

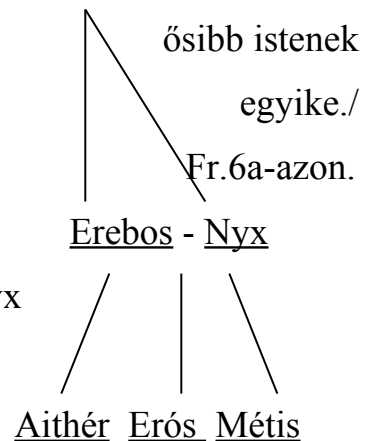
azonosság

/Cháostól lett minden/

Fr.6b azonosság: Erebus – Nyx

Különbség: Erebus és Nyx
gyermekei

Chaos → Erós /A leg-

¹³⁷ Hesiodi Carmina. A. Rzach. Teubner 1902.

- <u>Erós</u> ki fia /Chaosé és Gaiáé/ /Th.201/	Fr.6c különbség	<u>Erós</u> ki fia /Nyx és Aithér/
- <u>Gaia</u> → <u>Uranos</u> Gaia és Uranos gyermekei: <u>Krios, Koios, Hyperión</u> és <u>Iapetos</u> /Titánok és Titanisek/ /Th. 134/	Fr.7 azonosság	<u>ugyanaz</u>
- <u>Gaia</u> → <u>Kronos</u> /Th.137; 613-735/		<u>nincs utalás</u>
<u>Gaia</u> → <u>Kyklopsok</u> /Th.139f./	Fr.16?	<u>Tudjuk, hogy beszélt a</u> <u>Kyklopsokról, de nem</u> <u>tudjuk, hogy mit.</u>
- <u>Hekatoncheirek</u> Uranos a Föld homályába veti őket, az istenek felhozzák őket a mélyből. /Th.147-153; 617-673/	Fr.8 ← azonosság: Uranos félelme, → féltekenysége különbség különbség	Tartarosba veti őket az istenek nem hozzák őket fel
- <u>Gaia</u> – <u>Uranos</u> kiherélé- sekor → <u>Gigások</u>	Fr.4 különbség	<u>Uranos</u> kiherélésekor → <u>Phaiakok</u>

/Th. 185/

- <u>Hesperisek</u> őrzik az almákat
/Th.216/	Fr.10
azonosság
különbség	<u>Hesperisek</u> őrzik az almákat,
de a <u>Hárpyiák</u> is
- <u>Gaia</u> és <u>Pontos</u> → <u>Phorkys</u>

<u>Phorkys</u> és <u>Kétó</u> → <u>Graiák</u>
/Th.237f./ | Fr.11
különbség: Phorkys szülei
azonosság: Phorkys gyermekei | <u>Próteus</u> és <u>Eidothea</u>
→ <u>Phorkys</u>

<u>ugyanaz</u> |
| - <u>Thaumas</u> és <u>Élektra</u> → <u>Iris</u>
Iris Zeus hírnöke
/Th. 265f.; 784/ | Fr.9
különbség | <u>Iris</u> az összes isten hírnöke |
| - <u>Typhón</u> és <u>Echidna</u> → <u>Kerberos</u>
/Th.306/ | Fr.13
azonosság | <u>ugyanaz</u> |
| - <u>Ókeanos</u> és <u>Téthys</u> → <u>Asopos</u>
/Th.337f./ | Fr.21
különbség: Asópos szülei | <u>Poseidón</u> és <u>Péró</u>
→ <u>Asópos</u> |
| - <u>Ókeanos</u> és <u>Téthys</u>
→ <u>Achelóos</u>
Achelóos a legősibb folyók egyike
nincs szó a tiszteletről
/Th.363; 367f./ | Fr.1
azonosság: 3000 folyó
különbség
különbség | <u>ugyanaz</u>

Achelóos a legősibb folyó
a leginkább tisztelt |

- <u>Astraios</u> nak erőslelkű szeleket szül a hajnal.
/Th.379f./	Fr.15
azonosság	<u>ugyanaz</u>
- <u>Typhón</u> célja: megszerezni a hatalmat, Zeus megöli.
/Th.820-868/	Fr.12
azonosság	<u>ugyanaz</u>
- A <u>maró állatok</u> származása: arra, hogy a Titánoktól származnak, nincs nyom.	Fr.14
különbség	<u>Minden maró állat Typhóntól származik.</u>
- ← azonosság: a vérből →
születés elfogadása

A hésiiodosi fragmentumok:

- <u>Prométheus</u> és <u>Pronoé</u>
→ <u>Deukalión</u>
/Fr.3/	Fr.34
különbség	<u>Prométheus</u> és <u>Hésióné</u>
→ <u>Deukalión</u>
- <u>Proitos</u> gyermekeinek őrzőngése, mert nem tartották be Dionysos szertartásait.	Fr.28
különbség	magyarázat: mert Héra szobrát ócsárolták

/Fr.26-29/

- Európét maga Zeus rabolta el bika képében, és Krétára vitte.

Fr.29
különbség

Európét a krétai bika szállította Zeushoz.

/Fr.30/

- Pelasgos őslakos volt

/Fr.43/

Fr.25ab
különbség

Pelasgos Zeus és Nióbé gyermeke

- Kainis, Kaineus

Kainis Elatos lánya, Poseidon sebesíthetetlen férfivá teszi.

/Fr. 79,5; 200/

nincs

Fr.22
azonosság

ugyanaz

különbség

Kentaurok és lapithák
harca

- Korónis Ischyst Apollónnál

többre becsülte.

/Fr.113; 180/

Fr.17
azonosság
különbség

ugyanaz

kiegészíti: a megvetés-
től való félelem miatt
tette ezt

- Deukalión és Pyrrha terem-
tette az embert,

Fr.35
azonosság

ugyanaz

Zeus segítségével. /Fr.115/	különbség	saját emberi tevékenységüket emeli ki.
- <u>Asklépiost Zeus</u> öleti meg. /Fr.125/	Fr.18 azonosság	<u>ugyanaz</u>
- <u>Apollón Zeus</u> parancsára <u>Admétosnak</u> szolgál. /Fr. 126/	Fr.19 azonosság	<u>ugyanaz</u>
- <u>Endymión</u> származása /Fr.148/	Fr.36 azonosság	<u>ugyanaz</u>
- <u>Phorbas</u> és <u>Hekaté</u> → <u>Skylla</u> /Fr.150/	Fr.42 különbség	<u>Phorkos</u> és <u>Hekaté</u> → <u>Skylla</u>
- A <u>bőr</u> aranyszínű /Fr.151-152/	Fr.37 különbség	a tenger festette bíborrá
- <u>Phrixos</u> gyermekei <u>Io</u> - <u>phossétól</u> származnak. /Fr.152/	Fr.38 azonosság	<u>ugyanaz</u>
- <u>Ió</u> származása <u>Peiréntől</u> /Fr.187/	Fr.26 azonosság	<u>ugyanaz</u>
- <u>Argos</u> származása pontosan nem derül ki.	Fr.27 különbség	<u>Argos</u> földből született.

/Fr.188/

A táblázatból is látszik, hogy az argosi családfa, a thébai mondakör, a Deukalión köré épülő mondakör, az Argonautika, a trójai mondakör esetében Hésiodos nem az elsődleges forrás Akusilaos számára, vagy helyi hagyományt követ szerzőnk, vagy Homéros lett a fő forrása.

/A Jacobytól megőrzött és elrendezett 46 fragmentum nagy része scholion (Apollónios Rhodios, Homéros, Pindaros), jelentős számú (10) töredék őrződött meg Philodémostól, illetve Apollodórostól (9)/.

Ahhoz, hogy Akusilaos hagyományokhoz való viszonyát megértsük, a rendelkezésre álló anyag alapos vizsgálatára van szükség, s ehhez el kell különítenünk az anyagban a teogónikus részt a többitől. Tartalmuk alapján a töredékeket három csoportba oszthatjuk

1. **A teogónikus töredékekben** /Fr.5-Fr.16/ a világ keletkezéséről, az istenek születéséről beszél a szerző. Ebben az egységben a fragmentumok egy része egyezést, másutt viszont különbséget mutat Hésiodoshoz képest, s a harmadik csoportot jelentik azok a töredékek, amelyek részben egyeznek, részben különböznek tőlük /l. Táblázat/.

- a. Egyezések:

Egyetértenek abban, hogy Chaos¹³⁸ minden dolog eredője, s hogy a legősibb istenek egyike Erós /Fr.5; 6a/. A Titánok nevét illetően is Hésiodost követi Akusilaos /Fr.7/.¹³⁹ A két szerző megegyezik abban, hogy Typhónt azért öleti meg Zeus, mert a szörny meg kívánta szerezni a hatalmát / Fr.12/, s abban is, hogy Kerberos Typhón és Echidna gyermeke /Fr.13/. Elfogadja Akusilaos elődje felfogását Astraios származását illetően is /Fr.15/.

¹³⁸ Hés. Th. 116f.; Schol. Apoll. Rhod. III 26; Jacoby Komm.376.

¹³⁹ Hés. Th. 132; Jacoby Komm. 377.

b. Egyezések és különbségek is:

Egyes töredékekben a Hésiodostól már ismert alaphelyzetet, szituációt változatlanul hagyja Akusilaos, s csak kiegészít, megmagyaráz néhány homályos részt, vagy általánosít, racionalizál.

Achelóos genealógiáját illetően /Fr.1/ Akusilaos Hésiodoshoz fordul /részint mert Achelóos nála is Ókeanos és Téthys fia¹⁴⁰, részint a folyók számát¹⁴¹ és régiségét¹⁴² illetően/. Újdonság a történész azon megjegyzése, hogy Achelóos a legöregebb s mintegy a leginkább tisztelt folyó. Macrobius, a egy tényszerű anyagból indul ki, Didymust említi, aki azt állítja, hogy ez a folyó a görögöknél nagy tiszteletnek örvend, oly nagy megbecsülésnek, hogy a forrásvizek is általában az ő nevét kapták. Az argosi rákérdez a miéltre, és a választ magában a régiségben találja meg. A magyarázat és a történet elbeszélése, még ha racionális is, mitikus. Akusilaos még nem a természeti jelentőségét emeli ki a folyónak, később Hérodotos azon folyók között említi, amelyeknek a természet alakításában nagy szerepük volt.¹⁴³

Amint már fentebb említettük, a teogónikus bevezetésben az argosi nagy vonalakban követi a hésiodosi származtatást /Chaos, Erós/. Már az antik tradícióban sem volt egyetértés a Chaos utáni istennemzedékek kapcsolatban, az antik szerzők olyan adatokat próbáltak az Akusilaos szájába adni, amelyek között lehetetlen megegyezést találni /Fr.6abc/, s ez az elemző dolgát nagyon megnehezíti. De Chaostól mindkét szerzőnél Erebos éd Nyx származik, Erebos a férfi, Nyx pedig a nő; a különbség a két leírás között Erebos és Nyx gyermekeinek nevét illetően figyelhető meg /Fr.6b/. Mindenesetre, akár csak Hésiodosnál, Akusilaosnál is a fent említett nevek, személyek genealógiailag kötődnek egymáshoz, és kozmogóniai funkcióról is tanúskodnak. Ebben a genealógiában különbség a két szerző között csak az istenek

¹⁴⁰ Hés. Th. 337f.; Jacoby Komm. 376.

¹⁴¹ Hés. Th. 367; Jacoby Komm. 376.

¹⁴² Hés. Th. 363f.; Jacoby Komm. 376.

¹⁴³ Hérodotos: A görög-perzsa háború. II 10: Persze más folyamok sem vetekedhetnek nagyságban a Nílussal, munkájuk mégis tekintélyes, s ezek közül néhányat meg is nevezhetek. Ilyen például – s nem a legutolsó közöttük az Achelóos, mely Akarnaniát átszelve a tengerbe ömlik, és az Echidas szigetek felét már szárazfölddé alakította át. /Dolgozatomban a Hérodotos caputok esetében Muraközy Gy. Fordítását használtam. L. irodalomjegyzék./

leszármazottainak neveiben van, s ezek a változtatások továbbra sem eredményeznek nagy eltéréseket Hésiodos ábrázolásától, kozmogóniai elképzeléseitől.

A százkarúak leírásával /Fr.8/ kapcsolatban Uranos félelme, féltékenysége a szörnyekkel szemben, azok erőszakossága, Uranos büntetése már Hésiodosnál is léteztek.¹⁴⁴ Akusilaos mindezeket elfogadja, de emellett két helyen módosít a történetben, ti. új az a hely, ahová száműzik őket: ez a hely Hésiodosnál a Föld homálya, Akusilaosnál a Tartaros. Különbség továbbá, hogy Hésiodosnál az istenek felhozzák őket a mélyből, Akusilaosnál erre nincs adatunk. Tehát az argosi itt is elfogadja a hagyományt, kisebb változtatásokat ugyan eszközöl, de ezek a mítosz lényegét nem érintik, csak kiegészítik és pontosítják a hagyományt.

Hésiodosnál¹⁴⁵ a Hesperisek voltak az aranyalma őrei, Epimenidés¹⁴⁶ azonosítja őket a Harpyiákkal. Akusilaos, aki az epimenidési változatot ismerte /Fr.10/, Philodémos szerint¹⁴⁷ eltért az epimenidési elképzeléstől, s az volt a véleménye, hogy a Hesperiseken kívül a Harpyiák is őrzik az almákat. A módszer itt is ugyanaz: megtartva az eredeti mítosz tartalmát kiegészíti azt.

Mindazok a mitikus figurák, akik a 11-es fragmentumban helyet kaptak /Próteus, Phorkys, Eidothea/, szintén a hagyományhoz tartoznak. Homérosnál¹⁴⁸ Eidothea Próteus lánya, Phorkys Skylla¹⁴⁹ apja.. Hésiodosnál¹⁵⁰ a Graiák Phorkys és Kétó lányai, Phorkys Gaiáé és Pontosé¹⁵¹. Akusilaos tágabb genealógiai láncba állította Phorkyst,

¹⁴⁴ Hés. Th. 147-153; 617-673; Jacoby Komm. 377.

¹⁴⁵ Hés. Th. 215-216.

¹⁴⁶ 68B 9 Diels.

¹⁴⁷ Philodémos hagyományozta a szöveget.

¹⁴⁸ Hom. Od. IV 365f.: Útravalónk már-már kifogyott, s vele életerőnk is, csak hogy a nemmúlók közül egy megszánt és kisegített, lánya a szörnyűerős Próteusnak, a tengeri vénnek Eidothé...

¹⁴⁹ Hom. Od. XII 85f.

¹⁵⁰ Hés. Th. 270.

¹⁵¹ Hés. Th. 237f.

Eidotheát és a Graiákat, részben elfogadva, részben kiigazítva Hésiodos elképzeléseit.

c. Különbségek:

A Fr.4 alapján megállapíthatjuk, hogy az argosinak itt egy Alkaios töredék¹⁵², így a költővel azonos szöveg szolgálhatott forrásul. Alkaios változata hasonló az Akusilaos által elmondottakhoz. Úgy tűnik, hogy őt követte, másrészt a legősibb hagyományban szintén található közvetlen és szoros kapcsolatot a phaiákok és az istenek között is. Homérosnál¹⁵³ a phaiákok az istenek rokonai voltak, Hésiodosnál¹⁵⁴ Uranos véréből születtek a Gigások, Erinnysek és a Nymphák. Akusilaos a phaiákokkal megnöveli az Uranostól származók számát, ami egy Akusilaosra jellemző általánosítás.¹⁵⁵

Ha a két szerző közti különbségeket keressük, ismét vissza kell nyúlnunk a Fr.6-hoz /közelebről a 6c-hez/. A Theokritos-scholion szerint Hésiodos és Akusilaos is azt a kérdést teszi fel, hogy Eróst ki fiának kell tartani. Hésiodos¹⁵⁶ azt válaszolja, hogy Chaosé és Gaiáé, Akusilaos viszont itt eltér elődjétől, Nyxöt és Aithért nevezi meg. Tehát itt eltérnek egymástól, de véleményük egy lényeges ponton mégiscsak összekapcsolódik, ti. mindketten megmaradnak a kozmogóniai funkciók követésénél. Ez a szerkesztés szemben áll azzal az ábrázolással, amit Simónidésnek¹⁵⁷, Alkaiosnak¹⁵⁸ és Sapphónak¹⁵⁹ tulajdonítanak az ókoriak. Náluk Erós szülei /Arés-Aphrodité; Iris-Zephyros; Aphrodité /?/-Uranos/ inkább költői fantázia szüleményei, mintsem egy leszármazási láncolat fontos láncszemei.

Szerzőnk a Fr.9-ben eltér Hésiodostól¹⁶⁰, aki szerint Zeus hírnöke Iris, de Hésiodoson kívül az Iliast is felülbírálja, ahol egyrészt Zeus¹⁶¹,

¹⁵² Fr.116.

¹⁵³ Hom. Od. V 35-36: /Odysseus/ ...és huszadik nap a sűrű-rögű Scheriába elérjen, phaiákok földjére, kik istenhez közel állnak.

¹⁵⁴ Hés. Th.185.

¹⁵⁵ Jacoby Komm. 376. /4/

¹⁵⁶ Hés. Th. 201.

¹⁵⁷ Fr.43.

¹⁵⁸ Fr.13.

¹⁵⁹ Fr.132.

¹⁶⁰ Hés. Th. 265f; 784: w)kei=a)/Irij

¹⁶¹ Hom. Il. II 786-787: Széllábú, sebes Iris eredt el a trójaiakhoz,

másrészt Héra¹⁶² hírnöke Iris. Homéros Iliasából kiindulva racionalizál a szerzőnk, azaz általánosítja az istennő funkcióit, akit ennek megfelelően az összes isten hírnökének nevez.

Érdekes a Fr.14 hagyománya is. A Nikandros-scholion szerzője szerint Nikandros Hésiodosnak tulajdonítja a maró állatok, mérges pókok, viperák Titánoktól való eredeztetését, származását, hozzátéve, hogy az általa ismert hésiodosi hagyományban nincs utalás erre az adatra. Ha ez igaz, az argosi ebben a kérdésben is eltért elődjétől, mert az összes maró állatot Typhóntól eredezteti. Abban azonban Akusilaos kitart költő elődje mellett, hogy a maró állatok vérből születtek, s ezzel megtalálja a párhuzamot a hésiodosi tézisekkel, miszerint a Titánok Uranos véreből származnak¹⁶³. /A töredéket ezek alapján a 2. és a 3. csoportba is sorolhatjuk/.

/A Fr.16 alapján tudjuk, hogy röviden beszélt a Kyklopsokról, de sajnos nem tudjuk, hogy mit. Hésiodos a Theogoniában azt mondja, hogy Gaia gyermekei a Kyklopsok¹⁶⁴ /

Lezárva a teogónikus részek vizsgálatát megállapíthatjuk, hogy Akusilaos Hésiodosra, mint forrásra épít, mitikus jeleneteket, szituációkat, megoldásokat vesz át tőle. Hésiodos Akusilaos számára előfutár, vezető, akit számon kell tartani, hogy eligazodjék a mitikus anyag összességében. Az argosi legtöbbször nem változtatja meg a hagyományos legenda összetételét, hanem számára a legenda kiindulópont, amelyet olykor teljes egészében elfogad, olykor kisebb változtatásokat eszközöl bennük, s csak néha veti el teljesen.

Kétségtelen, hogy jellemző rá egy bizonyos racionalizmus az isteni szféra vizsgálatakor is, ami a mítosz néhány aspektusának általánosítására törekszik: így Iris az összes isten hírnöke¹⁶⁵, Typhónnak tulajdonítható az összes maró állat születése¹⁶⁶, az

¹⁶² Hom. Il. XV 166-168.

Hom. Il. XV 144:

kínokozó hírt hordva a pajzstartó Kronidéstől.

S Héra Apollónt hívta ki most házának öléből és Irist...

¹⁶³ Hés. Th. 132-136.

¹⁶⁴ Hés. Th. 139f.

¹⁶⁵ Fr.9.

¹⁶⁶ Fr.14.

Achelóos folyónak nagy tiszteletet tulajdonít¹⁶⁷ /egy mitikus motívum segítségével, ti. hogy Achelóos Ókeanos és Téthys fia/. A racionalizmusát láthatjuk abban is, hogy genealógiailag egyeztetni az egyes elszigetelt célzásokat a korábbi hagyományból /Eidothea, Phorkys, Graiak¹⁶⁸/.

2. **Hérógonia, Emberi világ**

A theogónikus részletekhez kapcsolódik a Hérógonia /valószínűleg a 2. könyv/, ez kapcsolja össze az isteni és emberi világot. Akusilaos számára, miként elődei számára is, természetesnek tűnt, hogy istenek, hősök, emberek egymással genetikai kapcsolatban vannak. S ahol Hésiodos nem tud neki ehhez támpontot adni, ott Homérost követi, magyarázza.

A fennmaradó töredékeket /Fr.17-46/ a következőképpen csoportosíthatjuk: Istenek fiai /Fr.17-22/; Argos családfái /Fr.23-28/; Héraklés /Fr.29-32/; Thébai mondája /Fr.33/; Deukalión, Argonautika /Fr.34-38/; A trójai háború /Fr.39-43/; Bizonytalan, kétséges töredékek /Fr.44-46/.

Akusilaos számára az imént említett töredékek esetében Hésiodos munkái közül már nem a Theogonia lesz a fő forrás, hanem a Hésiodostól vagy követőitől fennmaradt töredékek /általában az)Hoi/ai-ból/. A továbbiakban változatlanul Hésiodossal vetjük össze Akusilaost, legalábbis azoknál a töredékeknél, amelyeknél ez lehetséges /l. Táblázat/.

a. Egyezések:

Néhány töredékben Akusilaos változtatás nélkül veszi át a Hésiodos által tanulmányozottakat. A Fr.18-ban Asklépios halálával kapcsolatban /ti. hogy Zeus ölette meg/ és a Fr.19-ben Admétossal kapcsolatban /ti. hogy Apollón Zeus parancsára Admétosnak szolgál/ teljes az egyetértés Hésiodos és Akusilaos között. Ugyanúgy Hésiodost követi Akusilaos Ió /Fr.26/, Endymión /Fr.36/ továbbá Phrixos gyermekeinek /Fr.38/ származásával kapcsolatban is. Tökéletes az egyezés Európé elrablásának körülményeit illetően is, ugyanis

¹⁶⁷ Fr.1.

¹⁶⁸ Fr.11.

Hésiodos¹⁶⁹ és Akusilaos /Fr.29/ megegyeznek abban, hogy a krétai bika szállította át Európét Zeusnak.

b. Egyezések és különbségek is:

A 17. töredékben Akusilaos tulajdonképpen csak hozzátesz a Hésiodos¹⁷⁰-nál található történethez, elfogadja elődjétől, hogy Korónis Apollónnal szemben előnyben részesítette Ischyst, vagyis a legenda tartalmát itt is érintetlenül hagyja, de racionális magyarázatot fűz hozzá. Felteszi ugyanis a kérdést, hogy miért részesítette előnyben Koronis Ischyst, s a miéltre meg is adja a választ, ti. a megvetéstől való félelme miatt tette ezt.

A Fr.22-ben¹⁷¹ maradt fenn szószerinti idézetben a leghosszabb töredék Akusilaostól. Így ez a töredék nem csak tartalmi szempontból lesz fontos számunkra, hanem Akusilaos stílusának elsődleges forrásaként fogjuk vizsgálni.

Akusilaos Homérosból¹⁷² és Hésiodosból¹⁷³ indul ki a Kaineus mítosz feldolgozásában. Kaineus Homérosnál egyszerű név, Hésiodosnál már mint Elatos Kainis nevű lánya jelenik meg, akit Poseidón legyőzhetetlen emberré tett. Az argosi mindezt elfogadta, de tovább fűzte az eseményeket. Akusilaosnál Kaineus személye összekapcsolódik a lapithák és a kentaurok közötti küzdelemmel. Egy kezdeti, rövid genealógiai jelzés után az argosi elmélyed az események narratív leírásában, és a legendát számos részlettel gazdagítja, mint például, hogy Kaineus egy gerelyhajító rudat felállított az agorán, s parancsot adott az istenítésére, hogy Zeus haragjában rájuk küldte a kentaurokat, továbbá, hogy a halála a kentaurok műve, akik álltában beleverték a földbe. A Kaineus – történet az argosi hagyományból ered, amit a város szülötte, Akusilaos természetesen jól ismer. Az argosi számára nagyon

¹⁶⁹ Fr.30.

¹⁷⁰ Fr.113; 180.

¹⁷¹ Ox. Pap. 1611 fr.1 = FGr.Hist 2F22 = Diels-Kranz: Vors. 9. 73 F 40 a 22; Jacoby Komm. 379-380; Mazzarino 1966. 69; Tozzi 1967. 596-597.

¹⁷² Hom. Il. I 262-264: Mert olyan férfiakat sose láttam és már nem is látok,
mint nagy Peirithoos, mint nép őrzője Drüas volt
s Kaineus...

¹⁷³ Fr.79,5.

Fr. 200: ...kai\ a)/lloi tine/j i(storou=sin kata\ th\n Lapiqw=n xw/ran gene/sqai)Ela/t% t%== basilei=qugate/ra, o)nomazome/nhn Kaini/da ... au)th\n ei)j a)/ndra poihs=sai te a)trwton.

jelentősek a szülővárosában, Argosban uralkodó legendák, a helyi írásos és beszélt hagyományok szinte kínálják neki a lehetőséget a költők által megírt ősi változatok megújítására.

A tartalom a következő: Kainis az anyaság fájdalmától félve, vagy mivel férfias tulajdonságokkal rendelkezett, meg akarta tagadni a nemét, s megkérte Poseidónt, hogy tegye sebesíthetetlen férfivá. Kívánsága teljesült, senki sem tudta legyőzni. A lapithák királya lett, s dicsősége fényében felállította gerelyét, kötelezve az alattvalókat, hogy azt istenként tiszteljék. De gőgje miatt Zeus megneheztelt rá, ellene tüzelte a kentaurokat, akik beleverték a földbe, követ tettek rá jelként, s ennek következtében meghalt. Apollónios Rhodios¹⁷⁴ és Pindaros¹⁷⁵ is arról számol be, hogy Kaineus meghalt. Ez arra utal, hogy sohasem volt isten, s az ókori tradícióban sincs erre utalás. Héros tehát, akik az emberek között élnek, emberfeletti erőt, sebesíthetlenséget, halhatatlanságot kaphatnak az istenség vagy a végzet adományaként. Arra vonatkozóan, hogy a legyőzhetetlennek hitt hőst is le lehet győzni, több adatunk van a hősök világából: gondoljunk pl. Aiasra, Héraklésre és Achilleusra. Kaineus legyőzésével a szerző az istenek mindenhatóságát és igazságosságát akarja bizonyítani a hősök és az emberek világa felett.

Ha a szöveg egészét, stílusát megvizsgáljuk, láthatjuk, hogy az elbeszélés egyszerű, tiszta és mesterkéletlen. Karkrides¹⁷⁶ Kaineusról szóló cikkében hangsúlyozza, hogy a szövegben sok novellisztikus elem van, s a modern mesékkel próbálja összevetni a töredéket. Tény, hogy az eddig megszokott genealógiai soroktól ez a leírás erősen különbözik, a szöveg egy logikus, olvasmányos történet, s novellisztikus elemek is vannak benne /tagmondatai legtöbbször kai\ -al, de\ -vel és e)/peita –val kapcsolódnak egymáshoz/¹⁷⁷.

A Fr.35 az ember teremtésének körülményeiről szól. Elfogadja azt Hésiodostól¹⁷⁸, hogy az embert Deukalión és Pyrrha teremtette, de míg

¹⁷⁴ Apoll. Rhod. I 59.

¹⁷⁵ Pind. Fr.167: ο(de\ xlwrai=j e)la/taisi tupei\j %)/xeq” u(po\ xqo//na Kaineu\j sxi/saij o)rq%= podi/ga=n. tou=to de\ au)t%= sune/bh dia\ to\ mhte qu/ein mh/te eu)/xesqai. a)lla)/h)/ t%= e(autou= do/rati. dio\ Zeu\j e)formai= au)t%= tou\j Kentau/rouj, oi/(tinej kata\ gh=n au)to\n w)qou=sin.

¹⁷⁶ Karkrides 1947. 77-80. A szerző igen alapos elemzését nyújtja ezen páratlanul hosszú töredéknek.

¹⁷⁷W. Havers: Handbuch der erklärenden Syntax. 1931 168.

¹⁷⁸ Fr.115.

Hésiodos ebben a tétben Zeus segítségét feltételezi, addig a Pindaros-scholionban az isteni beavatkozásra nincs utalás, elképzelhető, hogy az argosi az ember saját tevékenységét emeli ki.

c. Különbségek:

A Fr.21-ben a két szerző közötti különbség ismét a leszármazásban jelenik meg, ti. hogy Asópos Akusilosnál Péró és Poseidón gyermeke, nem pedig Ókeanosé és Téthysé¹⁷⁹, mint Hésiodosnál. A Poseidóntól való leszármazás a az Asópos körüli magyarázatoknak kevésbé ismert változata. Hasonló a probléma a két szerző között a Fr.34-ben Deukalión személye körül, aki Prométheus és Pronoé gyermeke Hésiodosnál¹⁸⁰, Prométheusé és Hésionéé Akusilaosnál. A Fr.42-ben ismét kérdést tesz fel Akusilaos: Kinek a gyermeke Skylla. A válaszában eltér a homérosi¹⁸¹ és a hésiodosi¹⁸² hagyománytól /Skylla Phorbas és Hekaté gyermeke/, és egy genealógiai változtatást eszközöl /Phorkos és Hekaté gyermeke/. Lényeges változtatást ezekben az esetekben sem eszközöl a szerzőnk, ami érdekes, hogy a módosítás ismét a genealógiai láncolatban mutatható ki.

A Fr.25ab töredék ismét lényeges különbséget mutat a két szerző között, ugyanis Hésiodos őslakosnak tekinti Pelasgost¹⁸³, Akusilaos Argos testvérének, Zeus és Nióbé gyermekének tartja. Ebben a töredékben tehát egyértelműen a szülővárosában élő, Argosnak „előkelőbb” helyet biztosító tradíciót helyezte előtérbe szerzőnk. Argos archaikus alakja összefonódik egy másik Argossal, aki Gaia fia. Ezért az előző töredékhez vonhatjuk a Fr.27-et, amely szöveg a másik Argossal foglalkozik; Akusilaos földből születettnek tartja őt, de erre Hésiodosnál nincs semmilyen utalás sem.¹⁸⁴

¹⁷⁹ Hés. Th. 357f.

¹⁸⁰ Fr.3.

¹⁸¹ Hom. Od.XII 124; Serv. Verg. Aen. III 420.

¹⁸² Fr.150.

¹⁸³ Fr.43: Dwdw/nhn fh/go/n te, Pelasyw=n e/(/(drano, \$)=en.

¹⁸⁴ Fr.188: kai\ oi(e)pi/skopon))Argon i/(ei kratero/n te me/gan te,
tetrasin o)fqalmoi=sin o(rw//menn e)/nqa kai e)/nqa,
a)ka/maton de/ oi(/ w)=rse qea\menoij, ou)de/ oi(/ u(pno/j
pi/pten e)pi\ blefaroij, fulakh\n d exen e)mpedon ai)ei/. \

A Fr. 37-ben ismét a racionalista magyarázatot kereső Akusilaos áll előttünk. Azt állítja, hogy az Argonauták gyapja nem aranyszínű, mint ahogyan azt Hésiodos és mások állítják¹⁸⁵, hanem a tenger festette bíbor színűvé. A porfu/reoj meghatározás a tenger homérosi jelzőjéből ered¹⁸⁶.

A Fr.28 Akusilaos saját véleményét fejezi ki egy mítosszal kapcsolatban. A töredék Proitos gyermekeivel foglalkozik. Szerzőnk szerint Proitos gyermekei azért őrzöngnek, mert Héra szobrát ócsárolták, és nem azért, mert Dionysos szertartásait nem tartották be, miként Hésiodos meséli el a történetet.¹⁸⁷

3. Az eddig elemzés alá nem vont töredékeket négy csoportba lehet osztani /természetesen más tárgyalt fragmentumok is tartozhatnak ide/:
 - a. Az argosi tradíció: Fr.20; 23; 24;
 - b. Héraklész története /Thébai/: Fr.30; 31; 32; 33;
 - c. A trójai háború: Fr.39; 40; 41; 43; Fr.2-4;
 - d. Bizonytalan, kétséges töredékek: Fr.44-46;

a. Az argosi tradíció:

A Fr.20-ban még csak feltételezhetjük, hogy Akusilaos egy helyi hagyományt dolgozott fel /Héphaistostól és Kabeirótól történt leszármazás/.

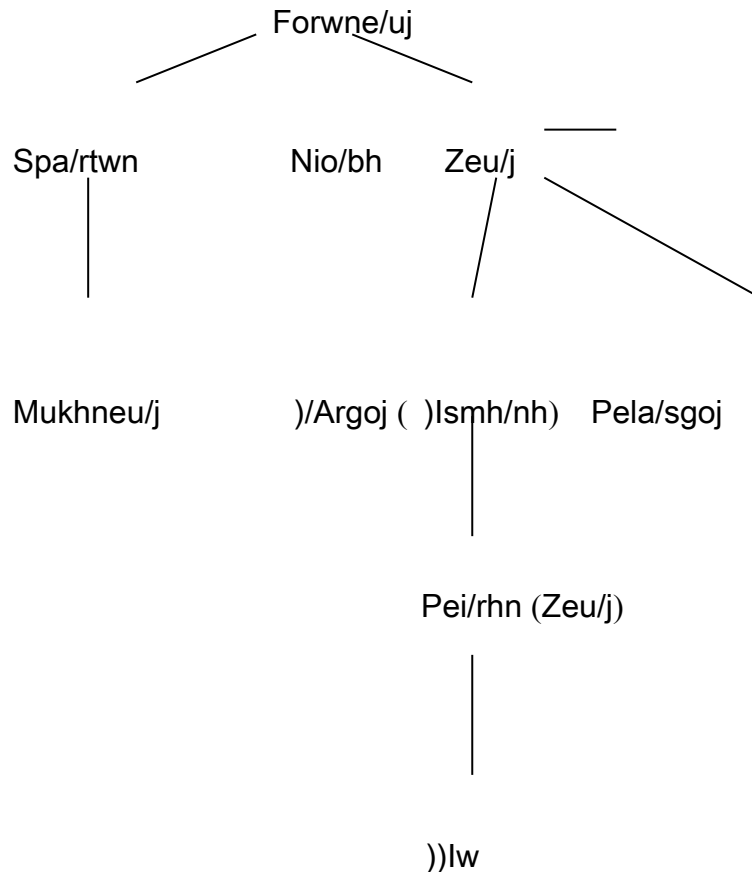
A Fr.23-28 töredékeiben szerzőnk kétségtelenül az argosi tradíciót követte, az idézetekből helyreállítható az argosi családfa. Akusilaos saját városának, szülőhelyének történetével foglalkozott. A helyi hagyományok feldolgozása /gondoljunk a többi logographusra, így a következő fejezetekben tárgyalandó Hekataiosra, aki szintén különleges figyelmet fordít szülőhelyére, Milétosra/, a sokközpontúság általános jellemvonásai a korabeli történetírásnak. Az argosi uralkodóház családfáját a felfogásában első embertől, Phoróneustól kezdődően a következőképpen képzei el a szerzőnk /lsd. történeti elemzés a bevezetésben/¹⁸⁸:

¹⁸⁵ Hés. Th. 99f; Fr.151-152; Schol. Eurip. Méd. 5.

¹⁸⁶ Hom. Il. XVI 391: ... és harsogva szakadnak a bíbor tenger ölébe.

¹⁸⁷ Fr.26-29.

¹⁸⁸ Jacoby Komm. 380.

A Fr.23-24-ben Akusilaos minden emberi történelem kezdetét Phoróneus idejére teszi, aki Inachos után uralkodott Argosban¹⁸⁹. Phoróneust Plinius is antiquissimus rex-nek¹⁹⁰ nevezi. Mivel Akusilaos az első emberhez apát rendel, Phoróneus apja csak isten lehetett, mégpedig Pausanias alapján folyamisten.¹⁹¹

A hat töredékben /Fr.23-28/ a VI.-V. századi politikai harcok tükröződnek vissza, Mykéné, Spárta és Argos szembenállása. A töredékekből megtudhatjuk, hogy az argosi szerint Phoróneusnak két gyermeke van, Spartón és Niobé. Spartón gyermeke pedig Mykéneus /Fr.24/. Niobé és Zeus gyermekei Argos és Pelasgos /Fr.25ab/. Argos és Isméné nászából született Peirén /Fr.26/, akinek Zeusszal történő egyesülése révén származott Ió. A fragmentumokból a peloponnésosi

a)rxaiologi/a szereplői lépnek elénk. A töredékek teljesen egybeesnek a VI. századi politikai helyzettel, amelyben az Argos – Mykéné, az Argos – Spárta ellentét és a Mykéné – Spárta koalíció vetítődik ki. Ez a családja Argos

¹⁸⁹ Fr.23c.

¹⁹⁰ Plinius: Nat. Hist. VII 193.

¹⁹¹ Paus. II 15,5: Forwne/a de\ e)n t\$= g\$= taut\$ gene//sqai prw=ton,)/Inaxon de\ ouk a)/ndra a)llaä to\n potamo\n pate/ra ei)=nai Forwnei= ktl.

vezetőszeropét hivatott igazolni a Peloponnésosi félsziget más területei, Spárta, Mykéné és Tiryns felett.¹⁹²

b. Héraklés története:

Jacoby a kommentárban¹⁹³ próbálja körülhatárolni Boreas mítosának jelentőségét és terjedelmét a Genealogiaion belül, amely szerinte másodlagos eseményként került be Héraklés történetébe. A Fr.30-31 tartalma valószínűleg teljes mértékben Akusilaoson alapul. A szerzőnk teljes egészében átdolgozza Boreas, az északi szél istenének hagyományos ábrázolását¹⁹⁴, aki Erechteus athéni király lányába, Óreithyiaába beleszeret, majd elrabolja és asszonyává teszi a lányt. Boreas a lánytól nemzette Zétést és Kalaist, akik Iasóonnal együtt hajóztak Cholkisba. A mítosz eredeti tartalmát, Boreas személyét /az északi szél istene/ ismét nem változtatja meg, hanem annak egy-egy részét értékeli újra és magyarázza. A Fr.22 alapján elég adatunk van ahhoz, hogy észrevegyük, a két töredék stílusa egyértelműen megfelel Akusilaos stílusának: a genealógiai jelzés rövid, az eseményeket azonban a szerző terjedelmesen, narratív hangnemben adja elő. Hérodotosnál¹⁹⁵ az Óreithyia – Boreas mítosz csak informatív céllal jelenik meg, s ezáltal sokat veszít lendületéből, s Platón¹⁹⁶ is úgy állítja be a történetet, mintha ez a legenda általánosan ismert lenne.

A Fr.32-ben leírtak Héraklés haláláról nincsenek ellentétben a hagyománnyal /ti. Héraklés tűzben végezte/¹⁹⁷. Noha Héraklés haláláról nem beszél Homéros, a töredék mozgatórugója mégis egy homérosi hely¹⁹⁸.

¹⁹²

¹⁹³ Jacoby Komm. 383.

¹⁹⁴ Hes. Th. 378-380: Astraiosnak erőslelkű szeleket szül a Hajnal:
tisztító Zephyros, Boreas, sebesen tovaszálló,
és Notos, istennő szülte e hármat.

Hom. Il. XIV 532-533: S ment lepihenni az ólhoz, ahol Boreas dühe ellen
mind a fehérfogú disznót öblös szikla takarta.

¹⁹⁵ Hérod. VII 189: Βορῆ= j de\ kata\ to\ n (Ellh/nwn lo/gon e)/xei gunai=ka)Attikh/n,)
Wrei/quian th\ n)Erexqe/oj.)

¹⁹⁶ Platón Phdr. 229b:

Phaidros: „ mondd csak, Sókratés, nem innen valahonnan az Ilissos mellől ragadta el a hagyomány szerint Boreas Óreithyiat?”

Sókratés: „ Valóban így mondják.”

¹⁹⁷ Apollod. II 7, 6-7.

¹⁹⁸ Jacoby Komm. 382.

Hom. Il. XVIII 117-119: Mert attól az erős Héraklés sem szabadult meg,
bár őt legjobban kedvelte a büszke Kronión;
mégis a Moira leverte és Héré szörnyű haragja.

A Fr.33, amely tulajdonképpen a thébai mondanakörhöz tartozna, azt állítja, hogy a hagyomány¹⁹⁹ Aktaión halálát Artemis megpillantásával magyarázza. Az argosi elfogadja a halál tényét, de másképp tolmácsolja a mítoszt, ti. azért haragudott rá Zeus, mert Semelét kérte nőül, s ezzel az elkövetett bűn súlyát növeli.

c. A trójai háború és a hérósok hazatérése

Ezekben a töredékekben Hésiodost mint forrást Homéros helyettesíti, aki a töredékekben található személyek, események, szituációk leglényegesebb forrása Akusilaos számára. A homérosi legendában, amit fő vonalában követett s elfogadott, egy-egy esemény ok-okozati összefüggésének személyes tolmácsolását adja, s igyekszik minden helyzetben racionális magyarázatot adni.

A Fr.39-ben Akusilaos a Helené legenda antik hagyományának egy fontos momentumára próbál választ keresni, ti. hogy miért egyesült Aphrodité Anchiséssel. Továbbá magyarázatot igyekszik adni arra, hogy miért nem juttatták vissza a trójaiak Helenét a görögöknek, véget vetve ezáltal a háborúnak. A történések mozgatórugója Akusilaos szerint az istennő hatalmi vágya, számítása, ami arra készíti, hogy Anchiséssel egyesüljön. Úgy szólt ugyanis a neki adott jóslat, hogy Priamos uralmának megszűnése után Anchisés utódai fognak uralkodni Trójában. Ezért remélheti Aphrodité, hogy Anchiséstől származó gyermeke fog Trójában uralkodni. S a gyermek születése után már csak ürügyet kellett találni arra, hogy elpusztítsa Priamos utódait. Ezért olt Alexandrosba Helené iránti vágyat, s Helené elrablása után már csak veszteségeiket próbálja bagatellizálni, nehogy Helenét visszaadják a trójaiak, miután reményüket teljesen elvesztették.

Hérodotos²⁰⁰ ismeri Akusilaos elképzeléseit, de kijavítja elődjét: Helené nem volt a trójai várban, hanem Egyiptomban tartózkodott, különben a trójaiak átadták volna Menelaosnak, hogy megszabaduljanak a görög csapatok támadásaitól, ha nem is a háború legelején, legalább akkor, amikor a helyzetük már reménytelennek látszott.

Ebben az idézetben háromszor tér vissza az a)podí/dwmi ige, amit már a

¹⁹⁹ Diod. IV 81,4.

²⁰⁰ Hérod. II 120.

Genealogiaiban is használt Akusilaos. A halikarnassosi történész egyetért az argosival abban, hogy Trója egy isteni terv következményeként bukott el, de azt javasolja, hogy az okot ne egy istennő szeszélyében és számításában keresse, hanem abban az isteni akaratban, hogy a bűnt megbosszulja.

A Fr.40-ben Akusilaos Homérosból²⁰¹ kiindulva Eurypylos származását pontosítja /ti. hogy Eurypylos Mysia királya, Astyoché és Téléphos fia/. A mítoszt elmesélő hangnemben fejti ki, az eseményeket Astyoché alakja köré csoportosítja, s kifejti a Homéros által már megemlített „kincs” lényegét /„a nőknek adott kincs”/. Akusilaos azt mondja, hogy ez a kincs egy szőlőtő volt, majd azt fejti ki, hogy hogyan válik veszélyessé Eurypylos számára az anyjának adott szőlőtő. Ebben a töredékben is kiegészíti és pontosítja tehát a Homéros által elmondottakat illetve sugalmazottakat. Az író ismeri a lelki vívódásokat, az emberek ravaszságát. Priamos Eurypylosban erős szövetségest igyekezett találni, az anyja meg akarta menteni a fiát a háború veszélyétől, Priamos azonban egy ajándékkal /arany szőlőtő/ levette a lábáról, s az ajándék miatt Astyoché hagyta, hogy fia elmenjen a harcmezőre meghalni.

A Fr.43 története Ithaka alapításáról szól, amely várost Akusilaos szerint Ithakos és Néritos alapított. Homéros²⁰² csak azt jegyzi meg, hogy Polyktór, Ithakos, Néritos voltak a város építői. Akusilaos elfogadja ezt az alaphelyzetet, elmeséli, hogy a testvérek miért itt alapítottak várost. Azt hozza fel okul, hogy Ithaka a mellette fekvő területeknél magasabban helyezkedik el. Az Akusilaos által elmondottak ismét egy homérosi helyet egészítenek ki, magyaráznak meg ebben a töredékben.

A Fr.41 és a Fr.3 ismételten a teogónikus töredékeket idézik elénk. Mindkét töredékben egy-egy genealógiai leszármazást fejteget az író. Az első szöveg egyedi genealógiát mutat be Menelaos fiával, Megapenthésszel kapcsolatban, ti. azt mondja el röviden, hogy Megapenthés egy rabszolganótól származik. Az író a hagyományban nem talál utalást a rabszolgától történő leszármazásra vonatkozóan. A másik szövegben az argosi visszanyúl Homéros²⁰³hoz, aki Anchisiadés Echepólosról beszél, és nem csak Anchisést említi meg, hanem Anchisés apjának

²⁰¹ Hom. Od. XI 520.

²⁰² Hom. Od. XVII 207f.

²⁰³ Hom. Il. XXIII 296.

meghatározásával, megnevezésével /Kleónymos/ kiszélesíti a Homéros által már megírt genealógiát.

/A Fr.2-ben csak annyit tudunk meg, hogy a szerző beszél a homéridákról, de azt, hogy mit, arról sajnos semmi információnk sincs. Mindenesetre az biztos, hogy ez a fragmentum a harmadik könyvben kapott helyet./

d. Bizonytalan és kétes töredékek

A Fr.44-46 bizonytalan és kétséges. A 44-es töredékben elképzelhető, hogy az Achaioi / ? / történetírók között feltételezhetjük Akusilaost is /vagy csak őt?/. A 45. töredéssel kapcsolatban azt kell megjegyezni, hogy Akusilaos nem beszélhetett Andokidésről. Az utolsó töredék pedig, amely szerint Akusilaos és más történetírók azokról beszéltek, akik ezer évig éltek – Jacoby szerint jelen formájában értelmetlen²⁰⁴.

B.

Összegzés

Akusilaos művében a kozmogónikus és a teogónikus rész, valamint a hérósokra, emberi világra utaló töredékek között nyilvánvaló a folytonosság. A három könyv beosztása nem írható le pontosan, de valószínűleg tartalmi okokból kifolyólag az első könyvben a kozmogónikus és a teogónikus anyagokat gyűjtötték össze, a második könyvben a hérósok korára, a harmadikban pedig az emberi világra vonatkozó ismeretek olvashatóak. Akusilaos számára fő forrás volt Hésiodos, de gyakran mellette állt és helyettesítette őt Homéros. Akusilaos legtöbbször érintetlenül hagyja a legendák tartalmát, az események, a cselekmény jelenetei és a főszereplők olykor megváltozhatnak.

Akusilaos és a homérosi illetve a hésiodosi elképzelések közti viszonyt a következőkben foghatjuk meg:

1. Esetenként számára homályos Homéros – illetve Hésiodos helyeket magyarázott: pl.

Fr.11; 21; 22; 25ab; 28; 29; 31; 42.

²⁰⁴ Jacoby Komm. 385-386.

2. Szerzőnk kiegészítette a hésiodosi és a homérosi előadást: pl. Fr.1; 4; 6b; 8; 10; 17; 22; 24; 30.
3. Akusilaos általánosít, racionalizál – ami elsősorban a homérosi eposzokkal kapcsolatban fogható meg, de a hésiodosi művel kapcsolatban is látható: pl. Fr.1; 9; 14; 17; 28; 37; 39; 40; 43.
4. Akusilaos szülővárosának, Argosnak a történetét írja meg, s ahol csak lehet, bőven merít az argosi tradícióból: Fr.23-28.

A töredékek egy részében a változtatás lényegesen nem alakítja át a hagyományt /pl. Fr.11; 21/, másutt viszont azért tér el tőle, hogy elsősorban a peloponnésosi városokat összetartó és szétválasztó ellentéteket és barátságokat számontartsa, s ezeket személyes elképzelései, látásmódja szerint juttassa kifejezésre.

Akusilaos erősen kötődik az argosi környezethez. Talán ezért olyan kevés a műben a földrajzi utalás, szemben a logographusok munkáinak többségével /gondoljunk a milétosi Hekataiosra, az athéni Pherekydésre, a sardeisi Xanthosra vagy a lampsakosi Charónra/. Másfelől Akusilaos számára a földrajzi környezet többnyire csak a genealógiai kapcsolatok megvilágítására szolgál. Munkájának földrajzi tere Görögországhoz, azon belül is csak egy szűk környezethez, elsősorban szülővárosához kapcsolódik, s csak néhány utalást tesz a ázsiai vagy még messzebbi, távolabbi területekre /a trójai háború, az Argonauták partraszállása/²⁰⁵, de a tájak általában mitikus környezetben jelennek meg előttünk, s csak annyira részletezi a várost, a környezetet, amennyire az feltétlenül szükséges az összefüggések megértéséhez. Az a tény, hogy Akusilaosnál hiányzik a földrajzi érdeklődés, elsősorban a történezt megelőző, de még a vele megegyező korszak több írójának szemléletét is tükrözi. Meg kell azonban jegyezni, hogy a görög történelemnek nincs egyedüli központja, ami köré elhelyezkedne /szemben a római történelem egyközpontúságával/. A görög történetírás nem kötődik egy meghatározott hivatalos tradícióhoz illetve a konzervatív politikai osztályok elképzeléseihez. Ebből az következik, hogy a görög történetírás kezdeteitől fogva túl a közös mítoszokon saját városaikat és népeiket mutatják be az írók. Akusilaosnál is ugyanúgy, ahogyan a többi korabeli történetírónál, az a történeti genealógia, ami az argosi uralkodóosztály történeti hagyományait rögzíti, politikai jelentőséget nyert.

Az argosi történész igyekszik megtisztítani a mítoszokat a valószínűtlenségektől, és Akusilaos vagy be akarja bizonyítani az egyes mítoszok igazát, vagy cáfolni kívánja azokat,

²⁰⁵ Fr.36-38; 39-43.

de az igazságkeresés voltaképpen epizódok elmesélésébe torkollik. Ez az epizódikusság lesz jellemző például a Fr.17, 28, 29, 33, 37, 39, 40 elbeszéléseiben, ahol az argosi különböző miértekre ad választ. A mítoszok tartalmát megőrizni, és a miértekre megadni a választ, ez a törekvés adja Akusilaos kétarcúságát és a mítoszmagyarázatok átmeneti, kettős jellegét. Mindezek mellett a Genealogiaiban még egy olyan jellegzetesség ragadható meg, ami a mű archaikus gondolkodásmódjára utal: a csodás és a különleges elemek elfogadása, mint például az emberek Deukalión és Pyrrha által földre dobott kövekből való származása²⁰⁶, Európé elrablása az aranyszőrű bika által²⁰⁷, vagy Kaineus minden emberrel szembeni sérthetlensége²⁰⁸.

Akusilaost tehát a VI. század társadalmi, vallási, politikai szerkezete, Argos városának történelme ösztönzi a mítoszokkal kapcsolatos radikálisabb ábrázolásra. De a történetíró racionalizmusában következetlenség érződik amiatt, hogy elődeihez is kötődni szeretne, s így nem tud tőlük elszakadni. Művében, a fennmaradt töredékekben hiányzik továbbá az az egységes hangnem, ami az athéni Pherekydés és a szintén Hérodotos elődjének számító milétosi Hekataios mítosztolmácsolásában már kimutatható, s amelyet a következő fejezetekben fogunk vizsgálni.

A tartalmi elemzéshez formai vizsgálat is tarozik. Ebben a kérdésen csak négy szövegrészre számíthatunk /Fr.1; 3; 22; 24/. Ezekben a töredékekben találhatunk csak szószerinti idézeteket Akusilaostól. Az elemzés alá vonható töredékek száma kevés ugyan, de ahhoz elegendő, hogy képet kapjunk Akusilaos stílusáról és nyelvezetéről. A négy ránk maradt töredékből az egyik hosszabb /22/, a másik három rövidebb. Ez utóbbiak csak mértéktartó genealógiai bevezetők: Kizárólagos bennük a mellérendelés használata, a tagok lezártak, rövidek, az igék praesens historicumban állnak, ennek használatával az író élénkíti, a jelen pillanatában is időszerűvé teszi a mondatait. Más igeidők /pl. teti/mhtai/ a szerző kommentálásában játszanak szerepet, mert megtörik a genealógiai sor folyamatosságát, s a tények validitását vannak hivatva hangsúlyozni. A negyedik, hosszabb idézetben a mitikus elbeszélés kötetlenebb. A szövegben tudatos elrendezési elv uralkodik, az elbeszélés szakaszokra osztható, a gyakran kai\, de\, e)/)/peita, szavakkal kapcsolt tagmondatokra. A

²⁰⁶ Fr.35.

²⁰⁷ Fr.29.

²⁰⁸ Fr.22.

tagmondatok rövidek, minden szakasz egy lényeges gondolatot tartalmaz, amit egy vagy több igeforma fejez ki.²⁰⁹

A mellérendelés kizárólagos használata, a praesens historicum, a mesélő szinte novellisztikus hangneme azok a kifejezési módok, amelyek Akusilaos sajnálatos módon számunkra már nem hagyományozott elbeszéléseiben több helyen megjelenhettek, s amelyek a fő stiláris jegyei lehettek az egész művének.

Az argosi nyelve erősen kötődik bizonyos mitikus helyzetekhez és alakokhoz, amelyek az Akusilaost megelőző költészetben már megjelentek. A genealógiai nyelvezet, a csak időnként megjelenő racionális magyarázat az ábrázolás elszegényedéséhez, a hagyományos díszítő jelzők elhagyásához vezet, jól látható ez a jelenség az 1., a 3. és a 24. fragmentum esetében. Akusilaos valószínűleg a tartalom és a forma kezdetlegessége miatt kényszerült arra, hogy ilyen nagymértékben ragaszkodjék a hagyományokhoz.

De találunk egyéni vonásokat is Akusilaos töredékeiben, például Kaineussal, Óreithyiával²¹⁰, Aphroditével²¹¹, Astyochével²¹², Ithakossal és Néritossal²¹³ kapcsolatosan – itt az argosi, úgy látszik, eltávolodik a hagyománytól, kötetlenebb leírásra törekszik, s szinte novellisztikus hangnemet használva, élénkséget és mozgást ad az epizódoknak. Ezekben a részletekben ragadható meg az író újszerűsége, amely minden bizonnyal találkozott a korabeli olvasók igényeivel és ízlésével. De ilyen töredék viszonylag kevés van, és a genealógiai levezetés mértéktartó és tömör kifejezési módja érvényesül inkább a töredékekben, amelyekben így a homérosi, a hésiodosi hagyományokhoz való kötődés, az elődökhöz való ragaszkodás, továbbá a prózai nyelv kezdetleges volta tükröződik.

A vizsgálódás nyomán már elég adat áll rendelkezésünkre, hogy állást foglalhassunk abban a vitában, amely Akusilaos munkájáról már az ókorban kialakult. Iosephus Flavius²¹⁴ azokra a motívumokra hívja fel a figyelmet, amelyek Akusilaost és Hésiodost megkülönböztették, Clemens Alexandrinus²¹⁵ viszont azt javasolja, hogy Akusilaost, mint a görögök plágiumra való hajlamosságának példáját említsük.

²⁰⁹ pl...mi/sgetai || poiei= ...h(li/sketw || gi/gnetai ... poleme/eske || ... e)ke/leuen ... || a)pelei= ...

e)formai= tou\aj Kentau/rouj || katako/ptousin ... e)pipei=sin ... a)poqnh/skei ||

²¹⁰ Fr.30.

²¹¹ Fr.39.

²¹² Fr.40.

²¹³ Fr.43.

²¹⁴ T6.

²¹⁵ T5.

A két eltérő vélemény között az igazságot középúton kell keresnünk. A fenti elemzések alapján ez azt jelenti, hogy Akusilaos nem utánozza, nem másolja szolgai módon a saját korában ismert szerzők munkáit, de nem is tud elszakadni tőlük, hanem fő vonalaiban elfogadva kiegészíti azokat, a mítoszoknak egyfajta racionális magyarázatot próbál adni, s városának hagyományait fűzi össze a korában ismert legendákkal.

III.

Hekataios életére és munkáira vonatkozó adataink elemzése²¹⁶

Az antik görög irodalom történetében Hérodotosz történeti munkájához az előző fejezetben tárgyalt Akusilaostól Hekataioson át vezetett az út. A milétosi Hekataios az egyik legnagyobb jelenség a korai prózairodalomban és tudománytörténetben. Az ión i(stori)/h első tolmácsolója volt a görög-perzsa háborút megíró Hérodotos számára²¹⁷. Az első író, aki magára vállalta azt a feladatot, hogy Anaximandros²¹⁸ kozmológiai képének az emberiségre vonatkozó részét

²¹⁶ A testimoniumok fordítását elkészítettem, a dolgozat végén mellékletként megadom ***III. Melléklet***/ Görögül illetve latinul csak a gondolatmenet szempontjából fontos részeket emelem ki. A fragmentumok teljes fordítását nagy számuk illetve a töredékek egy részének mechanikus illetve egysíkú jellege miatt nem mellékelem. A fragmentumok közül elemzés alá vont részeket görögül és magyarul is csatolom.

²¹⁷ C. Schick AGI 1955. 95: Hekataios volt a legnagyobb elődje, a szerző hivatkozik H. Diels Hermes 1887. 411. hasonló kijelentésére; F. de Ruyt: La citation d' Hérodote... 1938. 286: a milétosit igen gyakran használta.

²¹⁸ Ezt a kérdést még részletes elemzés alá vesszük, a kettőjük kapcsolatáról szóló testimoniumok a következők: T11ab; T12ab. Lehetséges, hogy mind a négy töredék Eratosthenésre megy vissza, akit a T11b töredék névszerint is megnevez. Eratosthenés azonban tényleges kapcsolatot feltételez a két szerző között. Azonban személyes kapcsolatot nem feltételezhetünk közöttük, ugyanis Hekataios Anaximandros halálakor még fiatal, talán

kitöltse az oi)koume/nh, azaz az emberek által lakott földfelszín leírásának segítségével, illetve azért, hogy az emberiség történetére nagyobb figyelmet fordít.

Élete egybeesik a nagy földrajzi felfedezések időszakának csúcspontjával. Ekkor zajlottak a bevezetőben már tárgyalt utazások. Afrika körülhajózása, Euthymenés felfedező útjai; Arábia Skylax általi körülutazása szerzőnk felnőtt korára esnek, míg az Atlanti-óceánba való kihajózás fiatal korában történt. A testimoniumok tanúsága szerint Hekataios sokat utazott²¹⁹ és a lakott földet írotáblán ábrázolta.²²⁰ Ifjú éveiben a keleti görög városok perzsa fennhatóság alatt álltak, így lehetősége volt a Perzsa Birodalomba is elutazni²²¹. Így az ión felkelés idején Hekataios keletre vonatkozóan már nagy földrajzi és geopolitikai ismeretekkel és tudással rendelkező férfi volt.

*

Az ión felkelés²²² /Kr.e. 499-494/ megértéséhez meg kell először vizsgálni, hogy milyen okok vezettek a kisázsiai hatalmak és az ión városok kapcsolatának megromlásához, milyen körülmények között lett Hekataios történelmi személyiség.

A görögök történelmük során sohasem éltek elszigetelten a keleti világtól. Az ión városok voltak a központjai a Kelet és a görögség közti gazdasági, kulturális és politikai kapcsolatoknak. A két hatalmas terület kapcsolata általában jó volt, így a phrygek /Midas/ és a lyd uralkodók /Gygés, Alyattés, Kroisos/ tisztelték a görög kultúrát, ugyanakkor minden békés és háborús eszközzel igyekeztek elfogadtatni a görög városokkal hatalmi igényeiket. Kroisos idején ez meg is valósult, a városok vállalták az adófizetést illetve a hadseregállítási kötelezettséget, viszont az ennek biztosításával járó kötelezettségeket ellensúlyozta az a haszon, amelyet a lydiai gazdasági lehetőségek és kapcsolatok kihasználásával nyertek.

gyermek volt. Anaximandros, Pythagoras, és Xenophanés Hekataios kortársa volt, de műveinek egyetlen töredéke sem utal arra, hogy az utóbbi két filozófus befolyással lett volna a gondolkodására, míg Anaximandrossal egyértelmű a kapcsolata.

²¹⁹ Jacoby FGrHist. T12a: ... (Ekatai=oj o(Milh/sioj, a)nh\r poluplanh/j ...

²²⁰ T11a: ...to\n de\ (Ekatai=on katalipei=n gra/mma, pistou/menon e)kei/nou ei)=nai ek) th=j a)/llhj au)tu= grafh=j. T12a: ...prw=toj e)to/lmhse th\n oi)koume/nhn e)n pi/naki gra/yai.= T12b: ...ti/nej pro/teron e)n pi/naki th\n oi)koume/nhn e)/grayan; ...deu/teroj Milh/sioj (Ekatai=oj...

²²¹ E. Moscarelli AAP 1993. 141: Sok szerző szerint sokat utazott Hekataios, így Moscarelli is „felfedezőnek” nevezi szerzőnköt, bár a források csak egy Egyiptomba vezető útját említik /Hérodot. II 143/.

²²² A legfontosabb anyagok a szakirodalomban: Ritoók Zs.- Sarkady J. Szilágyi J. Gy. 1984. 259-261; W. Schmid - O. Stählin 1948. 693-695; H.Fränkell 1962. 390-391; A Dihle 1991 105. stb.

A Birodalom kiterjedése nyomán óriási politikai és katonai hatalomra tettek szert a perzsák, amelynek birtokában jogosan vették át azt a mezopotámiai uralkodóknál már hirdetett célt, hogy a „világ négy tája” felett uralkodjanak. Kambysés halála után /Kr.e. 522/ a Perzsa Birodalom válsága csak átmenetileg akadályozta e terv megvalósítását. Utóda, Dareios, uralmának megszilárdítása után folytatta elődei hódító politikáját. Kr.e. 513-ban Kisázsziából indulva benyomult Scythiába. A scythák kitértek a döntő összecsapás elől, a felperzselt föld taktikáját alkalmazták. Végül a perzsák visszavonultak és épp idejében értek a Dunához, ahol a perzsák ellen szövetkezett iónok már a híd lebontásáról tanácskoztak. A scythákat nem sikerült leigáználniuk, Thrákia azonban a partmenti görög városokkal perzsa fennhatóság alá került, s így a perzsák még közelebb kerültek Görögországhoz.

A szikra, amely a Hérodotos által megírt görög-perzsa háborút kirobbantotta, Ióniában pattant ki. A kisázsiai görögök elégedetlensége a perzsa fennhatósággal szemben egyre fokozódott. Persze a görög-perzsa ellentétnek a gazdaságinál sokkal súlyosabb politikai okai voltak. A kisázsiai görög polisok éppen a perzsa hódításkor, vagy legkésőbb a hódítást követő első évtizedekben gyors gazdasági fejlődésük nyomán elindulhattak volna egy szélesebb körű, vagy egy mérsékletesebb demokrácia megvalósítása felé. A nagykirály ennek elkerülése végett erőszakkal mindenütt tyrannosokat állított a kisázsiai görög városok élére. A perzsák bürokratikus intézkedéseivel azonban az iónok nem tudtak megbarátkozni.

A növekvő feszültség Millétoiban vezetett el a felkelés kirobbanásához. Aristagoras, Milétois tyrannosa, beavatkozott a naxosi belviszályokba azzal az elhatározással, hogy a szigetet a perzsák uralma alá hajtja. A vállalkozás kudarcba fulladt. Aristagoras, félve a király kegyének elvesztésétől, átállt az ellenfél, a függetlenség híveinek táborába. A felkelés kezdetben sikerrel folyt, Aristagoras segítséget kért a görög városoktól, s Athén küldött is 20 hajót a felkelők támogatására. Ennek segítségével a lázadók Sardeisig jutottak, ott azonban a fellegvárat már nem tudták elfoglalni, és hamarosan vissza is vonultak. A szárazföldön azonban egyre inkább érvényesült a perzsa túlerő, s az elsősorban föníciai hajókból álló perzsa hajóhad Kr.e. 494-ben Ládé mellett tengeren is legyőzte a felkelőket. Ezután egymás után vették be az ión városokat. Milétoinak, Hekataios városának kegyetlen megtorlást kellett elszenvedni: lerombolták, lakosait pedig a birodalom belsejébe hurcolták.

Ennek a városnak a szülőtte, és ennek a felkelésnek a résztvevője volt szerzőnk, Hekataios. Vizsgáljuk meg először, hogy milyen kapcsolatban áll a milétois a felkeléssel, majd ezt követően elemezzük az életére vonatkozó többi adatot!

Hekataios ión felkelésben mutatott szerepvállalásának bemutatása céljából Hérodotos művéhez kell nyúlni. Hérodotos²²³ /V 36/ elbeszéli, hogy Aristagoras, amikor a naxosi sikertelen hadjárat után nem tudta, hogy mitévő legyen, azt az üzenetet kapta Susában tartózkodó apósától, Histiaiostól, hogy robbantson ki felkelést. Aristagoras ekkor tanácskozássra ült össze párthíveivel együtt. A többiek mind egyetértettek azzal, hogy robbantsanak ki felkelést. Egyedül Hekataios tanácsolta, hogy ne indítsanak felkelést. Érvként pedig a perzsák királyának hatalmas birodalmát, illetve óriási hadierőjét hozta fel. Mivel nem járt sikerrel, másodsorra már azt javasolta, hogy a Kroisos királytól kapott kincsből állítsanak fel hajóhadat, mert csak ennek birtokában tudják a tenger feletti hatalmat megszerezni és legyőzni a perzsákat. Fränkel²²⁴ joggal emeli ki szerzőnk politikai realitásérzékét, aki gyakorlati emberként felmérte államának hatalmi helyzetét, s jól látta azt is, hogy az ión görög városok szabadsága Ázsiában teljesen az Égei-tenger feletti uralom megszerzésén alapul. Sejthető, hogy az a javaslat, hogy kérjenek segítséget az anyaföldtől, szintén Hekataioshoz kapcsolható. Ez a leírás arra az elgondolásra vezet bennünket, hogy Hekataios a milétosi arisztokráciához tartozott, ha ilyen fontos politikai kérdésekben tanácskozási joga lehetett.²²⁵

Az ión felkelés során még kétszer találkozhatunk Hekataios politikai életben betöltött szerepének bemutatásával. Hérodotos /V 49/ beszél arról, hogy Aristagoras Kleomenés uralkodása alatt ellátogatott Spártába. Amikor a király elé járult, egy bronztáblát tartott a kezében, melyre fel volt vésve az egész földkerekség képe, valamennyi tengerrel és folyóval együtt.²²⁶ Ez a tábla minden valószínűség szerint Hekataios világtérképe volt. Ebben a caputban azonban Hérodotos név szerint nem nevezi meg elődjét.

Hekataios utolsó szerepvállalása a felkelés lezárásához kapcsolódik /V124, 125/.²²⁷ Mikor Aristagoras már úgy érezte /Kr.e. 494/, hogy a perzsákat nem lehet legyőzni, ismét összehívta híveit, s megtanácskozta velük a kialakult helyzetet. Hekataios ekkor ellenállt

²²³ Jacoby T5.

²²⁴ H. Fränkel 1962 390; Részletesen foglalkozik Hekataios politikai szerepvállalásával K. Fritz 1967. Band I. Text. 48-50; K. Fritz 1967. Band II. Anmerkungen. 32-35; R. Nicolai 1997. 150; P. Tozzi Athenaeum. 1963. 318-326.

²²⁵ Jacoby RE VII. 2669.

²²⁶ ...w(j Lakedaimo/nioi le/gousi e)/xwn xa/lkeon pi/naka, e)n t%= gh=j a(pa/shj peri/odoj e)nete/tmhto kai\ qa/lassa/ te pa=sa kai\ potamoi\ pa/ntej.

²²⁷ Jacoby T6.

Aristagoras gyáva javaslatának, hogy ti. meneküljenek ki együtt Sardíniára vagy Myrkinosba, Thrákiába, s ott keressenek biztos menedéket maguknak. Ezzel szemben ő azt javasolja, hogy építsenek Léros szigetén erődöt²²⁸, hogy innen alkalomadtán visszatérhessenek Milétosba, onnan indulva vehessék be majd ismét a várost. Aristagoras ezt a javaslatot is visszautasította, s végül Thrákiába költözött, majd egy város ostroma során odaveszett.

Hekataios tehát a felkelés végén még mindig hitt abban, hogy később az ión városoknak lesz lehetőségük arra, hogy újrakezdzék a felkelést. Azon a véleményen volt, hogy a szárazföldi városok nem tudják majd tartani magukat, de adódik majd alkalom arra, hogy katonai és anyagi erőforrások gyűjtése után visszatérjenek a szigetről. Addig is jó, hogy olyan helyre vonják ezeket az erőket, amely a perzsák számára hozzáférhetetlen. Ennek pedig adottak lesznek a feltételei, ha az iónoknak sikerül a tengert uralni.

Az a tény, hogy Hekataios ilyen tanácsokat tudott adni, azt mutatja, hogy nem csupán a kortársai között rendelkezett kiemelkedő tudással Perzsia földrajzát, néprajzát és hatalmi eszközeit illetően, hanem a Perzsa Birodalom belső működését is ismerte. Tudta azt is, hogy a perzsáknak sok gondot fog okozni az ión városok megtartása, sőt azt is, hogy a perzsa hadsereg nem tudja majd megakadályozni az iónok elköltözését sem, hiszen nehézségeket okoz számukra hatalmuk mobilizálása.

A perzsák tehát nehezen verték le a felkelést. A harc lefolyása is mutatja, hogy hiányzott a tenger feletti feltétlen uralom, hiányoztak a szárazföldön az erős erődítmények, és egy célirányos, energikus vezetés, ami az iónok leveréséhez, az ión felkelés teljes kudarcához vezetett volna.

Találhatunk még egy testimoniumot, amely már a lázadás leverése után Hekataiosnak további politikai szerepet tulajdonít.²²⁹ A szöveg azt állítja, hogy az iónok által kiküldött milétosi követnek sikerült Artaphrenést, Dareios testvérét, Ázsia tengerparti részének helytartóját rávenni, hogy az iónok anyagi lehetőségeihez mértén meghatározott adókat vessen ki. Logikusan azzal érvel, hogy a rossz bánásmód bizalmatlanságot, a jó bánásmód jóindulatot fog eredményezni az iónok körében a perzsák iránt. Jacoby²³⁰ szerint azonban az csak egy lehetséges feltételezés, hogy éppen Hekataios volt az, aki rávette Artaphrenést az ión satrapia újrendezésére. Hérodotos erről azonban nem beszél.

²²⁸ A sziget leírásához lsd.: L. Ross: *Reisen auf den Griechischen Inseln*. Stuttgart, 1840. 119.

²²⁹ Jacoby T7: ... Presbeuth\j u(po\ tw=n)lw/nwn a)pestalme/noj ...

²³⁰ Jacoby RE VII 2670.

Mindenesetre Hekataiosnak a milétosi arisztokrácia tagjaként szerepe volt városa politikai életének irányításában, racionális elképzeléseit azonban Aristagorasék nem fogadták meg. Nehéz eldönteni, hogy Hérodotos²³¹ ezzel nevetség tárgyává akarta-e tenni őt, vagy inkább elismerte. Az a tény, hogy Hérodotos egy dicsérő szó nélkül hagyja azokat a javaslatokat, amelyeket Hekataios előterjesztett, kétségkívül jellemző a majd később részletesen tárgyalandó Hekataios-Hérodotos viszonyra és kapcsolatrendszerre. Arról azonban nem szabad elfeledkezni, hogy Hekataios az egyetlen elődje, akit név szerint említ. A kutatók egy csoportja, különösen az egyik legjelentősebb, Stephanie West²³² úgy gondolja, hogy Hérodotos Aristagorasszal állítja szembe Hekataios, s csupán azt a szerepet szánja neki, hogy Hekataios elvakultsága még inkább kitűnjön. Így felmerül kétség Hekataios történetiségével kapcsolatban, bizonytalanabbá válik, hogy megjelent-e egyáltalán a milétosi Thébában vagy részt vett-e az ión felkelésben, s ha a kétség beigazolódná, tulajdonképpen minden adatot elvesztenénk Hekataios életútjából.

*

Jacoby enciklopédiája hét Hekataios nevű embert különböztet meg.²³³ Tud egy bizánci²³⁴, egy eretria²³⁵ születésűről, némi információt ad egy thasosi epigrammaköltőről, egy feltalálóról, továbbá Plinius említ *Naturales Historiae* című munkájában egy Hekataios.²³⁶ Hosszabban elemzi Jacoby a Kr.e. IV. századi abderai Hekataios irodalmi alkotásait, aki I. Ptolemaios alatt Egyiptomban élt²³⁷. Leghosszabban szerzőnk életével, munkáival, stílusának elemzésével foglalkozik, amely cikk, még ha időnként vitatható is, amit Jacoby ír, az alábbiakban általunk is felhasznált és idézett, nagyon precíz adatokat, elemzéseket nyújt a Hekataios-kutatók számára.²³⁸

Szerzőnk, Hekataios / (Ekatai=oj/ életére vonatkozóan a Suda lexikon²³⁹ ad némi támpontot. A lexikon számunkra egy pontosan meg nem határozott, ma már későinek tekintett

²³¹ Jacoby RE VII 2669.

²³² S. West JHS. 1991. 158-160.

²³³ Jacoby RE VII 2666-2769.

²³⁴ Jacoby RE VII 2666.

²³⁵ Jacoby RE VII 2666-2667.

²³⁶ Az utóbbi három Hekataiosról Jacoby a cikke végén néhány sorban beszél /RE VII 2769/.

²³⁷ Jacoby RE VII 2750-2769.

²³⁸ Jacoby RE VII 2667-2750. Sőt a forrásokhoz még alapos kommentárt is készített: Jacoby Komm. 320-372.

²³⁹ Jacoby T1.

dátumon /ti. Kr.e. 520/516. – 65. - Olympias idején született/²⁴⁰ és egy használhatatlan adaton kívül /ti. a)kousthj Prwtago/rou²⁴¹ / nem sok olyan adatot nyújt, amelyekről máshonnan, régebbi forrásokból ne lennének ismereteink. Részletesebben csak Hérodotos beszél a szerző elődjéről munkájának néhány fejezetében /V 36; V124, 125/ név szerint megemlítve őt, mint az ión felkelés idején politikai szerepet játszó történetírót.

Hekataios milétosi származású /Milh/sioj/²⁴², egy bizonyos Hégésandros fia.²⁴³ A Hekataios név a Kisázsiaiban, s különösen Milétosban igen nagy tiszteletnek örvendő Hekaté istennő nevével hozható kapcsolatba²⁴⁴. Saját szülővárosának arisztokráciájához való tartozását mutatja az apja neve, az előzőekben tárgyalt felkelésben nyújtott segítsége, és a Hérodotos II. könyvében a szerző által gunyorosan elbeszélte történet /II 143/.²⁴⁵ Itt Hérodotos tolmácsolásában arról szerezhetünk tudomást, hogy Hekataios egyszer családfájáról szólva azt állította, hogy a tizenhatodik őse isten volt. Hérodotos azt mondja, hogy ő maga nem is állított ilyet, mégis ugyanazt tették vele, mint a milétosival. Zeus thébai papjai /két külön időpontban/ mindkettejüket bevezették egy templomba, megmutatták nekik az ott lévő faszobrokat, pirómisokat, amelyeket még életükben a főpapok elkészíttetnek maguknak, majd elmondták nekik, hogy mindegyik főpap egy másik főpaptól származik. Tehát a főpapok nem hitték el Hekataiosnak, hogy ember származhat istentől, vitára keltek vele.

Szemben az ión felkelésben ábrázolt racionálisan és filozofikusan gondolkodó Hekataiosszal, ebben a passzusban egy, hagyományos gondolkodású, a mitikus világot is elfogadó, illetve ahhoz kötődő embert rajzol meg Hérodotos. Ez az általunk ismert utolsó olyan szöveg, amelyben Hérodotos elődjét, Hekataios név szerint említette.

²⁴⁰ E. Moscarelli /1993. 129-132/ cikkében a testimoniumok elemzése alapján bizonyítja, hogy a Suda adata miatt ellentmondásos szerzőnk születési időpontját illetően.

²⁴¹ Jacoby T1; Sevin Puqago/rou javítást javasol.

²⁴² Jacoby T1; T7; T10; T11; T13; T15; Fr.332. Más városra nincs semmi utalás.

²⁴³ Hérodot. V 125 /T6/; VI 137; Suid. S. v. /T1/.

²⁴⁴ Heckenbach, RE VII 2780, 5f.

²⁴⁵ Iróniát fedez fel e sorokban több kutató, így W. A. Heidel 1935. 93-97; A Momigliano 1966. 329.; O. K. Armayor: Ancient World XVI. 1987. 11-18. Mások szerzőnk intellektusát emelik ki ugyanezekben a sorokban: J. B. Bury: The ancient Greek historians. London, 1909. 13f.; A. T. Olmstead 1948. 213; H. Fränkel 1962. 392f; A. Momigliano 1969. 33f; P. Tozzi Athenaeum. N.S. XIV 1966. 53.

Kr.e. 494 után nem tudjuk követni az életét. Diogenés Laertios²⁴⁶ tájékoztatása szerint Hérakleitos akméja a 69. Olympias idején /Kr.e. 504-501/ volt, azaz akkor töltötte be 40. életévét. Az adat kétségtelenül a kronográfus Apollodórostól származik. Ebben az apollodórosi datálásban nincs komoly okunk kételkedni, mert – mint Diogenéstől tudjuk – Hérakleitos Hésiodoson kívül Pythagoras és Xenophanés mellett szerzőnek, Hekataios is említi. A velük kapcsolatban használt múlt idejű „megtanította volna” a 40. töredékben nem jelenti azt, hogy az említettek ekkor már Hésiodoshoz hasonlóan halottak voltak /Xenophanés legalábbis 478 utánig életben van/, arra azonban következtethetünk belőle, hogy e szöveg megírása idején valamennyien széles körben ismertek voltak. Hérakleitos filozófiai tevékenysége 480 körül érhetett véget, művét körülbelül 490-ben írta²⁴⁷. Ha ehhez a dátumhoz viszonyítjuk Hekataios írói tevékenységét, megállapíthatjuk, hogy 490 előtt a milétosi már jelentős író lehetett, s hogy a Suda által meghatározott születési dátum későinek tűnik.

Az egyetlen biztos adatunk tehát Hekataios korára vonatkozóan az, hogy az ión felkelés kitörésekor már érett és tapasztalt ember volt /lsd. fenti elemzés/.

De Hekataios születési időpontjának meghatározásához érdemes két fő munkáját is átvizsgálni. A belőlük fennmaradt töredékek nem mindig saját kutatásain alapulnak ugyan, hanem írásbeli és szóbeli tradíción is, teljes értékű bizonyítékként nem használhatók, mégis elemzésük bizonyos eredményekhez vezethet. Terminus ante quem-et nyújt egy sor Szicíliáról szóló fragmentum,²⁴⁸ melyek Hekataios egyik munkájából, a Peri/odoj Gh=j-ből származnak. Tudjuk, hogy a Fr.73-ban tárgyalt Kata/nh várost Hierón a 476-os olimpia után Ai)/tnh-ként újraalapította, Za/gklh /Fr.72/ az Anaxilaos által Kr.e. 490-ben történt újraterelése után a Messana nevet kapta, hogy a Fr.78-ban szereplő (Ime/ra, a későbbi Qe/rmai, Kr.e. 409-ben, Mot/uh pedig, melyet a szerző a Fr.76-ban említ, Kr.e. 398-ban

²⁴⁶ Diog. Laert. IX 1.3: (Hra/kleitoj Blo/swnoj ... h)/kmaze me\n kata\ th\n e)na/thn kai\ e(chkoth\n o)lympia/da. Diogenés a következőkben idézi is Hérakleitos /Fr.40/: <Polumaqi/h no/on e)/xein ou) dida/skei- (Hsi/odon ga\r a)\n e)di/dasce kai\ Puqago/rhn au/ti/j te Cenofa/nea te kai \ (Ekatai=on.> == Jacoby T21.

G. S. Kirk - J. E. Raven - M. Schofield 1998 271-273; R. Dupont-Roc, aki vizsgálat alá veszi a töredéket /Revue des Études Anciennes 1971 5-14/ megállapítja, hogy a dida/skw ige, a no/oj, és a polumaqi/h főnevek a logosszal ellentétesek, továbbá érdekesnek tartja, hogy Hérakleitos 4 szerzőt állít egymás mellé, két író, két filozófust khiastikus szerkesztésben.

²⁴⁷ W. Schmid - O. Stählin 1948. 694.

²⁴⁸ Jacoby RE VII 2671.

pusztult el, s hogy Lilu/baion a)/kra-t Kr.e. 397-től városként idézik /Fr.75/. Terminus post quem-et szolgáltat viszont Fr.166²⁴⁹, Bo/ruza városa nem volt megtalálható a Pontos thrákiai oldalán Dareios szkíta hadjárata előtt, melyet a kutatók Kr.e. 512-re tesznek²⁵⁰.

Mindezekből az információból összefoglalva arra következtethetünk, hogy Hekataios a Kr.e. VI. század közepén, az 560-550-es években született²⁵¹, arisztokrata családból, bejárta a perzsák befolyása alatt álló területeket, részt vett az iónok perzsák ellen indított felkelésében, történetíró lett, majd Kr.e. 494 után eltűnik a szemünk elől.

*

A Suda lexikon tanúsága szerint Xanthos i(stori/aj palai=aj ...e)/mpeiroj, Akusilaos i(storiogra/foj, Hellanikos historiae scriptor, Hellanikos és Kadmos i(storikoi/, Charón és az athéni Pherekydés pedig (lctori/ai szerzői voltak.²⁵² A Suda nem is egy, hanem három kifejezést használ szerzőnkkel kapcsolatban²⁵³: i(storiko/j és i(storiogra/foj volt, és prw=toj i(stori/an pezw=j e)ch/negke. Diodórosnál²⁵⁴ és Athénaiosnál Hekataios suggrafeu/j²⁵⁵ és i(storiko/j, o(/ th\ n i(stori/an sunta/caj Strabónnál,²⁵⁶ o(/ tina\ i(stori/an suggraya/menoj Hermogenésnél,²⁵⁷ i(storiko/j Aelianosnál²⁵⁸ és historiae conditor Solinusnál, a)nh\r logopoio/j Hérodotosnál²⁵⁹, Arrianosnál²⁶⁰ valamint Aelianosnál²⁶¹ és Aristeidésnél²⁶².

²⁴⁹ Bo/ruza po/lij Persikh.../

²⁵⁰ E. Meyer Gesch. D. A. 1893 III 70A.

²⁵¹ W. Spoerri: Hekataios. Der Kleine Pauly. Band 2 977; S. West JHS. 1991. 155: az V. század elején már nem volt nagyon fiatal; W. A. Heidel. AJPh. 1943. 262.

²⁵² Tozzi Athenaeum 1967. 330-334.

²⁵³ Jacoby T1.

²⁵⁴ Jacoby T7; Fr.302a.

²⁵⁵ Jacoby T15.

²⁵⁶ Jacoby T3.

²⁵⁷ Jacoby T18.

²⁵⁸ Jacoby T8.

²⁵⁹ Jacoby T4; T5; T6.

²⁶⁰ Jacoby T15c.

²⁶¹ Jacoby T9.

²⁶² Jacoby Fr.308.

A i(storiko/j kifejezés már létezett Aristotelésnél, de a logographusok idejében még nem, rájuk viszont használták ezt a meghatározást. A terminus nyilván a $\mu\upsilon\lambda\omicron\lambda\omicron\gamma\omicron\iota$ ²⁶³ kifejezéssel áll szemben. Többen használják a $\lambda\omicron\gamma\omicron\mu\omicron\iota\omicron\lambda\omicron$ kifejezést is, Arrianos Hérodotosra és Hekataiosra vonatkoztatja, már a római korban. Érdekes, hogy mindkettejük írásának jellemzésére együttesen alkalmazza a 15c. számú testimoniumban a kifejezést, de külön is beszél róluk / Hekataios - Anab. II 16,5; Hérodotos – Anab. III 30,8/.

Érdekes az is, hogy Hérodotos szintén használja elődjére a $\lambda\omicron\gamma\omicron\mu\omicron\iota\omicron\lambda\omicron$ kifejezést, s nagy kérdés, vajon negatív kicsengése van-e az ő szájából e kifejezésnek, vagy sem. Mindenesetre Hérodotos történeti munkájának bevezetésében nem használja e szót, csak a ι (stori/h-t: (Hrodo/tou (Alikarnhsse/oj ι (stori/hj a)po/decij h(/de....²⁶⁴ Harpokration, a Kr.u. II. században élt grammatikus és lexikográfus, azt állítja, hogy azok a $\lambda\omicron\gamma\omicron\mu\omicron\iota\omicron\lambda\omicron$ -ok, akiket az ő korában ι (storiko/j-nak neveznek, s közülük Hérodotost emeli ki: $\lambda\omicron\gamma\omicron\mu\omicron\iota\omicron\lambda\omicron$ o(u(f h(mw=n ι (storiko/j lego/menoi)Isokra/thj Bousi/ridi kai\ (Hro/dotoj e)n t%= b.²⁶⁵

*

²⁶³P. Tozzi Athenaeum 1967. 331; L. Pearson: Apollonius of Rhodes and the old geographers. AJPh. 1938. 443-459. A cikkben a szerző azt bizonyítja, hogy Apollónios Rhodios azért foglalkozik Hekataiossal, és azért vett át tőle anyagokat /7 konkrét utalás van a szerzőkre – I.256-259; I 551a; II. 946-954c; II 998-1000; IV 257-262b; IV 265-266; IV 282-291b, de a scholionokban van számos leírás, amelyek tőle származnak/, mert a milétosi földrajzíró és mítoszok írója is volt egy személyben. Logographusi stílusban íródott a II 357-361; II. 367-383 is. Tozzi megállapítja, hogy olyan népvnek egyeznek a két szerzőnél, amelyek a korábbi költők számára ismeretlenek /p. 448/. Úgy gondolja szerző, hogy a földrajzi források használata Theopompos történeti munkája számára megadja a realitást, ugyanakkor a földrajz és a mitológia keverésének ötlete Hekataiosig megy vissza. A. F. Bruce: Theopompos and classical Greek historiography. 1970. L Pearson: Early Ionian Historians Oxford, 1939. 51. nyomán azt állítja, hogy Theopompos két dolog miatt követi Hekataios, részint mert az érdeklődik a helynevek eredete illetve etimológiája iránt, továbbá mivel foglalkozott a helyi mirabiliákkal is. /Természetesen főként Hérodotos történelemszemléltét csodálta Theopompos, és követte őt különösen a Hellénika és a Philippika című műveiben, de készített egy két könyvből álló Hérodotos kivonatot is. /Csak érdekesség kedvéért megjegyezhetjük, hogy Thukydidéstől a katonapolitikai szemléletet örökölte Theopompos./ Tehát mindkét szerző, Tozzi és Bruce is, Hekataios, mint földrajzíró említ, és kiemeli a mítoszok és a csodálatos dolgok iránti érdeklődését.

²⁶⁴ Hérodot. I 1.

²⁶⁵ Lexikon, Dindorf. Oxonii, I. 1853 14, 18-19.

Az antik tradíció három művét ismeri szerzőnknek. Ezekből a művekből Jacoby 373 töredéket idéz,²⁶⁶ közülük 311 Stephanos Byzantióznál őrződött meg, Strabóntól 8, Pausaniástól 4, Athenaiostól 8, a többi mind grammatikusoktól /lexikographusoktól és scholiastáktól/ való. Vannak, akik két művét különítik el a töredékek alapján s vannak, akik úgy tartják, hogy inkább három munkáról kell beszélni Hekataiosnál. Az antik tradíció mindazonáltal három munkáját említi. Az első egy kijavított térkép /*pi/nac*²⁶⁷/, amelyet Anaximandros nyomán készített. A testimoniumok leírása szerint Homéros, majd a ő munkáját folytató Anaximandros, a vele egy városból származó Hekataios voltak a földrajz első művelői²⁶⁸. Anaximandros először vázolta fel a lakott földet, majd Hekataios, aki sokat utazott, kijavította és pontosította elődje munkáját.²⁶⁹ /Ezt a térképet vihette magával Aristagoras, amikor Kleomenés spártai királyhoz utazott.²⁷⁰/ Egy testimonium, művét nem említve, csak azt hangsúlyozza, hogy a milétosi főként a kerek lakott világ keleti részével foglalkozott, kutatásaiban inkább e területek érdekelték.²⁷¹

A fennmaradt töredékek kétségtelenül két csoportra oszthatók, de a fragmentumok megoszlása a két fő munka között nagyon egyenlőtlen. A tőle fennmaradt 373 töredék közül 35 sorolható abba a munkájába, amely négy könyvből állt /a felosztás minden valószínűség szerint nem Hekataiosra megy vissza/, és három címen vált ismertté: (Istori/ai, (Hrwologi/a és Genealogi/ai. Ha azt a 12 töredéket vesszük, amelyek a munkát cím szerint említik /Fr.1-12/, azt látjuk, hogy a szerzők a (Istori/ai²⁷²-t négyszer, a (Hrwologi/a²⁷³-t mindössze egyszer, és a legtöbbször, összesen hétszer a Genealogi/ai²⁷⁴-t nevezik meg Hekataios munkájának címével. A (Istori/ai címmel azért találkozhatunk, mert az ókori historiográfiában

²⁶⁶ O. Musso: Un nuovo frammento di Ecateo Milesio? 1973 409-410. Még egy töredéket javasol a Periégésis fragmentumainak sorába a libyai területek egyik népével kapcsolatban /Yu/lloi/. E. Livrea: P. Laur. Inv. II/29. ZPE. 1980. 73-80: a szerző még egy Jacobynál nem szereplő fragmentumról beszél, melyet ión nyelvezete miatt, s mivel a stílusa a periégésis jeleit hordozza, Hekataios alkotásának tart /A papirus szövege és a kommentár 76-80/. Egy év múlva R. Führer: Hexameterfragment in Forenz című cikkében /1981. 61/ azt bizonyítja, hogy a fragmentum hexameterben íródott, s néhány sora hésiodosi jellegű.

²⁶⁷ P. Tozzi Athenaeum. 1967. 322; W. A. Heidel AJPh. 1943. 262-263.

²⁶⁸ Jacoby T11ab.

²⁶⁹ Jacoby T12ab.

²⁷⁰ Hérodót. V 49.

²⁷¹ Jacoby T14: ...ta\ de\ pro\j a)natola\j (Ekatai=oj /sc. e)cei/rgastai/...

²⁷² Jacoby Fr.1b; Fr.2; Fr.4; Fr.5.

²⁷³ Jacoby Fr.8.

²⁷⁴ Jacoby Fr.3; Fr.6; Fr.7; Fr.9-12.

gyakran nevezik így a történeti munkákat. A töredékek legnagyobb részében használt **Genealogi/ai** cím fennmaradását az magyarázza, hogy, miként a töredékek elemzése nyomán Akusilaosnál láttuk, a korai történeti munkákban genealógiákat írtak a szerzők. Tehát e cím alkalmazását formai okokkal magyarázhatjuk.²⁷⁵ Hekataios műve pedig alighanem tartalma alapján²⁷⁶ kapta a **(Hrwologi/a**²⁷⁷ címet, mint ahogyan a fiatalabb Anaximandros munkáját is így említik²⁷⁸, bár ez nem olyan cím, amit egy modernebb, elődeit sok tekintetben meghaladni kívánó alkotó műve megkövetel.

Hekataios harmadik műve, amelyből a legtöbb töredék maradt fenn, két címen ismert számunkra. Az egyik a **Peri/odoj gh=j**, a másik pedig a **Perih/ghsij**.²⁷⁹ A **Perih/ghsij** cím sokkal gyakoribb és általánosabban használt, mint az előbbi. A **Peri/odoj** cím inkább a **lexikographusoknál**²⁸⁰ jelent meg, és kronológiailag korábbi. A **Peri/odoj gh=j** cím pedig főleg a **testimoniumokban**²⁸¹ fordul elő. Ez az alkotás a másik kettőnél nagyobb jelentőségű²⁸², mi több, elmondható, hogy e mű nyomán tartják Hekataioszt a görög földrajz megalapítójának.²⁸³ A történelem és a földrajz e munkában szorosán összekapcsolódott, sőt minden bizonnyal a térkép és a most elemzés alá vont geológiai munka egymásra épült és kiegészítette egymást.

A munka két könyvből áll²⁸⁴, amit a kutatók egy része szerint szerzője aligha jelölt közös címmel.²⁸⁵ A kutatók másik csoportjának véleménye alapján ezt a könyvbeosztást a mű terjedelme tette szükségessé, két tekercsen lehetett csak megörökíteni, és a felosztás egyértelműen Hekataios idejére nyúlik vissza.²⁸⁶ A **testimoniumokban** és a **fragmentumokban**

²⁷⁵ Tozzi Athenaeum. 1967. 325-326.

²⁷⁶ Harpokr. s. a)delfi/zein: h(/rw e)legeiw=n.

²⁷⁷ Ez a cím W. Schmid - O. Stählin 1948. 696. lábjegyzete szerint Müller konjektúrája a Harpokratés által, az előző lábjegyzetben hagyományozott kifejezés /h(/rw e)legeiw=n/ helyett.

²⁷⁸ Athen. XI 498B.

²⁷⁹ E. Moscarelli fesorolja műveit, a művét „carta geografica”-nak nevezi /AAP. 1993. 138-141/.

²⁸⁰ Harpokr., Athen., Suda.

²⁸¹ Athen., Harpokr., Steph. Byz.

²⁸² W. Schmid – O. Stählin 1948. 697.

²⁸³ H. Fränkel 1962. 390; W. A. Heidel 1943. 263-265. Xenophanés azért kedvelhette és vett át anyagokat Hekataiostól, mert mindketten hittek egy egységben. Hekataiosnál az általa megismert világ egy egység, miként a töredékeinek /Periéghésis/ elemzése során ezt bizonyítani is igyekszünk, Xenophanésnél pedig az Isten és a világ alkot egy egységes egészet.

²⁸⁴ A szakirodalomban azonban létezik olyan elképzelés is, hogy a mű egyetlen könyvből állt.

²⁸⁵ M. Ninck: Die Entdeckung von Europa durch die Griechen. Basel, 1945. 15f; H. Fränkel 1962. 391; P. Tozzi Athenaeum. 1967. 326.

²⁸⁶ K. Fritz Band I.1967. 53-54; G. Nenci: La Parola del Passato VI. 1951. 356f.

is jól megfigyelhető a felosztás. Nézzük meg példákkal együtt, hogy milyen címek maradtak fenn!

Az egyik fő cím a Peri/odoj gh=j, ami ritkán fordul elő, de Stephanos Byzantinosnál sohasem találkozhatunk vele /T2; Fr.217/ megtalálható a th=j gh=j cím is /Fr.125/. A másik fő cím a Perih/ghsij, amit véleményünk szerint az alexandriai könyvtárosok adtak a műnek az egyszerűbb anyagkezelés érdekében /Fr. 271; 281; 304; 324a; 333; 334; 341; 345; 347; 359/.

A mű két könyvre osztása a következőként képzelhető el:

1. Az első könyv **Európát** tárgyalta.
2. A második könyv **Ázsiával** foglalkozott, ide vont a szerző **Egyiptomot** és **Libyát** is.²⁸⁷

A két könyvre osztás a következőképpen jelenik meg a fő címek alatt:

1. Peri/odoj Eu)rw/phj /Fr.145; 154/
2. Peri/odoj)Asi/aj)/Fr.184/
3. Perih/ghsij Eu)rw/phj / Fr. 112; 130; 134; 166/
4. Perih/ghsij)Asi/aj /Fr.219; 279; 283; 291; 293; 315; 336; 337; 352; 355/
5. Perih/ghsij Ai)gu/ptou /Fr. 305; 311; 312; 316; 319; 321; 326; 327/
6. Perih/ghsij Libu/hj /Fr. 309; 314; 320; 329; 332; 339; 342; 343; 350; 351; 353/²⁸⁸
7. Van még egy rész cím: Ai)olika/ /Fr.226; 227/ két Stephanos Byzantinos idézetben.
8. Stephanos Byzantinos általában röviden és egyszerűen Eu)rw/ph-ról /111-szer/ és)Asi/h-ról /67-szer/ beszél.

²⁸⁷ A Periégésis címszó alatt Jacoby Komm. 328f. részletesen elemzi a könyvbeosztás problematikáját, illetve hogy miként jelenik ez meg Hérodotosnál /Hérodot. II 16/.

²⁸⁸ Libya Hekataiosnál nem egy önálló földrész, hanem Ázsiához tartozik, s Földközi-tenger egész déli részét körülfogja. F. Strenger: Strabons Erdkunde von Libyen. Berlin, 1913. 50f; Pindaros beszél először három földrészről /P. 9,7f./; W. Schmid - O. Stählin 1948. 697.

Már az ókorban elkezdődött egy érdekes polémia, ami mind a mai napig foglalkoztatja a kutatókat.²⁸⁹ Ez pedig az, hogy Kallimachos megkérdőjelezi az *Asi/a* eredetiségét²⁹⁰, egy bizonyos Nésiotésnek tulajdonítja a szerzőséget. /Athen. II 70a; Athen IX 410c; Arr. An. V 6,5/, s Kallimachossal ért egyet Athenaios és Arrianos is. Így tehát valóban jogos a kérdés, vajon a Periégésis egységes munkaként jutott-e el a könyvtárba.²⁹¹

*

Vizsgálódásunk nyomán eljutottunk ahhoz a ponthoz, hogy megvizsgáljuk, vajon milyen képet alakított ki Hekataios a világról, s hogy miképpen képzelte el a földrészek elhelyezkedését, hogyan határolta azokat, milyen folyókat, városokat ismert, s hogy a töredékek alapján kirajzolódik-e egy jól átgondolt és megismert települési rendszer. A töredékek fordítását elkészítettük, de mivel sok köztük a mechanikusan leírt anyag /pl. Steph. Byz/, amelyben csak az található, hogy melyik műben olvashatunk egy helyről, s a szerző némi táppontot ad az elhelyezkedéséről, a töredékek teljes fordításának csatolását feleslegesnek éreztük. Azokat a fragmentumokat viszont, amelyeket felhasználunk, illetve ezeknek nagy részét görögül és magyarul is ismertetjük.

Egy valami bizonyos: Hekataios olyan művet alkotott, melyben leírta az egész Földet, ameddig csak ismerte, s egy térképet is csatolt mellé.²⁹² A két földrész, Ázsia és Európa között a határt az ő felfogásában az északi Ókeanosból a Pontosba folyó Phasis alkotja.²⁹³ Egyiptom csak a Delta-vidéket jelenti Hekataios számára. A Nílus választja el egymástól szerinte Libyát és Ázsiát /illetve osztja Ázsiát kétfelé/, ez a folyó pedig a déli Ókeanosból ered és a Földközi-tengerbe folyik²⁹⁴:

„ (Ekatai=oj de\ Mih/sioj e)k tou= Fa/sidoj dielqei=n ei)j
to\n)Wkeano/n, ei)=ta e)kei=qen ei)j to\n Nei=lon, o(/qen ei)j
th\n h(mete/ran qa/lassan.”

„A milétosi Hekataios azt mondja hogy a Phasisból eljut az Ókeanosba, azután onnan a Nílusba, ahonnan a mi tengerünkbe.” /Fr.18a/.

²⁸⁹ Jacoby Komm. 2672-2675.

²⁹⁰ Jacoby T15abc.

²⁹¹ Gutschmid Kl. Schr. 1, 47f. megvédte az egységet; J. Wells JHS. 29, 1909. 51f; O. B. Caspari JHS. 30, 1910. 236f. ismét kétségeit fejezi ki.

²⁹² H. Fränkel 1962. 391.

²⁹³ Hés. Fr.63; 64, Jacoby a Hek. Fr.18b javítását javasolja.

²⁹⁴ Jacoby Fr.18a; 302c.

A Delta számára a Nílus ajándéka, hiszen annak hordaléka biztosítja számukra az életet²⁹⁵:

„Ai)/gupto/n ...dw=ro/n te tou= potamou= a)mfo/teroi /Hekataios és
Hérodotos/ w(sau/twj o)noma/zousin...”

„Egyiptomot mindketten ugyanúgy a folyam ajándékának tartják...” /Fr.301/.

Homérostól veszi azt az elgondolást, hogy a Föld olyan tábla, mely körül köralakban folyik az Ókeanos²⁹⁶:

„...to\ n de\)Qkeano\ n gh= n peri\ pa= san r(e/ein.”

„ az Ókeanos az egész földet körül folyja....” /Fr.302b/.

A Föld gömbalakjáról semmit sem tud. Térképén a Nílussal éppen szemben folyik a Duna, az Istros. Az Istros hasonlóan a Nílushoz két részre, egy nyugati és egy keleti részre vágja Európát. A Phasis folyó folyásának irányában a Fölközi– és a Fekete-tengerből keletkezik egy viziút, ami haránt irányban elválasztja Európát és Ázsiát. Mind az Indus, mind pedig az Istros kapcsolatban áll az Ókeanossal. Elképzelése alapján nyugaton a Gibraltári-szoroson keresztül érhető el az Ókeanos. A Föld külső része kopár és sivatagos; Hekataios az oi)koume/nh szélére helyezi a meseszerű népeket.²⁹⁷

A föld alatt folyó folyamokról, amelyekről mondák szólnak, nem beszél a szerzőnk²⁹⁸, de az úszó sziget létezését, amelyről az egyiptomiak számolnak be, elfogadja²⁹⁹:

„ e)n Bou/toij ... e)/sti nh=soj Xe/mbij o)/noma, i(rh
tou=))Apo/llwnoj, e)/sti de\ h(nh=soj metarsi/h kai\ periplei= kai\
kine/etai e)pi\ tou= u(/datoj.”

²⁹⁵ Jacoby Fr. 301; Hérodot. II 5.

²⁹⁶ Azaz mindketten egy olyan folyónak tartják az Ókeanost, ami keretezi a földet. Hérodot. II 2; Hérodot. IV 36: Hérodotos a gúnyolódása során főként Hekataiosra gondolt. Aristotelés szerint /Meteorologica I 346b37- 347a6/ a nedvesség körkörös mozgása a természetben egy folyóhoz hasonló, s azt állítja, hogy így kell érteni az ión természeti filozófusok Óceánját is.

I. A Sisova szerint Anaximandros volt az első, aki az Óceán alatt egy világot körül folyó tengerre gondolt /VDI. 1982. 114-125/.

²⁹⁷ A Hekataionál található mesékről F. Jacoby RE VII 2709; Diodor. I 37,3.

²⁹⁸ Jacoby Fr. 102. Pindaros előtt kevés bizonyíték van erre a qau=ma-ra.

²⁹⁹ Jacoby Fr. 305 /Lsd. Hérodot. II 156/. Az úszó sziget elképzelése jól ismert a görög mitológiában: Kallim. Hymn. 4, 35f; Schol. Apoll. Rhod. Arg. III 41.

„Butóban ... van egy sziget, név szerint Khembis, amely Apollón istené, a sziget magas, ide-oda jár és mozog a vízen.” /Fr.305/.

\

Az a törekvés tehát, hogy a Föld képét és elrendezését egy szabályos geometriai rendszerbe vonja, s ennek nyomán könnyen átláthatóvá, jól megszerkesztetté tegye a körülöttünk lévő világot, Hekataiosnál már erősen megfigyelhető. Hérodotos kritizálja Hekataios geometriai sematizálását: a Föld felszíne szerinte nem lehet annyira szabályos, mintha körzövel rajzolták volna. Művének néhány részében azonban mégis használja ennek a sematizmusnak az elemeit, például a szkíták országát négyszögletűnek írja le, melyből két oldal a tengerrel határos, a másik kettő a szárazföldön található. Ha a szkíták országának nála olvasható leírása³⁰⁰ nem Hekataioson alapul, akkor legalábbis az ő módszerének hatását mutatja. Hérodotos az ellen tiltakozott, hogy a Föld felszínét a korábbi írók egy túlságosan egyszerű geometriai formához hasonlítják, valamint hogy két egyenlő egységre osztják azt, azonban ő is kényelmesnek tartja, s nem tud elszakadni attól, hogy országokat geometriai formákkal írjon le /hol négyszöggel, hol trapézzel, hol pedig háromszöggel/.³⁰¹

A Föld leírása kapcsán bevezetesként még egy érdekes adalék: ismeri Hekataios egy tengeri körutazás útvonalát is, illetve a Föld leírása nála egy ilyen útvonalon alapul. Ez az út Gibraltártól indulva a Földközi-és a Fekete-tenger mentén kelet felé a Phasis folyóhoz vezet, majd visszafelé a déli parton halad nyugati irányban.

*

Hekataios térképe alapvetően Anaximandrosz térképét, leírását követte, de beledolgozta Homéros idevágó megjegyzéseit³⁰², továbbá felhasználta a korban ismert periplusokat és periégésiseket. Vessük most össze e két irodalmi műfajt Hekataios történelmi-földrajzi munkájával, tárjuk fel hasonlóságait és különbözőségeiket!

A Perih/ghsj³⁰³ és a Peri/plouj³⁰⁴ kezdetei a görög gyarmatosítás idejéhez nyúlnak vissza /Kr.e VIII-VI. század/. Mindkét műfaj a görög utazók tapasztalataiból alakult ki, s ezek a művek főleg a kereskedők tevékenységét segítették. Céljuk a megismert területek és

³⁰⁰ Hérodot. IV 1-144.

³⁰¹ K. v. Fritz I 1967. 59-65; K. v. Fritz II 1967. 32-53.

³⁰² Arra, hogy ő maga részletesen foglalkozott a homérosi földrajzzal, semmi nyom sincs. Jacoby ezt a Fr. 217-hez lehetségesnek tartja.

³⁰³H. Bischoff: Peiegésis. RE XIX I. 1937. 725-742; K. Ziegler: Periegetes. Der Kleine Pauly. Band 4. 633; Czúth B: perihégésis.VIL 10. 395-396.

³⁰⁴F. Gisinger: Periplus. XIX I. 1937. 841-850; F. Lassere: Periplus. Der Kleine Pauly. Band 4. 640-641; Czúth B: periplus.VIL. 10. 401-402; K. v. Fritz I 1967 31f.

lakosaik minél pontosabb bemutatása volt. A Periplus a tengerész-kereskedők itt-ott még személyes hangvételt is őrző beszámolóiból alakult ki. Ennek nyomait az Odysseia több pontján is megfigyelhetjük³⁰⁵, de Homéros a periplus szót sehol sem használja. A periplus szó egy /fél/sziget vagy egy tengerrész körülhajózását jelenti, ami az utazás tipikusan görög formája. Az írások pusztán gyakorlati céllal közlik a tengerpartok égtájait, a távolságokat, a kikötők, horgonyzóhelyek, ivóvíz lelőhelyek fekvését, minőségét, az uralkodó szeleket. Néhány esetben ismertetik a part menti területeket és az ott élő népeket is. Alapvetően tárgyyszerűen fogalmazták ugyan meg észrevételeiket, de néhol már az irodalmi igényesség motívumai is meg-megjelentek ezen alkotásokban. A felfedezetlen partok mentén hajózó tengerészek első beszámolói közül érdemes kiemelni azt a beszámolót, mely a spanyol partokról készült Kr. e. 525 körül, s melyet Avienus *Ora maritima* /„Tengerpart”/³⁰⁶ című műve hagyományoz számunkra. Szerzőnkkel körülbelül egyidőben élt Hanno /Kr.e. 490/ is, aki Afrika nyugati partjainak leírását készítette el.

Másik típusát jelentik a periplusoknak azok a kézikönyvek, amelyek a korábbi utazások tapasztalatait gyűjtötték össze. Ide tartozik például egy Skylax neve alatt hagyományozott

Peri/plouj th=j qala/sshj th=j oi)koume/nhj Eu)rw/phj kai\)Asi/hj kai\ Libu/hj című, korábbi periplusok kompilációjából készült alkotás a Kr.e. I századból.³⁰⁷

Skylax ír egy munkát India tengerpartjának körülhajózásáról is, amelyben volt egy excursus a fantasztikus népekről³⁰⁸, amelyet Hekataios és Hérodotos is felhasznált történeti-földrajzi munkáikban Arábiára, a Perzsa-öbölre és Indiára vonatkozóan. További töredékek maradtak fenn Gh=j peri/odoj című művéből, amelyben a szerző Kisázsia különböző területeiről beszél.

A legkorábbi periégésis azonban Hekataiosnak a most elemzés alá vont munkája, melyben minden valószínűség szerint felhasználta elődei számunkra csak töredékeiben ismert vizsgálódásait. A periégésisek földrajzi, topográfiai, történeti ismereteket, illetve az ókori tudományok más ágában használatos információkat nyújtanak számunkra, verses vagy prózai formában. A későbbiekben Hérodotos saját kutatásain túl beépíti történelmi munkájába Hekataios és a többi periégésis tapasztalatait. A korai periégésisekből alakult ki a későbbi, a hellenisztikus időktől ismert műfaj is, mely a mai útikönyvhöz hasonló alkotások megjelenését eredményezte /pl. Diodóros a Kr.e. IV században Attikáról, Hérakleidés a Kr.e.

³⁰⁵ Hom. Od. IX 105-192.

³⁰⁶ W. Aly H 62, 1927. 299f; 485f.

³⁰⁷ F. Gisinger: Skylax. III A1. 1937. 619-646; Jacoby FGrHist. 709. F8-14.

³⁰⁸ Jacoby FGrHist. 709. F1-7.

III. században Hellas városairól, Anaxandridés pedig Kr.e. II. században Delphoiról és a Delphoi szentély kirablásáról számolt be/.³⁰⁹

A Hekataios Periégésiséből fennmaradt töredékek viszonylagosan nagy száma /Jacoby Fr.36-369/ arra engedne következtetni, hogy a történetíró alkotása ókori mércével nézve igen jelentős alkotás. A töredékek földrajzi adatokat tartalmaznak, leginkább települések és városok elnevezését, valamint azok elhelyezkedését határozzák meg. Többségük azonban megtévesztő, mert nem az eredeti hekataiosi szöveget adják vissza, azaz nagy részük nem szószerinti idézet, valamint, mert az eredeti szövegkörnyezetükből és összefüggéseikből teljesen kiszakított részek. Nem ismerhető fel eredeti sorrendjük sem, ami egy földrajzi mű szempontjából alapvetően fontos lenne. Ezért elsősorban azokra a töredékekre érdemes koncentrálni, amelyek szószerinti idézeteket hagyományoznak Hekataios alkotásából. Az előző fejezetben, Akusilaossal kapcsolatban alaposabban szintén azt a négy fragmentumot elemeztem, amely a szerző eredeti gondolatait őrizte meg: Akusilaos alkotásának legfontosabb jellemzőit, s főképpen művének stílusát éppen ezekből a fragmentumokból ismerhettük meg leginkább.

Az elemzés folyamán ajánlatos alaposan összehasonlítani a töredékeket egyrészt a legrégebbi teljes, vagy majdnem teljes földrajzi, történeti művekkel, így Hekataios fragmentumainak elemzését a teljes méretében fennmaradt Hérodotosi történeti munkával történő párhuzamba állításával fogjuk a későbbiekben elvégezni. Másrészt együttes vizsgálat alá kell vetni más korabeli források adataival: amint fent láttuk, érdemes összevetni a töredékeket a korban jól ismert periplusok stílusával, ábrázolási módjával.

Először tehát választ kívánunk adni arra a kérdésre, hogy milyen hasonlóságok és különbségek figyelhetők meg Hekataios műve és a periplus stílus általános jellegzetességei között, úgy, hogy közben a legnagyobb figyelmet a Hekataios – töredékeken túl a szintén töredékes Skylax műre, a Periplusra fordítjuk. A következő fejezetben pedig, a két hekataiosi alkotás elemzése során, amikor töredékről töredékre haladunk, ismét visszatérünk Skylax alkotásához is.

Hasonlóság a két mű, Hekataios Periégésise és Skylax Periplusa között, hogy mindkét munka településneveket, azok fekvését, helyzetét határozta meg. Fontos különbség azonban, hogy Hekataiosnál gyakran az égtájak adatait is megtalálhatjuk, míg ugyanez a periplusok

³⁰⁹ R. Güngerich: Die Küstenbeschreibung in der griechischen Literatur. Berlin, 1950. A. Diller: The tradition of the Min. Greek Geographers. 1952.

stílusára nem jellemző, mert az a partvonalat követi. Hekataios az egy népcsoport által meghatározott területen található településeket is felsorolja. A periplus úgy jár el, hogy a part mentén fekvő területeket a hajózási iránynak megfelelően a *meta\ de* kifejezés használatával sorolja fel. Ha a parttól messzebb lévő, belső szárazföldi területekről ad számot, akkor a „belül” kifejezéssel lokalizálja azokat³¹⁰, de a települések egymáshoz viszonyított, relatív helyzetéről több információt nem közöl.

Művének töredékeiben Hekataios is néhány település helyzetét a *meta\ de*³¹¹ megjelöléssel, vagy egyszerűen az *e)n de/*³¹² kifejezéssel határoz meg:

„*Xa/radroj limh\ n kai\ e)pi/neion Kiliki/aj. (Ekatai=oj)Asi/# < meta\ de\ Xa/radroj potamo/j >.*”

„*Kharadros: Kilikia kikötője és kikötőhelye. Hekataios az Asia /című művében/ < azután a Kharadros folyó.> /Fr.265/.*

„ *)lcia/j po/lij Oi)nw/trwn e)n mesogei/#. (Ekatai=oj Eu)rw/p\$ < e)n de\)lcia/j po/lij, e)n de\ Meneki/nh po/lij. \>”*

„*Ixias: az oinótrosok városa a szárazföld belsejében. Hekataios az Európében beszél erről. Ott van Ixias városa, ott Menekiné városa.*” /Fr.67a/.

Előfordul azonban az is, hogy a kettőt keveri³¹³:

„*Xa/laion po/lij Lokrw=n. (Ekatai=oj Eu)rw/p\$ < meta\ de\ Lokroi/ e)n de\ Xa/laion po/lij, e)n de\ Oi\lanqh po/lij >.*”

„*Khalaion: a lokrisiak városa. Hekataios az Európében a következőket állítja: < azután a lokrisiak, ott van Khalaion városa, ott Oianthé városa.>.” /Fr.113a/.*

³¹⁰ Ezt láthatjuk Oinótria lakóival kapcsolatban is, a belső területeket az *e)n mesogei#* kifejezéssel mutatja be /Jacoby Fr.64-71/; az adriai partokkal kapcsolatban ugyanez látható /Fr. 90-108/.

³¹¹ Fr.43; 48; 106, 148, 166; 265; 266, 275.

³¹² Fr. 67a; 80; 141; 146; 159; 204; 229, 287, 299.

³¹³ Fr. 88; 113a.

\Az imént idézett töredékekben azonban a meta\ de\ szerkezet már nem csak a partvidékre korlátozódik, hanem a belső föld, az ott élő népek településeit is igyekszik bemutatni. A sok hasonlóság mellett ez az alapvető különbség a hekataiosi és a skylaxi művek között.

Hekataios fent idézett fragmentumaiban példákat láthatunk arra az érdekes jelenségre is, hogy a településeket, sőt még a szigeteket is egyszerűen a po/lij kifejezéssel adja vissza, nála még nincs különbség a településtípusok között³¹⁴:

„Qoriko/j Dh=moj th=j)Akamanti/doj fu=lhj. (Ekatai=oj de\ po/lin au)th/
n fhsin.”

„Thorikos: az Akamantis phylé démosa. Hekataios azt mondja, hogy az város” /Fr.126/.

Mint már bemutattuk, Hekataios munkája két könyvre oszlik³¹⁵ A Skylax neve alatt hagyományozott periplus a rövidege miatt nem tagolódik könyvekre, azonban közel két egyforma részre osztható. Az egyik a Földközi-tenger valamint a Fekete-tenger tengerpartvidékének a leírása a Tanaisig, ami a határ Európa és Ázsia között, a másik a partvidéki utazás maradék része egészen Marokkóig. A második rész szintén két részből áll. Az első a Nilus torkolatáig, amely folyó Ázsia és Afrika határa, a második Marokkóig. Végül pedig egy összefoglalás található a kontinensek adatairól.

Skylax Periplusa egyszerűen a partvonalat követi Gibraltártól az óra járásának megfelelően a Földközi-tengeren és a Fekete-tengeren, majd vissza Gibraltárig és még valamivel tovább is. A Földközi-tenger szigeteit a nekik megfelelő helyen, de csak mint az utazás lehetséges kitérőit említi /pl. Kréta, Kythera, Kykladok, Lesbos, Chios, Samos esetében/. Alig férhet azonban kétség ahhoz, hogy a Skylax-féle Periplusztól eltérően Hekataios a kisázsiai partoknál található szigeteket nem az Ázsiáról, hanem az Európáról szóló könyvben tárgyalta. Hekataios a töredékek bizonyossága szerint egymástól nem túl messze elhelyezkedő helyeknél a megszokott és a Skylaxtól örökölt haladást felrúgja, és más égtáj feltüntetésével jut előre.³¹⁶:

„< Xoi=si o(moure/ousi proj h(/lion a)ni/sxonta Di/zhrej. >”

„A khiosokkal keletre határosak a dizérések/ / Fr.207/.

³¹⁴ Fr.126, 131; a szigetekre vonatkozóan Fr.208; 232.

³¹⁵ K. v. Fritz 1967. 53-59.

³¹⁶ Fr. 204; 207.

Minden arra utal, hogy Hekataios teljesen más elrendezést követ, más módszert alkalmaz, mint a Periplus. Ő ugyanis nem próbált meg mindent egy egydimenziós vonalra felsorakoztatni, hanem megkísérelte a földrajzi egységek egymáshoz viszonyított, kétdimenziós kiterjedését az égtájak használatával és feltüntetésével pontosítani. Ez aligha lehetséges a Föld felszínének nagyobb egységekre történő felosztása nélkül, miközben az egyes területi egységek egymáshoz való viszonyát, valamint az egyes helyiségek relatív helyzetét egy egységen belül más eszközökkel próbálta meghatározni. A munka fejezetei valószínűleg Skylax Periplusának iránya szerint követték egymást Hekataiosnál, a fejezeteken belül azonban nem tartotta ezt az irányt, hanem szabadon az égtájakat követte.

Mint már fent kifejtettük, maradt fenn utalás arra, hogy Hekataios térképe és Periégésise szorosan összefüggtek egymással, továbbá a töredékek elemzése is az adatok olyan elrendezésére mutat, ami leginkább egy térképpel összefüggésben érthető meg. Térkép használatáról egy hely is beszél Hérodotosnál³¹⁷, itt Aristagoras a népeket térképen mutatva sorolja fel Kleomenés spártai királynak, s amikor Kappadokia után Kilikiához ér, arra hívja fel a figyelmet, hogy ennek területe a tengerig nyúlik, és ebben a tengerben Kilikiával szemben található Kypros szigete. Vagyis nem egyszerűen azt mondja, hogy Kilikia Kappadokiától keletre fekszik, hanem pontosítja, hogy milyen földrajzi egységekkel szemben található, s ezáltal új dimenzióba helyezi a szigetet. A kétdimenziós ábrázolás nem teljesen és kizárólag Hekataios találmánya. Már az egyiptomiaknál is találkozhatunk ilyen formában ábrázolt úti térképekkel.³¹⁸ Ezeket az előzményeket ő felhasználja, kiegészíti, pontosítja a saját utazásai során szerzett ismeretei segítségével.

A periplus stílusától eltér az is, hogy Hekataios a topográfiai adatokon túl sok etnográfiai érdekességet jegyez fel.³¹⁹ Beszámol hajviseletről, öltözetről, ékszerekről. Beszél a népek szokásairól, pl. házasságkötésről, isteneikről, temetkezésről. Nem felejt el a körülöttünk lévő élőlényeket sem, foglalkozik a növényvilággal és állatokkal is.³²⁰

³¹⁷ Hérodot. V 49. Erről a passzusról már korábban, a művek felsorolásakor beszéltünk. Véleményünk szerint ezt a térképet Aristagoras használta, de Hekataios készítette, ez azonban tökéletesen nem bizonyítható.

³¹⁸ J. O. Thomson: *History of Ancient Geography*. 1948. 38. Hekataios Hérodotos szerint ismeri Egyiptomot, szerinte egy utat tesz szerzőnk Egyiptomba /II 143/. De kétség sem fér ahhoz, hogy Hekataios többször eluazott keletre /Jacoby RE VII 2689/.

³¹⁹ K. Trüdinger: *Studien z. Geschichte der griech.-röm. Ethnographie*. Basel, 1918. 13.

³²⁰ A növényvilágról I. Fr 291; 292; 296; Az állatvilágról I. Fr.90; 324ab.

Összefoglalva tehát elmondhatjuk, hogy Hekataios ismerte és felhasználta a saját korában ismert geográfiai forrásokat, periégésiseket és periplusokat, különösen Skylax leírását. Másfelől észrevehető, hogy gyors fejlődés figyelhető meg a történeti irodalomban, de az elődök stílusa, gondolatvilága iránti ragaszkodás is gyakran tetten érhető, a meglévő források töredékes volta ellenére is.

Sok hasonlóság, de jónéhány különbség is megfigyelhető a milétosi író alkotása és a periplus-irodalom között. A különbségek közül legkiemelkedőbb az, hogy Hekataios már nem csak a partvonalakat írja le, meghatározott irányban haladva, hanem a belső területekre is figyel. Fontos továbbá, hogy égtájak szerint is viszonyítja az egyes helyeket egymáshoz, s így lehetősége nyílik arra, hogy ne csak a partvidéket, hanem pl. a szigetvilágot is ábrázolhassa, vagyis több dimenziót alkalmazzon a leírás során. Mindezek nyomán pedig a helységek egymáshoz viszonyított és a Földfelszínen elfoglalt relatív helyzetét meg tudja határozni. Mindamellet még így is maradtak problematikus megállapításai, mint például, hogy Afrika túl kicsi, illetve hogy India és Arábia összeértek. Végül igen nagy eredmény az is, hogy Hekataios – szemben a periégésisek íróival - először fordít figyelmet a leírt területek etnográfiai jellegzetességeire. Hekataios sokat tett azért, hogy már a történetírók közé sorolhassuk.

A következő fejezetben a töredékek földrajzi, etnográfiai elemzését tovább fogjuk folytatni, itt és most részint az elődökhöz való ragaszkodást, részint az újító szándékot óhajtottuk bizonyítani.

*

A dolgozatunk bevezetésében már utaltunk arra, hogy a logographusok idején éltek a legkorábbi görög filozófusok, az ión természetfilozófusok. Míg a korai írók közül Skylax volt a legjelentősebb elődje Hekataiosnak, addig a filozófusok közül a vele egy városból született Anaximandros. Ugyancsak a bevezetőben már szó esett Anaximandrosról, akinek művei szintén töredékesen maradtak ugyan ránk³²¹, de azért néhány testimonium és egy fragmentum némi támpontot ad ahhoz, hogy összevehetjük a világ kettejük által felvázolt képét.

Bevezetésképpen azt a megállapítást tehetjük, hogy Anaximandros a filozófia terén a világ kialakulásának és fejlődésének teljes rendszerét próbálta rekonstruálni, az egész világ kialakulására és működésére keresett választ. Gondolatai merészebbek voltak annál, mint amit

³²¹Anaximandros filozófiájához: G. S. Kirk - J. E. Raven - M. Schofield 1998. 157-217; H. Diels - W. Kranz: Die Fragmente der Vorsokratiker 6. Auflage. Berlin, 1951-1952; W. Jaeger 1953. 33-49; A. Dihle 1991. 104-105; Ritoók Zs.-Sarkady J.- Szilágyi J. Gy. 1984. 167-169, 426, 430; H. Fränkel 1960. 186-190; H. Fränkel 1975; H. Dörrie: Anaximandros. Der Kleine Pauly. Band 1. 339; W. Burkert Rheinisches Museum. 1963. 97-134; C. H. Kahn New York, 1960; G. S. Kirk Classical Quarterly. 1955. 21-38; T. S. Brown AJPH. 1965. 64-65.

az elődei elképzeléseiről tudunk. Ugyanez mondható el az irodalom területén Hekataiosról. Miként az előző oldalakon bizonyítottuk, a milétosi történész is világtérképet rajzolt, mégpedig a saját korában a legtökéletesebbet.

A bevezetőben tett ígéretünket fogjuk most teljesíteni, mégpedig azt az ígéretet, mely szerint a Anaximandros és Hekataios földrajzi képét összevetjük egymással e fejezetben. A következőkben felvázoljuk, hogy milyen kapcsolat volt kettejük között, ismerték-e egymást, és megkeressük azokat a pontokat, amelyek gondolkodásukat összekötik.

Több olyan forrás áll rendelkezésünkre, amelyek a két személyiség viszonyában azt emelik ki, hogy mindketten ugyanannak a városnak a szülöttei voltak, s egyfajta tanár-diák kapcsolatot feltételezhetünk köztük:

„ (Omhroj te kai\)Anaci/mandroj o(Milh/sioj kai\ (Ekatai=oj o(poli/thj au)tou= ...”³²² /T11a/.

A korai filozófusok tanár-diák viszonyának felvázolása, és az, hogy polgártársi státust feltételeznek az ión bölcsek között, Theophratos kezdeményezése, tőle Sótion vette át, majd Apollodóros Sótion gondolatait felhasználva negyven év különbséget feltételezett egy tanár és egy diák között. Az ókori írók és a modern kutatók kétségkívül egyetértettek abban, hogy Hekataios Anaximandroszt követte, és mint már korábban bizonyítottuk, átvette Anaximandros térképét. Viszont Diogenés Laertiosól³²³ úgy tudjuk, hogy Anaximandros az 58. Olympias második évében /Kr.e 547/546-ban/ hatvannégy éves volt, és utána hamarosan meghalt; ha tehát Hekataios születését a VI. század közepére tesszük, akkor valószínűleg csak azt fogadhatjuk el, hogy polgártársak voltak, illetve, hogy Hekataios dolgozott elődje térképével. Összeköti őket az is, hogy mindketten írtak egy-egy művet a Föld körbejárásáról. A filozófussal kapcsolatban a Suda lexikon Anaximandros címszavában³²⁴ olvashatjuk ezt az információt:

„)Anaci/mandroj ... e)/graye Peri\ fu/sewj, Gh=j peri/odon kai\ Peri\ tw=n a)planw=n kai\ Sfai=ran kai\ a)/lla tina/ .”

„Anaximandros ... következő műveket írta: A természetről, A Föld körbejárása, Az állócsillagokról, Éggömb és másokat.”

³²² Jacoby T11ab; T12ab. A fordítás l. Melléklet.

³²³ Diog. Laert. II 1-2 /DK 12 A 1/.

³²⁴ G. S. Kirk – J. E. Raven – M. Schofield 1998. 157.

Hérodotos ötödik könyvében az ión felkelés kapcsán meséli el azt a híres és néhány oldallal korábban már említett történetet, hogy Aristagoras Kleomenés spártai királyhoz egy bronztáblát vitt. Erről a tábláról a következőket állítja:

„...e)/xwn xa/lkeon pi/naka e)n t%= gh=j a(pa/shj peri/odoj e)nete/tmhto kai/ qa/lassa/ te pa=sa kai\ potamoi\ pa/ntej.”

„...egy bronztáblát tartott a kezében, amelyre fel volt vésve az egész földkerekség képe, valamennyi tengerével és folyójával együtt.” /Hérodot. V 49/.

Aristagoras kezében tehát olyan térkép volt, melyre valószínűleg rávésték a földkerekséget, a tengereket és a folyókat. Egy másik szövegrészlet³²⁵ arról számol be, hogy Anaximandros készítette az első vázlatot a lakott földről, s hogy azt Hekataios úgy tökéletesítette, hogy az csodálat tárgyává vált. Az utóbbi részletből nem csupán azt a következtetést vonhatjuk le, hogy mindketten foglalkoztak a világ korabeli képével és annak megrajzolásával, hanem azt is, hogy Aristagoras minden bizonnyal Hekataios térképét használta. De érdeklődésük hasonlóságán túl valószínűleg mindketten utaztak, s részt vettek városuk politikai és kulturális életében is /éggömb, gnómón³²⁶, városi tanácsstag stb, l. bevezető/.

Mindez jól mutatja, hogy életük és tudományos tevékenységük számos területen összekapcsolódott. Arra a kérdésre, hogy világképük mennyire hasonló, nagyon nehéz válaszolni, különösen azért, mert kevés információ maradt fenn Anaximandrostól³²⁷ és Anaximandrosról.

A Suda állítása szerint³²⁸ Anaximandrosz világképében a Föld a világmindenség középpontjában helyezkedik el:

„...kai\ th=n gh=n e)n mesaita/t% kei=sqai.”

„...valamint azt, hogy a Föld a középpontban helyezkedik el.”

³²⁵ Jacoby T12ab.

³²⁶ Hérodot. II 109.

³²⁷ Egyetlen töredék maradt fenn tőle: Simplicios in phys. p.24, 17; G. S. Kirk - J. E. Raven - M. Schofield 1998. 183.

³²⁸ A Suda Anaximandrosz címszava: G. S. Kirk - J. E. Raven - M. Schofield 1998. 157.

Úgy gondoljuk, hogy a fent idézett és tárgyalt Hérodotosi részlet /IV 36/, amely arról tudósít, hogy a szerző kineveti azokat, akik kereknek³²⁹ ábrázolják a Földet, akik szerint az Ókeanos körül folyja a Földet, s akik két egyenlő részre osztják a lakott területet, ugyanúgy vonatkozik Anaximandrosra, mint Hekataiosra. A már vizsgált kapcsolatrendszer miatt ésszerű feltételeznünk, hogy az ión térképek, amelyekre Hérodotos az idézett helyen utalt, hasonlítottak Anaximandrosnak Hekataios által javított változatára, vagy pedig egyszerűen azok voltak.

Aristotelés³³⁰ és Simpikios³³¹ szerint Anaximandros hitt az örök mozgás miatt kialakuló ellentétek szükségzerű megjelenésében. Ha merészen gondolkodunk, azt is feltételezhetjük, hogy a Föld felbontása során Anaximandros és Hekataios által alkalmazott kettéosztás szintén ennek a következménye. Jellemző módon Hekataios úgy ábrázolt minden földrajzi egységet a térképen, hogy azok valamivel szemben legyenek, s kiegyenlítsék egymást, s így egészében megvalósulhasson a rendezett egész.

A Földnek Anaximandrosnál nincsenek gyökerei, a magasban van, semmi sem tartja, azáltal marad egy helyben, hogy mindentől egyenlő távolságra van. Mindenesetre a filozófus szakított azzal a közkeletű nézettel, hogy a Földet valami konkrét dolognak kell alátámasztania, gyökerekkel kell rendelkeznie. A természetfilozófus racionálisan ábrázol, abból kifolyólag, hogy szerinte minden geometriailag rendezett.

Sajnos nincsenek hagyományaink arra vonatkozóan, vajon mit gondolt Anaximandros a földrészekről, milyen tengerekről és folyókról beszélt, milyen népeket ismert meg, használt-e periégésiseket és periplusokat, s hogy azokat javította, továbbfejlesztette-e, az azonban biztos, hogy geometrikusan felosztott, precízen megalkotott világtérképet hagyhatott „utódjára” és követőjére, Hekataiosra, a milétosi történész pedig felhasználta Anaximandros térképét és leírását, miként tette Skylax műveivel is, saját tapasztalatai, utazásai szerint kijavította, pontosította, majd továbbadta azt Hérodotosnak.

³²⁹ A Föld Anaximandrosnál Hippolytos /ref. I 6,3/ szerint is kerek: τὸ δὲ σφαιροειδὲς /ti. th=j gh=j/guro/n, stroggu/lon...; De Pseudo-Plutarchos strom. 2 alapján Anaximandros szerint a Föld hegeralakú. C. H. Kahn, 1960. 56, 84f.

³³⁰ Arist. Phys. I 4: 187 a 20.

³³¹ Simplikios in phys. p. 24, 21.

IV.

A Periégésis részletes elemzése

Hekataios Periégésise³³², miként azt Hérodotos direkten s nem direkten elénk tárja, a Kr.e. V. században földrajzi alapkönyv volt. A fejezetben azokra a kérdésekre szeretnék rávilágítani, hogy Hérodotos mennyiben használja Hekataios munkáját, mennyiben tagadja meg, mit vesz át tőle, a történeti művében hogyan beszél róla és hogy hogyan értékeli. Visszatérünk továbbá a periégésis - irodalom jellegzetességeinek feltárásához, s alaposabb vizsgálat alá vesszük a milétosi töredékeit irodalmi, történelmi és stiláris szempontból is. A műben található nyelvi jelenségek feltárása azért különösen fontos, mert ennek segítségével lesz lehetőségünk szerzőnknek a Kr.e V. századi irodalomban betöltött szerepét és

³³² A dolgozatban a későbbiek során ezt az elnevezést fogjuk használni Hekataios fő művével kapcsolatban. A további címeket l. előző fejezet.

jelentőségét megállapítani, súlyának és érdemének megfelelően elhelyezni őt az irodalom történetében. A vezérfonal azonban végig a Hérodotoszal való kapcsolata lesz, illetve annak a vitatható és vitatott kérdésnek általunk történő megválaszolása, vajon helyes-e elfogadnunk azt a portrét, amelyet Hérodotos rajzolt elődjéről, Hekataiosról és a többi logographusról .

Strabón Geógraphika című munkájának első könyvében, a már többször emlegetett részletekben³³³ a földrajz első művelői sorában említi szerzőnket, Hekataioszt. Az áttekintést Homérossal kezdi, majd utána két szerzőt emel ki, a két milétosit, Anaximandrost és Hekataioszt. A két részletben hivatkozik Eratosthenésre, aki a hellenisztikus kultúra legsokoldalúbb tudósa volt, s akinek a véleményére szerinte az olvasó adhat, mert áttekintette és jól ismerte az egész régebbi földrajzi irodalmat, tehát Hekataios tudásának hiányaival és hibáival szemben sem lehetett vak. A mondatokból kitűnik, hogy Eratosthenés szerint a tudományos földrajz története Anaximandros térképével és Hekataios könyvével vette kezdetét, ezek elkészítésével indult meg. Mindkét tudóst Eratosthenés nagyra tartotta, ennek igazolására egy mondatot szeretnék kiemelni Strabón művéből:

„...faneroi\ de\ kai\ oi(e)pakolouqh/santej au)t%= /ti. Homéros/
a)/ndrej acio/logoi kai\ oi)kei=oi filosofi/aj, w(=n touj prw/touj meq”
(/Omhron du/o fhsi\n)Eratosqe/nhj,)Anaci/mandro/n ... kai\
(Ekatai=on to\n Milh/sion ...”

„...híresek azonban követői is, azok a tekintélyes és a bölcsélet terén otthonos férfiak, akik közül Eratosthenés kettőt említ Homéros után elsőként, Anaximandrost ... és a milétos Hekataioszt.” /T11b/

Az a forma, az a váz, amelybe Hekataios az oi)koume/nh-ről³³⁴ kialakított véleményét öltöztette, már nagyon régóta formálódott. Ahogy az irodalom és tudomány minden területén, úgy a tudományos földrajz esetében is, a próza az eposz helyébe lépett, tartalmi és formai szempontból egyaránt. Már Homérosnál találhatunk olyan utalást, ami azt bizonyítja, hogy a

³³³ Jacoby T11ab.

³³⁴ K. Glombowski megállapítja, hogy Hérodotos az oi)koume/nh leírásában Hekataioszt követi, azzal azonban nem ért egyet, hogy teljesen ugyanezt írta volna le, mint Hekataios és a logographusok. A rerum gestarum scriptora nem a lakott földről adott leírásai tekintetében múlta felül Hekataioszt, hanem abban, hogy más elvek alapján, más módszerrel foglalkozott a már ismert népekkel.

Kr.e. VIII. században az útirányok /o(do)j/ és az út hosszának /kai\ me/tra kelev/qou/ megadására volt lehetőség. Példa erre az Odysseiának két sora: az egyikben Próteus ad ilyen utazással és úti távolságokkal kapcsolatos tanácsot Menelaosnak³³⁵, a másik esetben pedig Teiresias Odysseusnak³³⁶. Ez a két mondat a prózai periplusok mellett egy epikus, verses periplus létezésére utal.

Hésiodost Strabónnak imént említett részlete szerint Eratosthenés nem említi a földrajztudósok között, pedig a Munkák és napok egyik sorának me/tra polufloi/sboi=o qala/sshj³³⁷ kifejezése egy régi epikus periplusra emlékeztet minket. Strabónnak egy másik passzusa szerint egy Peri/odoj Gh=j-t Ephoros és Eratosthenés Hésiodos neve alatt idéz,³³⁸ ami bizonyosan egy a régi verses periégésiek sorában.

A VIII. századtól a gyarmatosítás nyomán igen nagy jelentősége volt az utazásoknak, s ez motívumként az irodalomban is többször megjelent. A két homérosi eposzban találhatunk példákat olyan leírásokra, amelyek a periégésiekben is megjelenhetnének. Az Ilias hajókatalógusának elején van egy történetet Thamyrisről, a dalosról³³⁹, s annak utazásáról; a történetet változatosságként csatolja művéhez, hogy ne csak városokat soroljon fel díszes jelzőikkel. Szintén a katalógusban olvashatunk olyan leírásokat és magyarázatokat, melyekhez hasonlókat majd Skylaxnál és Hekataiosnál fogunk fellelni. Homéros ugyanis nem egyszer folyókat és tengereket mutat be és jellemez,³⁴⁰ megadja egy – egy terület földrajzi határait³⁴¹, az adott terület gazdaságának, termékeinek ismertetésével együtt.³⁴² Az Odysseia IV. énekében fellelhető egy olyan beszéde Menelaos királynak, amelyik szembeszállhat Hekataios bármelyik leírásával:

„.....Bizonyos, hogy hosszan túrva , bolyongva
hoztam kincseimet haza végül a nyolcadik évben,
Küprost, Phoinikiát meg Egyiptomot érve hajóval,
s ahiopok, szidónok, erembos-nép birodalmát,
és Libüát is, ahol szarvval születik meg a bárány:
mert hisz hármat is ellik a nyáj ott egy kerek évben” /IV 81-86/.

³³⁵ Hom. Od. IV 389.

³³⁶ Hom. Od. X 539.

³³⁷ Hés. Munkák és napok. 698.

³³⁸ Strabón VII 3, 7. 9.

³³⁹ Hom. Il. II 594f.

³⁴⁰ 839; 849f; 854, 865.

³⁴¹ 845.

³⁴² 839; 845; 857;

/Fordította: Devecseri Gábor/

Hekataios minden anyagot felhasznált, ami rendelkezésére állt. A különbség a már írásban megőrzött hajózási kézikönyvekkel szemben abban fogható meg, hogy tudományos alapot adott az eddigi kutatásoknak és megfigyeléseknek. Miután a Perzsa Birodalom bekebelezte az ión városokat, a görög filozófia szülőföldjét, alkalom adódott arra, hogy a görögök saját tudásukat átadják keletnek, illetve fordítva, a keleti ismeretek elterjedjenek az ión városokban. Tehát kitágult a bejárható és megismerhető terület és világ határa az utazók és a kutatók számára.

Amit Hekataios tett, az két dolog összekapcsolása volt. Készített egy térképet /Peri/odoj/, másrészt egy hozzátartozó szöveget /lo/goi/. A térkép létezése több kutató szerint kétséges ugyan, mert Eratosthenés vele kapcsolatban nem említi,³⁴³ egy testimonium viszont azt hangsúlyozza, hogy kijavította Anaximandros térképét:

„... oi)koume/nhn e)n pi/naki gra/yai w(/ste ... dihkri/bwsen w(/ste qaumasqh=nai to\ pra=gma.”

„...a lakott földet írotáblán olyannyira pontosította, hogy csodálat tárgya.”

/T12a/.

Nagyon helyesnek találhatjuk tehát azt a megállapítást³⁴⁴, hogy Anaximandros a földrajz feltalálója, Hekataios pedig a leírt földrajzé.

*

Ahhoz azonban, hogy térképet és hozzá leírást tudjon készíteni, utaznia kellett. A kezünkben lévő testimoniumok és fragmentumok viszonylag nagy száma arra enged következtetni, hogy hatalmas mennyiségű anyag állt a rendelkezésére. A ránk hagyományozott forrásokban kevés tényleges utalás van utazásaira. A fent idézett testimonium szerzője mindenesetre a)nh\r poluplanh/j-nek³⁴⁵ nevezi őt. S ennek a kijelentésnek hinnünk is lehet, hiszen ilyen munka, mint a Periégésis nem keletkezhetett másképp, csak sok utazással, idegen népek megismerésével. Hérodotoshoz vagy

³⁴³ Jacoby Komm. 2690. szerint helytelen azt feltételezni /pl Tropea: Ecateo da Mileto. Messina, 1896, 1897/, hogy nem létezett. S nem helyes az sem, hogy ennek létét egyes kutatók megkérdőjelezzik. A tudományos periégésishez ugyanis hozzátartozik a térkép is. Véleményünk szerint, mivel az elsőt Anaximandros készítette, az ókori tudósok nem tartották fontosnak, hogy a következő térkép elkészítőjét is kiemeljék.

³⁴⁴ Jacoby Komm. 2691.

³⁴⁵ Jakob T12a.

Démokritoshoz hasonlóan Hekataios számára is az o)/yij és a i(stori/h, azaz a dolgok megtekintése és a kutatás /I. első fejezet/ voltak az elsődleges források. S mint ahogyan Dareios felhasználta a görögöket indiai expedíciójához, egy megszállt ión város polgáraként Hekataiosnak kapcsolatai lehettek a perzsa udvarral, s így lehetőséget kaphatott útjai megvalósításához. Hogy mettől meddig terjedtek az utazások, azt nem tudjuk.

Utazásai jelentős részéről Hérodotos alapján tudunk. Biztosan tudjuk, hogy járt Egyiptomban, beszélt Thébában a papokkal /II 143/.³⁴⁶ Kisázsia beutazása magától értetődő, éppúgy mint a Pontos görög kolóniáinak ismerete. Hérodotos egyik caputja alapján /V 36/ bizton kijelenthetjük azt is, hogy Hekataios az ión felkelés előtt egyszer már járt a perzsa uralom alatt lévő területeken, mert fel tudta sorolni, hogy hány nép felett uralkodnak a perzsák. Az iráni magas fennsík ábrázolása /I 110/, továbbá a Kaszpi-tenger környékének bemutatása /Fr.191;192/ szintén önálló kutatás eredménye lehet. Kleomenés spártai király és Aristagoras, milétosi tyrannos Spártában történt találkozása kapcsán /V 49/ a perzsa területek részletes leírását láthatjuk, ahol Hérodotos azt állítja, hogy Aristagoras egy bronztáblát tartott a kezében, miközben beszélt. De itt sem tudjuk teljes bizonyossággal állítani az utazás megtörténését. Indiáig azonban valószínűleg nem jutott el. Nyugattal kapcsolatosan még kevesebb adatunk van. Arrhianos Anabasisában /Fr.26/ kijavítja azt a gondolatot, hogy Géryón ellen Eurystheus Héraklést az óceánon túli Erytheia szigetre küldte, s azt állítja, hogy ezzel az elképzeléssel szemben Amprákiába küldte őt, ahol Géryón a szárazföldi területek királya lett. A változtatás oka elsődlegesen nem a földrajzban keresendő, hanem a mítoszok racionalizálásában. Ezt a passzust később még elemezzük, most azt állítanánk pusztán, hogy a nyugati partról vannak ugyan ismeretei Hekataiosnak, de nem deríthető ki a forrásokból, hogy ezekre a területekre is elutazott volna a szerzőnk.

Az biztos, hogy Hekataios saját o)/yij-án kívül felhasználta korábbi szerzők kuttásait is. Az epikus periégésiseken túl nem sok prózai forrás állt rendelkezésére, de ismerte Euthymenés tudósítását a massaliótákról, továbbá Skylaxnak az előző fejezetben már bemutatott leírása szintén a kezében volt. Hanno leírását /lsd. bevezető/, úgy tűnik, ugyancsak ismerte, és használta is.

³⁴⁶ T. S Brown: Herodotus speculates about Egypt. AJPH. 1965. 60-76. A szerző Hekataios és Hérodotos egyiptomi útjáról beszél részletesen /60-65/, megállapítja, hogy a kutatók keresik azt a dátumot, amikor Hérodotos utazása megtörténhetett, de egyetértés nincs köztük / Meyer: 440-430 között; Jakoby: 448/7 előtt nem utazhatott; Legrand 449 vagy 448; Myres 448 vagy utána nem sokkal/.

Minden területet azonban mégsem tudott személyesen megismerni, de utazásai során, illetve a város kereskedői révén távoli területekről is szerezhetett információkat. Így a kutatás, a i(stori/h során fontosnak tartott információszerzési lehetőségeket, a gnw/mh-t /vélemény/ és az o)/yij-t ki kell egészíteni az a)ko/h-val.³⁴⁷ Ha valami érdekes, vagy fontos adatot vagy információt csak így tud megszerezni, s az elfogadhatónak tűnik számára, akkor ismerteti. A hallomás útján szerzett információk fontosságát láthatjuk Hérodotosnál több helyen is. Ilyen például Kóliaios utazásának leírása. Tartéssosba jutván a kapitány és legénysége kereskedelmi tevékenységet folytattak Hérodotos szerint, és jól adták el árujukat. Közli tehát a történetet, hozzátéve, hogy ő maga így ismeri az események lefolyását, de bizonytalan, hogy valóban így történt-e:

„...to\ de\ e)mpo/rion tou=to h)=n a)kh/raton tou=ton to\n xro/non,
w(/ste a)ponosth/santej ou(=toi o)pi/sw me/gista dh\ (Ellh/nwn pa/ntwn
tw=n h(meij a)trekei/hn i)/dmen e)k forti/wn e)ke/rdhsan,....”

„...Ez a kikötő akkoriban még kis forgalmú kereskedőhely volt, ők azonban úgy indultak haza innen – legalábbis amennyire tudom -, hogy jobban adták el árujukat az összes hellénnél...” /IV 152/.

*

Szerzőnk alapvető földrajzi kérdésekben nem hajtott végre korszakos újításokat, hanem azt a képét a Földnek, amit Hérodotos az)//lwnej térképének nevezett, átvette. Mégis sok új dolgot vezet be, számos ponton újít.

Hekataios a területek, az oi)koume/nh leírása során általános sablonokat alkalmaz. A periógátések a leírás során a tengerpart vonalát követik, azután a mellette lévő területeket írják

³⁴⁷ A. B Lloyd: Hérodotos. Book II. Leiden, 1988. 84-89. Alapos vizsgálat alá veszi a szerző a négy szót, végigköveti és táblázatban ábrázolja, hogy a II. könyvben a négy fogalom, a négy vizsgálódási elv hogyan kapcsolódik össze, miként valósul meg. uP. Tozzi: Athenaeum 1967 317: szembeállítja a logopoio/j-ra jellemző logoi/ kifejezést a i(stori/h-t író, o)/yij-al dolgozó történetíróval.

le. Az égtájak közül az északi területekkel kezdenek, illetve Hérodotos állítása³⁴⁸ szerint az „iónok”³⁴⁹ három földrészt különítenek el, persze helytelenül, szerinte a Nílus Deltáját negyedikként még hozzájuk kellene tenni. A három földrész egymás utáni sorrendét is leírja Hérodotos. Az íónok esetben a leírás a következő sorrendben halad előre: először Európáról, majd Ázsiáról, s legvégül Libyáról írnak.

Most érkeztünk el ahhoz a ponthoz, hogy részletesen jellemezzük Hekataios világmépét és a Földről alkotott elképzelését, s mindezt írásmódjának stiláris bemutatásával alátámasszuk. Ehhez a „mester”, Skylax töredékeit fogjuk felhasználni, illetve a „tanítvány”, Hérodotos történeti munkáját lapozzuk majd fel. Mielőtt ebbe a feladatba belefognánk, hangsúlyoznunk kell, nagy nehézséget jelent a Hekataios - kutatás számára, hogy szószerinti idézet Hekataiostól nem sok maradt ránk. A Periégésisből a következő fragmentumokban lelhetünk fel eredeti hekataiosi gondolatokat:

Fr. 48; 49; 54; 67a; 73; 80; 84; 88; 100; 105; 106; 108; 113a; 116; 129; 137; 141; 144; 146; 148; 154; 159; 163; 166; 169; 196; 203; 204; 207; 217; 222; 229; 234; 265; 266; 275; 282; 284; 287; 289; 291; 292ab; 293; 299; 304; 305; 323a; 332; 335; 343; 355; 358; 361; 362; 364; 367;

Ha arra gondolunk, hogy Akusilaosnál mindössze 4 töredék tartalmaz szószerinti idézetet az argosítól, akkor a milétosi írásából fennmaradt 56 fragmentum nem tűnik kis mennyiségnek. Viszont a töredékek nagy része meglehetősen rövid, néhány szavas topográfiai utalás, többnyire Stephanos Byzantinos lexikonából. Viszonylag hosszú, néhány soros leírást a töredékek közül csak a Fr. 154; 207; 217; 292; 299; 305 őrzött meg. Vizsgálódásunk során az eredeti hekataiosi leírásokra különösen fogunk figyelni. Természetesen a szerző másik munkájában, a Genealogiaiban hosszabb leírások is fennmaradtak, de ezeket majd a következő fejezetben fogjuk elemezni.

Hekataios munkájában a következő jellegzetességek figyelhetők meg³⁵⁰:

³⁴⁸ Hérodot. II 16.

³⁴⁹ A kifejezés érdekes, szemben áll a „hellének”-kel. A két fogalom jelentését később még meghatározzuk.

³⁵⁰ A vizsgálódáshoz felhasználható legjelentősebb anyag: Jacoby Komm. 2691-2698. A válogatások jelentős része és a fordítás saját alkotás.

L. Pearson The Classical Quarterly 1939. 50. Jakobychoz hasonlóan vizsgálat alá veszi, vajon a periégésis stílusa kimutatható -e Hekataios művében.

- Népenként, $\epsilon\eta\kappa\omega=j$ ³⁵¹ és területenként készíti a leírást, úgy, hogy először nagyobb, politikailag vagy etnográfiailag összetartozó területeket nevez meg, pl. tyrsénosok, oinótriabeliek, thrákok, szkíták, Troas, Aiolis, Aigypthos stb.

Hérodotosnál a $\lambda\omicron\gamma\omicron\iota$ kapcsán, Skylaxnál az egyes egységek esetében, továbbá Hekataios műve kapcsán is többször látjuk, hogy a nagyobb területeket külön egységként kezelik a szöveget hagyományozók:

Pl. $\epsilon\eta\tau\omicron\iota\gamma\ \text{Ai}\lambda\omicron\lambda\iota\kappa\omicron\iota=j$ /Fr.226/, $\epsilon\eta\tau\omicron\iota\gamma$ (Ellhspondiak\$ Perio/d%=
/Fr.217/, $\epsilon\eta\tau\omicron\iota\gamma\ \text{Perihgh/sei}\ \text{Ai}\gamma\upsilon\text{ptou}$ /Fr.305; 316/, $\epsilon\eta\tau\omicron\iota\gamma\ \text{Perihgh/sei}$
Libu/hj /Fr.320/.

Hekataios népnevekkel kapcsolatosan gyakrabban ad meg egy újabb címet, vagy egységet, mint Skylax:

Pl. $\text{meta}\ \text{de}\ \text{Lokroi}$ /Fr.113a/, $\text{meta}\ \text{de}\ \text{Peukai=oi}$ /Fr.88/.

A fennmaradt hekataioszi idézetekből teljesen hiányzik az $\epsilon\eta\kappa\omega$ kifejezés, ami Skylaxnál gyakori. Stephanos Byzantinos gyakran használja a szerzőnktől vett adatok rögzítésekor /pl. Fr.174-183/. Ahol a „nép” kifejezést kellene a szerzőnknek használni, ott ő az „emberek” szót fogja alkalmazni:

„ $\epsilon\eta\tau\omicron\iota\gamma\ \text{de}\ \text{au}\ \text{toi=j}\ \text{oi}\ \text{ke/ousin}\ \text{a}\ \eta\eta\kappa\omega\text{poi}\dots\ \eta\eta\kappa\omega\text{ai},\dots$ ” /Fr.299/.

A népnevek szívesen jelennek meg birtokos esetben az $\epsilon\eta\kappa\omega$ szó mellett, vagy jelzőként a $\chi\omega\text{ra}$ vagy a $\gamma\eta$ kifejezéssel, esetleg a főnév elhagyásával:

$\eta\eta\kappa\omega\ \eta\lambda\beta\eta\text{rwn}$ /Fr.50/; $\text{Oi}\ \text{dantik}\ \eta\gamma$ /Fr.98/; $\epsilon\eta\tau\omicron\iota\gamma$
 $\text{Xaonik}\ \gamma$ //Fr.105/; $\eta\ \text{Bexeirik}\ \eta$ /Fr.207/.

/Csak Itália szerepel két alakban: $\eta\lambda\text{pugi}\ \alpha$ /Fr.86-88/ és $\eta\text{Itali}\ \alpha$
általában./

³⁵¹ Ephoros: Ps.-Scynn. 470f.

Az ilyen nagy gyűjtőneveknél, mint a thrákok, szereti megadni a kisebb népneveket, mint a paiónok, kikónok stb /pl. Fr.152; 154/.

- A megnevezett vidékeket gyakran határoltak valamilyen tájegységgel, különösen folyók által. Ez a jelenség megfigyelhető mind Skylaxnál, mind Hekataiosnál.

Pl. Skylax 66: „ou(=toj /Strymón/ o(ri/zei Makedoni/an kai\ Qra/ikhn.”

„Ez /ti.a Strymón/ határolja Makadóniát és Thrákiát.”

„me/xri tou/tou /ti.)Indou/)Wpi/ai a)po\ de tou/tou e)rhmi/h me/xrij)Indw=n.”

„Eddig /ti. az Indusig/ laknak az ópiai. Innen kezdve pusztaság van egészen az indiaiakig.” /Fr.299/. /továbbá: Fr.163/.

- Egy teljes part hosszát nem tudták megadni, még Hérodotos és Eratosthenés sem, mégis ki tudták számítani a távolságot két pont között:

Pl. „o(Yulliko\j ko/lpoj me/gaj kai\ baqu/j, triw=n h(merw=n plou=j.”

„A psylosok öble nagy és mély, három napos hajóút.” /Fr.332/.

Azt, hogy még milyen mértékeket ismert és használt Hekataios, nem lehet pontosan megmondani. Az azonban biztos, hogy Skylax és Hérodotos a stadiont is használta mértékegységként (Skylax 69; Hérodotos időnként csak a stadionszámítást használta / pl. IV 85f/, de legtöbbször az adatot pontosítandó mindkét módszerrel kiszámította a helységek egymáshoz mért távolságát /pl. IV 101 és V 53/).

- Hekataios a földeket egymástól vagy egy határvonallal, vagy egy határt jelentő folyóval választja el, továbbá egyszerűen a meta\ -val illetve ritkábban az a)po\ -val kapcsolja össze őket:

„e)n de\ Xandanh po/lij meta\ de Peukai=oi.”

„Ott van Khandané városa, azután pedig a peukaiosok.” /Fr.88/
/továbbá pl. Fr.265; 275/.³⁵²

Határszomszédságot gyakran az e)/xesqai igével fejezték ki:

„...e)/xontai d' au)tw=n Xoi/.”

„...határosak velük a chosok.” /Fr.207/.³⁵³

Két nép egymáshoz való viszonyát ki tudták fejezni a o(mourei=n és az oi)kei=n igével illetve egy irány meghatározásával. Az égtájak szerinti leírásra ott volt szükség, ahol a szerző a tengerparttól haladt a belső területek felé. Hekataiosnál gyakori, majd Hérodotosnál is. Ez a jelenség a történetírásnak egy magasabb szintjét mutatja:

„ Sesarhqi/wn proj bore/w oi)ke/ousi Xelido/nioi.”

„A sesarétosoktól északra laknak a chelidóniosok./ /Fr.100/.

/továbbá: Fr.108; 200/.

Stephanos Byzantinosnál sok fragmentumban használatos a prosexe/j szó abban az esetben, ha két terület határos egymással:

„Peuketi/antej e)/qnoj toi=j Oi)nw/troij prosexe/j.”

„Peuketiasok: törzs, amely szomszédos az oinótrosokkal.” /Fr.89/

/Továbbá: Fr.93; 95; 137/.

Hekataios és Hérodotos irányt fejeznek ki a u(pe/rbh=nai igével is:

„...Kabhssoln polin ei)=nai fhsin < u(perba/nti toln Qra/ikion

Ai(=mon. > .”

³⁵² A meta\l-val történő kapcsolás a többi szerzőnél hasonlóan megtalálható: Hérodot.IV 182: Meta\l de\ ...a(lo/j e)sti...ka\l u((dwr.....a)po de\ Au)gi/lwn...; Skyl. 72: meta\l de\ Maiw/taj Si/ndoi e)/qnoj; Eratosth. III B 112 p.356: meta\l)llourikou\j Nestai=oi; Ps.-Skymn. 473; Strabón VIII 1, I.12.

³⁵³ Ez a szerkezet vonul végig Hérodotos IV. könyvének 168. caputját követően; Skylaxnál nagyon gyakori az ige. Ephor. Fr. 73: e)xome/nh de tou/twn Ai)=noj polij.

„...azt mondja, hogy Kabéssos egy város, ha valaki átkel a thrák Haimoson.” /Fr.169/.³⁵⁴

Egy-egy földrajzi egységet többnyire folyóhoz /pl. Fr.48; 49; 80; 217; 255; 265; 289; 299; 301; 319/ viszonyították, máskor hegyhez /pl. Fr.6; 73; 291; 292/, hegycsúcshoz /pl. Fr.343/, kikötőhöz /pl. Fr.106; 343/, tengerhez, öbölhöz /pl. Fr.90-92; 332/ és természetesen más városokhoz /pl. Fr.7/.

- Jellegzetes forma a nagyobb földrajzi egységek belsejével kapcsolatban használt *e)n de*...szerkezet, amit a fragmentumok alapján Hekataios nagyon gyakran alkalmazott felsorolás esetén., pl. Fr.67a; 113a; 146; 159. Hérodotos³⁵⁵ szinte ugyanezt a szerkesztést használja.

„*e)n de\ li/mnh Ma/rij, e)n de\ Marw/nea po/lij.*”

„Ott van a Maris tó, ott Marónea városa.” /Fr.159/.

Egyszer áll mellette számnév is:

„*e)n de\ po/lij Xairw/nea ta\ prw=ta.*”

„Ott van elsőként Khairónea városa.” /Fr.116/.

Az egyszerű *meta\ de\...meta\ de* szerkesztést a tengerparti rész leírásához használja. Ebből a szerkesztési módból származik Stephanos Byzantinosnál a *metacu/* használata.

„*meta\ de\ (/Uoy po/lij, meta\ de\ Le/suroj potamo/j.*”

„Azután Hyops városa, azután pedig a Lesuros folyó.” /Fr.48/.

/továbbá pl. Fr.166/.

Több fragmentumban használja a *meta de\ - e)n de* szerkezetet, valamint ennek megfordított változatát. /Fr.88; 113a; 141/.

³⁵⁴ Hérodot. I 104: *u(perbh=nai e)j th\ n Mhdikh/n; I 18.*

³⁵⁵ Hérodot. I 145: *)/Wlenoj, e)n t%= Pei=roj potamo/j*

- A Hekataiosztól származó eredeti szövegek egyszerű stílust mutatnak, amelyben szinte csak egy tulajdonnév és az értelmezője áll, például Lilu/baion a)/kra, li/mnh Ma/rij, La/mhtoj potamo/j. Kétségtelen, hogy ez az egyszerű stílus jellemző a Periégésis nagy részére.³⁵⁶
- Amikor a milétosi a városokat leírja, a városokról szóló adatok meghatározásához hozzátartozik, hogy meghatározza a lakosok etnikai hovatartozását. /pluralis genitivus/:

„e)n de\ au)t%= Qe/rmh po/lij (Ellh/nwn Qrhi/kwn³⁵⁷, e)n de\
Xala/strh po/lij Qrhi/kwn .”

„abban /ti. öbölben/ található Thermé városa, amely a thrák helléneké, ott található a thrákok városa, Chalastré.” /Fr.146/.

/Továbbá: Fr.61; 64-66; 166/.

Hekataiosztól eltérő jelzős szerkezetet alkalmaz Skylax és Eratosthenész, ti. a po/lij (Ellhni/j-t. Ezt azután átvette Hérodotos is.:

„...kai\ po/leij e)n au)t\$= (Ellhni/dej ...Mi/lhtoj”

„... és ott görög városok....Milétos” /Skylax 99/.

- Hekataios különösen érdeklődött a nevek, azok származása és megváltozása iránt. Ennek bizonyítéka, hogy nem csupán a tényeket rögzíti, hanem sokszor a mögöttük meghúzódó okokat is igyekszik felderíteni. Tehát a nevek megváltozására magyarázatot is igyekezett adni. Nagyon ritka az a fragmentum, amelyben a milétosi egyszerűen csak leírja a névváltozás tényét:

„meta\ de\ h(pa/lai Dw=roj, nu=n de\ Dw=ra kalei=tai.”

³⁵⁶ Eratosthenésnél g Gewgraf.: ...Durra/xion: ...de\ (Ellhni\j)Epi/damnoj...potamo\ de\ Dri/iwn kai\... Eratosthenész stílusa hasonló Hekataioséhoz.. Láthatjuk ebből a sorból, hogy a periégésis műfajának a sajátja volt mindig is az egyszerűsítés igénye.

³⁵⁷ Ugyanaz a szerkesztés: Hérodot. IV 17: (/Ellhnej Sku/qai ...

„azután a régi Dóros, amit most Dórának neveznek.” /Fr.275/.³⁵⁸

Valószínű, hogy Hekataios általában figyelembe vette az epikus kolonizációs mondákat városok, népek eredetének előadásához. Sőt Strabón földrajzi művének egyik caputjából azt is tudjuk, hogy Hekataios foglalkozott Görögország korai, görögök előtti lakosaival is.³⁵⁹ Ez a passzus azért nagyon jelentős, mert így magyarázatot kaphatunk arra, hogy Hekataios miért tudta megadni a korábbi neveket is.

Figyelemreméltó Hekataios egyik töredéke, mely Khalkisról szól, s mely régi nevét adja meg:

„Xalki\j po/lij e)sti/n, h(\ pro/teron Eu)/boia proshgoreu/eto\)\ .”

„Khalkis város, melyet korábban Euboiának neveztek.” /Fr.129/.³⁶⁰

Ami utána következik, hogy ti. kiről nevezték el, már nem biztos, hogy szerzőnkhez köthető, mégis valószínűsíthető:

„e)klh/qh de\ a)po\ Ko/mbhj th=j Xalki/doj kaloume/nhj,
qugatroj)Aswpou=.”

„Kombéról nevezték el, akit Khalkisnak hívnak, s aki Asópos lánya volt.” /Fr.129/.

Itt tehát nehéz azt megmondani, hogy ami különálló mondatban Hekataios idézett gondolatai után szerepel, tőle származik-e és pontosan így hangzott-e. Másutt azonban biztos, hogy egy város mitikus alapítójának vagy névadójának nevét és esetleg foglalkozását is megadta, egyszerű formában, arra utalva, hogy a város nevét egy vele azonos nevű alapítóval kell kapcsolatba hozni:

„meta\ de\ Na/g<id>oj po/lij, a)po\ tou= Na/gidoj kubernh/tou....”

„azután Nagidos városa, amely Nagidosról, a kormányosról kapta nevét...” /Fr.266/.³⁶¹

³⁵⁸ Skyl. 34: au(th h(po/lij to\ pri\n kai\)Epileuka/dioi w)noma/zonto.

³⁵⁹ Strabón VII 7,1.

³⁶⁰ Továbbá Korinthos régebbi nevének Ephyrának, valamint a név eredetének a megadása: Fr.120.

³⁶¹ Skyl. 67: Da/ton, po/lij (Eilhni/j, h(/n w)/ikise Kalli/stratoj)Aqhnoi=oj.

- A kép azonban nem mindenütt ilyen egyszerű. A földrajzi egység nevének, határainak, városainak és etnikumának lakónikus közlése sokszor további információkkal bővül. Ezek egyrészt az illető föld természetére, másrészt az ott élők életmódjára, szokásaira /no/moi/ vonatkoznak. A szó szerint idézett Hekataios-szövegeket tartalmazó fragmentumok száma viszonylag kevés, de azok terjedelme eléggé világos képet ad arról, hogy az ilyesfajta részek milyen súllyal bírtak az egész opuson belül.

Az illető föld természetét leíró legjelentősebb Hekataios-töredékek a Fr.291-293. Itt a Kaszpi-tenger mellett élő népekről, földjükéről és talajukról olvashatunk, mégpedig 2-3 soros szövegeket:

„peri\ th\ n (Urkani/hn qa/lassan kaleome/nhn ou)/rea u(yhla\ kai\ dase/a u(/lhisin, e)pi\ de\ toi=sin ou)/resin a)/kanqa kunara.”\

„A hyrkaniainak nevezett tenger körül magas, és erdőkben gazdag hegyek vannak, s ezekben a hegyekben van tövisbokor és a ku/i/nara (egy fafajta).” /Fr.291/.

„...Xora/smioi oi)kou=sin gh=n, e)/xontej kai\ pedi/a kai\ ou)/rea e)n de\ toi==sin ou)/resi de/ndrea e)/ni a)/gria, a)/kanqa, kuna/ra, i)te/a, muri/kh.”

„ ...a khorasmiosok lakják a földet, melynek síkságaik és hegyeik is, ilyenek a tövisbokor, a kunara, a fűzfa és a tamariszk.” / Fr.292a/³⁶²

Egyértelműen megállapítható, hogy a chorasmiosok földjének természetét leírva Hekataios elbeszélését folytatja Hérodotos a harmadik könyvében, átveszi és folytatja a leírást, elmondja, hogy a perzsa uralom alatt mi történt a területtel:

„)/Esti de\ pedi/on e)n t\$=)Asi\$ perikeklhime/non o)/rei pa/ntoqen ... tou=to to\ pedi/on h)=n me\n kote\ Xorasmi/wn ...”

„Van Ázsiában egy síkság, melyet mindenfelől hegyek zárnak körül ... Ez a síkság egykor a chorasmiosok birtoka volt” /III 117/.

³⁶² Athénaios mellett a legjelentősebb forrásunk Steph. Byz., aki röviden meghatározza a chorasmiosok elhelyezkedését /Fr.291b; 292/.

Hekataios töredékeiben még olvashatunk arról, hogy az ópiaiaktól egészen Indiáig pusztaság található /Fr.299/³⁶³, hogy Alasia városánál folyik el az Odryssés folyó, mely Mygdonia síkságán keresztül nyugat felől folyik a Daskylitis tóból és a Rhyndakosba ömlik /Fr.217/³⁶⁴, továbbá, hogy Lykia városa mellett ömlik a Xanthos folyó a tengerbe /Fr.255/³⁶⁵

Ezekből a részletekből láthatjuk, hogy Hekataiosnál az illető terület bemutatásakor különleges figyelmet kapnak a föld folyói, s hogy milyen szisztémát alkalmaz a folyók folyásának leírására: megadja, hogy honnan ered a folyó, milyen területek mentén halad, és hová ömlik. Ezzel példát ad Hérodotos számára.³⁶⁶

Talán még érdekesebb fragmentumok azok, amelyek az adott területen élők szokásaira vonatkoznak. A népek életmódjának, mindennapjainak leírása nem volt szokásos a periégésisek körében. Hekataios azonban az egyes területek bejárásakor hallott ilyen irányú értesüléseit is feljegyzi. Két területre, Egyiptomra és Libyára vonatkozóan valószínűsíthetően kiváltképpen bő információkkal rendelkezett. Hekataios persze sokkal fukarabban bánik a szavakkal, mint Hérodotos, s az utóbbi bizonyára ki is egészítette elődje leírását, de, hogy Hekataiosnál Egyiptom viszonylag terjedelmes leírását találta meg, ez kétségtelen.

Különleges figyelmet fordít Hekataios a mítoszokra, a templomokra /Fr.305; 319/³⁶⁷, istenekre, csodás dolgokra /Fr.300/³⁶⁸. Érdekes adatokat szerezhetünk az éppen tárgyalt földrajzi egység lakóinak mindennapi táplálkozásáról, megélhetéséről, ruházatáról, mindennapi eszközeiről. Megtudhatjuk például, hogy egy ismeretlen nép asszonyai és Hyópé lakói hogyan ruházkodnak, vagy, hogy mit isznak és milyen ruhát viselnek a paiónok:

„...gunai=kej d” e)pi\ th=j kefalh=j e)/xousi xeiro/maktra.”

„Az asszonyok fejükön fejdísz hordanak.” /Fr.358/.

³⁶³ ...a)po\ de\ tou/tou e)rhmi/h me/xrij)Indw=n.

³⁶⁴ e)pi\ de\)Alazi/# po/li potamo\j Odrusshj <o(/j> r(e/wn dia\ Mugdon<i>/>hj pedi/ou a)po\ du/sioj e)k th=j li/mnhj th=j Daskuli/tidoj e)j (Ru/ndakon e)sba/llei.(

³⁶⁵ ...par” \$)= Ca/nqoj e)ci/hsi potamo\j.

³⁶⁶ Hérodot. I 180; 189; 220; II 33.

³⁶⁷ Fr.305: ... e)n Bou/toij peri\ to\ i(ero\n th=j Lhtou=j e)/sti nh=soj Xe/mbij o)/noma, i(rh\ tou=)

Apo//lwnoj...

Fr.319: ...kai\ i(ero\n Nei/lou tou= potamou=.

³⁶⁸ Hérodot. II 143.

„e)n de\ po/lij (Uw/ph oi(d” a)/nqrwpoi e)sqhta fore/ousin oi(/hn
per Paflago/nej.”

„Ott van Hyópé városa. Az emberek /a lakosok/ olyan ruhát viselnek,
mint a paphlagonok.” /Fr.287/.

„bru=ton a)po\ tw=n kriqw=n.... a)lei/fontai de\ e)lai/% a)po
ga/laktoj.”

„Árpából készült sört isznak,...tejből készült zsiradékkal dörzsölik be
magukat” /Fr.154/.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy Hekataios Periégésise jobban hasonlít Skylax Periplusához, mint saját Genealogiai című alkotásához, illetve Hérodotos történeti művéhez. Az alapforma állandó marad, valamint a mű megírásának célja is, mégpedig teljes képet adni oi)koume/nh-ről, és név szerint felsorolni az ott lévő városokat. Nyilván nem lehet azt állítani, hogy a közel 400 töredékből és testimoniumokból, amelyek a vizsgálat tárgyát képezhetik, egy olyan tökéletes képet lehet kialakítanunk Hekataiosról, mint akár az ókori mennyiséget tekintve hatalmas hérodotosi, thukydidési vagy akár strabóni munkából. Azt azonban azonnal kijelenthetjük, hogy több tekintetben Skylax munkájához hasonlító, de jónéhány szempontból különböző munka fekszik előttünk. Olyan mű tehát Hekataios Periégésise, amelyben a periégésis irodalomnak minden sajátosságát megtalálhatjuk.

A kérdés, vajon ezek a jellegzetességek Hekataios követőinél fellelhetők-e? Jacoby Kommentárjának³⁶⁹ két különálló részében hasonlítja össze Skylax és Hérodotos munkájának³⁷⁰ Libyára vonatkozó részeit. Megállapítja, hogy Skylax megelégszik azzal, hogy a városok létét a belső területeken csak konstatálja /Skylax 35; 36; 66/. Utána ismerteti a partokon élőket, miközben elszórt megjegyzéseket tesz mítoszokról, nyelvükről és beszédükről, kultuszaikról és egyéb szokásaikról, továbbá történelmükről. Hekataios esetében a rendelkezésre álló Libyáról szóló 28 fragmentum, ami azonban szerzőnk töredékeinek számához mérten nem kevés, nem teszi lehetővé annak pontos megállapítását, hogy milyen sorrendben írta le azokat a tudós. Ha azonban jól átolvassuk Hérodotosnak Libyáról írt caputjait, meg tudjuk mondani, hogy milyen sorrendben írhatta le a milétosi a területről megszerzett adatokat, ugyanis Skylax és Hérodotos egyezik az alapvető formát tekintve.

³⁶⁹ Jacoby Komm. 2699; 2733-34.

³⁷⁰ Hérodot. IV 168f; V 49.

Hérodotos a nép neve után saját határait adja meg a szomszédos népekhez viszonyítva, majd a városokat mutatja be /az alapító neve, nevének származása, az ott lakók nemzetisége/, a régióban található földrajzi egységeket /tengereket, hegyeket stb./, azután következik a fu/sij xw/rhj és a no/moi tw=n a)nqrw/pwn elbeszélése, beleszöve rövidebb-hosszabb excursusokat a vidék mondáiból. Hérodotos IV. könyvének libyai leírása tehát egy Periégésishez hasonló tematikát és ábrázolási módot követ.

Fonosnak tartjuk ezen a ponton azt is megjegyezni, hogy a periégésis stílusának ezeket a jellegzetességeit nem csak Hekataiosnál és Hérodotosnál figyelhetjük meg, hanem Thukydides mondataiban és leírásaiban is számtalan helyen felfedezhetjük. Arra lehet gondolni, hogy azokon területeken, ahol sohasem járt, felhasználta elődeit forrásként, s itt a konvencionális formákat ő is átvette.³⁷¹

„Ott volt ugyanis a közvetlen közelben a hosszan elnyúló Sphaktéria nevű sziget, amely a kikötőt biztossá, a bejáratot pedig keskenyé tette, úgyhogy az athéni erőd és Pylos felé eső oldalon egyszerre két hajó, a másik partszakasz felé néző oldalon pedig egyszerre nyolc vagy kilenc hajó tudott áthaladni. A körülbelül tizenöt stadionnyi hosszú szigetet erdő és cserjés borította.” /Thuc. IV 8/.

/Fordította: Muraközy Gyula/

Hekataios stílusa ennél a leírásnál szárazabb, a részlet – különösen az eleje és a vége - mégis Hekataios és Hérodotos leírásának jellegzetességeit mutatja.³⁷² A legrészletesebb földrajzi - etnográfiai leírás Thucydidesnél a II. könyv végén található³⁷³, amelyben Sitalkés az odrysai nép területéről indulva fegyverbe szólította valamennyi thrákot, majd megbecsüli birodalmának nagyságát.³⁷⁴

Mi a helyzet a legendákkal? Thucydides saját koráról ír, tehát – az Archaológiát kivéve – a mondavilággal eleve nem foglalkozik. Néha azonban másutt is megteszi: elbeszéli például, hogy az amphilochoi Argost Amphilochos alapította /II 68/, vagy hogy Alkmeón Apollón jóslata alapján telepedett le /II 102/, s hogy Akarnaniát Alkmeón fiáról nevezték el. Mindez a periégésisek módszerére hasonlít. Xenophónnál ezek a leírások hiányoznak, Thucydides művének azonban érdekes színt adnak.

³⁷¹ L. Pearson vette számba a periégésis jellegzetességeit Thucydides művében / The Classical Quarterly. 1939. 48-54./.

³⁷² Hasonló leírás Thucyd. V 6.

³⁷³ Thucydides II 96-100.

³⁷⁴ További hasonló részletek: I 46; III 88.

Hekataios Periégésisét ebbe a keretbe kell tehát beilleszteni. De mégis miben újít a milétosi és mennyiben őrzi meg a hagyományokat?

Az előző oldalakon a III. fejezetben, a periégésis stílus általános vonalainak megállapításakor rögzített sajátosságokat, valamint az elődeihez képest felvetett különbségeket próbáltuk igazolni. Az alapos formai /Hekataios stílusáról még lesz szó/ és a még alaposabb tartalmi elemzés nyomán megállapíthatjuk, hogy a szakemberek jelentős részének véleménye ellenére jelentős újításokat hajtott végre szerzőnk, de megőrizte azt is, amit jónak tartott ahhoz, hogy egy jó térképet készítsen, vagy a már kész térképét pontosítsa.

Példákkal bizonyítottuk, hogy sok mindent elfogadott a hagyományos periégésisekből, például használja az egyszerű leírásra jellemző felsorolás módszerét, a időbeli különbségek és térbeli távolságok megadását. Átveszi azt a szokást is, hogy népek szerint beszél egy-egy területről, s azokat természetes földrajzi egységekkel /hegyek, tavak stb./ választja el egymástól.

Különbségeket is láthatunk azonban Hekataios és az elődei között. Ide sorolható az, hogy Hekataios már nem csak a tengerparti részeket írta le, következésképpen észrevételezte, hogy a belső területeken mások élnek, mint a partvidéken. Részletesen kutatta a belső szárazföldi területeket, s a tájegységeket, ahogyan korábban már beszéltünk róla, már nem egy dimenzióban vizsgálta. A meglévő eredeti hekataiosi töredékek alapján leszögezhetjük azt is, hogy a saját tapasztalata nyomán vagy a hagyományból megismert népek szokásaival, kultuszaival és életmódjával, valamint az illető föld természetével alaposabban foglalkozott, mint az epikus vagy prózai periégésisek és periplusok szerzői.

*

Miután megvizsgáltuk, hogy szerzőnk hogyan kapcsolódik az elődeihez, egy másik igen érdekes kérdést kell tisztáznunk, hogy ti. miért beszélt róla Hérodotos elismerően és miért tette őt másutt nevetségessé, s hogy miért nevezte meg őt egyedül a logographusok közül. Ezzel párhuzamosan beszélünk majd az egész Periégésis szerkezetéről, néhány földrajzi egységet külön is kiemelve. A dolgozat következő részében tehát Hekataios és Hérodotos kapcsolatát igyekszünk tisztázni.

Elődje, Hekataios Periégésisét Hérodotos, a történetíró tulajdonképpen az)/lwnej kifejezés segítségével veszi bírálat alá, bár nem csak Hekataios bírája az iónokról beszélve,

hanem az ión természetfilozófusokat is, akikről már sokat beszéltünk dolgozatunk korábbi fejezetében, azok ugyanis, mint Thalés, Anaximandros, Anaximenés vagy Hérakleitos, matematikai sémát alkalmaztak a körülöttünk lévő világra.

Kritizálja ugyanakkor a költőket is:³⁷⁵

„)Wkeano\n... (/Omhron de\ h)/ tina tw=n pro/teron genome/nwn poihte/wn doke/w to\ ou)/noma eu(ro/nta e)j poi/hsin e)senei/kasqai.”

„Azt hiszem, hogy ezt a nevet /Ókeanos/ Homéros vagy valamelyik régi költő találta ki, és adott neki szerepet a költészetében.” /II 23/.

Hérodotos szerint Hekataios a Földet kereknek tartja, mégpedig olyan kereknek /kuklotere/a/, mintha csak körzövel rajzolták volna:

„o(i\l)Wkeano/n te r(e/onta gra/fousi pe/ric th\ n gh=n e)ou=san kuklotere/a ...”

„Őszerintük az Ókeanos teljesen körbefolyja földet, amely kerek...” /IV 36/³⁷⁶

Az Ókeanos így teljesen körbefolyná a Földet, ilyen folyót azonban Hérodotos nem ismer, és létezésére vonatkozóan semmilyen bizonyítékot /e)/legxoj/³⁷⁷ sem látott még. Ez a kritika is tanúsítja, hogy vele új fejezet kezdődik a történetírásban, új fejezet, amelynek alapja az állítások bizonyíthatósága. Mikor arról beszél, hogy kineveti azokat, akik megrajzolták a földkerekség térképét, kétségtelenül Hekataiosra /is/ gondol - hiszen a hagyomány a milétosinak ilyen irányú tevékenységét számontartotta.

Hekataios, mint már a mű címének tárgyalásánál említettük, a Földet két részre osztja, Európára és Ázsiára. Hérodotos szerint a milétosi teljesen egyenlő nagyságúnak tartja a két földrészt:

„...kai\ th/n)Asi/hn t\$= Eu)rw/p\$ poieu=si i)/shn.”

„...Ázsiát és Európát teljesen egyenlő nagyságúnak ábrázolják.” /IV 36/.

³⁷⁵ Hérodot. III 115. Ez a matematikai sematizálás jelenik meg a régi térképeken is: Ptolem. ge. VIII 1, 2f.

³⁷⁶ L. még II 21; IV 8.

³⁷⁷ Hérodot. II 23.

A két egységre osztás a matematikai háló két fő részét jelenti. Hérodotos szerint az iónok három részre osztják a földkerekséget: Európára, Ázsiára és Libyára. De mivel a két főegységen, a két földrészen belül kell a három egységet elosztani, Hekataios szerint Európa olyan hosszú, mint a másik kettő együttesen:

„oi(/ti.) /lwnej/ fasi\ tri/a mo/ria ei)=nai gh=n pa=san, (Eu)rw/phn te kai\)Asi/hn kai\ Libu/hn .”

„Ők /ti. az iónok/ azt mondják, hogy a földkerekség három részre oszlik, Európára, Ázsiára és Libyára.” /Hérodot. II 16/.

„mh/kei me\ n ga\ r par” a)mfote/raj parh/kei h(Eu)rw/ph....”

„Európa olyan hosszú, mint a másik kettő együttesen.” /Hérodot. IV 42/.

Hérodotos csodálkozását fejezi ki, hogy az iónok így osztják fel a világot, ugyanis szerinte a földrészek között nem csekély a különbség.³⁷⁸ Fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy negyedikként Egyiptom Deltáját is hozzá kellene tenni, ha az nem tartozik sem Ázsiához, sem Libyához. A Nílus pedig véleménye alapján nem alkot határt Ázsia és Libya között, hanem a Delta csúcsánál elkanyarodik, úgyhogy a Delta Ázsia és Libya közt terül el.³⁷⁹ Egyiptom azonban nála csak a Delta vidékét jelenti.

Bontsuk azonban tovább a világ Hekataios által felvázolt képét! Látni fogjuk, hogy ez egy matematikailag tökéletesen felépített séma, melyben mindennek megvan a maga helye, a nagy probléma Hérodotos szerint az, hogy ez nem lehetséges, a valóságos világ nem matematikai háló.

A milétosi véleménye szerint Európát és Ázsiát egy víziút vonala választja el egymástól, amely a Héraklés oszlopaitól a Maiótisig, majd az óceánig terjed. Így választotta el Európát és Ázsiát, s osztotta fel egy déli és egy északi részre a világot.

A két egység azután további két félre oszlik, egy nagyon átgondolt séma alapján. A déli részt a már emlegetett Nílus szeli ketté, s vele szemben az északit az Istros:

„/ti. a Nílus/ ...r(e/ei me/shn sxi/zwn th\ n Eu)rw/phn.”

³⁷⁸ Hérodot. IV 42.

³⁷⁹ Hérodot. II 16. Ebben a caputban egy sor úgy hat, mintha szó szerinti idézet lenne Hekataiosról: ou) ga\ r dh\ o(Nei=loj ge e)sti\ kata\ tou=ton to\ n lo/gon o(th\ n)Asi/hn ou)ri/zwn t\$= Libu/\$

Ugyanez a problémája Skylaxnak is, aki a következőket állítja: ... to\ del\ Kanwpiko\ n sto/ma o(ri/zei) Asi/an kai\ Libu/hn /Skylax 106/.

„/ti. a Nílus/...Európát kettészelve folyik.” /Hérodot. II 33/.

A Duna-torkolattól halad egy függőleges vonal Sinopé felett a Pontoson át, onnan Kypros és az egyiptomi delta-torkolat irányába; a választóvonalat itt a Halys folyó alkotja. Tehát Európát és Ázsiát is elválasztja egy függőleges vonallal, keleti és nyugati részre osztja azokat, és így egy tökéletesen átgondolt hálórendszert épít ki.

Hérodotos szerint tehát Hekataios három részre osztja a földkerekséget, Európára, Ázsiára és Libyára. A hagyományozott anyag azonban két könyvről beszél: Eu)rw/phj és)Asi/hj Peri/odoj, de, hogy a két fő egységet megtartsa, Ázsiához csatolja Libyát. Hérodotos, még egy egységet fűz hozzá: a Nílus-deltát jelentő Egyiptomot. Hekataios a könyveken belül nyilvánvalóan lo/goi szerint rendszerezte saját Periodosának anyagát. Bizonytalan azonban az)Asi/h terminológia is. Egyrészt jelent egy földrészt /az egész Föld részét/, másrészt jelenti a déli földtekét. Ugyanez figyelhető meg Libya esetében is, Libya földrész illetve a libyaiak lakhelye.

Hérodotos a IV. könyvben³⁸⁰ felvet még egy kérdést, ti. nem érti, hogy egyesek miért a Nílust, mások miért a Phasist tették meg a földrészek határául. Mint állítja, megpróbált utánanézni, hogy kik mondták ezt, de nem sikerült semmit megállapítani. Ő két caputban is egyértelműen a Nílusról, mint határfolyóról beszél Ázsia és Libya között, semmi másról.³⁸¹ Nagy problémák merülnek fel a Phasissal. Hérodotos a Tanais variánsaként használta. Hogy semmiképpen sem tekintette határnak Hekataios, a töredékek nem mutatják. A milétosi történész a Kaukázus néhány lakóját Európához csatolja. Ez kiderül két fragmentumból is:

„Danda/rioi e)/qnoj peri\ to\n Kau/kason, w(j (Ekatai=oj Eu)rw/p\$.”
/Fr.191/³⁸²

„Dandariosok: a Kaukázus közelében élő nép. Hekataios beszél erről az Európében.”

Ugyanakkor a Koracoi/ /Fr.210/, az))Iciba/tai /Fr.216/ és a Fanago/reia /Fr.212/ népeket Ázsiához köti:

³⁸⁰ Hérodot. IV 45.

³⁸¹ Hérodot. II 16; IV 45.

³⁸² Jacoby Fr.192 – Tipa/nissai.

„Ko/racoi e)/qnoj Ko/lxwn ... (Ekatai=oj)Asi/\$.”

„Kóraksosok: a Kolhisiak népe.... Hekataios beszél erről az Ázsiában.”

Ugyanakkor azok közül, akik Hekataios munkáját használták, vagy kortársai voltak, néhányan határvonalnak tartották a Phasist³⁸³, néhányan nem.³⁸⁴ Tehát elképzelhető, hogy Hekataios áll azon elképzelés mögött, miszerint a Phasis határvonal.

Összefoglalva tehát azt mondhatjuk, hogy Hérodotos felhasználja Hekataiosnak a világról alkotott elképzeléseit. Ugyanakkor éles bíráló alá veszi, nehezen tudja azokat az elképzeléseket elfogadni, hogy a Föld két egyenlő részre, Európára és Ázsiára oszlik, s olyan kerek, mintha körzővel rajzolták volna. A három részre osztást, ti. hogy még Libya is Ázsiához tartozna, mégpedig úgy, hogy Európa akkora lenne, mint Ázsia éa Libya együtt, szintén nem tudja elfogadni, s ragaszkodik ahhoz, hogy Egyiptom Deltáját negyedikként is a földrészek sorába kellene vonni. A racionalizmus és a tapasztalat fontossága látszik Hérodotos vizsgálódásában, mivel logikusan nehezen tudja azt elképzelni, hogy két teljesen egyenlő földrész lenne. Nem érti azt sem, hogy létezhet egy Ókeanos nevű folyó, ami az egész földet körbefolyja. Hérodotos tehát éles kritika alá veszi a milétosinak már az egész földkerekségről alkotott sematikus elképzelését is.

Haladjunk azonban tovább megkezdett utunkon, rajzoljuk tovább képletes Hekataios-térképünket, és vizsgáljuk meg, hogy a földfelszín felosztásán túl mit tudunk még rekonstruálni művének fennmaradt töredékei alapján az általa felvázolt világképből!

Előljáróban szeretnénk leszögezni, hogy Hekataios nyilvánvalóan nem látogatta meg az oi)koume/nh valamennyi tájegységét. Mint már bizonyítottuk, a milétosi gyakori utazóként a Perzsa Birodalom központi területeit jól ismerte, járt Egyiptomban, de mindenhová nem juthatott el. Egy tudományos periegésis és egy saját kutatáson alapuló térkép összeállításához tehát minden korábbi tudósítást össze kellett szednie, ami az autopsziából nem ismert területekre vonatkozott.

Egy Agatharchidéstől fennmaradt szövegrészlet³⁸⁵ azt állítja, hogy a kerek lakott világ négy része közül a nyugatit Lykos és Timaios, az északit Diophantos és Démétrios, a délit

³⁸³ Skylax 68; 70.

³⁸⁴ Aischylos Prometh. Lyom. Fr. 191 N.; Eurip. Androm. 650; Hérodot. IV 45.

³⁸⁵ Jacoby T14.

pedig maga Agatharchidész dolgozta ki, a keleti részek leírását Hekataiosnak és Basilisnek tulajdonította. Hekataiosnak azonban nem csak a keleti részeket kellett bemutatnia, hanem a négy világtáj minden területét.

Érdekes kérdés egy térkép megalkotásához, hogy meddig terjednek a földrészek és hogy melyek a legtávolabbi népek, azaz meddig terjed az oi)koume/nh. A Föld szélén Hekataios négy népet nevezett meg: délen Aithiopia lakói, nyugaton a kelták, északon a szkíták, keleten pedig az indiaiak laknak. Közülük leginkább a szkítákat ismerte, a legkevésbé pedig a keltákat.³⁸⁶ A Földkerekség keleten az Indusig volt ismert, amely folyót Skylax beutazta, s melynek folyása Hérodotos információja szerint³⁸⁷ nyugat-kelet irányú volt. Először Eratosthenész adta meg az észak-déli folyásirányt.³⁸⁸

Az Indus a keleti Óceánba ömlik, és India keleti része

„...e)rhmi/h dia\ th\n ya/mmon o)ude\ e)/xei ou)dei\j fra/sai, o(=ion dh/ ti e)sti/.”

„...a vidék kietlen pusztaság, de hogy valójában milyen, azt senki sem tudja megmondani.” /Hérodot. IV 40/.³⁸⁹

Hekataios leírása kelettel kapcsolatban a nyugat–kelet folyásirányú Nílus felső folyásáig tart. A Nílus az Óceánból ered. Délen a legtávolabbi területeken homokszivatag van³⁹⁰, a Kaszpi-tengert nyugati irányból a Kaukázus zárja el, napkeletre határtalan és beláthatatlan síkság húzódik.³⁹¹ Ennek a síkságnak nagy része a massageták kezében volt, s a síkság kelet felé terjeszkedett. Az Araxés³⁹² egy határfolyó, s szintén nyugat-kelet irányban folyik.

Északon a Dunáig tart az ismeretünk, ami Thrákia határfolyója volt. Ami ettől északra található:

„e)/rhmoj xw/rh fai/netai e)ou=sa kai\ a)/peiroj.”

³⁸⁶ Jacoby Komm 370.

³⁸⁷ Hérodot. IV 44.

³⁸⁸ Eratosth. Fr. III B 6 p.224f.

³⁸⁹ India keleti tájaira vonatkozóan még fontosabb caputok: Hérot. III 98; 102; 106.

³⁹⁰ Hérodot. II 31f; IV 185.

³⁹¹ Hérodot. I 204.

³⁹² Hérodot. I 201.

„Úgy tűnik, hogy a terület áthatolhatatlan, végtelen pusztaság.”
/Hérodot. V 9/.

Az utolsó, leginkább hallomásból ismert népeken túl Hekataios a mesebeli népeket helyezi el, akik az Ókeanos mellett laknak. Így északon laknak a hyperboreosok, illetve az egyszemű arimasposok, akik közül a férfiak az aranyat a griffmadaraktól rabolják el³⁹³. Hérodotos³⁹⁴ idézi az északi népek lakóhelyének sorrendjét a költő Aristeas alapján, déltől észak felé haladva: szkíták – issédonok – arimasposok – hyperboreusok.

Damastés, Hekataios kivonatolója, részletesen idézi Peri\ e)/qmw=n című munkájában Hekataios leírását, és a sorrend a következő: szkíták – issédonok – arimasposok - (Ri/paia o)/rh – hyperboreusok -tenger /= Ókeanos/³⁹⁵ Mint látható, a sorrend majdnem azonos a Hérodotosnál található sorrenddel, minden bizonnyal Hekataiosra megy vissza. Délen a lakott Föld legszélén az aithiopsok országa húzódik³⁹⁶, Hekataios aithiopiai nemzetségnek hívja őket.³⁹⁷ Rajtuk kívül egy mesés indiai nép, a Skia//podej, és a homérosi eposzokból³⁹⁸ ismert Pugmai=oi /pigmeusok/ lakják³⁹⁹ a keleti területet; az utóbbiak e)/qnoj gewrgiko/n, akik fejszével kaszálnak és szarvakat öltenek magukra. Mindezen érdekességek és különbségek elbeszélését Eustathios, a XII. századi Homéros–kommentátor Hekataios nevéhez köti, közelebbről pedig a Perih/ghsij Ai)gu/ptou című művével kapcsolja össze, de más antik szerzők is Hekataiosnak tulajdonítják.⁴⁰⁰

A történettudománynak egy fontos és vitatható kérdése merül fel a pigmeusokról olvasottak kapcsán. A vitatható kérdés az, hogy a történetírónak le kell-e azokat az eseményeket, információkat írni, amikről nincs biztos tudása. Biztos, hogy azt le kell írnia, hogy meddig

³⁹³ Hérodot. III 116. Hérodotos azt állítja, hogy ő bizony nem hiszi, hogy létezhetnek egyszemű emberek. Itt is Hérodotos racionális gondolkodására láthatunk példát.

³⁹⁴ Hérodot. IV 13. Megállapítja azt is, hogy a hyperboreosok a tenger mellett laknak.

³⁹⁵ L. még Hérodot. I 201.

³⁹⁶ Hérodot. III 114; III 117; 120. Hérodotos két csoportját különíti el az aithiopsoknak, az egyik az Egyiptom felett élők /Hérodot. II 29/, a másik pedig azok testvére, akik a déli tengernél laknak, és a legmagasabbak minden ember között /Hérodot. III 14; 17; 20/.

³⁹⁷ Fr. 327; 328ab.

³⁹⁸ Hom. II. III 6.

³⁹⁹ Plin. Nat. Hist. VI 188; Strabón XVII 2,1.

⁴⁰⁰ Arist. hist. an. 597 a 4f: Hekataioshoz köti Egyiptomnak az Óceánhoz közeli területének leírását ... Ta\ a)nwta/tw me/rh th=j Ai)guptiakh=j gh=j plhsi/on tou=)Wkeanou=.

terjed a tudása, s ezt Hekataios valószínűleg meg is tette: a Fr. 328b utolsó mondata szerint az, hogy a pigmeusok a kalászhoz fejszét használnak

„...gelai=on me\n kai\ ou) piqano/n · le/getai de/.”

„nevetséges és nem hihető, de ezt mondják.”

Ez a megjegyzés Hérodotos kételyeire emlékeztet minket, s – még ha Eustathios szövege ezt nem teszi is egyértelművé, magára Hekataios saját gondolataira mehet vissza. Hogy ezt mégiscsak elmesélte, magától értetődő volt. Valószínűleg ismerte a Libyában élő kis emberekről szóló olyan elbeszéléseket, amilyeneket a halikarnassosi is elbeszél.⁴⁰¹ Minden további nélkül elhihetjük, hogy ismerte az issédonoktól a hyperboreosokig terjedő terület népcsoportjait, s ugyanúgy gondolkodhatott e népekről, mint ahogyan Hérodotos.

Ezek szerint Hekataios minden mesés elemet, mint tényt elfogadott? Ezt nem lehet igazolni. Bele kellett vennie a munkájába a távoli területekről hallott hihetetlen dolgokat is, hogy az egységet ne bontsa meg, így lett a Periégésis egy egységes mű. Az alkotása nagyon töredékesen maradt meg, ezért a Periégésis alapján teljes bizonyossággal nem állapítható meg, hogy mennyire vette komolyan a legtávolabbi területekről szóló információkat. A Genealogiai című művének – később elemzés alá vont - bevezető mondata azonban világos beszéd arról, hogy mit gondolt az eddigi hagyományról.

Az elemzés folytatásában azt láthattuk tehát, hogy Hekataios a már átgondolt, szigorú, sematizált világhálóját az általa megszerzett ismeretek alapján kiterjesztette a világ minden irányába addig, ameddig csak információi voltak. Ellenőrizte azokat az adatokat, amelyekkel ezt meg tudta tenni, viszont ha erre nem volt lehetősége, akkor inkább belefoglalta a művébe, éreztetve azt, hogy az a hagyomány hihetetlen. Utóda, Hérodotos is sokat átvesz a periégésis-irodalom és Hekataios által hagyományozott információkból, de már éles kritika alá veszi azokat.

⁴⁰¹ Hérodot. II 32; IV 43.

/

*

A Periégésis két könyvből áll. Az első könyv az Eu)rw/ph /A/ és az)Asi/a /B/. A periégésisek általában nyugat-kelet irányban haladtak. Jacoby⁴⁰² a fragmentumokat és a testimoniumokat összegyűjtő munkájában is igyekszik ezt a tematikát követni. Először az Európé fragmentumait gyűjti össze /Fr.37-194/, majd pedig az Asiói töredékeit /Fr.195-369/. Hekataios valószínűleg lo/goi-t írt az egyes földrészekben belül az egyes területekről, ez a hatás látszik Hérodotosznál is az egyes logosok megszerkesztésénél, ez az elrendezés a milétosi gondolkodását is híven tükrözi, amellet, hogy a periégésis szokványos szerkezetének is tökéletesen megfelel.

Az első könyv töredékeit a következő logikus láncolatra fűzi fel Jacoby. Elindul Héraklész oszlopaitól, a mai Spanyolország partjaitól /Fr.38-52/, azután az órajárás irányának megfelelően a partvonal mentén halad, először a partmenti sáv adatait adva meg, majd pedig a

⁴⁰² Jacoby FGrHist. 16-47.

belső területekét. A következő terület a liguroké és a keltáké /Fr.53-58/, majd Itáliának és környékének lakóiról beszél, sorrendben először a Tyrrhén-tenger partja és szigetei /Fr.59-60/, ezután pedig gyors egymásutánban az ausonok /Fr.61-63/, Oinótria lakói /Fr.64-71/, Szicília /Fr.72-79/ és Itália egyéb városai és vidékei következnek, melyek közt kiemelt helyet kap Iapygia területe /Fr.80-89/. S máris közeledünk az anyaföld felé, ahová az ión tengeröblön át vezet az út. Erről a területről viszonylag sok töredék maradt fenn /Fr.90-108/, de az első könyv legjelentősebb fejezete Hellas leírása volt /Fr.109-137/. Kelet felé továbbhajózva eljutunk a thrák szigetekhez/138-143/, Makedoniához /Fr.144-145/ valamint ahhoz a területhez, amelyből szintén szépszámu töredék őrződött meg, Thrákiához /146-183/. Az első könyvet a Fekete-tenger mentén élő szkítákról /Fr.184-190/, a Kaukázus mellett élő népekről /Fr.191-192/, továbbá Európa észak-keleti vidékén élő némely népcsoportokról /Fr.193-194/ szóló fragmentumok felvázolásával és bemutatásával zárja.

A második, Ázsiáról szóló könyv szerkezete nem ilyen egyszerű és egyvonalú, nem írható úgy le, hogy a partmenti területeket követjük. De erről majd a későbbiek során fogunk részletesebben beszélni.

Miután az előző oldalakon felvázoltuk, hogy milyen precizitással építette fel Hekataios a lakott föld vázát, megnéztük leírásának határait, haladjunk tovább az elemzésben, s vizsgáljuk tovább a Periégésis jellegzetességeit, különösen odafigyelve Hekataios és Hérodotos kapcsolatára. Az elemzés során az összes töredék minden részletére nem tudunk kitérni, minden fragmentumot részletesen megvizsgálni. Igyekszünk minden Hekataios által tárgyalt és az imént felsorolt területről beszélni, továbbá azokra az információkra figyelni, melyek a két történész kapcsolatára utalnak. /De az összes helységről, földrajzi egységről a dolgozat terjedelme miatt nem áll módunkban beszélni./

Haladjunk tehát nyugatról kelet felé egy képzeletbeli világtérképen!

1. Az első terület, amelyről beszélni fogunk, a legnyugatibb vidéke az oi)koume/nh-nek, **a mai Spanyolország vidéke, az Ibériai - félsziget**⁴⁰³. Összefoglaló nevet nem használ a szerzőnk e területre vonatkozóan⁴⁰⁴, hanem csak egyes népeket ismer, pl.

⁴⁰³ E. G. Elícegui /AEA 1999 3-14/ összevet néhány hekataiosi forrást a Spanyolországban megtalált legrégebbi görög feliratokkal. A szerző a töredékek számbavétele nyomán megállapítja, hogy igaz lehet az a megállapítás, hogy sokat vándorolt, ugyanis a töredékek alapján a milétosi körbejárta a szigetet.

⁴⁰⁴ Az)lbhriko\n e)/qnoj kifejezés Hérodórosznál jelenik meg először /FHG II 33, 20/.

Tarth/ssioi és)/lbhrej.⁴⁰⁵ Említette a Sth=lai TARTHSSO/j-on /Fr.39/⁴⁰⁶ és a (Hraklei/ai sth/lai-on /Fr.41/ kívül)Elibu/rnh /Fr.38/ városát, mely arany- és ezüstbányáiról és a két nemesfémeket feldolgozó kézművességéről híres. Ezenkívül valószínűleg elmesélte a tartéssosi menyétről hallott dolgokat is, ami csak Hérodotosnál⁴⁰⁷ maradt fenn. Azután említi a halikarnassosi történetíró⁴⁰⁸, hogy a kelták a Héraklés oszlopain túl élnek, e)/cw (Hrakle/wn sthlw=n, az Európa legnyugatibb részén élő Kunh/sioi nép szomszédságában. Hérodotos kelta városnak nevezi Pyrénét /nincs a fragmentumok között/, ahonnan az Istros ered. Tartéssos lakóira következnek az) Elbe/stioi /Fr.40/, azután pro/j tai=j Sth/laij a Mastihnoi/ Masti/a városával /Fr.40-41/, valamint Mainobo/ra /Fr.42/, Si/coj /Fr.43/ és Molubdi/nh /Fr.44/ városoká. Azután az)/lbhrej következnek Krabasi/a városával /Fr.46/, Sika/nh /Fr.45/ és (/Uoy /Fr.48/ városok a Lesuro/j folyóval /Fr.48/⁴⁰⁹, egy e)/qnoj) lbh/rwn⁴¹⁰, a Mi/sghtej /Fr.12/, valamint valószínűleg még más városok is /Fr.47; 49/.

Ibéria közelében két szigetről szerzünk információt, a két sziget pedig a Kromu/ousa /Fr.51/ és a Mh/lousa /Fr.52/.

A Fr.38-52-ben nagyon sok az olyan név, amellyel csak Hekataiosnál találkozhatunk⁴¹¹. Jól látható, hogy megkülönbözteti Tartéssost és Ibériát, egy nagyobb egység két különálló területét: Tartéssos a félsziget déli részét jelenti, s a tőle keletre lévő részen laknak az íbérek. A spanyol területek leírásánál is sokat vesz át a milétositól Hérodotos, de nem egy hekataioszi fragmentum olyan helységnevet hoz elő,

⁴⁰⁵ Hérodot. I 163. és Ephoros Fr.12.

⁴⁰⁶ Jacoby Komm. 329-332. A Tartéssos Ps.-Skymn. 164 –nél po/lij, de Hérodotosnál /IV 152/ egy e)mpo/rion. TARTHSSI/j Eratosth. Strabón III 2,11; folyó Aristot. meteor. I 13,19; a Sth=lai-on kívül 2 napnyi távolságra van Gades: Hérodot. IV 152; Ps.- Skymn. 150f.

⁴⁰⁷ Hérodot. IV 192.

⁴⁰⁸ Hérodot. II 33; IV 49.

⁴⁰⁹ A város /Hyops/ és a folyó /Lesyros/ csak itt szerepel: Jacoby Komm. 332.

⁴¹⁰ Az)lbh/rwn forma csak egyszer fordul elő.

⁴¹¹ Jacoby Komm. 329.

amelyik egyik későbbi forrásban, így Hérodotosnál sem /Fr.48/ kerül el, viszont Hérodotos is utal olyan helyekre vonatkozóan, amelyek Hekataiosnál nem fordulnak elő.

Ezeket a töredékeket itt azért rendszereztük, hogy a fragmentumok ábrázolási módját megismerjük. Ilyen részletes vizsgálódást azonban nem minden terület esetén fogunk tenni.

2. A következő egység **Itália és a környező területek**⁴¹².

Az *Itali/a* név Hekataiosnál csak a későbbi Bruttium területét jelenti. Capuáról azt olvashatjuk, hogy *Kapu/a polij Itali/aj* /Fr.62/, itt nem biztos, hogy Hekataios az ausonok népnevet használta, Nola esetében /Fr.61/ viszont igen, s a két töredéket fenntartó Stephanos Byzantinos bátran használja mindkét kifejezést – Itália és Ausonia - egymás mellett, később ugyanis az Ausonia nevet a költészetben Itáliára vonatkoztatva használják. A milétosi együttes nevet nem ismer az adott területre vonatkozóan, csak népek és városok sorát. Ezek többsége inkább etnográfiai mint geográfiai névalakban szerepel, mint például *Li/guej /Ligustikh//*⁴¹³, *Turshnoi*⁴¹⁴, *Au)/sonej*, *Oi)nwtrou/*, *Itali/a*, *lapugi/a*. Hérodotos töredékei a Skylax által hagyományozott adatokhoz képest a térségre vonatkozó ismeretek jóval korábbi szintjét mutatják. Skylax ugyanis az előzőeken túl további népneveket is hagyományoz, mint *Enetoi*, *Kampanoi/*, *Leukanoi/*. Hasonlót látszik bizonyítani a Fr.53, ahol az *Eli/sukai: e)/qnoj Ligu/wn* meghatározás a népet a ligyekhez vonja. Hérodotosnál⁴¹⁵ azonban már a következő kifejezést láthatjuk: *Ligu/wn kai \) Elisu/kwn*, vagyis Hérodotos két különálló etnikumnak tudja, amit Hekataios egynek látja.

⁴¹² A terület részletes kommentálása: Jacoby Komm. 332-337.

⁴¹³ A *Li/guej* népnevet használja már a hésiodosi földrajz is. Fr.55; Hérodot. I 163; Skylax szerint /3-4/ egy kereskedelmi teleptől a Rhône folyóig laknak.

⁴¹⁴ Az etruszk anyag szinte teljesen elveszett.

⁴¹⁵ Hérodot. VII 165.

A népnevek és helynevek használatának és jelentésének tisztázása után elemezzük tovább Hekataios geográfiai képét. Jacoby külön egységként kezeli a ligyreket és a keltákat. Ismerjük a dél-francia és kelta területek fővárosát is, neve Narbón.

Hekataiosnál csak mint népnév szerepel, ti. **Narbai=oi** /Fr.54/. A kelták közelébe helyez Hekataios még két várost /Fr.54-56/, amelyek a tengerparton fekszenek.

Kétséges azonban, hogy itt a később ismert keltákról beszélt a szerzőnk, és hogy a **Nu/rac** városáról írottak ide tartoznak-e.

A Tyrrhén –tenger melletti vidékek leírásából csak az **Ai)qa/lh** sziget leírása maradt fenn /Fr.59/. Továbbá ide kapcsolható még az, amit Kyrnos szigetéről hagyományozott Hekataios. Ez abban a tekintetben érdekes, hogy a történész milyen módon viszonyítja egymáshoz a területeket, egyáltalán, hogy egy szigetet hogyan viszonyít a szárazföldhöz:

„Ku/rnoj nh=soj pro/sborroj)lapugi/aj ...”

„Kyrnos: Iapygia észak felé fekvő szigete ...” /Fr.60/.

Vagyis Hekataios a sziget helyzetét a szárazföldhöz kapcsolva adja meg, sőt még az ehhez képest elfoglalt helyét az égtáj megjelölésével is pontosítja.

Nehéz azt megállapítani, hogy vajon létezett-e Tyrrhénia, mint önálló egység, vagy sem. Úgy gondoljuk, hogy miként a kelták sem jelentettek külön népet Hekataiosnál, a tyrrhének sem.

Jacoby az ausonok három városát, szigetét különíti el a következő fragmentumok felsorolásával /Fr.61-63/.⁴¹⁶ Majd az oinótrosok⁴¹⁷ következnek a szárazföld belsejében lévő területeik, városaik leírásával:

„Ko/ssa po/lij Oi)nw/trwn e)n t%= mesogei%=.”

⁴¹⁶ Nola városát vagy a kalchisiak, vagy az etruszkok alapították, Capua pedig vagy trójai vagy etruszk, esetleg samnisi alapítású. Az első esetben vagy Aeneas, vagy a fia alapították. A második lehetőség esetén /Vell. Pat. I 7,2/ a 800-as években alapították, a harmadik esetben pedig kevéssel 600 után /Cato Vell. Pat.-nál I 7,3/; A. Pagliara /Rivista di cultura classica e medioevale. 1999. 174, 182, 197/ az ausonokkal foglalkozó cikkében Hekataios elképzelését is tárgyalja. Hekataiosnál az **Au)sonej =)Italoj////////**, tágabb értelemben tehát az Itáliát lakók az ausonok. Az antik írók két Ausoniát ismernek, Hekataios egy campaniait, Timaios és Varro pedig egy belső, nem pedig parti területet.

⁴¹⁷ Az oinótrosok területét Hekataios után tudták azonosítani, a későbbi Lucania és Bruttium területével. Hérodót. I 167.

„Kóssa: az oinótrok városa a szárazföld belsejében.” /Fr.68/.

Hekataios töredékei szerint Itáliában található további városok, népek, egy forrás és egy hegyfok, például Lamhti=noi a Lamh/toj folyóval /Fr.80/ a Me/dmh város és forrás /Fr.81/⁴¹⁸, a Sku/llaion a)/kra /Fr.82/. A fragmetumok alaposabb vizsgálata azonban nem ad további lényeges információkat a kutatók számára az egész Periégésis megítéléséhez.

Itália partjának leírását szakítja meg Hekataios Szicília feltérképezésével. Skylaxhoz hasonlóan Za/gklh-tól /Fr.72/ a keleti partok mellett, azután a déli partok mentén haladva egészen Lilu/baion-ig, Szicília nyugati szirtjéig. Utána az északi part négy városa következett a leírásban /Fr.76-79/. A szemle eléggé terjedelmes lehetett, akár Skylaxé, legalábbis erre utal a Fr.76 és 77, melyek a nevek megadásán kívül, a városokhoz fűződő legendákról is tudósítanak. A Fr.77-ben viszonylag hosszú leírást olvashatunk Motyé személyével kapcsolatban; Hekataios azt állítja, hogy ő segített Héraklésnek megtalálni azokat, akik az ökreit elhajtották. A másik töredék viszont a város névadóját azonosítja Héraklés egyik áldozatával.

Végül az)lapugi/a /Fr.86-88/⁴¹⁹ egy tájéket jelent Dél-Itáliában, a terület Hérakleiától Brundisiumig terjed. Ide tartozik egy város /Xanda/nh/ és egy nép /)Eleu/tioi/. Ezekhez csatolható a Peukai=oi /Fr.89/, akik szomszédai az oinótroknak.

Láthatjuk tehát, hogy Hérodotos is használja Itália leírására azokat a helyneveket, amelyeket Hekataios alkalmazott, de Hérodotos már több népnév alá rendezi elődje hagyományát. Láthatjuk továbbá azt is, hogy Hekataios a szigeteket /pl. Kyrnos/ a szárazföldhöz viszonyítja, már iránymegjelöléssel, illetve a szárazföld belsejében is megad területeket.

⁴¹⁸ Strabón VI 1,5; Ps.-Skymn 308; Plin. N.H. III 73; Thuk. V 5,3; Diod. XIV 78,5; Me/sma Skylax 12.

⁴¹⁹ Iapygia /Skylax 14/ Herakleiától Garganosig terjed, a későbbi Calabria és Apulia területén. Hérodot. III 138; IV 99; VII 170.

3. Utunkat folytatva érünk el az **Adriai-tengerhez** és a **Balkán-félszigethez**⁴²⁰.

Itália keleti partvidékéről Iapygián túl nem tudunk semmit. Először az Adriai-tenger északi részén hallunk konkrétumot, ahol a phókisiak kereskedtek: a Pó folyó deltájában ismeri Hekataios)Adri/a városát, a deltát és a folyót is)Adri/aj-nak nevezi.⁴²¹ Viszonylag hosszú leírást tartott fenn tőle Stephanos Byzantinos, amelyben a vidék gazdasági életére vonatkozó észrevételeket olvashatunk:

„h(Xw/ra toi=j boskh/masin e)stin a)gaqh/, w(j di/j ti/ktein to\n e)niauto\n kai\ didumhtokei=n”

„A tájék a nyájak számára olyan kitűnő, hogy évente kétszer is szülnék és pedig ikreket ...” /Fr.90/.

A ko/lpoj))Adri/aj alatt egy muxo/j-t, vagyis egy tengeröblöt ért Hekataios, amely a Pó-völgytől az Istriaig terjed; ugyanilyen értelemben használja a kifejezést Hérodotos is.⁴²² Hekataios magát a mai Adriai-tengert úgy említi, mint)lo/nioj ko/lpoj⁴²³, vagyis az Itália keleti partja és az illyriai part közötti területet érti alatta.⁴²⁴

Az Ión-öböl bemutatása után Hekataios a Kaulikosokról /Fr.92/⁴²⁵ beszél, a név eredetét is megadva, azután ismét egy rá jellemző helymeghatározást olvashatunk:

„Liburnoi/)/eqnoj projexelj t%= e)ndote/r% me/rei tou===) Adriatikou=) ko/lpou .”

„Liburniaiak: nép, amely az Adria-tengeröböl belső/bb/ részével szomszédos/ /Fr.93/⁴²⁶

⁴²⁰ Jacoby Komm. 337-344.

⁴²¹ Hérodot I 163: az)Adri/aj tehát tengeröblöt jelent, nem pedig várost vagy szárazföldet.

⁴²² Hérodot. I 163; IV 33. Hérodot. V 9:)Eneto\ oi(e)n t%=)Adri\$... Enetosok: az Adria melletti egyik néptörzs. Ez a néptörzs, akik alatt Skylax 19 az Eridanost érti, nem kerül elő Hekataiosnál. Hérodotos I 196: no/ moj)Illuriw=n)Enetoi: a passzus stílusa a hekataiosi leírásokra utal. Bár Hekataios fragmentumaiban nincs utalás e népre, valószínű, hogy beszélt róluk.

⁴²³ L. Aischyl. Prom. 866.)lo/nioj ko/lpoj Fr.91-92.

⁴²⁴ Ez a használat a Kr.e. V. században továbbél, sőt még a Kr.e. IV. században is nagy jelentőséggel bír. Aischyl. Prom. 837; Hérodot. VI 127; VII 20; Thuk. I 24,1.

⁴²⁵ Apoll. Rhod. IV 324.

⁴²⁶ Ps.- Skymn. 402f; Skyl.21: meta\ de\)/Istrouj Libournoi/ ei)sin e)/qnoj.

A töredék második felében a liburniaiak életmódjukra /no/moi/ vonatkozóan ad információt, hozzájuk köti ugyanis a liburniai hajók és egy ruhafajta megalkotását. Azután folytatva képzeletbeli útját a liburniaiakkal szomszédos népekről is beszél a milétosi /Fr.94-96/. Majd az)Illurioi/ következnek /Fr. 97(?) -99; 101/⁴²⁷, akik Skylax szerint a tengerpartot lakták egészen Khaoniáig⁴²⁸, amely a legközelebbi szárazföld. A khaóniai Deca/roi határos az illír területekkel. Úgy tűnik, hogy a határ az Ai)/aj -) Aw=o) volt, valamint Apollónia városa /Fr.102/. Sesaréthostól, az illír várostól /Fr.99/ illetve a sesaréthiosoktól északra laknak a Xelido/nioi /Fr.100./

Látnivaló, hogy eddig, Khaoniáig⁴²⁹ az észak-déli irányt követte Hekataios, s a Periplus többnyire csak a tengerparti területeket kísérete nyomon. Skylax Periplusa viszont az ión öbölben található Órikos után a molossosokat és Ambrakiát nevezi meg, ahol már Hellás kezdődik.

Innentől fogva kérdéses, milyen sorrendet követett Hekataios: vajon először a szárazföld nyugati részét írta-e le a Pindosig, azután Megara nyugati partjáig, majd a Peloponnésost, végül a keleti part tájékát. A másik lehetőség az volna, hogy először átkelve a Pindoson Thessáliát járta be, majd tett egy teljes körutat Hellásban.⁴³⁰ Valószínűbb az első variáció.⁴³¹

Mindenesetre az Aias vonalát követte az eredetéig, s foglalkozott a Pindos-vidék folyóival is. Tárgyalta a molossosokat, azoknak egyik népét, az)Ore/stai-t

⁴²⁷ A fragmentumok /Fr.99-108/ sorrendje teljesen hipotetikus. H. Krahe cikke kutatja, hogy földrajzilag mit jelent az)Illuriw=n)Enetoi/ /Hérodot. I. 196/ népnév. További forrásokat vizsgálva /Hérodot. IV 92; VIII 137; IX 43/ megállapíthatjuk, hogy Hérodotos, és nyilván Hekataios is, az illírek lakhelyén egy felső- makedóniai-illír-dardán területet ért, így nem az egész későbbi Illyriát foglalja magában, hanem annak déli, délkeleti részét.

⁴²⁸ Skyl. 22: para\ qa/lattan me/xri Xaoni/aj th=j kata\ Ke/rkuran th\ n)Alkino/ou nh=soj.

⁴²⁹ Jacoby Fr.105: Stephanos Byzantinos a Xaoni/a címszó alatt hoz egy töredéket: ...o(de\ ko/lpoj Kirai=o) /?/ ... Thukyd. I 107,3 és Strabón IX 418 az említett tengerrészt Krisai=o) ko/lpoj-nak nevezik. A chaonok közelében található Kikhyros városa /Thucyd. I 46, 3-4; Strabón VII 324/. Kikhyros volt a chaonok királyának fia, így javasolja B. A Müller a Kixurai=o) ko/lpoj-t, a xu-vel történő javítást /Hermes. 1925. 110-112/.

⁴³⁰ E. Moscarelli AAP 1994 254-255: A „hellén” (hellenico) kifejezés Hekataiosnál még a „görög” (greco) szinonímája, ugyanúgy, ahogyan Thalésnél, Anaximandrosznál és Anaximenésnél, akiknél a „filosofi greci=hellenici”.

⁴³¹ Jakoby RE VII 2712.

/Fr.107/⁴³², majd kitért a tőlük délre található Dódóna városára /Fr.108/.⁴³³ Ez azt jelenti, hogy az épeirosi területek bemutatásával kezdte a görög tájak felvázolását.⁴³⁴ Az épeirosi területekről a nyugati parton lefelé haladva Akarnania /Fr.110-112/⁴³⁵, majd Lokris /Fr.113ab/ és Phókis /Fr.114-115/ városairól olvashatunk. A phókisiak földjén át jutott Boiótiába, ahol elsőként említi Khairóneiát /Fr.116/, majd Koróneiáról és Gephyráról beszél, amelyek szintén boiótiai városok /Fr.17; 118/.

Így érkezett Megarán át Korinthosba /Fr.120/, ahonnan egy körutazás kezdődik meg a peloponnésosi területek bemutatása céljából. Strabón⁴³⁶ őrzött meg egy adatot, mely szerint a milétosi Hekataios barbároknak tartja azokat, akik a görögök előtt ott éltek. Kitért tehát Hekataios művében a görög őstörténetre is. Ezt bizonyítja Hérodotos a VI. könyvében is⁴³⁷, ahol Hérodotos név szerint kritizálja Hekataioszt, mégpedig őstörténeti kérdésben, a pelasgokkal kapcsolatban. Hérodotos azt mondja, hogy az attikaiak a pelasgokat elűzték Attikából, ami Hekataios szerint jogtalan volt. A halikarnassosi azt is tudja, hogy az okot a milétosi abban látta, hogy az attikaiak irigykedtek rájuk gazdag területeik miatt, s minden különösebb ok nélkül elűzték a pelasgokat. Hérodotos érezteti, hogy ő maga az attikaiak véleményével ért egyet, hiszen meg is ölheték volna az őslakókat.

Hekataios Korinthos városa után a Korinthosi-öblöt és a félsziget északi területeit /Dymé Fr.121/ járta be kelet-nyugat irányban. Azután a Peloponnésos nyugati területeit utazhatta be, pl. Mékistont, Triphylia városát /Fr.122/, talán visszatért Megarába és onnan a keleti területeket is megtekinthette, egy fragmentum alapján ismerte Mantinét /Mantineiát/ Arkádiában /Fr.123/. Az egyes területek mellett a part menti szigeteket is bemutatta, ti. Hydrea és Kalaureia szigeteket Troizén mellett /Fr.124-125/.⁴³⁸

⁴³² Strabón VII 7,8: nála az)Ore/stai nem molossosi nép, hanem a molossosok mellett helyezkednek el.

⁴³³ G. Nenci *Rivista di Filologia Classica*. 1949. 107-117: Homérosnál /II. II 867/, Hekataiosnál /Héraklitos Fr.107 Diels/ és Hérodotosnál /II 57 Dódónával kapcsolatban/ is megtalálható a görögök és a barbárok megkülönböztetése. A cikk a barbár szó eredetével is foglalkozik – a szanszkrit nyelvben jelentése: a normától eltérő, különböző a közös formától, befejezetlen.

⁴³⁴ A Fr.109-137 egységet alkotnak, az Akarnániától a Thessáliáig húzódó terület már az V-IV. században egységet alkotott.

⁴³⁵ Fr.110: Skyl. 34; Fr.111: Thuk. VII 31,2; Xenoph. Hell. V 4,65; Skyl. 34; Strabón X 2,21; Cic. ad f. XVI 2; Plin. Nat. Hist. IV 5; Ptolem. III 13,4; Fr.112:)Olu/krh Herodian. II 348,26; Molu/kreion Thuk. II 4,4; Molu/kreia Skyl. 35; Polyb. V 94,7; Strabón IX 4,8; X 2, 4.6.

⁴³⁶ Fr.119: Strabón VII 7,1.

⁴³⁷ Hérodot. VI 137 = Fr.127.

⁴³⁸ Hérodot. III 59.

A Peloponnésos leírása után fordult Hellás keleti vidékei irányába. Hallunk Attikáról is, ismeri Helené szigetét Attikánál /Fr.128/; szól Attika egy phyléjéről /Fr.126/, majd Euboia /Fr.129-130/ és Thessália néhány területéről és népéről /Fr.133-137/.

Ezután következhetnek a thrák és ázsiai partok mentén található szigetek. Ide is tartozhat az előbb már tárgyalt Euboia⁴³⁹, hiszen a sziget történelmileg és földrajzilag mind a két területi egységhez kapcsolható. Ehhez a földrajzi egységhez lehet vonni Lémnos szigetét⁴⁴⁰ annak két városával együtt /Fr.138abc/. Ugyanakkor azt is el lehet képzelni, hogy e térségekről a szárazfölddel kapcsolatban excursus formájában beszélt. Ide kell még Tenedost is számítani /Fr.139/.

Talán ide vonta Kisázsia nyugati szigeteit is, például Lesbost Mytiléné városával /Fr.140/, Chioszt azonos nevű városával /Fr.141/⁴⁴¹, továbbá a Chios mellett fekvő Oi)nou=ssai szigetet /Fr. 142/⁴⁴², illetve Korseai-t, ami nh=soj th=j)lwni/aj a)ntikru\ Sa/mou /Fr.143/.

A Hekataioshoz kötött hagyományok ebben a részben is lehetőséget nyújtanak számunkra, hogy megkíséreljük egy rendszerbe fogni a milétosi elképzelését. S ismét sikerrel járhatunk, de már nem lehetünk biztosak a rendszer minden részében, pl, hogy milyen irányban, milyen sorrendben írta le Hellás városait. Skylax szerkesztéséből, mivel ő csak a partokat írta le, hiányzik a Chaoniáig húzódó belső, szárazföldi vidékek leírása. Ez tehát mindenképpen hekataios leírás.

A geográfiai egységen belül érdekes megfigyeléseket tesz a liburniai no/moi-al, életmóddal kapcsolatban is.

4. Az északi területek, Makedonia és Thrákia

Azt, hogy Hekataios Makedoniát fontos területnek ismerte, Harpokratés tudósításából sejthetjük /Fr.145/. Loidias Hekataiosnál és Skylaxnál is egy makedoniai folyó, Hérodotosnál azonban már határfolyó Makedonia és Bottiaia között.⁴⁴³

⁴³⁹ Másik neve Euboianak Chalkis volt. Plinius Nat. Hist IV 64: Euboea... antea vocitata... ut Callidemus Chalcis aere ibi primum reperto.

⁴⁴⁰ Ps.-Skymn.643f; Plinius Nat. Hist. IV 73.

⁴⁴¹ Thuk. VIII 45,4: Xioi ... plousiw/tatoi o)/ntej tw=n (Ellh/nwn.

⁴⁴²Hérodot. I 165: oi(de\ Fwkaie/ej, e)pei/te sfi Xioi talj nh/souj talj Oi)nou/ssaj kaleome/naj ou)k e)bou/ lonto ... pwle/ein ...

⁴⁴³ Skylax 66; Hérodot. VII 127.

Azt, hogy az általa megadott nevek milyen messze nyúlnak a föld belső vidékei felé, nem tudjuk. Az azonban világos, hogy Makedonia partja először valószínűleg egy nagyon kicsi részre terjed, Péneiostól Haliakmonig. Thukydides⁴⁴⁴ kiterjeszti Makedoniát a Strymónon túl, amely folyó Skylax szerint /66f/ Makedonia és Thrákia határa volt.

A makedon és thrák partokkal kapcsolatban sok fragmentum maradt fenn, /Fr.146-183/, s néhány közülük szó szerinti Hekataios megfogalmazásokat is tartalmaz. Thrákia Skylaxnál⁴⁴⁵ nyugaton a Strymón, Északon az Istros, keleten és délen pedig a tenger által határolt terület. Hekataiosnál azonban nem földrajzi egységként, hanem inkább etnográfiai, a thrákok lakhelyeként áll előttünk.⁴⁴⁶

A nyugati területen az első helység, amelyikről híradást kapunk a milétosítól, Qe/rmh /Fr.146/, amely szerinte a „thrák hellének” városa⁴⁴⁷, más híradások szerint⁴⁴⁸ viszont makedon város. Viszonylag sokat tudunk meg a városról és környékéről Hérodotosól, aki a perzsa támadás miatt a VII. könyvében foglalkozott thrák és makedon tájakkal. A Xerxés hadjárat bemutatásához fontos forrás volt számára Hekataios Periégésise, elsősorban földrajzi szempontból⁴⁴⁹, de Hekataios saját kutatásai alapján szemlátomást kiegészítette, hiszen ő⁴⁵⁰ leírja a Thermé-völgyét, szemben Hekataiossal, aki csak a városról beszélt.

Majd a Chalkidiké félsziget városait írja le nyugatról keleti irányban haladva. A thrák és a makedon partok leírásának vizsgálatához Hérodotos VII. könyvének két részlete használható /58-59; 108-124/. Ha ezeket a caputokat az ember átolvassa, az az érzése támad, hogy geográfiai vázlatot tart a kezében, amely a Xerxés hadjárat eseményeinek ábrázolása révén történeti színezetet kap. A fő téma itt a perzsa sereg fokozatos előrenyomulása, s ebbe beleágyazva találhatjuk azoknak a területeknek a leírását, amelyek mellett elhaladnak. És az idevágó Hérodotos-fejezeteket olvasva néha azt hihetjük, hogy periégésist olvasunk /pl.108-109/. Olyan periégésist, amelyben Hérodotos mutatis mutandis Hekataios Periégésisét veszi alapul. Mint várható, nem szó szerint; ezt árulja el a következő mondat is:

⁴⁴⁴ Thuk. II 9.

⁴⁴⁵ Skylax 67.

⁴⁴⁶ Jacoby Komm. 345-349.

⁴⁴⁷ Hek. Fr.146: Qe/rmh po/lij (Ellh/nwn Qrhi/kwn ...

⁴⁴⁸ Thuk. I 61,2; II 29,6.

⁴⁴⁹ Jacoby Komm. 714.

⁴⁵⁰ Hérodot. VII 121; 123-124; 127-128; 130, 179; 183; VIII 127.

„h/ de\ tou/twn xw/rh Krossai/h kai\ e)j to/de kalei=tai .”

„Az egész terület neve ma is Krossaia.” /Hérodot. VII 123/.

A kai\ e)j to/de kifejezés itt a Hérodotos által sokszor felhozott me/xri e)meu= szinonimájaként alkalmazható, s világosan jelzi, hogy a történetíró a hagyományban – Hekataiosnál – lelt adatok valóságát ellenőrizte.

Úgy tűnik, hogy azt a földet, amelyet délről tenger, keletről a Hellésfontos és a Duna-torkolatáig terjedően a Pontos, északon a Duna, nyugatról az illírek határolnak, Hekataios egy egységként kezelte és Thrákiának nevezte. Vagyis nála jóval nagyobb a thrákok lakta terület, mint amekkorának mi ismerjük, vagy akár Hérodotos ismerte.

Úgy látszik, hogy legalább a Chersonésos-félsziget lejegyzetelésekor az észak-déli irányt használta, a partmenti területek esetében a kelet-nyugati. Hekataios a makedoniai partoktól észak felé fordulva Felső-Makedoniáig eljutott, ahol a Fr.154 tanúsága szerint megismerkedett a paionok szokásaival is.⁴⁵¹ Azután, de ez csak feltételezés, a thrákiai Haimón-hegységtől a Pontosig haladhatott a leírása, majd onnan visszafelé a tengerpartjáig annak a vidéknek, amelyet ténylegesen Thrákiának nevezünk. Tehát a belső területeken helyezte el Makedonia és Thrákia tulajdonképpeni határát, ez a Ai(=mon-hegy).⁴⁵²

Thrákia belső területeire vonatkozóan Hekataios a Dareios vállalkozásakor nyert tudósításokat használta fel, s e tájokról és a thrákok szokásairól minden bizonnyal részletes leírást nyújtott. Eközben több olyan helységet is megadott, amelyekről csak tőle tudunk, de amelyeket pontosan lokalizálni nem tudunk.⁴⁵³

Kövessük tovább a partokat a Hellésfontos felé, és egészítsük ki Hérodotostól és Skylaxtól szerzett adatokkal azt, amit a fragmentumok nyújtanak számunkra!

⁴⁵¹ Archiloch. F32.

⁴⁵² Fr.167: Ai(=mon o)/roj; Fr.168: kai\ xw/ra)ltw/nh u(po\ to\n Ai(=mon; Fr.169: u(perba/nti to\n Ai(=mon Kabhssolj po/lij; Hérodot. I 49.

⁴⁵³ Fr.174: Ba/ntioi; Fr.177: Datu/leptoi; Fr.178: Disorai; Fr.179)Entribai; Fr.183: Tri/splai; Fr.173: Ai)zikh -erről csak annyit tudunk meg, hogy Thrákia része.

A Haimon-hegytől a Chersonésosig⁴⁵⁴ terjedő földrajzi egységről, amelyet Hekataios északról dél felé haladva írhatott le, a töredékek semmilyen információval sem szolgálnak. A Chersonésos-félszigetre helyezi Hekataios az)Ayi/nqioi-t, akikkel dél felé szomszédosak a chersonésosiak, s az ő városuk Xerro/nhsoj városa /Fr.163/, ami a Héodotosnál⁴⁵⁵ és Skylaxnál)Agora/-nak felel meg. A Hellésponton található még Ku/pasij /Fr.162/, Li/mnai /Fr.164/⁴⁵⁶, Maduto/j /Fr.165/ illetve a homérosi földrajzhoz tartozó Skai/ /Fr.182/.

Egy Me/laj ko/lpoj-t említ Skylax, ezen található Ku/pasij /Fr.162/, a kereskedelmi telep. Melas Kolpostól kezdődnek meg az egyezések Hérodotos és Hekataios között, itt ugyanis Jacoby rekonstrukciója szerint Hekataios megfordította a partmenti előrehaladás sorrendjét, s ismét keletről nyugat felé haladva mutatja be a területeket. A Melas Kolposnál található a kikonok földje, Hekataios két városra utal, ezek pedig Zw/nh és Dru=j, ami Skylax szerint kereskedelmi telep is /Fr.160-161/⁴⁵⁷

A Nestos folyóig⁴⁵⁸ Hérodotos a következő földrajzi egységeket sorolja fel: Stru/mh,)Ismari/j li/mnh, Marw/nea /Fr.159/⁴⁵⁹, Di/kaia /Skylax/, Bioto/nij Li/mnh-vel és két folyóval, valamint)/Abdhra /Fr.158/.

A Nestoson túl fekszenek Qasi/wn ai(h)peirw/tidej po/leij, melyek közül Hérodotos⁴⁶⁰ csak Pi/sturoj-t nevezi meg. Skylax ezen kívül még számol többek között Da/ton, Nea/polij, Qa/soj, Ga/lhyoj városokkal. Ez utóbbi településről beszél Hekataios is /Fr.152/.

⁴⁵⁴ Itt nem a Krím-félszigeten található Chersonésosról van szó.

⁴⁵⁵ VII 5,8.

⁴⁵⁶ Milétosi kolónia volt Lysimacheia és Alopekonésos között, Ps.- Skymn 705; Strabón XIV 1,6.

⁴⁵⁷ Hérodot. VII 59.

⁴⁵⁸ Skylax 67.

⁴⁵⁹ Hérodot. VII 108.

⁴⁶⁰ Hérodot. VII 109.

Hérodotosnál⁴⁶¹ ezt követően azokat a thrák helységeket olvashatjuk, amelyeken áthaladt, s melyek közül kettő köszön vissza a hekataiosi fragmentumok között,

Sa/trai /Fr.157/, és **Da/rsioi** /Fr.175/.

A Strymón-torkolat és Akanthos között, ahol Skylax több várost megnevez, feltűnik **Ai)gialoj**⁴⁶² /Fr.155/, továbbá más **po/leij Qra/ikhj** /Steph. Byz./, amelyek Skylaxnál már „makedónok”, mint **)Are/qousa** és **)Akanqoj**.

Amennyiben a nyugat-kelet irányt követjük, ezután következik a Chalkidiké félsziget, **h(e)n Qra/ik\$ xerro/nhsoj** /Fr.150/. Hérodotos⁴⁶³ öt várost helyez **Siqwni/h** nyugati partjaihoz, ezek közül Hekataios a következőkről beszél: **Sermuli/a** /Fr.151/ és **Mhku/berna** /Fr.150/. Pallénére, ami a Chalkidiké félsziget legnyugatibb része Hérodotosz nyolc várost helyez el, Skylax viszont csak ötöt **/Ne/h po/lij, Ai)gh, Sa/nh** hiányzik/.

A nyolc város közül hat jelenik meg Stephanos Byzantinosnál, mint **po/leij Qra/ikhj**.

Palléné és a Themé-öböl között fekszik a **Krossai/h**-nak nevezett vidék⁴⁶⁴, amelyen hét város található, s melyek közül Skylax **Ai)/neia**-t ismeri. A therméi-öbölben Hérodotos⁴⁶⁵ három várost jegyez fel, ezek pedig a következők: **Qe/rmh, Si/ndoj, Xale/strh**. Skylax csak **Qe/rmh**-ről beszél, Hekataios pedig kettőről, **Qe/rmh**-ről és **Xala/strh**-ről /Fr.146/.

Összefoglalva a thrák és a makedón területekről fennmaradt töredékek elemzését elmondhatjuk, hogy Skylax, Hekataios, Hérodotos összehasonlítása itt sikerülhet talán a leginkább. Megvalósulhatott annak az útiránynak a feltérképezése, amit a Periégésisben Hekataios követhetett. Egy szakaszokra osztott térkép juthat az

⁴⁶¹ Hérodot. VII 110f.

⁴⁶² Hérodot. VII 59.

⁴⁶³ Hérodot. VII 122.

⁴⁶⁴ Hérodot. VII 123.

⁴⁶⁵ Hérodot. VII 123.

eszünkbe, melyben tudatosan kiépített szisztémát követ végig a szerző. A térképen nyugatról keletre haladva először Makedonia nyugati területeit ismerhetjük meg, majd Felső-Makedonia belső vidékét, a paionok területét, de nem tudjuk, hogy Hekataios milyen messzire jutott a szárazföld belsejében. Innen a Pontos felé haladt, majd a Helléspontos bemutatása után az általa thráknak /thrák és makedón területek/ tartott partvidéken halad vissza Thermé völgyéig. Legalábbis ez az egyik kézenfekvő és logikus lehetőség lehet, olyan, amely magába foglalhatta a belső területek bejárását is. Egy másik fajta megoldás lehet az, hogy végigkövette a makedón és thrák partvidéket, s ehhez köthette az egyes belső vidékek bemutatását is.

Ennél a partszakasznál sok ellenőrzési pontunk van, mert Hérodotos a VII. könyvében írta le Xerxés hadjáratának előkészületeit, s hogy milyen területeken haladt át az uralkodó. A caputok stílusa így gyakran a periégésiskre jellemző formákat mutat, felsorolások, rövid leírások, az elődök munkáihoz fűzött kiegészítések vannak benne.

5. **A szkíták, a Kaukázus európai területei és Európa észak-keleti tájai**

Hekataios szkíta-leírásából nagyon kevés maradt meg.⁴⁶⁶ Hogy részletes volt, azt abból is gondolhatjuk, hogy vannak olyan nép- és városnevek, melyek csak Hekataiosnál fordulnak elő, pl.)Hdoi/ /Fr.186/,)Ishpoj /Fr.187/, Matuke/tai /Fr.189/, Murge/tai /Fr.190/, Kardhsoj /Fr.188/. Nyilvánvalóan azok a töredékek kerültek ki az olvasók látószögéből, veszték el, amelyek Hérodotos munkájába, annak szkíta logosába nem illettek.

⁴⁶⁶ A hekataiosi Periégésis szükségessége alapján a kutatók jelentős része azt vallja /Jakoby RE VII 2717; L. Pearson 1939 62f; Ph Legrand 1949 42; E. Wikén 1939 552/, hogy a forrásanyag hiánya miatt nem lehet biztosat mondani a hekataiosi szkítákról. Harmatta J. /1941. 47f./ és M. Plezia /Eos 1959/1960 27-42/, aki Harmatta gondolatait viszi tovább a Periégésisből kiinduló jelentésekből /az északi népekről: Sallustius (Hist. III 61-80); Vergilius (Georg. II 115); Horatius (Carm. II 9, 23); Propertius (IV 3); Lucanus (III 283); Plinius (IV 88)/ a szkíták földrajzi elhelyezkedésének külső határait sikeresen rekonstruálták. Hérodotos Hekataiossal szembeni kritikája jól látszik a IV 18-ban, ahol az androphagosokat megkülönbözteti a szkítáktól, és a IV 21-ben azt állítja, hogy aki a Tanais folyón átkel, már nem talál szkítákat, ezzel szemben Hekataios oda helyezi a később tárgyalás alá kerülő issédonokat. Plezia szerint a Fekete-tengertől északra lévő területekre vonatkozó információk az V.-IV. században voltak a legbővebbek, s minden információ, amit e népekről tudunk, a két szerzőre, Hekataiosra és Hérodotosra vezethető vissza.

A szkítákkal kapcsolatosan megint párhuzamos elképzeléseket láthatunk Hérodotos és Skylax⁴⁶⁷ között. Hérodotos⁴⁶⁸ a IV. könyvben foglalkozik e népekkel, elmondja a földrajzi helyzetükkel kapcsolatos ismereteit, amellet bőséges anyagot hagyományoz a szkíta földről és a szkíták életmódjáról. Hérodotos műve IV. könyvének 16-32.⁴⁶⁹ fejezetében a Szkíta-föld népeit és szomszédaikat írja le. Ez a fejezet határozottan különválnak a környező részekről. Hérodotos itt szakít hagyományos elbeszélő stílusával: a terjedelmes kitérőket száraz felsorolás váltja fel állandóan ismétlődő fordulatokkal. A földrajzi periégésis stílusának jellemzői ezek. Mint már említettük, rendelkezésünkre állnak a földrajzi irodalom töredékei is /pl. Skylax/. Ezeknek Hérodotos leírásával való összevetéséből megállapítható, hogy Hérodotos forrása Hekataios Periégésise volt.⁴⁷⁰

A földrajzi irodalomban Hekataiosról kezdve a latin földrajztudósokig tudjuk követni azt a módszert, hogy a leírt területek népeit a tengerparttól a folyók között a szárazföld belseje felé haladó sávokban sorolják fel. Ezt a módszert alkalmazza Hérodotos és Hérodotos is Skythia leírásában.

Mint a föld legtávolabbi részeinek felvázolásakor rámutattunk, Damastés, Hekataios kivonatolója idézi a milétosi leírását az északi népek lakóhelyének sorrendjét illetően. A sorrend a következő: szkíták /sauromaták, gelónok/ - issédonok – arimasposok - ((Ri/paia o)/rh - hyperboreusok – tenger /= Ókeanos/.

Hérodotos viszont a költő Aristeas által hagyományozott sorrendet idézi: szkíták – issédonok – arimasposok – hyperboreusok. Hérodotos helyreigazításából megállapítható, hogy Hekataios népfelsorolását leírásában figyelembe vette. A Phipaia-hegységről /Fr.194/ nem volt tudomása, így azt leírásából kihagyta. Hérodotos a IV 16-ban kifejti, hogy az issédonokon túli területekről senki sem tud biztosat mondani, még Aristeas sem, mégis amit legalább hallomásból tud, azt hagyományozni fogja. Ez tehát kritika Hekataiosszal szemben, s miután az issédonokról beszélt,

⁴⁶⁷ Skylax 68.

⁴⁶⁸ Hérodot. IV 21; 57; 99f.

⁴⁶⁹ A IV 32. caputot az általános felfogás Skythia leírásához való viszonyában excursusnak tartja, s így náluk a Szkíta-logos csak a 16-31. fejezetet foglalja magába. A mondat szerkesztés azt mutatja azonban, hogy ez a rész a legszorosabban csatlakozik az előzőkhöz: tau=ta me/n ... makro/tata ei)/rhtai. (Uperbore/wn de) pe/ri a)nqrw/pwn ...

⁴⁷⁰ Harmatta J. említett munkájában megállapítja, hogy Hérodotos szűkszavúságának oka a perzsák szkíta hadjáratának elbeszélésében betöltött funkciójának eredménye. Skythia leírása /IV 16f./ Dareios hadjáratának színterét akarja körvonalazni, csak a későbbi események térbeli hátterét akarta megrajzolni. A halikarnassosi történész néhány néppel, amelyeket a Skythia leírásában már megemlített, újból, részletesen foglalkozik a 103 caputot követő fejezetekben.

elmondja, hogy a hyperboreusokról, a Rhipaia-hegységről és az Ókeanosról nem tud semmit, nem helyezhetők tehát erre a területre. Számára e földrajzi egységek a monda világába tartoznak. A hyperboreusok ismertetésekor /IV 32-36/ elmondja ugyan azt, amit hallott e mitikus népről, mégsem hisz a létezésükben. Nem kerülhette el azt sem, hogy megemlékezzék az Ókeanosról, beszél róla, kifejtve, hogy nevetségesnek tartja azt, amit erről elődei /Hekataios/ írt. Majd egy részletes leírás következik a Föld alakjának és a földrészek tagolásának bemutatásáról /IV 37-45/. Kérdés, vajon ezek önálló excursusok, vagy a Szkíta-logos szerves részei. A hyperboreusok és az Ókeanos bemutatásakor Hekataiosszal ellenkező véleményének igazolása következtében a halikarnassosi leírásának terjedelme jelentősen megnövekszik. Ez könnyen azt a látszatot keltette, hogy a hyperboreusok és a Föld alakjának leírása önálló excursus. A Hérodotosi leírás belső fonálának megismerése nyomán látható, hogy ez a két rész egyszerűen az előző népfelsorolás folytatása⁴⁷¹. Mindenesetre az excursus elemzése, valamint a hekataiosi fragmentumok és a Damastés-kivonat adatainak elemzése ismét lehetőséget adott Hekataios és Hérodotos viszonyának tisztázására.

A Pontosnál terül el az ősi Szkíta-föld, a Duna torkolatától a Krím-félszigetig, a Chersonésosig. A Chersonésoson lakó Tauriko\ n e)/qnoj⁴⁷²-al szemben található Karkini=tij határváros /Hérodot. 99 – Hekataios Fr.184/⁴⁷³

A másik nép, amelyet ebbe a régióba helyez Hekataios, a Mela/gxlainoi⁴⁷⁴ /Fr185/, akikkel kapcsolatban Hérodotoshoz⁴⁷⁵ hasonlóan az a véleménye, hogy ezt a nevet azért kapták, mert fekete ruhát viselnek. Hérodotos az egyik szövegben /IV 107/ azt állítja, hogy a melankhlainosok szkíta szokások szerint élnek, a másik caputban viszont kifejti, hogy ők a)/llo e)/qnoj kai\ ou) Skuqiko/n /IV 20/, tehát nem tartja

⁴⁷¹ Harmatta J. 1941. 23-24, M. Plezia Eos. 1959/1960. 28-29.

⁴⁷² Ettől a néptől a szkítákat Hérodotos / Herodot. 102/ és Skylax /68/ elválasztotta.

⁴⁷³ Fr.184: Karkini/tij po/lij Skuqikh/, O. D. Dashevskaya /VDI 1970 121-128/ cikkében megállapítja, hogy Hekataios és Hérodotos /IV 55, 99/ Karkinitise és a későbbi források Kerkinitise ugyanaz a görög város, a modern Eupatoria. Hypakyris, amelynek a torkolatánál elhelyezi Hérodotos Karkinitist, egy Nyugat-Krimeánál található tó. A kutató azt, hogy a barbároktól örökölte a nevét, illetve, hogy egy korai-görög település helyén volt megtalálható, visszautasította. Úgy gondolja, hogy görög városról van szó, s Kerkinostól, a város alapítójáról nevezték el. A névváltozás euphemia /ugyanazt jelenti egy betegség is, amit babonásan el akartak kerülni/. Nincs írott forrás Kerkinitis alapításáról. A Kerkinos nevet megtalálták Héraklés-amfóran, s egyéb numizmatikai, epigráfiai és régészeti leletek alapján egyre inkább igazolható, hogy Heraclea Ponticából alapították a várost.

⁴⁷⁴ Fr.185: ke/klhntai a)f' w(=n forou=sin ...

⁴⁷⁵ Hérodot. IV 20; IV 107.

őket szkítáknak. Ez a passzus mindenképpen szembefordulást jelent a hekataios elképzelésekkel, Hérodotos olyan nagyra értékeli a különbségeket, hogy azt véleménye szerint már a szövegben is ki kell emelni. Megnevezni azonban most sem akarja forrását.

Mely területeket tartja Hekataios szkítának? Valószínűleg kettős értelemben használja a *Sku/qai* kifejezést, egyrészt úgy, ahogyan Hérodotos egy helyen beszél róluk:

„a)po\)/Istrou a(/uth h)/dh < h(> a)rxai/h Skuqi/h e)sti/, pro\j
mesambri/hn te kai\ no/ton a)/nemon keime/nh, me/xri po/lioj
Karkini/tidoj kaleome/nhj.”

„Az ősi Skythia ugyanis már az Istrosnál kezdődik, s fekvése a déli-északi Karkinitis városáig tart.” /Hérodot. IV 99/.

Itt tehát Hérodotos átveszi azt az elképzelést Hekataiostól, hogy létezett egy ősi Skythia /Fr.184-190/.⁴⁷⁶ Másrészt viszont valószínű, hogy a *Sku/qai* népnév alatt, mint az előbb láttuk, a milétosi tágabb értelemben általánosságban az északi népeket érti. Hérodotos a massagetákat szkíta népnek nevezi⁴⁷⁷, Hekataios pedig az issédonokat /Fr.193/⁴⁷⁸, akik a halikarnassosi történész véleménye alapján a massagetákkal szemben helyezkednek el⁴⁷⁹, de velük kapcsolatban Hérodotos tagadja, hogy szkíták

⁴⁷⁶ Jacoby Komm. 349-352. Jacoby úgy látja, hogy a Fr.184-190 tulajdonképpen egy szkíta *Lo/goj*, illetve Hérodotos szkíta logosának alapja. Létezhetett olyan periégésis, amelyet Hérodotos teljes egészében átvett, ez pedig csakis Hekataiosé lehetett. Valószínűleg Hekataiosra megy vissza a hérodotosi szkíta logos négyes beosztása is:

1. Archaeológia /IV 8-10/.
2. A térkép Skythiáról /IV 99-101/.
3. Skythia és a mellette lakó népek leírása /IV 16-32/.
4. A folyók szisztémájának áttekintése.

⁴⁷⁷ Hérodotosnak két leírása van a massagetákról: Kyros massageták elleni hadjáratának elbeszélése folyamán /Hérodot. I 201-216; III 36, VII 18/ és a szkíták eredetéről szóló egyik elbeszélésben /IV 11-12/. Hekataios nem említi őket, de minden bizonnyal beszélt a massageta síkságról is. I. V. Pjankov Hérodotos massagetáiról szóló cikke /VDI 46-70/ azt a megállapítást teszi, hogy ez a leírás Hérodotos művében hérodotosi megfogalmazás, de valószínűleg épített szerzőnkre is. A cikk a második felében a massageták elhelyezkedésével foglalkozik, ti. hogy először az Araxéstól /Volga/ keletre éltek, később a Kaszpi-tengertől keletre. A VI. században szövetséget kötöttek, amely szövetség az V. század végén felbomlott. Hérodotos beszámolója a Dél-Urálban élő massagetákra Strabón beszámolója /XI 8, 2, 8,6; 8,8/ az Aral-tó melletti massagetákra vonatkoznak.

⁴⁷⁸ A. Silberman /Revue de Philologie 99-110/ elemzi Hérodotos IV 21-27 leírását, ahol is a történész az issédonokat mutatja be, különös tekintettel a szokásaikra. A szerző megemlíti Hekataios is /104, 107/, akit Hérodotos forrásként használ.

⁴⁷⁹ J. Gardiner- Garden: Eudoxos, Skylax és Sarmatai /Eranos 1988 31-42/ című cikkükben vizsgálat alá vették a sarmatai név megjelenését, illetve kapcsolatát a sauromatai népnévvel /sarmaták/. Hérodotos nem ismerte a sarmatai kifejezést, csak a sauromatait, Eudoxos és Skylax azonban ismerte. Lehetséges, hogy Hekataios volt az

lennének, s így ő Hekataiosszal szemben élesen elválasztja a szkíta és a többi népeket. A szkíta név nála politikai fogalom is lehet, de leginkább nyelvi, kulturális és néprajzi fogalom.

/Kaukázus európai lakóiról mesél Hekataios, akik a (Urkani/h qa/lassa északnyugati oldalán laknak /Fr.191-192/, de ezekről a területekről már korábban részletesen beszéltünk./

Részletes összefoglalásra a teljes elemzés végén, Európa és Ázsia vidékének feltérképezése után kerítünk sort, most csak néhány mondatban foglaljuk össze az eddig leszűrhető legfontosabb tapasztalatokat.

Látnivaló, hogy Hérodotos felhasználja, sőt követi is elődeit, mindenekelőtt Hekataios: kiegészíti őt, időnként ellentmond neki, de miként a legtöbb esetben történik, elfogadja és beépíti a hekataiosi gondolatmenetet és adatokat a történeti munkájába. Európát nyugatról kelet felé haladva vizsgálja, a tengerparton jut előre, de szemben Skylaxszal, aki csak néhány megjegyzést tesz a belső területekről, úgy, hogy közben nem tér le a fő útirányról, Hekataios távolabbi területeket, pl. a paionok területét is be tudta járni. Az általa vizsgált földrészt szakaszokra, egységekbe osztja, s ott már két dimenziót használ, a kelet-nyugati /pl. visszafelé Thrákia – Makedónia/ és a nyugat-keleti irány /pl. odafelé Makedonia - Thrákia/ mellett az észak-déli /pl. Chersonésos-félsziget/ és dél-északi /makedon partoktól a Haimon-hegység felé/ irányvonalat is alkalmazza. Érdekes volt azt is látnunk, hogy Hérodotos a Xerxés hadjárat leírása során, Xerxés útvonalának lejegyzése kapcsán sokszor megtartja elődei írásmódját, a periégésisekre jellemző ábrázolási technikát. S az általános bevezetőben, a hekataiosi technika bemutatása során már láttuk, hogy a történetek elmesélésének hérodotosi technikájára jellemző jeleket, a népek szokásainak felfedezését és lejegyzetelését bizony már Hekataiosnál is megfigyelhetjük, sőt úgy gondoljuk, hogy a *no/moi* utáni érdeklődés nagyobb súlyt kapott Hekataios gondolkodásában és egész művében, mint amekkorát az apró töredékek láttatni engednek számunkra.

*

Az első könyv után, amelyben Európáról kaptunk információkat, Hekataios a második könyvben Ázsiával foglalkozik. Ebben a fejezetben is megpróbálunk képet kapni a keleti területek ábrázolásáról. Különleges figyelmet fogunk fordítani Egyiptom bemutatására, amely

első, aki megőrizte a *symmatai* népvét és Eudoxos /a világ leírásának II. könyve/ ezt vette át, ő mindkét kifejezést használta.

területet mindketten, a milétosi és a halikarnassosi is saját tapasztalatból jól ismertek. Folytassuk tehát képzeletbeli utunkat, tökéletesítsük a szerzónkről eddig megalkotott képet!

Ázsia leírását nem lehet megadni egyszerű partmenti utazás segítségével. De egy vonallal fel lehet bontani a területet, amely, lévén egy dél-északi vonal, az)Eruqrh\ qa/lassa-tól a Pontosig és a Phasis torkolatáig húzódik, s egy nyugati és egy keleti részre osztja fel Ázsiát. A délről észak felé vezető út mellett laknak a perzsák, a médek, a saspeirosok és a kolchisziak⁴⁸⁰.

A terület további földrajzi felosztását Hérodotos IV. könyvében olvashatjuk.⁴⁸¹ A nyugati területen két a)kth/ nyúlik be a szárazföldről a tengerbe. Az egyik az Anatóliai-félsziget északi oldalán a Phasistól a Troas-beli Sigeionig tart a Pontos és a Helléspotos mentén, annak déli oldalán pedig a Phoinikia melletti Myriandos-öböltől húzódik egészen a Triopion-hegyfokig. Ennek az a)kth/-nek tehát három oldalon víz jelenti a határát /Phasis, Pontos, Égei-tenger/. Itt harminc nép lakik. A másik a)kth/ keleten a perzsák földjétől Vörös-tengerig terjed, rajta fekszik Perzsia, a szomszédságában Assyria, Assyriától délre pedig Arábia, és nyugaton az Arab-öbölnél végződik. Ez az öböl jelenti tehát a nyugati határt. Ez tehát Ázsia nyugati része, itt mindössze három nép él.

Kelet-Ázsiát, melyről Hérodotos keveset tud mondani, s amelyet ő)Indikh/-nek nevez, délről az)Eruqrh\ qa/lassa, északról a Kaspi/h qa/lassa, valamint a Kaspi-tengerbe ömlő Araxés folyó határolja. Ázsia lakott területe egészen Indiáig tart, ettől keletre a vidék Hérodotos szerint kietlen pusztaság, de hogy valójában milyen, azt senki sem tudja megmondani. Ez a kép megfelel a hekataiosinak, azonban mégsem teljesen. Tudjuk, hogy a milétosi szerző⁴⁸² még egy, az Európát és Ázsiát elválasztó határvonallal párhuzamos, dél-északi vonallal felbontotta Kelet-Ázsiát. Ez a Vörös-tengernél lévő Mykoitól egészen az Araxésig húzódott.

⁴⁸⁰ Hérodot. I 104; VII 79.

⁴⁸¹ Hérodot. IV 37f.

⁴⁸² Fr.289.

Eratosthenés⁴⁸³ tud egy másik vonalról is, ez a meridián, mely az issosi-öböltől Amisos-Sinópé irányába halad, s így még egyszer átvágja Nyugat-Ázsiát; ezt láthatjuk akkor is, ha Skylax és Hérodotos munkáinak megfelelő részleteit összehasonlítjuk.⁴⁸⁴

Nyugat-Ázsia felosztásához tehát mindkét szerzőnél meglelhetjük a leírást:

„h(de\ Ai)/guptoj th=j o)reinh=j Kiliki/aj ma/lista k\$ a)nti/h kei=tai
e)nqeu=ten de\ e)j Sinw/phn th\ n e)n Eu)cei/n% po/nt% pe/nte h(mere/
wn i)qe/a o(doj eu)zw/n% a)ndri.”

„Maga Egyiptom a hegyekkel borított Kilikiával szemben fekszik. A kitartó ember egyenes úton öt nap alatt juthat el innen az Euxeinos-tenger mellett fekvő Sinópéig.” /Hérodot. II 34/.

„e)k de\ Sinw/phj th=j e)n t% Po/nt% dia\ th=j h)pei/rou kai\ th=j Kiliki/aj
ei)j So/louj o(doj e)stin a)po\ qala/sshj ei)j qa/lassan h(merw=n x e.

„A Pontos menti Sinópéből tengertől tengerig öt napos út vezet a szárazföldön és Kilikián át.” /Skylax 102/.

Mind a két forrás egyetért tehát abban, hogy létezik egy észak-déli választóvonal, amelynek hossza időben mérve öt napos gyalogút.⁴⁸⁵

Láthattuk tehát az imént, és bizonyítottnak vehetjük, hogy Hekataios keletet, Ázsiát is négyzethálós rendszerben képzelte el, hasonlóan Európához. De vajon hasonló módszereket és stiláris eszközöket alkalmazott ennél a földrésznél is, mint Európánál? Ennek a kérdésnek a megválaszolásához ismét a fragmentumok elemzésén át vezet az út /a bevezetőben elmondottak szerint haladva a régiók között/. Itt azonban nem lehet olyan pontosan meghatározni a leírások sorrendjét, mint Európa esetében. Ezenkívül az összes terület teljes

⁴⁸³ Eratosth. Fr. III A 36 p. 204f. Berger.

⁴⁸⁴ Skylax 102; Hérodot. II 34.

⁴⁸⁵ Jacoby RE VII 2719-2722. Jacoby három hérodotosi szöveg és Skylaxnak a keleti területekről írott anyagait / 70-107/ hasonlítja össze. A három hérodotosi hely:

1. Hérodot. III 90f. – a satrapia-listák, mely területeket mennyi adó megfizetésére kötelezték.
2. Hérodot. V 49; 52 – Aristagoras Spártába látogat, Kleomenésnek leírja a térképén található népeket.
3. Hérodot. VII 89f. – A Kr.e. 480-as hadjárat előtt Xexés tart egy seregszemlét, felsorolja, hogy kik tartoznak a hadseregébe, mely területek milyen katonai potenciállal rendelkeznek, ki milyen segítséget küldött.

A táblázat és az összevetés legfontosabb következtetése, hogy Skylax legtöbbször inkább Hekataioshoz áll közelebb, mint Hérodotoshoz, a Pontos leírásában teljes egyezések figyelhetők meg kettejük között. A VII. könyv 89f. /3. pont/ kivételével direkt vagy indirekt módon Hekataios a fő forrása Hérodotosnak.

feltérképezése nagyon száraz lenne, helyenként nevek pontos felsorolásából állna, ezért csak a legfontosabb részleteket és területeket fogjuk kiemelni.

Először a Pontos körüli területeket és a Pontos ázsiai partját tekintjük át, s kiemeljük a legfontosabb területeket, viszonyítva azokat egymáshoz, vagy valamilyen más földrajzi egységhez.

A leírás a Maiótis-tónál /mai Azovi-tenger/ kezdődik, a szkíták lakhelyének keleti oldalától. A következőkben említendő helyek még mind a Pontos északi partjának keleti részén helyezkednek el. A fragmentumok leírása a Hypanis /= Phasis?/⁴⁸⁶ folyónál kezdődik **Fanago/reia**⁴⁸⁷ megemlékezésével /Fr.212/, ami város, sziget, s van egy azonos nevű kereskedelmi telep is. Itt található továbbá **Apatouroj** öble /Fr.211/⁴⁸⁸, amelyről azonban csak Hekataios tud. Idehelyezi Jacoby⁴⁸⁹ (Ermw////nassa városát is, amely Skylax⁴⁹⁰ szerint a **Sindoi**/ folyó területén fekszik, amelyről Hekataios beszélt is /Fr.216/:

„ Iciba/tai e)/qnoj proj t%= Po/nt% prosexej t\$= Sindik\$=.”

„ Ixibatai: nép a Fekete-tenger mellett, amely a Sindikével szomszédos.”

Ide vannak a kutatók még két várost a Pontos keleti öblénél, amelyek szintén megtalálhatók Skylaxnál⁴⁹¹, ezek pedig az **Iama**/Fr.215/ és a **Koracoi**/Fr.210/⁴⁹²

⁴⁸⁶ Részletes elemzése a fragmentumoknak Jacoby Komm. 352-372. A Phasis a Fr.18 alapján Hekataios szerint az Ókeanosból ered. A Hypanis = Phasis azonosítás feltételezett azonosság.

⁴⁸⁷ Fr.212 és Arrian. Bei Eust. Dion. 549 a)πολ Fanago/rou, Skylax 72: Fanago/rou πο/λις.

⁴⁸⁸ S. R. Tokhtas”jev cikke /VDI. 1986 138-145/ megállapítja, hogy egy Apaturon szentélyről tud Strabón /XI 2, 10/, és Plinius /Nat. Hist. VI 18/ leírja, hogy a hellenisztikus időszak végén egy települést emeltek Phanagoreiában, a szentély környékén. A Kr.e. II. század végén vagy az I. század elején kezdett el hanyatlani a szentély, azután a Kr.u. I. században visszanyerte eredeti jelentőségét. A helységnek két olvasata van: az **Apatouroj**, amely Ptolemaios saját keze nyomán lett leírva /Ptolem. Geogr. V 8, 2//// és az **Apatourgoj**, amely egy későbbi etimológiai javításon alapul. Az **Apatouroj** nevű öbölről azonban csak Hekataios tud.

⁴⁸⁹ Jacoby RE VII 2722.

⁴⁹⁰ Skylax 72.

⁴⁹¹ Skylax 77; 78.

⁴⁹² **Koracoi**, e)/qnoj Ko/lxwn...; Hérodotos /III 97/ szerint a nép a Kaukázus mellett lakik: Ko/lxoi ... kaiñ oi(prosexei=j me/xri Kauka/sioj o)/rouj.

Ezután a Pontos déli részének belső földje felé fordul a szerző, s megnevezi a nem tengerpart mellett lakó⁴⁹³ Matihnoi/ népet (Uw/ph városával⁴⁹⁴ /Fr.287/. (Uw/ph-val határosak a Go/rdioi\ /Fr.287/. A Bexeirikh/-vel határosak dél felé a Xoi/ /Fr.217//, ezektől keletre a Di/zhrej, azután a Mossu/noikoi, a Tibarhnoi/ és a Xoiradej /Fr.204/. A Mossu/noikoi-hoz legközelebb a Ma/rej népcsoport él /Fr.205/. A Qermw/don folyó határos a kappadokiai szírekkel, ennél a folyónál laknak a Xa/lubej. A Xa/lubej-től délre az)Arme/nioi /Fr.203/. Hekataios ezután tárgyalta a Leukosu/roi-t⁴⁹⁵, s azok városát, Xadisi/a-t /Fr.200/. A kutatók egy része ide vonja Kro/ssa-t /Fr.213/ és Pa/trasuj-t /Fr.214/. A paphlagónokkal szemben a határ a Halys.⁴⁹⁶ Itt található a Mariandunoi/ és azok városa, Stefani/j /Fr.198/.⁴⁹⁷ Most tehát a Pontos déli partjának közepén járunk.

Ezt követően a Pontostól délre található területek következnek, ti. Bithynia, Mysia és Phrygia tengerpartjának városai, helységei /Fr.217-227/.⁴⁹⁸ Majd a milétosi a kisázsiai ión városokat tárgyalja, melyeket nyilvánvalóan ugyanúgy, miként Skylax⁴⁹⁹ Hekataios is két részre osztotta, azokra, amelyek Lydia /Fr.228-238/, s azokra, amelyek Kária partjaihoz tartoznak. Folytatva a hekataiosi töredékek további elemzését megállapíthatjuk, hogy Káriába 13 várost tesz szerzőnk /Fr.239-254/, de a fragmentumok nagy része tulajdonképpen városnevek felsorolása a tájék megnevezésével.

Itt ismét kelet felé fordulunk: Lykiából, amelyet szerzőnk szerint korábban Tremi/lai-nak neveztek⁵⁰⁰, csak három várost örökít meg⁵⁰¹ /Fr.255-257/. Ezt azzal magyarázzuk, hogy

⁴⁹³ Hérodot. VII 72.

⁴⁹⁴ Fr.287: ...e)sqh=ta fore/ousi oi(/hn per Paflago/ntej.

⁴⁹⁵ Skylax 89:)Assuri/a.

⁴⁹⁶ Hérodot. I 6; VII 72.

⁴⁹⁷ Skylax 90: Stefa/nh limh/n.

⁴⁹⁸ Fr.221-227. Skylax 95. Skylax Troast a sto/ma Proponti/doj-tól Hamaxitosig helyezi el.

⁴⁹⁹ Sklax 98f.

⁵⁰⁰ Hérodot. I 173.

⁵⁰¹ A három város: Ca/nqoj, Pa/tara, Sindi/a..

jónéhány olyan helység, amelyik Skylaxnál⁵⁰² lykiai volt, pamphyliai /Fr.258-264/ a milétosinál, pl. a város és folyó)/lduroj /Fr.260/ vagy Lirnu/teia /Fr.261/. Vannak azonban olyanok, melyek Skylaxnál is pamphyliaiak /Fr.259; 262-264/.

Kilikiaiban megnevezi a Ka/radroj folyót, egy Pamphylia és Kilikia közti várost, Na/gidoj-t /Fr.266/, és az azonos nevű szigetet. (A várossal kapcsolatban megadja az alapítója, bizonyos Na/gidoj nevű kormányos nevét is.) Ugyanitt még két további várost említ, Kw/rukoj-t⁵⁰³ és So/loi-t /Fr.267-268/.

Pamphyliából vagy Kilikiából ismét kitekint a belső területek felé, és megnevezi Kabali/j városát /Fr.269/, amelyet Hérodotos is Dareios adófizetői közé sorol.

Érdekes, hogy Kypros teljesen hiányzik a fragmentumokból, Hérodotos azonban Dareios adófizetői között megemlíti a szigetet az ötödik tartományban⁵⁰⁴, s ezen kívül a halikarnassosi történész még kétszer beszél róla, s Skylax is tárgyalja.⁵⁰⁵

Itt érünk el Kisázsia nyugati területeinek déli a)kth/-jához. Mindhárom szerző Kilikiához köti, Kilikia után említi Suri/h-t és Foini/kh-t, amelynek egy Héródianostól hagyományozott részlet alapján eredeti Xn×a nevét is ismerjük /Fr.272/. A tengerparton laknak szerinte Foi/nikej oi(e)n Suri/# /szemben a Foi/nikej e)n Lubi/\$/ /Fr.278/, ennek a népnek hat városa van /Fr. 263-268/. A syriai városok közül Karduto/j-t és Ka/nutij-t⁵⁰⁶ nevezi szerzőnk név szerint /Fr.279-280/.

Arábiát illetően csak egy töredék maradt fenn a Periégésisből, a Fr.271,⁵⁰⁷ amelyet Jacoby szintén Nyugat-Ázsia déli a)kth/-jához tesz: Kamarhnoi/ nh=soi)Arabi/wn. De elképzelhető, hogy Hérodotos Arábia leírásakor /III 107-113/ Hekataios követte.

⁵⁰² Fr.255-268; Skylax 100-102.

⁵⁰³ Plinius. Nat. Hist. V 92; Strabón XIV 5,5.

⁵⁰⁴ Hérodot. III 91.

⁵⁰⁵ Hérodot. V 49; VII 90; Skylax 103.

⁵⁰⁶ Hérodot. II 159; III 5.

⁵⁰⁷ Plinius Nat. Hist. VI 151: a meridie insulae multae, maxima Camari...

Végül Egyiptom következik, az a terület, amely keletre helyezkedik el a Nílustól, itt található Ta/bij po/lij)Arabi/aj /Fr.321/, Li/hbrij po/lij Foini/kwn /Fr.316/, Ma/gdwloj /Fr.317/, Krw=j Fr.315/ és Fa/koussai metacu\ Ai)gu/ptou kai\ th=j)Eruqra=j qala/sshj /Fr.303/. Ezek azok a városok, melyeket Hekataios Egyiptom periógésisében /Fr.300-324/ emlegetett, közelebről meghatározzák azokat a régiókat, országokat, amelyeket a milétosi Egyiptom leírásakor megemlített. Itt azonban a terület részletes leírását nem folytatjuk, mert ezt a régiót az elkövetkező oldalakon részletes vizsgálat alá fogjuk vetni, összehasonlítva Egyiptom Hérodotosi ábrázolásával.

Ezt követően visszatérünk Nyugat-Ázsia déli a)kth/-jához. Ez a régió nem rendelkezik nagyszámú töredékkal a hekataiosi corpusban. A 9. satrapia bemutatása, azaz)Assuri/h Babilónnal együtt teljesen hiányzik. Biztos ítélet nem nyerhető a két szerző kapcsolatáról Hérodotos történelmi munkájának Babulwniaka/ /I 178-200/ című egységének elemzéséből sem.

A Pontostól a Vörös-tengerig húzódó vonalról szintén nem sokat tudunk meg. A 8. satrapiára vonatkozóan /Kissi/h Susával/ Harpokratésnek van egy nagyon hasznos és érdekes információja, s ez eredeti részlet Hekataiosról:

„Ki/ssioi de\ e)sqh==ta fore/ousi kupa/sseij Persikou/j.”

„A kissiosok a perzsa rövid ruhát viselik” /Fr.284/.⁵⁰⁸

Azokról a népekről, amelyek a határvonalon fekszenek, nem tudunk meg sokat. Városok felsorolása /Fr.282-283; 285/. Olvashatunk azonban Mhdi/a-ról, ami a Kaszpi-tenger melletti régiót jelenti. Médiáról Hérodotosnál is olvashatunk /I 110/, ahol található egy mondatot, ami nagyon hasonló a milétosi stílusához:

„...tau/t\$ me\n ga\r h(Mhdikh\ xw/rh <h(> pro\j Saspei/rwn o)reinh/ e)sti ka/rta kai\ u(yhlh/ te kai\ i)/d\$si sunhreh/j, h(de\ a)/llh Mhdikh\ xw/rh e)sti\ pa=sa a)/pedoj.”

⁵⁰⁸ Hérodot. V 49; V 52; VII 62; VII 86.

„... mert Médiának ezt a saspeirok földjével szomszédos vidékét részben erdőkkel borított nagy és meredek hegységek, részben síkságok alkotják.”

Ez a leírás szerintünk igen hasonló a Fr.291 stílusával, ahol a Hyrkániai-tenger mentén húzódó tájakról ír a szerzőnk, s ez ismét egy eredeti idézet Hekataiosztól. Ha Hekataios neve nem tűnik is fel, mégis egyértelmű a két ábrázolás közti párhuzam.

Kelet-Ázsiában /Fr.289-299/ a Persi/j-nél keleti irányban található a 14. satrapia⁵⁰⁹, ebből a Mu/koi népnév /Fr.289/ maradt fenn. A 11. satrapiáról, amelyhez a Ka/spioi tartoznak, semmilyen adatunk sincs, hacsak nem helyezzük ide a Fr.290 –t:

„Katannoi/ e)/qnoj proj t\$= Kaspi/# qala/ss\$.”

„A katannosok olyan nép, ami a Kaszpi-tenger mellett található.”

Ide tehetjük az Araxés folyó leírását /Fr.289/ valamint a Kaszpi-tengerét is, amelyet egy ismét igen jelentős eredeti hekataiosi szöveg szerint /Fr.291/ a milétosi történész (Urkani/h-nek nevez:

„Perì th\ n (Urkani/hn qa/lassan kaleome/nhn ou)/rea u(yhla\ kai\ dase/
a u(/lhisin, e)pi\ de\ toi=sin ou)/resin a)/kanqa kuna/ra.”

„A hyrkániai-tenger mellett magas és erdőben sűrű hegyek vannak, s ezeken a hegyeken tövisbokor és ku/i/nara található.”⁵¹⁰

Ezután következik a 16.satrapia, amelyből a Pa/rqoi-ról és a Xora/smioi-ról /Fr.292-293/⁵¹¹ hagyományozódott hekataiosi anyag: ez utóbbi azért nagyon fontos, mert stiláris szempontból is a legjelentősebb eredeti hekataiosi töredékek közé tartozik.⁵¹²

⁵⁰⁹ Hérodot. I 125; III 91; III 117; VII 67-68; VII 80; VII 85.

⁵¹⁰ Hérodot. I 202. Hérodotos ebben a caputban össze is kapcsolja az Araxés folyót és a Kaszpi-tengert: to\ de\ e(/n tw=n stoma/twn tou=)Ara/cew r(e/ei dia\ kaqarou= e)j th\ n Kaspi/hn qa/lassan.

⁵¹¹ Hérodot. III 93.

⁵¹² I. V. Pjankov szerint /VDI 1972 3-21/egy sokat vitatott, a Hyrkániai-tengertől az Indusig terjedő területen fekvő népről van szó. Jacoby Fr.292a már idézett sorai a kutatóknak sok problémát okoztak, ilyen például a kinara szó jelentése /Pjankov: p. 4-5: „Sophoklés fr.646 - vadrózsákra gondolt, általában articsókának, az articsóka egy fajtájának gondolják/. Honnan vehette információit a szerzőnk? Skylaxtól, aki járt e területen, mégpedig I. Dareios megbízásából /vitatott, de általában Kr.e. 519 és 512 közé teszik az útját/. Egy töredék maradt fenn Skylax anyagából, a fr.92: „A földet források és csatornák öntözik, a hegyeken kinara és más fü nő.

A 12. satrapia az előzőtől délre található, itt élnek a **Baktrianoi**/, akikről Hekataios is tudhatott, de erre vonatkozóan nem maradt fenn tőle semmi.⁵¹³

Azután a 17. satrapiából a **Ganda/rai** népről /Fr.294/⁵¹⁴ és a **Kaspa/puroj** /Fr.295/⁵¹⁵ városról szólnak töredékek, ahol Skylax leírása kezdődött.

Végül a 20. satrapiáról szól néhány hekataios-i töredék, vagyis az **Indoi** népről /Fr.296-299/, ezek azonban viszonylag kevés információt nyújtanak számunkra. Városokról írt /Fr. 297-298/, továbbá az Indus folyóról /Fr.296/, s a legérdekesebb ismét egy hosszabb leírás Ópyiáról /Fr.299/. A már általunk felvázolt stiláris elemzés során láttuk, hogy a határ, ameddig ő ismeri a keleti tájakat, az Indus volt.

Az, hogy a Hérodotosi corpus III. könyve Hekataios ábrázolását követi, majdnem teljesen biztos.⁵¹⁶ Az anyag elrendezése a következőképpen alakult: először a földet vagy a területet nevezte meg, s végül röviden, vázlatosan beszélt róluk. A sorrend, a földrajzi ábrázolás módja hekataios-i.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy a fragmentumok hiányos volta és rövidege nehezzé teszi annak a problémának a megoldását, hogy milyen messzire mehetett Hekataios az anyag elrendezésében. Nagy vonalakban minden világos, de például kérdés, hogy Egyiptom ázsiai részét Hekataios a Deltával együtt a Földközi-tenger partvidéki területeinek Skylaxnál és Hérodotosnál megadott sorrendjében mutatta-e be, vagy Kisázsia után kelettel kezdte, s azután a déli **a)kth**-től fordult Egyiptom felé, hogy ott a Nílus földjének szakadatlan leírását adja. Egy biztosnak tűnik számunkra. Ázsia felvázolását Hekataios a Pontos melletti területek

Továbbá: innentől az Indus mindkét partján magas hegyek állnak, melyeken sűrű, vad erdő, és szűrös kinara sarjadzik.?. Úgy tűnik, hogy Hekataios töredéke rövid utalás Skylax hasonló beszámolójára. Erre abból is gondolhatunk, hogy Hekataios a hegységek leírásánál hasonló stílusban ír, mint Skylax. Hekataios Skylax mellett Ktesias V. századi itinerariumát is felhasználta, Dareios satrapia-listáit valamint ókori perzsa feliratokat. A szerző meghatározza a chorasmiosok lakhelyét, ami a modern Ashkhabad, Sarakhs, Mashhad, Nishapur és Herat területét jelenti. A perzsák Kyros idején leigázták őket, területüket két felé osztották, ezek Chorasmia és Areia.

⁵¹³ Hérodot. III 102.

⁵¹⁴ Hérodot. III 91.

⁵¹⁵ Hérodot III 102; IV 44. P. Daffia Acta Antiqua. 1980. 1-8: Kaspapyrost háromszor említik az ókori irodalomban. Hérodotos az imént megnevezett két helyen és Hekataios egyszer, de a IV 44 szerint mindketten a kariandriai Skylax Periplusától függenek. Skylaxot Hérodotos szerint Dareios bízta meg, hogy kutassa fel Indiát. Két alakban ismert a város /Kaspapyros vagy Kaspatyros/. Mivel az indiai nyelvben a pura = város, az első megoldásnak kell lennie a jó ejtésnek. A másik probléma a **Skuqw=n a)kth** ///J. Markwart javasolata/ szerkezet nem illik a szövegbe, A. Herrmann és W. Sieglin, Jacoby is **a)nti/h**-re javasolja az **a)kth**/ javítását, mivel a Periégésis jelenleg ismert töredékeiben nincs meg sehol másutt az **a)kth**/ kifejezés.

⁵¹⁶ Hérodot. III 98-105.

bemutatásával kezdi el, majd Kisázsia nyugati partvidéke következik, így a Pontostól délre található Bithynia, Mysia, Phrygia, az ión városok, végül Kisázsia déli tengerpartjától Kária, Lykia, Kilikia, Syria, Phoinikia, Arábia, Egyiptom és Libya. A kérdés, hogy innen tért-e át a kelet-ázsiai területek feltérképezéséhez, a parthusok, a baktriaiak és az Indus menti népek leírásához, amely az általa ismert legkeletibb terület, vagy pedig a Pontos vidéke után írta e le ezeket a területeket, s utána fordult nyugat felé. Erre a kérdésre azonban nem tudunk biztosan válaszolni a hekataiosi hagyomány töredékessége miatt. Egy dolog azonban biztosnak látszik: itt egy bonyolultabb rendszert próbált ábrázolni a szerzőnk, több belső területen élő népet kellett bemutatni, mint Európa leírásánál. Az is biztos, hogy a milétosi alapvetően a Dareios idejében használatos satrapiarendszer és Skylax munkája nyomán írta le Ázsiát.

A következőkben a talán legtöbb eredményt ígérő terület következik, s ez Egyiptom, Ai)/guptoj.⁵¹⁷ Viszonylag jelentős számú fragmentumot sorol Egyiptomhoz Jacoby is /Fr.300-324/.⁵¹⁸ Sajnos, kevés a szó szerinti idézet a töredékek sorában / Fr.304-305, 319 és a 323/, másfelől pedig a lexikonírók csak olyan neveket kivonatoltak Hekataiosztól, melyek Hérodotosnál vagy nem kerülnek elő, vagy pedig más formában szerepelnek. A Delta-vidéken ilyenek: Su/ij /Fr.312/, ilyen Sh=noj /Fr.311/, ide tartozik Bolbiti/nh /Fr.306/, mely helyett Hérodotos⁵¹⁹ csak Bolbi/tinon sto/ma-ról beszél; ilyen továbbá Ke/mbij /Fr.305/, amelyet a halikarnassosi történetíró Ke/mmij-nek nevez⁵²⁰, s végül ide vonható)Aqara/mbh po/lij kai\)Aqarambi/thj no/moj /Fr.304/, amit Hérodotosnál⁵²¹)Aqribi/thj alakban találhatunk meg. A Fr.304 azt is mutatja számunkra, hogy Egyiptom leírása során Hérodotos Hekataioszt követte, ugyanis Hérodotos a második könyvben tartományok, nomoi/ szerint csoportosítja Egyiptom régióit.⁵²²

⁵¹⁷ Jacoby Komm. 366-371.

⁵¹⁸ Jacoby RE VII 2726-2727.

⁵¹⁹ Hérodot. II 17.

⁵²⁰ Hérodot. II 156.

⁵²¹ Hérodot. II 166.

⁵²² Hérodot. II 164.

Általánosságban leszögezhetjük, hogy Hérodotos a II. könyvben a fu/sij th=j xw/rhj⁵²³

bemutatásakor nagyjában-egészében Hekataios leírását követi. Itt, ebben a fejezetben és ebben a dolgozatban nem vállalkozhatunk arra, hogy az egész II. könyvet elemzés alá vegyük; csak abból a szempontból kívánom vizsgálni a könyvet, hogy hol találhatóak azok a pontok, amelyek az alapvető kérdés, kettejük kapcsolatának vizsgálata szempontjából fontosak lehetnek.⁵²⁴ Ebben a könyvben azonban nagyon nagy szerepe van a i(stori/h szó vizsgálatának. Nála a i(stori/h, mint már korábban beszéltünk róla, annak az eszköze, hogy tudományos alapokra helyezze a történetírás eddigi gyakorlatát. Ebben a könyvben Hérodotos mindenesetre nagy gondot fordított arra, hogy megmutassa forrásait /II 29; 50f; 99; 142; 147; 154/, nagy körültekintés jellemezte az információk ellenőrzésében /II 2-3; 43/, megállapította a kutatások folytatásának további elveit /II 123/, ahol viszont nem jutott eredményre, visszautasította, hogy megállapításokat tegyen /II 3/.

Az antik források kétségtelenül mutatják, milyen fontos volt Hekataios Hérodotos számára. Porphyrios expressis verbis azt írja, hogy Hérodotos sokat vett át a második könyvben Hekataios Periégésis című munkájából vagy rövidítve, vagy úgy, hogy kicsit változtatott rajta.⁵²⁵

Hérodotosnál több helyen található utalás arra vonatkozóan, hogy hol egyetértett elődje gondolatával, hol nem. Arra, hogy nem értenek egyet, példaként hozhatjuk a Jacoby által ide sorolt töredékek közül az elsőket. A leghíresebb, legtöbbet vizsgált Fr. 300-ban /Hérodot. II 143/, mely a thébai papokról szól, nyílt szembenállás figyelhető meg a két történész között. Diodoros egy töredékben, a Fr.302-ben a Nílus folyóval kapcsolatban a Hekataiosnál előforduló mesés elemekre hívja fel a figyelmet, ezzel szemben Hérodotos /II 19/ a kutatás fontosságára figyelmeztet:

„...e)/ti d” (Ekatai=on ... ei)j taj muqw/dej a)pofa/seij a)pe/klinan ...”

„... még Hekataios ...mesés magyarázatokra hajlottak ...” /Fr.302/

Ebből a szempontból az egyik legérdekesebb töredék a Fr.305:

⁵²³ Hérodot. II 5-34.

⁵²⁴ A. Dihle 1991. 187: Hekataios logoi/-t írt, Hérodotos II. könyvének egy része saját kutatásainak, másik része Hekataios földrajzi munkájának eredménye.

⁵²⁵ Jacoby T22, de van még utalás a T1 és T8 esetében is.

„e)n Bou/toij peri\ to\ i(ero\n e)/sti nh=soj Xe/mbij o)/noma, i(rh tou=)
 Apo/llonoi, e)/sti de\ h(nh=soj metarsi/h kai\ periplei= kai kine/etai e)pi\
 tou= u(/datoj.”

„Bútóban a szentély közelében van egy sziget, név szerint Chembis, amely Apollón istené, a sziget magas, ide-oda jár és mozog a vízen.”

Hérodotos nem ért egyet ezzel az elképzeléssel, hiszen mint mondja, sohasem látott se mozgó, se úszó szigetet. Nem ért vele egyet, s ezt saját tapasztalatával támasztja alá. Biztosra vehető, hogy Hekataioszt kritizálja, még akkor is, ha nem nevezi is őt meg:

„au)to\j me\n e)/gwge ou)/te ple/ousan ou)/te kinhqeí=san ei)=don,
 te/qhpa de\ a)kou/wn ei) nh=soj a)lhqe/wj e)sti\ plwth/.”

„Mínthogy én sose láttam se úszó, se mozgó szigetet, nagyon elcsodálkoztam, amikor meghallottam, hogy létezik ilyesmi.” /II 156/.

Az a két dolog, hogy Hekataios csak a Deltát nevezte Egyiptomnak, s hogy Egyiptomot dw=ron tou= potamou=-nak tartotta, kétségtelen. Már Arrianos az Anabasisban azt állította, hogy ez utóbbi dologban mind a két szerző ebben egyetértett /Fr.301/:

„...dw=ron te tou= potamou= a)mfo/teroi w(sau/twj
 o)noma/zousin.....”

„Mindketten ugyanúgy a folyó /ti. a Nílus/ ajándékának nevezik.”

Hekataiosnak⁵²⁶ azzal az elképzelésével azonban, hogy csak maga a Delta-vidék tekinthető Egyiptomnak, Hérodotos⁵²⁷ nem ért egyet, itt sem mondja ki nyíltan, hogy ez a milétosi gondolata, hanem az iónok véleményeként aposztrofálja. Arra az érdekes kérdésre, hogy a halikarnassosi kiket ért iónok alatt, még vissza fogunk térni. A caput első soraiban azt fejt ki Hérodotos, hogy mi volt az elődjének véleménye a kérdéstről: Hekataios szerint Egyiptomot csak a Delta-vidék jelenti, a többi része egyfelől Libyához, másfelől Arábiához tartozik. Hérodotos gondolatmenete szerint azonban, ha ezt elfogadnánk, akkor azzal azt

⁵²⁶ Strabón XII 2,4 csak a hérodotosi variációt meséli el.

⁵²⁷ Hérodot. II 15.

feltételeznék, hogy az egyiptomiaknak egyáltalán nem volt földjük, hiszen a Delta-vidék az egyiptomiak véleménye alapján iszaphordalékból keletkezett, nem is olyan régen., Ha pedig nem volt földjük, teszi fel a kérdést a halikarnassosi történész, akkor miért bizonygatják, hogy ők a legrégebb emberek a világon?

Ezekből a sorokból azt láthatjuk, hogy Hérodotos ismerte és próbálta cáfolni Hekataios elképzeléseit, amennyiben nem értett vele egyet, s ha elfogadja, azt is kifejti:

„ta\j kriqa\j e\j to\ pw=ma katale/ousin.”

„Árpát örölnék az italba.” /Fr.323a/

„oi)/n% de\ e\k kriqe/wn pepoihme/n% diaxre/wntai...”

„Árpából sajtolt bort isznak...” /II 77/

A II. könyvnek talán a legjelentősebb része a 70-73. caputig /Fr.324/ terjedő leírás.⁵²⁸ Itt az egyiptomi állatok kultuszáról olvashatunk. Ebben a könyvben sok olyan jellegzetesség van, amelyek a III. és IV. könyvben még megtalálhatók, de már ritkábban, a későbbi könyvekben pedig szinte teljesen hiányoznak. Hogy miért figyel fel e részre a kutató? Létezik egy Porphyrios-részlet, amelyet Eusebios idéz /T22/, s amely azt állítja, hogy Hérodotos a második könyvben sokat vesz át *kata\ le/cin*, azaz szó szerint Hekataiostól, csupán *braxe/a parapoih/saj*, azaz kevés dolgot változtatva meg rajta. Ha tehát a forrás megbízható, akkor arra kell gondolni, hogy a második könyv leírásai Hekataiostól származnak. A II. könyv egészében különbözik a többi könyvtől. A II 70 /krokodilvadászat/, a II 71 /víziló/ és a II 73 /főnixmadár/ caput például csupa kuriózumot ír le egymás után, s bár a három szövegen belül a II 71 elüt a másik kettőtől⁵²⁹, mind a három szöveg a hekataiosi stílus jellegzetességeit

⁵²⁸ A szövegek jelentősége miatt sok kutató foglalkozott a caputokkal. Az első igazán jelentős munka, amelyik e kérdéskörben megszületett H. Diels: Herodot und Hekataios. Hermes 1887. 411-444. Aztán H. Fränkel vizsgálja tovább a problémát Eine Stileigenheit der frühgriechischen Literatur. Nach.v. d. Gesellsch. D. Wissensch. zu Göttingen. Phil.-Hist. Kl., 1924. 63-120 Diels nyomdokain haladva azt állapítja meg, hogy Hérodotos keveset változtatott meg a milétosi anyagán, szószerinti átvétellel kell számolni. Snell és Pohlenz megerősíti ezt az elképzelést. Snell: Bericht über Herodot. Jahresbericht ü. d. Fortsch. D. klass. Altertumsw. 1929. 1-36. Pohlenz: Herodot: der erste Geschichtschreiber des Abendlandes. Leipzig, 1937. 51. A. B. Lloyd: Herodotus. Book II. 137-138: szerinte átvette, tisztelte, használta elődjét; J. L. Myres 1953. 7. azt hangsúlyozza, hogy nincs semmi ok azt feltételezni, hogy Hérodotos nem olvasta Hekataios, sem azt, hogy másolt volna tőle. S. Lilja /Arctos 1967. 85-96/ stílári elemzése precíz, alapos, a következtetései logikusak. H. Fränkel 1962. két forrást vesz alapos vizsgálat alá, ezeket szerinte egy az egyben átvette elődjétől Hérodotos, ezek pedig a krokodil és a főnixmadárról írott részek /Fr.70; 73/.

⁵²⁹ Valószínűleg Hekataios is foglalkozott az ibissel, az egyiptomi madárral, úgy gondoljuk, más szent állatokkal együtt. A hérodotosi leírások /II 29; II 65; II 67; II 75-76/ egyhangúan szent állatnak mutatják. Később azonban már nem szent állatot láttak benne: Aristotelés /Historia animalium. 9,27/ a fekete Ibisről beszél, amelyik megjelent Pelusioban, az I. századtól pedig tisztátalan, szennyes állat lett. A változás két helyen jelenik meg, Judeából és Kallimachostól. Ez utóbbi költő ír egy gyalázkodó iratot talán Apollonios Rhodios ellen, ennek címe

mutatja. Hekataios munkáinak stiláris jegyeit egy későbbi fejezetben fogjuk lejegyezni, ezért itt csak azt szeretnénk hangsúlyozni, hogy ezek a szövegek igen fontosak az Egyiptomról szóló fragmentumok sorában.

A további töredékek esetében azt láthatjuk, hogy Fa/roj /Fr.307/)Ele/neioj /Fr.309/ és Ka/nwpoj /Fr.308/ megfelel Hérodotosnak Egyiptomról írt leírásának.⁵³⁰ Skylax azonban Kanópost Egyiptomhoz, Pharost viszont Libyához csatolja. Felső-Egyiptomnak a Nílustól nyugatra fekvő városait és a Nílus alsó folyását a legtöbbször a Perih/ghsij Libu/hj-ből idézik, pl. Fr.313-314; 319-320:)Abotij, Kra/mboutij, Nei=loj,)Onei/batij. Ezek olyan városok, amelyek Hérodotos történeti művében nem jelennek meg sehol.

Egyiptomhoz kapcsolható Aithiopia, miként azt láthatjuk a következő töredékből is:

„(Usaei=j nh=soj mikra\ kai\ mega/lh Ai)qio/pwn. ((Ekatai=oj Perihgh/sei Ai)gu/ptou.”

„Hysisek: kis és nagy szigete az aithiopsoknak. Hekataios Egyiptom körülutazásában.” /Fr.326/.

Stephanos Byzantinos azonban egy másik helyen a következőt hagyományozza:

„(/Uasij po/lij Libu/hj...”

Stephanos Byzantinos hagyományoz még egy olyan szöveget, mely egy aithiopiai népet Hekataios Perih/ghsij Ai)gu/ptou című munkájához köt:

„Skia/podej e)/qnoj Ai)qiopiko/n, w(j (Ekatai=oj e)n Perihgh/sei Ai)gu/ptou.”

„Skiapodes: aithiopiai nép, miként Hekataios Egyiptom körülutazásában írja.” /Fr.327/.

az Ibis. Ovidiusnál is ez a motívum jelenik meg /Ibis:51f, 62, 95 100: quia ibis est avis sordissima./.
Egyiptomban ma már nincs ibis, Szudánban azonban megtalálható.

⁵³⁰ Hérodot. II 112f.

Ezekben a részletekben tehát ellentmondást fedezhetünk fel Aithiopia Egyiptomhoz vagy Libyához tartozását illetően.

Hekataios nyilvánvalóan a Deltától déli irányban az Óceán felé halad, ahol az a)nwta/tw me/rh th=j Ai)guptiakh=j gh=j –en, az Óceán közelében laknak a Pugmai=oi /Fr.328ab/⁵³¹.

S végül, úgy tűnik, talán nem mesés nép a Fr.325-ben megnevezett Ma/rmakej, bár hosszabb leírást nem ismerünk erről az aithiopiai népcsoportról.

Az utolsó vizsgálható vidék, Libya⁵³². Amennyire látszik, Egyiptomhoz hasonlóan ezen a területen is azokat a neveket jegyezték fel a kivonatolók, amelyek más szerzőnél nem szerepelnek. Jacoby⁵³³ véleménye szerint a Hérodotos által előadott hosszú libyai leírás, a Libuko)j lo/goj⁵³⁴, Hekataios alapján készült, úgy, hogy a halikarnassosi egy keveset változtatott rajta, kiegészítette, s ahol kellett lerövidítette. Mégis ezt a területet, ezt az egységet érdemesebb összehasonlítani Hekataios töredékeivel, mint Egyiptomét, mert a libyai területek ábrázolásában tisztábban megőrizte a leírás hagyományos módszerét, a periégésis jellegzetességeit.

Mivel sok töredékkal Hérodotos előadása nem párhuzamos, nagyon nehéz a helyükre tenni és sorba rakni az egyes hekataiosi fragmentumokat.⁵³⁵ Vannak közöttük, amelyek olyan városokat, szigeteket határoznak meg /Steph. Byz./, melyekről csak azt tudjuk meg, hogy Libyához tartoznak. Ide tartoznak például Mw=luj /Fr.350/, Qi/ggh /Fr.354/, Metagw/nion /Fr.344/, Stoi=ai /Fr.351/. Néhány másik töredékben legalább van egy pontosítás is a földrajzi név mellett. Így a parthoz tartoznak a karthágóiak uralma alatt lévő városok és szigetek,

⁵³¹ Nagy vitát kavart a törpe pygmaiosok népe illetve az az elképzelés, hogy itt javítani kellene a e)pi) sxhma/twn /Fr.328a/ kifejezést /O. Musso Sul Fr.328 Jakoby di Ecateo di Mileto. Annali della Scuola N. S. di Pisa 1977 941-943. elemzi a szöveget és azt mondja, hogy korrektúrára lenne szükség a szöveg értelmezéséhez, a javaslat pedig a következő: Becker nyomán o)XH/ma/twn javítást javasol Musso. Két évvel később megjelent cikkében A. La Penna nem fogadja el a javítást, hanem azt mondja, hogy hihetetlennek tűnhet az e)n sxh/masi /Fr.328b/, de nincs szükség javításra, hanem ezt a szerkezetet tegyük bele abba a sorba, amelyben a lernai hidra vagy amelyben az egyiptomi Chemmis sziget található.

⁵³² Jacoby RE VII 2727-2734.

⁵³³ Jacoby Komm. 371.

⁵³⁴ Hérodot. IV 168-199.

⁵³⁵ Jacoby Fr.329-357.

amelyek pro|j t\$= Karxhdo/ni vagy a peri\ Karxhdo/na fekszenek. Ilyen városok (Ube/lh / Fr.340/ és Kanqhli/a /Fr.338a/, s ilyen szigetek Gau=loj /Fr.341/, Eu)dei/pnh /Fr.339/ és Foinikou=ssai /Fr.342/.⁵³⁶

Stephanos Byzantinos egyhelyt Kanqhli/a-ról beszél /Fr.338a/, másutt Kanqh/lh po/lij Libufoini/kwn kifejezést olvashatjuk nála /Fr.338b/. Skylax Xa/lkh-t po/lij Foini/kwn-nak nevezi.⁵³⁷ Ugyanez a szerkesztés olvasható Hekataiosztól is, ugyanis a Fr.343-ban a következőket írja:

„Ku/boj po/lij)lw/nwn e)n Libu/\$ Foini/kwn.”

„Kybos az iónok városa a karthágóiak Libyájában.”

S végül egyet emelnénk még ki a fragmentumok közül, amely már szóba került fentebb, amikor bemutattuk, hogy milyen szívesen foglalkoznak szokásokkal és életmóddal a korai görög történetírók. Ez a töredék szó szerint idézett hekataioszi mondat része, s azt igazolja, hogy Libyával kapcsolatban is foglalkozott szerzőnk életmóddal:

„Me/gasa...< e)c au)th=j sitofa/goi kai\ a)roth=rej >.”

„Megasa....< onnan búzaevők és szántóvetők /ti. származnak/ >” /Fr.335/

Ez a részlet azért a legfontosabb az összes fragmentum közül, mert Skylaxhoz hasonlóan⁵³⁸

különbséget tesz a búzaevő és szántóvető libyiaiak és a noma/dej kreofa/goi galaktopo/tai /a húsevő és tejivő nomádok/ között. Ugyanez az osztályozási elv figyelhető meg Hérodotos

Libuko|j lo/goj-ának megszerkesztése kapcsán is:

„Ou(/tw me\ n me/xri th=j Tritwni/doj li/mnhj a)p” Ai)gu/ptou noma/dej

ei)si\ kreofa/goi te kai\ galaktopo/tai Li/buej ...”

„Egyiptomtól tehát a Tritónisz tóig tehát nomád libyiaiak laknak, akik hússal és tejjel táplálkoznak.” /Hérodot. IV 186/

⁵³⁶ Skylax 111 Gau=loj elé tette a Meli/th po/lij kai\ limh/n leírást. Ez talán a Me/lissa po/lij Libu/wn /Fr.357/.

⁵³⁷ Skylax 111.

⁵³⁸ Skylax 112.

„To\ de\ proj e(spe/rhj tou= Tri/twnoj potamou= Au)se/wn e)/xontai
a)roth=rej h)/dh Li/buej...”

„A Tritón folyótól nyugatra az auseusok szomszédai már a földművelő libyaiak...” /Hérodot. IV 191/.

Ha a tartalmát tekintve megtekintjük Hérodotos lo/goj-át /IV 168-199/, láthatjuk, hogy az oi)ke/ousi de\ kata\ ta/de Li/buej-el /Libya népei ilyen sorrendben helyezkednek el./ kezdődő szöveg három részre oszlik, s hogy a leírások minden valószínűség szerint Hekataios követik:

1. Kelet-Ázsia vagy a nomád Libya 168-190. Ennek az egységnek további két része van, az egyik az egyes e)/qnh felsorolása 168-185, a másik pedig általában a nomádok no/moi-a 186-190.
2. Nyugat-Ázsia vagy más néven a földművelő libyaiak 191-195. Egy függelék is csatol hozzá az e)/cw (Hrakle/wn sthle/wn lakókról 196.
3. Libya lakóiról és természetéről általában 197-199.

Hogy ez a felosztás Hérodotos előtt ilyen formában már létezett, a töredékek elemzéséből nem lehet megállapítani. A következőket mondja Hérodotos a vizsgálódási módszeréről, kiemelve az a)koh/ fontosságát a kutatásaiban:

„Le/gw de\ ta\ le/gousi au)toi\ Li/buej.”

„De én persze csak elismétlem, amit maguk a libyaiak mondanak.”
/Hérodot. IV 187/.

Ebből arra következtethetünk, hogy Hekataios részletesen foglalkozott Libyával, Hérodotos pedig saját kutatásaival egészítette azt ki.

Libyáról szólva Hekataios beszél a Yu/lloi-ról /Fr.332/⁵³⁹, s ez az eredeti szöveg, idézet a munkájából jól szemlélteti, hogy a milétosi távolságok meghatározásához biztosan használt egy térképet, s az írás közben ott lehetett a kezében. Ezt mutatja a már elemzett satrapialista, a népek felsorolása pl. Kelet-Ázsiában, vagy Thrákia és Makedonia leírása. S mivel igen különböző területekhez tartozó leírásokról van szó, ennek a térképnek világtérképnek kellett lennie. S mi is lehetett volna ez, mint Hekataios térképe?!

A Hekataios követő Hérodotosi ábrázolásmód szerint Libyában négy faj, népcsoport lakik, a parton a Foi/nikej kai\ (/Ellhnej e)ph/ludej, a belső területeken pedig Li/buej kai\ Ai)qi/opej au)to/xqonej⁵⁴⁰. Az első kettő, miként a görög szövegből kiderül, bevándoroltakat jelent, a másik kettő pedig őslakosokat foglal magába. Az aithiopiaiak Libya déli részén laknak, a libyaiak pedig az északon. A Nílus jelenti köztük a határt, mely a Nyugati Óceánból érkezve az egész földrészt átszeli nyugatról keleti irányban. De a Nílus nem csak Libyát és Aithiópiát választotta el, hanem Libyát és Ázsiát is. A „folyam ajándéka” által a két szerző minden oldalon vízi határt valósított meg.

Hérodotosnál Libya a Tritón folyó segítségével két részre, egy nyugatira és egy keletire oszlik.⁵⁴¹ Az oi)koume/nh Egyiptomtól a Sth=lai-ig illetve a nyugati Óceánig terjedt. Hérodotos a lakott föld leírásánál itt keletről nyugat felé haladt, ami minden valószínűség szerint Hekataios leírásának iránya is lehetett. Hérodotosnál öt szabályosan egymástól tíz napi távolságra található oázist találhatunk. Ezen a ponton is van közte és Hekataios között kapcsolat, mégpedig a Fr.326-ban a (Uasij //)Oasi=tai/ kifejezés egy oázisra utal.

További kapcsolódási pont a két szerző között, hogy Hérodotos egymáshoz viszonyítva beszél a területekről. Először a partok mentén élőket írja le, felsorolja a tenger mellett élő nomádokat, így például megemlíti, hogy⁵⁴² a nasamónoktól délre laknak a garamantok, majd a Tritón folyótól nyugatra élőkre tér át. Innen a szárazföld belseje felé halad, Libya itt már a vadállatok földje, még bentebb homok borította dombvidék következik, amely az egyiptomi

⁵³⁹ O. Musso: Un nuovo frammento di Ecateo Milesio? 1973 409-410. A szerző egy olyan papírustöredék bevetelét javasolja Hekataios Periégésis töredékeinek sorába, amely Antigonos Karystosnak tulajdonítható /Hist. Mir. Coll. 128a/:)En de\ toi=j Yu/lloij le/getai ta\j poi/mnaj dia\ pe/mpthj h(me/raj poti/zesqai. A Yu/lloi népről Hér. IV 173 beszél a libuko/j lo/goj-on belül. A papírus szövege illik a hérodotosi leíráshoz, valószínűleg ez a töredék is Hekataios alkotása, s Antigonos később megőrizte.

⁵⁴⁰ Hérodot. IV 197.

⁵⁴¹ Hérodot. IV 178.

⁵⁴² Hérodot. IV 173f.

Thébától Héraklés oszlopáig húzódik. Majd 10 napi járóföldes osztásban Thébától kiindulva felsorolja az ott lakó népeket.

Így alkalmaz tehát Hérodotos egy jól felosztott földrészen egy logikus ábrázolsi módot.

Véleményem szerint így ábrázolni pusztán feljegyzések alapján nem lehetséges, ehhez térképekre van szükség. Hérodotosnak nyilvánvalóan volt térképe, s ezt Hekataiosnak köszönhette. Ha azonban a Hérodotos által megrajzolt Libya képet összevetjük⁵⁴³ Skylax leírásával⁵⁴⁴, azt láthatjuk, hogy sok hasonlóság mellett több különbség is fellelhető. A legalapvetőbb különbség abban mutatkozik meg kettejük között, hogy Skylaxnál hiányzik mindannak a leírása, ami a *mesogei/a*-ban, azaz a belső területeken helyezkedik el. Hérodotosnál *Adurmaxi/dai*-tól *Eu)esperi/dej-ig*⁵⁴⁵, azaz a belső területeken három népet fedezhetünk fel, Skylaxnál azonban csak egy található, a *Marmari/dai*.⁵⁴⁶ De nem ez a fő különbség, hanem az, hogy a libyai törzsek Skylaxnál mellékesen kerülnek szóba, nála a görögök és a fóníciaiak lakta afrikai partvidékek felvázolása a legfontosabb feladat. Innen van, hogy a három nyugat-libyai nép helyett a karthágóiak tengerparti területeit mutatja be. Kisebb különbség, de jellemző, hogy Skylax⁵⁴⁷ csak a *Lwtofa/goi*-t említi meg, mert a tengerpart mentén laknak, a *Ginda=nej*-t, akik egy hegyfok mögött laknak a lótophagosok közelében⁵⁴⁸, meg sem említi. A görög városok viszont, amelyeket Skylax megnevez *Kurh/nh*, *Ba/rkh*, *Tau//xeira*/, mind megtalálhatóak Hérodotosnál is.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy Hérodotos elődei először egy terület bemutatásánál a partot írták le, azután az *oi)koume/nh*-t. Hérodotos azonban a perzsák által érintett területeken a partleírás helyébe a perzsa-támadást helyezi. A libyaiak ábrázolását azonban a parti zónában és a *mesogei/a*-ban lényegében változatlanul átvette Hekataiostól, és látszólagosan történeti összefüggésbe helyezte. Libya leírása kapcsán az volt a célja, hogy

⁵⁴³ Jacoby RE VII 2731-2732: táblázatban ábrázolta a két szerző leírását úgy, hogy párhuzamosan mutatta be a különbségeket és az azonosságokat.

⁵⁴⁴ Skylax 107-112.

⁵⁴⁵ Hérodot. IV 168-171.

⁵⁴⁶ Skylax 108. Hogy ez a név egy összefoglaló népnév lenne, ezt nem lehet igazolni. Hérodotos nem beszél róluk.

⁵⁴⁷ Skylax 110.

⁵⁴⁸ Hérodot. IV 176-177.

miként a Xerxés hadjáratnál tette a görög területekkel kapcsolatban, megadja a földrész földrajzi bemutatását. Ez a tengerparti területeket és a hadsereg által érintett vidékeket jelenti. Arra, hogy Hekataios beszélt Karthágóról, abból következtethetünk, hogy Skylax⁵⁴⁹ is foglalkozott a várossal, valamint abból is, hogy Hekataios beszél a Karthágó melletti területekről. Abból az érdekes tényből, hogy Hérodotos nem említi Karthagót, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Hérodotos sokszor önállóbb elődjénél, mint Skylax.

*

Összességében Európa és Ázsia hekataiosi bemutatásával kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy a Periégésis követi az elődök módszereit, a mű alapvetően földrajzi jellegű. Ázsia azonban egy nehezebben megközelíthető és leírható terület, így az ázsiai részben a leírás és a bejárás menete nem olyan egyértelmű, mint az európai területek bemutatásakor volt. Mint azt az előző oldalakon felvázoltuk, a nehézségek ellenére Hekataios itt is egy viszonylag logikus szerkezetet alkotott, amelyben haladva elénk kerülhet egy periégésisre jellemző bemutatás. Láthatjuk azt is, hogy Hekataios a területeket itt is természetes határokkal választotta el egymástól.

A feltérképezés sorrendje néha teljesen egyértelmű, azt azonban véglegesen nem tudtuk megállapítani, hogy Egyiptom leírása volt-e előbb Hekataiosnál, vagy pedig Ázsia legkeletibb területeié. Mindenesetre Ázsia esetében is megfigyelhető, tehát most már állíthatjuk, hogy az egész Föld megjelenítésére igaz, hogy Skylax, a milétosi legjelentősebb író társa csak a partvidékeket írta le, ő már beljebb merészkedett, és a beljebb fekvő földeket is bemutatta.

Az Ázsiát leíró részben a *nomoi*/ felvázolása is jellemző lesz Hekataios fragmentumaira. Például eredeti idézetből tudjuk, hogy Hekataios foglalkozott a Vörös-tenger és Pontos vonalán fekvő nép, a kissiosok ruházódásával /Fr.284/ vagy a khorasmiosok életmódjával /Fr.292/. Itt is szeretnénk hangsúlyozni, hogy Hérodotos Hekataiosra történő hivatkozásai és az eredeti szöveget, mondatokat őrző fragmentumok alapján arra gondolunk, hogy a *nomoi*-al foglalkozó részek súlya sokkal jelentősebb lehetett Hekataios művében annál, amit feltételezhetünk a hagyományozott anyag alapján.⁵⁵⁰

⁵⁴⁹ Skylax 111.

⁵⁵⁰ Hérodotos a második könyvben ethnographiai és botanikai ismeretekről is tanúbizonyságot tesz, főként a könyv első felében. Ethnographia: 35-42; 46-48; 59-67; 94-96. Botanika: 92; 94; 96. Hekataios is különleges érdeklődést tanúsít a két téma iránt: Ethnographia: Fr.322-323; 328; 334-335; 358. Botanika: T25; Fr.291-292. A. B. Lloyd: Herodotus. Book II. Leiden, 1988. 130-131.

Még izgalmasabb az a kérdés, hogyan értékelte Hérodotos Hekataioszt: Hérodotos követi őt, épít rá, felhasználja a gondolatait, vagy netalán megveti, kijavítja, írásait átírja? Válaszoljunk az itt feltett kérdésekre dolgozatunk Periégésissel kapcsolatos fejezetének záró gondolataival, összefoglalva és némileg új alapokra helyezve azt, amit e kérdéskörrel kapcsolatosan már tapasztaltunk. S a dolgozat végén talán arra az érdekes felvetésre is visszatérhetünk, vajon Hekataios, ahogyan néhány kutató véli⁵⁵¹, jobban megérdemelné-e a pater patriae címet, mint Hérodotos.

A második könyvben, amelyikben a leginkább támaszkodik Hekataiosra⁵⁵², egyetlen helyen említi név szerint az író /II 143/, de számos alkalommal megtehetette volna. Érdekes módon nem említi, hogy a rá vonatkozó történetet melyik művéből olvashatta, s érdekes az is, hogy elődjét nem Ióniában, a szülőföldjén állítja elének, hanem a távolesó Egyiptomban, Amón isten templomában.⁵⁵³

Hérodotos forráshasználatára alapvetően a korban jellemző eljárást követi. Ez azt jelenti, hogy a halikarnassosi ott nem idézi a miléosit, ahol számára pontosnak látszó, vagy általa éppúgy látott állapotokat, vagy tényeket vesz át. De ha mások gondolatait idézi, nem valamilyen író nevez meg, hanem az e)pixw/rioi kifejezést használja.

Hérodotos több kifejezést is használ annak jelzésére, hogy mások véleményét veszi át:

„w(j (Hliopoli=tai le/gousi⁵⁵⁴, le/getai de\ u(p” Ai)gupti/wn, ...tau=ta me\ n ou(/tw le/gousin⁵⁵⁵”

A főnixmadárról szóló leírás során azt állítja, hogy ő maga nem látta, s így a madárról tudósítók e)moì\ me\ n ou) pista\ le/gontej /II 73/, azaz nem ad hitelt nekik. Ugyanilyen indokkal utasítja el a szóbeszédet abban a példában, amit néhány oldallal korábban más összefüggésben már tárgyaltunk:

„au)to\j me\ n e)/gwge ou)/te ple/ousan ou)/te kinhqeí=san ei))=don.”

„Én magam sohasem láttam se úszó, se mozgó szigetet.” /II 156/.

⁵⁵¹ Jacoby RE VII 2737. Meyer ítéletét helyesli, hogy tí. Hekataios volt „der Begründer der Geschichtsschreibung bei den Griechen”. G. L. Huxley: The early Ionians. London, 1966. 135-139.

⁵⁵² Az előző fejezetben már felvázoltuk azokat a szakkönyveket, amelyeket ehhez a témához lehet használni. A szakirodalomban teljes az egyetértés abban, hogy II. könyv teljes egészében Hekataiosra épít. A II. könyv precíz elemzése olvasható A. B. Lloyd: Herodotus. Book II. Leiden, 1988. 77-140.

⁵⁵³ S. West JHS. 1991. 144-146.

⁵⁵⁴ Hérodot. II 73 a főnixmadárról beszél, amely a héliopolisaiak szerint 500 évente egyszer jelenik meg náluk.

⁵⁵⁵ Hérodot. II 156 Chemmis úszó szigettel kapcsolatban fejti ki gondolatait.

Sokszor beszél olyasmiről Hérodotos, amit ő maga nem látott⁵⁵⁶, s egyszerűen közli ezt a tényt. A fenti szövegek kapcsán azonban másról van szó: azt érezteti az olvasóval, hogy ő a hagyománnyal bizonyos kérdésekben nem ért egyet, és ezt néha hűvös tárgyilagossággal juttatja kifejezésre.

Van eset, amikor Hérodotos valamilyen forrásra hivatkozva azt is hangsúlyozza, hogy egyéni megfigyelés áll a leírtak mögött. Ezt az eszközt akkor szereti alkalmazni, ha nem biztos benne, hogy helyes információt hagyományoz:

„...kata/ per oi(i(re/ej e)/legon, e)do/kee kai\ au)t%= moi ei)=nai
e)pi/kthtoj Ai)gupti/oisi..”

„...mint a papok állítják, s mint magam is hiszem, az egyiptomiak hódították meg.” /II 10/⁵⁵⁷

A II. könyvben erősen hangsúlyozza Hérodotos saját tevékenységét a tények kiderítésében, gondolkodásában pedig az önállóságot /II 112/. Különösen erős az író saját kutatásainak hangsúlyozása a II. 112-120 excursusban, amely Helena és Menelaos sorsáról szól Egyiptomban. A szakirodalom egyetért abban⁵⁵⁸, hogy ez az irodalmi betét Hekataiosztól származik, hiszen a milétosi is ismerte Egyiptomot, Hérodotos pedig ellenőrizni tudta az adatok helyességét, nem hiába utal többször is saját vizsgálódásaira a történetet elbeszélő caputok során.⁵⁵⁹

A hérodotosi II. könyvben fellelhető erős racionalizmus szintén Hekataios hatására vezethető vissza.⁵⁶⁰ Ami racionalizmusát és saját kutatásainak szóvátételét illeti, még két helyet emelnénk ki, a Héraklés-történet elbeszélését /II 43-45/ és a Hipparchos gyilkosainak származását taglaló caputokat /V 57-61/.

Munkája első részében Hérodotos lépten-nyomon szembekerül olyan elképzelésekkel, amelyekkel nem ért egyet. A vitája mindenekelőtt az ión világgép ellen irányult teljességében és részeiben egyaránt, s ez különösen erős a II. könyvben /15f; 20-23; 115f; IV 36-45/.

⁵⁵⁶ Pl. Hérodot. I 186 egy babyloni Zeus szobrot ír le.

⁵⁵⁷ Továbbá: Hérodot. II 5; II 12; III 97; III 10.

⁵⁵⁸ Jacoby RE VII 2677: Diels hivatkozik a következő fragmentumokra: Fr. 307: Fa/roj; 308: Ka/nwboj; 309:

(Ele/neion.

⁵⁵⁹ Hérodot. II 112; 113; 116; 118; 120.

⁵⁶⁰ Bauer: Entst. Des Herodot. Geschichtswerkes. Berlin, 1878. 46f.

Gyakran nem egy-egy szerzőt, hanem egész közösségeket kritizál. Az egyik ilyen csoportba az egyiptomiak, illetve az egyiptomiak vélekedései tartoznak, az Ai)gu)ptioi vagy az Ai)gu)ptioi lo)goi, a másik csoportba pedig a nem-egyiptomiak vonhatók. A nem-egyiptomiakat vagy a (/Ellhnej, vagy pedig az)/lwnej kifejezéssel illeti.⁵⁶¹ S bár első gondolatunk az lehetne, hogy ez két szinonim kifejezés, ha hitelt adunk az alábbi soroknak, akkor láthatjuk, hogy mégsem ekvivalensei egymásnak:

„... (/Ellhna/j te kai\ au)tou\j)/lwnaj a)podei/knumi ou/k e)pistame/nouj logi/zesqai.”

„...kimutathatom, hogy a hellének s maguk az iónok sem tudnak számolni.”
/II 16/.

A (/Ellhnej kifejezésen Hérodotos egyszerűen egy a görögöknél általánosan elfogadott nézetet ért, amellyel ő egyéni véleményét, a saját gondolatát állítja szembe:

„a)lla\ (/Ellh/nwn me\n tine\j e)pi/shmoi boulo/menoi gene/sqai sofi/hn ..
.”

„Azok a hellének, akik magukat mindentudó bölcsnek szerették volna feltüntetni ...” /II 20/.⁵⁶²

A „hellének gondolatai” nála nem feltétlenül írásos feljegyzéseket, hanem szóbeli hagyományt és az epikus költők nézeteit jelenthetik.⁵⁶³

De kiket érthetünk az)/lwnej alatt? Gondolhatunk az ión természettudósokra, Thalésre és Anaximandrosra például, de, amint egy hérodotosi caput mutatja, őket helléneknek nevezi. Gutschmid az ión Kadmosra gondol, ezt azonban a későbbi kutatók, már Jacoby⁵⁶⁴ sem fogadja el. Nem lehet tudni, vajon mindig Hekataiosra megy-e vissza a halikarnassosi

⁵⁶¹ A. B. Lloyd Book II. Leiden, 1988. 89; 116-117.

⁵⁶² Továbbá : II 2: (/Ellhnej de\ le/gousi a)lla te ma/taia polla \...; II 17: t%= u(p” (/Ellh/nwn nenomisme/n% ...; II 134: metece/teroi fasi\ (/Ellh/nwn ...; II 45: le/gousi de\ polla\ kai\ a)lla a)nepiske)ptw\j oi((/Ellhnej ...; II 118: ma/taion lo)gon le/gousi oi((/Ellhnej ...

⁵⁶³ Már a Genealogiai bevezetőjében is szembeszáll Hekataios a hellének elveivel, itt az epikus költők gondolataira gondol: oi(ga\r (/Ellh/nwn lo)goi ...

⁵⁶⁴ Jacoby RE VII 2679.

történész, amikor az iónok véleményéről beszél, de biztos, hogy a legtöbbször igen. Ezt a kapcsolatot leginkább a II. könyvben, különösen a 15-17. caput kapcsán figyelhetjük meg, Itt a korábban általunk már tárgyalt kérdést veti fel /c.15/, azzal a végkövetkeztetéssel, hogy ha csak a deltavidék tekinthető Egyiptomnak, akkor az egyiptomiaknak tulajdonképpen nem volt földjük. A folytatásban /c.16/ a földrészek számáról beszél, s ezt a következő szavakkal vezeti be:

„ei w)=n h(meij o)rqw=j peri\ au)tw=n ginw/skomen,)/lwnej ou)k eu)=
frone/ousi peri/ Ai)gu/ptou ...”

„Ha tehát a mi felfogásunk helyes, akkor az iónok gondolkodnak tévesen Egyiptomról ...”

A folytatásban /c.17/ most már a saját véleményét hangoztatta az író, határozottan szembefordul az iónok /közelebről Hekataios/ véleményével, és határozottan kiáll a saját elképzelése mellett:

„Kai\ th\ n me\ n)lw/nwn gnw/mhn a)pi/emen, h(meij de\ w(=de kai\ peri\ tou/twn le/gomen ...”

„Az iónok véleményét tehát figyelmen kívül hagyva a következőképpen vélekedünk a dologról ...”⁵⁶⁵

Hérodotos sok helyen nem használhatta Hekataios ott, ahol történeti adatokat és eseményeket kellett összefüggéseikben láttatni, nála ugyanis a leírásnak új típusa jelenik meg azáltal, hogy a Föld és a népek leíró tárgyalásához hozzáilleszti a politikai történelem többé-kevésbé folyamatos elbeszélését, s ebben főként csak a városnevek magyarázatához, a görög mesék és mondák kritikájához használja a milétosít. Hekataiostól, már amennyire a mű töredékes volta miatt ezt meg tudjuk ítélni, idegen a Hérodotosnál gyakori novellisztikus elbeszélésforma is.

Az is érdekes kérdés, hogy hogyan válogatott Hekataios adatai között Hérodotos, mert az kétségtelen, hogy a rendelkezésre álló forrásanyagban tudatosan válogatott. Hérodotos

⁵⁶⁵ Igen érdekes a II 69. részlet is, mely a krokodilokról, a krokodil szó eredetéről szól. Itt Hekataios először az egyiptomiak véleményéről beszél, majd leszögezi, hogy az iónok nevezték el az állatot krokodilnak, mert hasonlít a krokodilos nevű gyíkhoz: „krokodei/louj de\)/lwnej w)no/masan...”

természetesen mindent ismert, amit Hekataios írt, de korántsem volt mindenre szüksége, hiszen az ő munkája alapvetően a perzsa királyok történetét követte. Nyilvánvalóan figyelmen kívül hagyhatta elődjének az oi)koume/nh nyugati területeire vonatkozó tudósításait, melyeket ő csak alkalomszerűen használhatott fel.⁵⁶⁶ Más szóval alkalmazta azt, amit a témájával össze tudott kötni, de, ha már bevette a munkájába, akkor ki is javította. Ez persze nem mindig volt lehetséges. Csak akkor tudta megtenni, ha saját o)/yij és i(stori/h állt rendelkezésére, mint például Egyiptomban, vagy ha logikusan le tudta vezetni saját elképzelését, például az oi)koume/nh felosztására vonatkozóan /IV 36-45/ vagy keleten az e)sxatai/ felvázolásával kapcsolatban /III 106-116/. Arra is van példa, hogy valamit közismertnek tételez fel, ahogyan a III. könyvben a teve formájával kapcsolatban, ahol azért nem tartja fontosnak az állat formáját leírni, mert „úgyis ismerik a hellének”, inkább olyan dolgokról ír, amit nem ismerhetnek:

„e)pistame/noisi toi=si (/Ellhsi ou) suggra/fw, to\ de\ mh\ e)piste/atai au)th=j /ti.ka/mhloj/, tou=to fra/sw.” /III 103/.

A XIX. század második felében és a XX. század elején Hekataiosszal foglalkozó kutatók közül Meyer⁵⁶⁷, Gutschmid⁵⁶⁸, Diels⁵⁶⁹ valamint Jacoby⁵⁷⁰ a legjelentősebbek, akik megvizsgálva kettejük kapcsolatát megegyeznek abban, hogy lehet vádolni Hérodotost plágiummal, azt is lehet állítani, hogy Hekataios csak jelentéktelen töredékeket hagyományozott, az igazság valahol középütt van. A II 143 szövegében foglaltakat nem lehet figyelmen kívül hagyni. Megkockáztathatjuk a feltevést, hogy Hérodotos útjain Hekataios könyvét magával vitte, viszont az biztos, hogy kutatása ebből a könyvből indult ki, s hogy a halikarnassosi a logoi/ kidolgozásában felhasználta a milétosi anyagát. Az volt a célja, hogy újraolvassa, kijavítsa és kibővítsa a hagyományozott anyagot.

⁵⁶⁶ Hérodot. III 115. Azt állítja, hogy nyugatra vonatkozóan nem áll annyi anyag sem a rendelkezésre, mint kelettel kapcsolatban. A fő probléma azonban nem ez lehetett.

⁵⁶⁷ E. Meyer: *Gesch. D. A. H.* 1893. § 5. 465.

⁵⁶⁸ V. Gutschmid: *Philol.* X 1855 = *Kl. Schr.* I 39f.

⁵⁶⁹ Diels *Hermes.* 1887. 411f.

⁵⁷⁰ Jacoby *RE* VII 2685-2686.

Az a módszer, ahogyan a milétosi gondolatait felhasználta, s az a téma, amiről Hérodotos ír, érthetővé teszi, hogy a Periégésis használata nagyobb terjedelemben az első négy könyvben várható, míg a második részben csak kisebb vagy nagyobb részletekre korlátozódik. Az I. könyvben csak néhány földrajzi betét származik Hekataiostól, s az utalások hiányossága miatt nehéz megállapítani, hogy a lyd történetben illetve a Babulwniaka/-ban milyen erősen használta őt. Ezzel szemben a II. könyvben Hekataios anyagának felhasználása folyamatos: Hekataios elmesélte az egyiptomiak ősi voltát, a fu/sij th=j xw/rhj-t, beszélt a Nílusról és a no/moi Ai)gupti/wn-ról. Ezek a leírások képezték az alapot Hérodotos műve számára. Nem véletlen, hogy itt hivatkozik legtöbbször a halikarnassosi történész a többiek, a fent már megvitatott hellének és iónok elképzeléseire, illetve itt hangsúlyozza leginkább a velük való szembenállását. Így maradhatott önálló személyiség. A III. könyv egy összefüggő része /satrapiák listája 89-116; India felvázolása 98-105; e)sxatiai/ 106-116/ megint kölcsönöz Hekataiostól. A IV. könyvben viszont a Libuka/ /168-199/ teljesen Hekataiosra megy vissza, de a Skuqika/-ban /36-45/ is erősen felhasználja őt. Az V. könyvtől kezdve, mint már említettük, imitt-amott használta Hekataios elképzeléseit, pl. az 57-61. caputig terjedő részben, ahol Hipparchos gyilkosainak származásával kapcsolatban fordul mindenekelőtt Hekataios véleményéhez.

A Periégésis elemzésének végén leszögezhetjük, hogy Hekataios átgondolt sémát hagyományozott Hérodotosra, amit az fel is használt. A gondolati séma mellé kapott egy nagyvonalakban logikusnak tűnő földrajzot, egy kisebb jelentőségű, de fontos néprajzi szemléletet, és egy állandóan forgatható térképet. Biztosak lehetünk abban, hogy Hekataios nélkül Hérodotos nem lehetett volna az, akivé vált. Hérodotos önálló egyénisége és racionalizmusa azonban nem engedi meg saját magának, hogy ne lépjen túl a milétosi hagyományain. Ezért megismeri Hekataios műveit, elviszi magával külföldi útjaira, utazásai során teszteli és sajátjává teszi azokat.

V.

A Genealogiai elemzése

Hekataios munkái között tartjuk számon a Genealogiait,⁵⁷¹ mégpedig a térképe és a Periégésis mellett harmadikként. Mint már a Hekataios életére és munkáira vonatkozó általános fejezetben láttuk, a mű három címen maradt fenn a töredékekben, ezek a következők: (Istori/ai, (Hrwologi/a és Genealogi/ai. A (Istori/ai a történelmi munkákra legtöbbször használt cím, négyszer nevezik így Hekataios munkáját., a (Hrwologi/a cím egyszer fordul elő, és a tartalomra utal, ez a mű ugyanis többek között a Héraklés köré kapcsolódó legendákkal, Deukalióonnal, az Argonauták utazásaival, a thébai mondakörrel,

⁵⁷¹ A későbbiek során a három cím közül ezt, a legáltalánosabbat fogjuk használni, a Periégésishez hasonlóan magyar betűkkel, a magyar nyelvre átírva.

azaz mitikus történetekkel, hősoszokkal, hősökkel foglalkozik. A **Genealogi/ai** titulus hétszer fordul elő, mivel a korabeli görög történetírás jellegzetessége, hogy genealógiákat írtak a szerzői.

A dolgozat következő fejezete a Genealogiaiból fennmaradt töredékeket veszi számba, elemzi tartalmi és formai szempontból. Továbbá ezen a ponton lesz lehetőségünk tovább folytatni dolgozatunknak azt a vonalát, ami a történetírás kialakulása felé vezető utat mutatja be. Ehhez a fejezethez kapcsoljuk Akusilaos hasonló című munkáját is, összevetjük a töredékeiket, itt és most tartalmi szempontból, a következő fejezetben pedig a stílári hasonlóságokat és különbségeket mutatjuk be; erre jó lehetőségünk és alkalmunk lesz, mivel itt hosszabb idézeteket találhatunk Hekataiosról. A tartalmi összevetésre Akusilaos gondolataival az előző fejezetben azért nem volt lehetőségünk, mivel Hekataiosról eltérően Akusilaos nem érdeklődött a földrajz iránt.

A Genealogiai⁵⁷² négy könyvben íródott⁵⁷³. A szakirodalom egyetért abban, hogy a Periégésis volt a korábbi munka, Kr.e. 510 körül íródott, a Genealogiait valamivel később, Kr.e. 490 körül írhatta a milétosi, de legkésőbb az V. század első felében.⁵⁷⁴

Jacoby kiadása először azokat a töredékeket veszi számba, amelyeket a szöveg hagyományozói a részletet tartalmazó könyv számát feltüntetve idéztek; ezekből tudjuk, hogy a munka négy könyvre osztható /a felosztást valószínűleg valamikor a hellenisztikus időszakban hajtották végre/. Összesen 12 töredékről tudjuk, hogy melyik könyvbe tartozott:

1. könyv – 1-5. fragmentum
2. könyv – 6-8. fragmentum
3. könyv – 9. fragmentum
4. könyv - 10-12. fragmentum

A következőkben Jacoby⁵⁷⁵ tartalmi szempontból próbálja csoportosítani a fragmentumokat, előrebecsajtvva, hogy ez a beosztás hipotetikus. Sajnos csak kevés töredék

⁵⁷² A kutatás számára felhasználható legfontosabb szakmunkák: F. Jacoby: Die Fragmente der Griechischen Historiker I. 1923. 7-16; F. Jakob: Kommentar. 1923. 318-328; F. Jacoby RE VII 2733-2748; K. v. Fritz Band I. 1967 65-76; K. v. Fritz Band II. Anmerkungen. 1967. 48-53; H. Fränkel 1962. 395-398; A. Lesky 1971. 257-258; W. Schmid – O. Stählin 1948. 696-697; A. B. Lloyd 1988. 131-133; S. Mazzarino 1966 70.

⁵⁷³ A négy könyvre osztás minden bizonnyal nem Hekataios munkájának eredménye, de a szakirodalomban általánosan elfogadott.

⁵⁷⁴ Jacoby Komm. 319: „...die (Istori/ai scheinen auch danach später als die Periégese.”; S. Mazzarino 1966 70; W. Schmid - O. Stählin 1948 694.

⁵⁷⁵ Jacoby Komm. 319.

maradt fenn, ezért a sorrendet nehéz megállapítani. Biztosnak tűnik azonban, hogy Argos Thessália után következett, a 3. és 4. könyvre marad Thébai, Arkadia, Trója. Attika azonban hiányzik a fragmentumokból. Így Jacoby a könyvszámmal idézett töredékek után a többi a következő sorrendben adja:

1. Deukalión és leszármazottainak legendái 14-16. fragmentum /1. könyv/
2. Argonauták 17-18. fragmentum /1. könyv/
3. Danaidák 19-22. fragmentum /2. könyv/
4. Héraklés és a Héraklidák 23-30. fragmentum /2. könyv?/ és Fr.6-8.
5. A thébai mondanokör 31-32. fragmentum /3.könyv?/
6. A 33-35.fragmentumok közül az első kettő egyik témakörbe sem vonható, az utolsó pedig rossz szöveg-hagyomány lehet.
- /7. A pelasgokat Jacoby a Periégésisbe teszi (Fr.119; 127) de logikus lehet az az elképzelés is,⁵⁷⁶ hogy ebben a munkában szerepeltek. Hogy melyik műbe tartozott, nem tudjuk, mindkét lehetőség elképzelhető./

Elképzelhető azonban, hogy még egy töredéket kell a fent csoportosított 35 fragmentumhoz csatolnunk, mégpedig azt a Homéros scholiont, amelyiknek egyik sorában M. L. West⁵⁷⁷ Hésiodos mellé Hekataioszt is oda szeretné vonni; ezáltal eggyel bővülhetne az Argonautákkal kapcsolatos hekataiosi hagyomány.

A Genealogiai töredékeinek átolvasása nyomán láthatjuk, hogy noha kevés töredék maradt fenn, a ránk maradt hekataiosi szöveg szószerinti idézetekben gazdagabb, mint a Periégésis. A fragmentumok szinte felében /16 fragmentum/ olvashatunk eredeti hekataiosi gondolatokat: ⁵⁷⁸Fr.1a,b; 2; 6; 7; 9;15; 16; 17; 18; 19; 21; 22; 26; 27; 28; 30

⁵⁷⁶ A. B. Lloyd: Herodotus. Book II. 131.

⁵⁷⁷ The Classical Review. 1962 200-201. Schol. Hom. Od. X 139: „Pe/rsh)Qkeanou= me\n h)=n quga/thr, (Hli/ou de\ gunh/. (Hli/ou de\ kai\ Pe/rshj Ai)h/thj kai\ Ki/rkh. (Hsi/odoj de\ kai\ (Eka/thn Pershi/da le/gei.” Hésiodos Th. 411 azt mondja, hogy Hekaté Persés és Asterié házasságából született, de ott nem nevezi Hésiodos Pershi/j-nek Hekatét. Hésiodos a Katalógusban Hekatét Iphigeneiával azonosítja. Két helyen azonban /Th. 356; 957/ Pershi/j-t használ, de Ókeanossal nem kapcsolja össze. Ezért a legegyszerűbb magyarázat, hogy a szöveg használható legyen West szerint az, hogy a kai\ th\ n (Eka/thn a kai\ (Ekatai=oj romlott szövege. Apollónios Rhodiostól tudjuk /Hekataios Fr.17-18/, hogy a milétosi valóban foglalkozott az Argonauták expedíciójával, s így alkalma volt arra, hogy megnevezze Aitéis anyját. Ha ezt elfogadjuk, akkor a le/gei igét le/gousi-ra kell változtatni. Az elemzés logikus, a megoldás is hihető.

⁵⁷⁸ A Genealogiában sok fragmentum őrzi az eredeti hekataiosi szövegeket, ezért ebben a fejezetben mindenhol jelzem a szószerinti idézeteket a < > jellel.

A töredékek nagy része nem csak rövid mondatokból áll, előfordul hosszabb, 5-6 soros idézet is: Fr.15; 19; 27; 30.

Mielőtt hozzákezdenénk a Genealogiai elemzéséhez, már első olvasásra szembeötlő, hogy Hekataios történelmi műve átfogóbb volt a Periégésisnél, s ezt a következtetést még akkor is levonhatjuk, ha összeszámoljuk, hogy milyen kevés töredék maradt meg a munkából. Már a cím is mutatja, a szerző átfogó rendszerbe akarta foglalni az összegyűjtött anyagot, s ebben, mint a Genealogiai cím elárulja, a genealógiai séma domináns szerepet töltött be.

Azt is első pillantásra láthatjuk, hogy itt is fontos szerepet kap a földrajz, a geológiai leírásoknak kiemelt szerep jut a múlt és a jelen kapcsolatának helyreállításában. Számos olyan töredék van, amelyet a történelmi genealógiai műből idéznek, pedig tartalmuk alapján a földrajzi műből is származhatnának, legalábbis a töredékek rövidege ezt a megoldást is megengedné. A geológiai séma mindenesetre kapcsolatot teremt a két mű között.

Már Anaximandros megkísérelte, hogy szétrombolja a mitikus kozmogóniát, úgy, hogy a világ keletkezésére a jelen megfigyeléséből következtetett. Azt azonban Anaximandros és Hekataios is jól látta, hogy az emberiség története nem alkotható meg a jelen megfigyeléseiből, abban a hagyományokra kell hagyatkozni. A hagyományok azonban a közelmúltra vonatkozóan szegényesek voltak, a régebbi múlttal kapcsolatban pedig mondaszerűek. Hekataios különös gondot fordított arra, hogy ezt a mondaszerű hagyományt racionális történelmi kritikával korszerűsítse. Hiányzik nála minden „isten”, ez a legfőbb gondolat, amit Anaximandrostól örökölt.

Hekataios számára azonban nehézséget okozott az is, hogy nagy az intervallum a közeli múlt és a mondák világa között. Ha az időskálának nincs kezdete, akkor azt a pontot az időskálán belül kell megtalálni, úgy, hogy innen minden irányban lehessen haladni, időben előre és visszafelé egyaránt. Ilyen biztos pontokat jelentettek a görögök számára pl a trójai háború, az olympiai játékok, Solón archónsága. Hekataiosnál nem mutatható ki ilyen biztos pont, Hérodotosnál viszont van, mégpedig Héraklés, tőle indulnak ki a különböző genealógiai sémák. Biztosnak tekinthető, hogy nem a halikarnassosi választotta elsőként őt Héraklést. Amennyiben azonban egy elődjétől vette át, akkor az – bár nem bizonyítható - Hekataios volt, mivel Héraklés és a Héraklidák igen jelentős, mondhatni a legjelentősebb szerepet játszották a fennmaradt töredékek sorában /35 töredékből 11/. Hérodotos Héraklést 900 évvel korábbra datálja a saját korához képest.⁵⁷⁹ Valószínű, hogy Hérodotos egyik elődje Héraklés

⁵⁷⁹ Hérodot. II 145.

idejét egyfajta generációs számítással határozta meg. Egy ilyen módszer segítségével lehetséges a múlt egy tetszőleges pontjának, a jelenhez való távolságának meghatározása, természetesen csak körülbelül, nem pontosan. Hogy ez a módszer Hekataiosnak tulajdonítható, az nem bizonyítható minden kétséget kizáróan. Teljesen nyilvánvaló azonban, hogy már létezett Hérodotos előtt is. Hekataios számára a genealógiák eszközt jelentettek ahhoz, hogy rendszert vigyenek a múlt történetébe.

Ez a mű új szakaszt jelent egy sajátos nép múltjához való kapcsolatában. Mégis Hekataios folytatta a történetírásnak azt az útját is, ami az eposzok megalkotásával a görög földön már kirajzolódott. Ha a mai világban a családfákat kutatjuk, a jelenből a múlt felé haladunk, ameddig csak az emlékezet, a hagyomány és a forrásanyag következtetni enged. Ugyanez történik az antik világban is. Már az eposzoknál is ugyanezt figyelhetjük meg.⁵⁸⁰ A két eposz szerint Trójánál egyesültek a görögök, aki tehát görög történelmet akart írni, annak innen kellett a művét indítania. Ráadásul a két irodalmi alkotás néhány generációig visszamenőleg megadta az elődöket: legmesszebb a jelentől istenek állnak, akik nemzői voltak a diogenei=j basilh=ej-nek, velük a kapcsolatot ai(gunai=kej, o(/ssai a)risth/wn a)/loxoi e)/san h)de\ qu/gatrej jelentették.⁵⁸¹

A következő sorok jól mutatják, hogy már az eposzok megalkotásakor igen fontos volt a családfa feltérképezése:

„Így hát sorba suhantak a nők, s elmondta a törzsét
mindegyikük, s én kérdezgettem mindet egyenként.” /Od. XI 233-234/.

A tudós költő a múltban visszafelé haladva maga is ilyen módon rekonstruálta a múltat. Miközben ezt készíti, tulajdonképpen a világ keletkezése és a trójai háború közti időszakot tölti ki, megnevezve egy-egy hős őseit. Másrészt a földrajzi adatokat és a családfákat is összekapcsolja: a népeket és a városokat valamilyen őssel hozza kapcsolatba és azokról nevezi el, például a phókaiakat Phókosról nevezi el, a fia, Krisos nevét pedig Krisának adja. Ezeket az adatokat Hekataios is átvette.⁵⁸² Hogy azután a milétosi milyen messzire megy vissza időben, azt nem tudjuk.

⁵⁸⁰ Jacoby RE VII 2735-2736.

⁵⁸¹ Hom. Od. XI 225-227: ... az asszonyok...

minden legderekkabb harcos felesége, leánya.

⁵⁸² F. Jacoby Fr. 114; 115ab.

Hésiodos vezeti be először a családfát, mint szisztematikus ábrázolási módot, és mint az anyagrendszerzésnek az új fajtáját, ami a világ kialakulásától, Uranos kormányzásán, valamint a trójai hősök korán át azok leszármazottaiig halad.

Hérodotos szintén alkalmazta a családfákat, s mint már említettük, Héraklésig ment vissza. Ennek az elvnek egyik példája már sokat emlegetett és elemzett részlet, hogy ti. Hekataios a 16. leszármazottja egy istennek.⁵⁸³ Egy másik részlet a spártai történelemhez kapcsolódik⁵⁸⁴, Leónidas királyuk családfáját írja le, majd miután felsorolta hogy ki kinek a fia, – megjegyzem, rendkívül szárazan - megállapítja, hogy az utolsó ős Héraklés volt.

Összefoglalva elmondhatjuk tehát, hogy a Genealogiai már történelmi könyv, amely a múlt különböző eseményeit foglalja össze, azt igyekszik felmutatni, ami ténylegesen volt, mindezt geológiai keretbe ágyazva, a Periégésis pedig annak leírása, ami a jelenben a lakott világról ténylegesen tudható. Ez a tény is azt támasztja alá, hogy a Genealogiai volt a későbbi, már kiforrott munka.

És akkor most merül csak fel igazán a kérdés, hogy milyen újdonságokat vezetett be Hekataios, egyáltalán újított-e valamit, vagy sem. Ebben a fejezetben választ szeretnék adni a kérdésre, Hekataios valóban a történetírás megalapítója volt-e Görögországban, vagy meg kell hagyni ezt a címet Hérodotosnak.

Tehát ezekre a kérdésekre keresünk választ a dolgozat következő oldalain a fragmentumok részletes elemzésével. Össze fogjuk vetni elképzeléseit Homéros és Hésiodos költeményeivel, Akusilaos hasonló című munkájával, végül azt fogjuk megvizsgálni, hogy mennyiben fogadta el Hérodotos őt ezzel a művével kapcsolatban, s hogyan újította meg.

*

A Fr.1 prooimionnak⁵⁸⁵ tekinthető Hekataios Genealogiai című művéhez. Ez a néhány sor azért is nagyon jelentős, mert programszerű gondolatokat mutat, s mint majd látszik, kapcsolódik mind az irodalmi elődök, mind pedig Hérodotos irodalmi elképzelésihez egyaránt.

⁵⁸³ Hérodot. II 143.

⁵⁸⁴ Hérodot. VII 204.

⁵⁸⁵ Jacoby RE VII 2738; Jacoby Komm. 319; R. Nicolai 1997. 151; P. E. Easterling - B. M. W - Knox 1985. 431; A Momigliano 1931. 133f; H. Fränkel 1962. 394- 395; G. de Sanctis Rivista di Filologia. 1933. 1; A. B. Lloyd Book II. 95; P. Tozzi Athenaeum 1966. 53; G. Nenci Critica Borica. 1964. 269-286: a bevezetőt alaposan vizsgálja: 269-282; P. Tozzi Athenaeum. 1963. 325; P. Tozzi Athenaeum 1964. 105.

„< (Ekatai=oj Milh/sioj w(=de muqei=tai` /1/ ta/de gra/fw, w(/j moi dokei= a)lhqe/a ei)=nai /2/ oi(ga\r (Ellh/nwn lo/goi polloi/ te kai\ geloi=oi, /3/ w(j e)moi\ fai/nontai /4/, ei)si/n. >”

„a milétosi Hekataios így beszél: ezeket úgy írom meg, ahogyan nekem igaznak látszanak, ugyanis a görög elbeszélések nagy számúak, és nekem nevetségesnek látszanak.” /Fr.1a/.⁵⁸⁶

Ugyanez a gondolat, ugyanez a tartalom figyelhető meg Hésiodosznál is:

„i)/dmen yeu/dea polla\ le/gein e)tu/moisin o(moi=a, i)/dmen d”, eu)=t” e)qe/lwmen, a)lhqe/a ghru/sasqai.”

„Szánkon tarka hazugság, mind a valóra hasonlít, tudjuk zengeni mégis a színigazat, ha akarjuk!” /Hés. Th. 27–28/.

/Fordította: Trencsényi-Waldapfel Imre/

Megfelel továbbá e mondat a szinte közmondásként használt polla\ yeu/dontai a)oidai/ kifejezésnek.

Le kell szögezni, hogy a Fr.1 első olvasatra is egy programot adó illetve programul szolgáló sort jelent. Az első kólonban mindjárt meghatározza, hogy ki és melyik városból írja ezt a művet, ez tulajdonképpen egy sfragi/j, miként azt az ókorban már látták, ez tükröződik a Fr.1c-ben:

„... kai/toi tw=n a)/llwn a(pa/ntwn, o(po/soi tina\ e)/docan e)/xein du/namin h)/ peri\ poi/hsin h)/ kataloga/dhn suggra/fontej, kai\ prw=ton kai\ teleutai=on to\ e(autw=n o)/noma grafo/ntwn, ... w(sper (Ekataioj te kai\ (Hro/dotoj kai\ Qoukudi/dhj.”

⁵⁸⁶ Fr.1b ismétli a prooimion első szavait, Démétrios De elocutione című stílussal foglalkozó művében azért emeli ki a szavakat, mert az első négy szó egy kólonnak felel meg: „Ezek a kólonok egy gondolatot akarnak elkülöníteni, olykor egy teljes gondolatot, mint ahogyan Hekataios beszél történeti művének az elején: „A milétosi Hekataios így beszél.” ”

„... noha a többiek mind, akikkel kapcsolatban úgy ítélték meg, hogy van valamilyen tekintélyük vagy a költészet vagy a próza tekintetében, a /művük/ elején vagy a végén a maguk nevét leírták..., miként Hekataios, Hérodotos és Thukydides.”⁵⁸⁷

A következő érdekesség a **muqei=tai** igealak⁵⁸⁸ A harmadik személyű kifejezőmód a munka monumentalitására, ünnepélyességére utal, ami azt hangsúlyozza, hogy a szerző meghal, de megmarad művének ábrándja.⁵⁸⁹ E. Bickerman⁵⁹⁰ ugyanezt a jelenséget véli felfedezni a keleti történelem nagy alakjaival kapcsolatban is.⁵⁹¹ Kyros és Dareios esetében a dokumentumok autentikusságának bizonyítása céljából használt formulák a következők voltak:

„ou(/twj ei)=pen Ku/roj ...”

„basileu\j Basile/wn Darei=oj o(Usta/spew Gadat# ta/de le/gei.”

A kifejezés először a szóbeli híradások jellegzetessége, később írásban alkalmazták, főleg levelekben, mint például abban a levélben, amit Gadatának írt Dareos. Hérodotos is átveszi és használja a szerkezetet⁵⁹²:

„)/Andrej)Aqhnaioi, Mardo/nioj ta/de le/gei ...” /VIII 140/.

Hérodotosnál tehát két formula is használatos, ti hogy „X így beszél”, „X ilyen dolgokat mond”, majd ezt követően E/1. személyben folytatja a mondanivalót. Úgy tűnik, hogy ez egy szokványos bevezetés egy szóbeli üzenethez, vagy egy levélhez. Hérodotos követi ebben a gyakorlatban Thukydides is, aki például az első könyvben a következőket mondja:

„w(/de le/gei basileu\j Ce/rchj Pausani/.” /I 129/.

⁵⁸⁷ Ugyanilyen **sfragi/j** olvasható még Fr.18; 27-28.

⁵⁸⁸ A Fr.1 **muqei=tai** igéjével és 3. személyével foglalkozik A. Corcella: „Ecateo di Mileto cosi dice” című cikkében /Quaderni di Storia. 1966. 295-301/, ahol érdekes párhuzamokat talál Hekataios kifejezése és a keleti illetve görög irodalom néhány szerzője között. G. Nenci 1964. 272: a homérosi helyek, ahol ez az igealak használatos: Il. I 74; VII 284; Od. I 124; II 202 és 373; IV 152; VIII 497.

⁵⁸⁹ J. Svenbro 1991. 149-150.

⁵⁹⁰ E. Bickerman *Studies in Jewish and Christian History I.* 1976. 72-108; J. T. Greene: *The role of the messenger and the message in the Ancient Near East.* Atlanta, 1989. 86f.

⁵⁹¹ A **w(=de** alak Hérodotosnál a **h(/de** alakban köszön vissza. /Hérodotos I.1/.

⁵⁹² Hérodot. V 24; VIII 68a.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy ezt a formulát használták a történetírók az V. században a keleti és a nyugati területek közötti üzenetváltások kapcsán és a levelezésekben.

Érdekes, hogy később a *le/gei* ige lesz általános. Miért használta Hekataios a *muqei=tai* igét? Mit akart vele a szerző kifejezni? Egyik magyarázat lehet, hogy az eddigi írókhoz és stílushoz való tartozását akarta kifejezni vele a milétosi, ugyanis a homérosi eposzokban gyakran használt kifejezésről van szó.⁵⁹³ Valószínűbbnek látszik azonban, hogy egy keleti faktort követ e kifejezés, esetleg az író a munkát üzenetnek szánja, mégpedig az igét harmadik személyben használva üzen arról, hogy autentikusságát kívánja kiemelni a történetírás történetében először.

A prooimion további részének vizsgálatához érdemes a kutatásba bevonni a halikarnassosi történetíró munkájának kezdő sorait. Ezzel a bevezetővel könyvtárnyi szakirodalom foglalkozik. Teljes elemzésére ezért felesleges lenne vállalkozni, csak azokat a pontokat emeljük ki, amelyek a hekataiosai gondolat- és kifejezésvilág megvilágítása szempontjából fontosak lehetnek. Hérodotosnál csak az első néhány sort tekintem prooimionnak. Jacoby ezzel szemben két részre bontja az első 5 caputot, egy kezdő mondatra, ami az egész művet bevezeti és egy excursusra.⁵⁹⁴

A kezdősorok a következőképpen oszthatók fel:

1. (Hrodo/tou (Alikarnhsse/oj i(stori/hj a)po/decij h(/de

2. w(j a, mh/te a, ta\ geno/mena

b, e)c a)nqrw/pwn

c, t%= xro/n% e)ci/thla ge/nhtai

b, mh/te a, e)/rga mega/la te kai\ qwmasta\

b, ta\ me\n (/Ellhsi ta\ de\ barba/roisi

a)podexqe/nta

c, a)klea= ge/nhtai

⁵⁹³ Hom. II. VII 76; XI 201.

⁵⁹⁴Ph. E. Legrand /1949. 42/ az első 5 caputot nősákmánynak nevezi, egységként kezeli. H. Erbse /1956. 209/ kerüli a prooimion kifejezést, „első mondatról”, „bevezetésről” beszél, T. Krischer 1965. 159-167 az első sorokat egy homérosi prooimion prózai imitációjának tekinti.

3. ta\ te a)/lla kai\ di” h(/n ai)ti/hn e)pole/mhsan a)llh/loisi.

/Hérodot. I 1/⁵⁹⁵

G. Nenci⁵⁹⁶ tartalma szerint két részre osztja Hérodotos bevezetőjét, az első rész a most megvizsgált néhány szót foglalja magába, és a mondat hosszabb egységére, amely írói programját takarja. Hérodotos első mondatának vizsgálata véleményünk szerint további felosztásra ad lehetőséget. A hérodotosi szöveg három nagyobb egységből, mégpedig jól felbontható kólonokból áll. A 2. pontban két párhuzamos rész található, amelynek elemei megfelelnek egymásnak. Tehát itt szimmetria látszik. A középső sorok ki vannak emelve, ezt mégis úgy fogalmazza meg az író, hogy nem esik szét két egységre az egész gondolatsor. A 3. egység pedig az 1.-vel szimmetrikus, a prózai könyvek stílusához hasonló.

Hasonló bevezetőt ír Hekataios is. A milétosi prooimion is kólonokból áll⁵⁹⁷, véleményem szerint számszerint négyből.⁵⁹⁸ A szimmetria itt is látszik. Először is az első és a negyedik kólonban az író a saját személyiségét hangsúlyozza, néven nevezi magát, akárcsak Hérodotos, kifejti, hogy a leírtak a saját véleményét hangsúlyozzák. A második és a harmadik kólon viszont egymással ellentétben áll, a kulcsszavak az a)lhqe/a és a lo/goi.⁵⁹⁹ Ezekkel a szavakkal kívánja felülmúlni Hekataios elődei munkáit, hogy ti. az igazságot keresi szemben a sok és nevetséges elbeszéléssel. Ez a hekataiosi műben fellelhető racionális szemlélet erejét és a mítoszkritika súlyának megnövekedését mutatja. Ugyanakkor ezt gyengíti meg azzal, hogy kétszer használja az „úgy tűnik” kifejezést /w(/j moi dokei= és w(j e)moil\ fai/nontai/, így a második és a negyedik kólon is szimmetrikus egymással.. Tulajdonképpen a mondatot két szó uralja: a ta/de és a w(/j moi dokei=. Ezekkel a kifejezésekkel alárendeli a történelmi perspektívát a saját, egyéni látásmódjának /a do/ca-t nem tudta kizárni./

⁵⁹⁵ Hérodotos prooimionjának T. Krischer ált. készített felosztása. 1965. 159-160. P. E. Easterling – B. M. W. Knox 1985. 428- 430.

⁵⁹⁶ G. Nenci 1964. 269-270.

⁵⁹⁷ Jacoby T19.

⁵⁹⁸ A görög idézetben zárójelben olvasható az általam javasolt felosztás.

⁵⁹⁹ Hekataios szerint nagy számúak és nevetségesek. G. Nenci /1964 282-289/ szerint Pindaros /Olymp. I. 28-36/ ezt a gondolatot építi be saját művébe: „Oly sok csoda van, de az emberek szava is

Nagyon eltér sokszor a valótól
S csalfa hazugság hímezi gyakran
Tarka mesék szövevényét.” /Olymp. I. 28-31/
/Fordította: Csengery János/

Az összehasonlítás eredményeként megállapíthatjuk, hogy Hérodotos prooimionjában kettősség figyelhető meg. Az egyik hatás Hekataiosé, akitől a halikarnassosi a kutatási kedvet, az igazság utáni vágyat örökli, valamint a sfragist. A másik szerző, akinek hatását felfedezhetjük a Hérodotosi prooimionban, Homéros. Az egész mondat egy egyszerű homérosi prooimionra emlékeztet minket. Homérosnál ennek három eleme van, a múzsák segítségével hívása, a téma felvázolása és az okok feltárása. A második egységben található Hérodotosnál is a téma megjelölése /a hellének és a barbárok közti háború/ a harmadikban pedig a háború okainak feltárása. Hérodotos azt emeli ki, hogy nem kíván foglalkozni mással, csak a jelennel, s csak az emberi dolgokkal és történésekkel. Átveszi tehát az epikus és a történetírói hagyományokat is, de mindkettőt meg kívánja újítani. Hekataios terve és célja is ugyanaz, az igazság keresése, de ő még nem jut el a i(stori/hj a)po/decij-ig. Hérodotos mégis maga előtt tudta a kezdősorainak megírásakor Hekataios történeti művének elejét, miként Thukydides⁶⁰⁰ Hérodotosét.

*

A következő oldalakon azokat a töredékeket vesszük vizsgálat alá /Fr.2-12/, amelyeket Jacoby külön kiemel, mivel a szöveget hagyományozók feltűntetik annak a könyvnek a számát, amelyikbe a hekataiosi leírások tartoznak.

Ezekkel a töredékekkel a szakirodalom mostohan bánik⁶⁰¹, mégis véleményünk szerint a töredékek közül többnek fontos szerepe van a Genealogiai megítélésében, akár formai akár tartalmi szempontból.

1. Fr.2-5. Az ide tartozó fejtegetések a Genealogiai első könyvéből származnak. Legalább három töredék Thessáliába vezet minket, s egy Deukalión családfájához. A Fr.2. szövegét egy Apollonios Rhodios scholion hagyományozza, Athéné templomáról beszél a szerző, s megállapítja, hogy Athénét az Argó megépítésével kapcsolatban nem koróneiabeli melléknevről nevezi el Apollónios Rhodios, hanem inkább, mint ahogyan Hekataios, ő is a thessáliai Itóniáról adja neki a melléknevét. Kétséges marad azonban, hogy vajon Hekataios a várost, az alapítóját és fiát is megnevezte-e. A város alapítója)ltw(n/oj/, aki Amphiktyón fia. Megállapíthatjuk, hogy Hekataios töredékeiből Amphyktion leszármazottait és a Deukalión családfát

⁶⁰⁰ Thukyd. I 22: ou)d" w(j e)moi e)do/kei. Ezzel a kifejezéssel fordul szembeThukydides a hekataiosi do/caval.

⁶⁰¹ Jacoby Komm 319-321; Jacoby RE VII 2743-2745.

nem lehet helyreállítani teljes egészében. A töredék egy eredeti idézetet takar, amely, hasonlóan a Fr.1-hez, egy sfragi/j:

„... poV Qessalikh=j)Itwni/aj, peri\ h(=j (Ekatai=oj me\n e)n
t\$= prw/t\$ tw=n (Istoriw=n le/gei. >”
„...a thessáiai Itóniáról, amelyről Hekataios a Historiai első könyvében
beszél.”

Fr.3-4. Amphantai egy dór város, Thessália földjén. A Dwrikh/ vagy Dwriko\n ge/noj Deukalion idején Phtiótisban⁶⁰² vagy Pelasgiótisban lakott. Hogy vajon a Fr.4 esetén a peloponnésosi Argosról van-e szó, bizonytalan számunkra. Két olyan város-meghatározásról olvashatunk a két töredékben, melyek inkább a Periégésisbe illenének.

Fr.5. Ismét egy város helyének meghatározása. Az eddigi töredékekhez viszonyítva annyi újdonságot találhatunk, hogy biztos, hogy Phalanna városával kapcsolatban a város eredetét is meghatározza. Stephanos Byzantinos szerint Phalanna Phalannéról, Tyró lányáról lett elnevezve, a milétosi a lányt Hippíanak hívja. Tyróval kapcsolatban Homéros⁶⁰³ azt állítja, hogy csak fiai vannak.

2. A második könyvből 3 szöveg maradt fenn, s kettőben olvashatunk eredeti hekataiosi mondatokat is. Itt található 3 részlet a Héraklés-történetből. Így a 35 Jacoby által hagyományozott töredékből 11 Héraklés tevékenységére vonatkozik. Héraklés 12 művéből 6-ról ír a szerzőnk, legalábbis ennyiről tudunk⁶⁰⁴. A fiatakoráról nem tudunk semmit, de annál többet mond feladatairól és a Héraklidákról.

Jacoby kommentárja sem sok hasznos információt nyújt a töredékekkel kapcsolatban.

A Fr.6 Psóphis városáról szól, amelyet Psóphisről, Lykaón fiáról neveztek el, de ennél még fontosabb a következő megjegyzés:

„< ka/proj h)=n e)n t%= o)/rei kai\ Ywfidi/ouj kaka\ po/ll” e)/orgen.
>”
„Vadkan volt a hegyen, és sok kárt okozott a psóphisbelieknek.”

⁶⁰² Hérodot. I 56.

⁶⁰³ Hom. Od. XI 254f.

⁶⁰⁴ Fr.6-7; 23-27.

Ez a történet az erylantioszi vadkanról szól⁶⁰⁵, aminek legyőzése Héraklész egyik feladata volt. A fenti mondatból az következik, hogy nem csak egy genealógiai leírást olvashatunk ezen a ponton, hanem részletesen elmesélte a szerzőnk Héraklésznek ezen a) = qlon-ját is.

A Fr.7ab részletek az amazonok lakhelyét keresik⁶⁰⁶, az első szöveg ismét egy város meghatározással indul, a leukosyrosiak lakhelyével, majd szerzőnk segítségével a következőket tudjuk meg:

„< h(de\ Qemisku/rh pedio/n e)sti\n a)po\ Xadisi/hj me/xri
Qermw/dwntoj. >”

„A Themiskyré síkság Khadisiétől Thermódosig terjed.”

Úgy gondoljuk, hogy Héraklész útvonalának megvalósulását egy nagy expedíciónak gondolhatta Hekataios, ugyanezt láthatjuk majd az Augeias-háborúval kapcsolatban is /Fr.25/.

A Fr.8 új oldalát mutatja be az írónknak, ugyanis a hasonló jelentésű a)delfo\n kalei=n helyett a)delfi/zein-t használ több más íróval hasonlóan. Kérdés, hogy stiláris szempontból történt-e a váltás, vagy más okból történt.

3. Fr.9 A harmadik könyvből mindössze egy olyan töredék maradt fenn, amellyel kapcsolatban Athénaios meghatározza, hogy melyik könyvhöz köthető. A fragmentum az arkadiai étkezést írja le, amely Hekataios szerint árpakenyert és disznóhúst tartalmaz. Ez a töredék Hekataios etnográfiai érdeklődését mutatja.
4. Fr.10-12. A negyedik könyvből három töredéket idéznek. A 11. és a 12. töredék ismét két város és nép /Melia, Mygissoi/ földrajzi leírása, a periégésisek stílusának jegyeit viselik.

⁶⁰⁵ Hérodor. 31 F 24; Diod. IV 12,1; Bibl. II 83: ... tou=to de\ to\ qhri/on h)di/keith\n ywfi/da, o(rmw/menon e)c o)/rouj o(/ kalou=sin)Eru/manton.

⁶⁰⁶ További források: Aischyl. Prom. 724f: ai(= Qemi/sku/ran pote katoikiou=sin a)mfil\ Qermw/donta.; Hérodot. IV 110: e)pi\ Qermw/donti ...; Eurip. Héraklid. 408-415: Hérakész elfoglalja Themiskyrét, az amazonok városát, és megszerezte királynőjük, Hippolyté övét /kilencedik munka/.

A Fr.10-ben Tremiléről, Lykia első nevéről beszél Stephanos Byzantinos, s azt mondja, hogy Bellerophon-tés volt az, aki a tremiléseket lykiosoknak nevezte át. Hekataios tremiléseknek nevezi őket. Jacoby kommentárjában elképzelhetőnek tartja, hogy a lykiosoknak történő átkeresztelést Hekataios is Bellerophon-tésnek tulajdonítja. Az átkeresztelés alapja bizonytalan marad, mivel Bellerophon-nak nem volt Lykos nevezetű fia, így a változtatás mögött valami helyi tradíciót kell feltételezni.

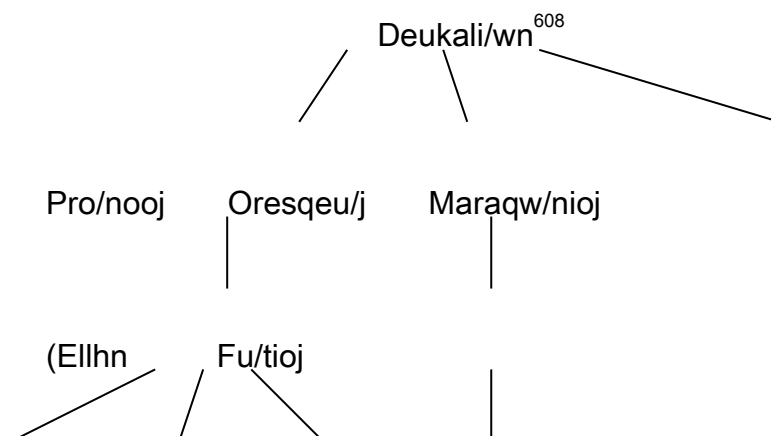
Valószínűleg az is helyi tradíció eredménye, hogy Tremi/lai alakot olvashatunk a Hérodotosnál található Termi/lai forma helyett.⁶⁰⁷

A következő töredékek könyvbeli beosztását nem ismerjük. Tartalmi szempontból azonban megpróbálhatjuk azokat csoportosítani. Most ezeket a csoportokat, témákat fogjuk egyenként vizsgálat alá venni.

1. Deukalión leszármazottai /Fr.13-16/

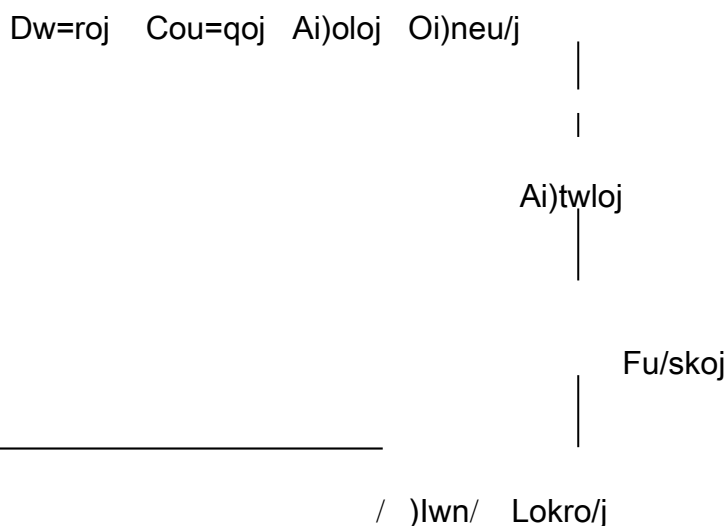
Deukaliónról és családjáról négy töredék olvasható, de ide vonható a Fr.3 is, ami biztosan az első könyvben szerepelt, innen következethető ki, hogy Deukaliónról az első könyvben kellett beszélnie Hekataiosnak.

Deukalión családfája Aitólosig biztonsággal /Fr.15/, utána pedig Lokrosig /Fr.16/ nagy valószínűséggel helyreállítható:

⁶⁰⁷ Hérodot. I 173, VII 92, I 173: „... de a szomszédaiak most sem lykiaiaknak, hanem termiláknak nevezik őket.”

⁶⁰⁸ Jacoby RE VII 2745; Jacoby Komm. 321.

A Thukydides scholion szerint /Fr.13/ Deukaliónnak három gyermeket tulajdonít Hekataios, Pronoost, Oresteust és Marathóniost. Pronoét említi Hésiodos⁶⁰⁹, Akusilaos nem fogadja el, hogy ő Deukalión anyja, hanem javítja Deukalión anyját Hésiónéra. Oresteus még egyszer előfordul Athénaios hagyományozása révén /Fr.15/, Marthónios Attikához kapcsolható.⁶¹⁰ Van azonban még egy fia Deukaliónnak, Amphyktión⁶¹¹, róla azonban nem beszél Hekataios. Thukydides⁶¹² viszont Hellént nevezi Deukalión fiának, Hekataios /Fr.13/ pedig ugyanőt Pronoos fiának tartja.

Apollónios Rhodios scholionja /Fr.14/ azt mondja, hogy Hésiodos és Hekataios véleménye alapján Thessália felett uralkodtak Deukalión leszármazottai, amely területeket korábban a pelasgok uralták.⁶¹³ Hekataios nem beszél Hellénről, Thukydides az előbb említett caputban azt mondja, hogy Hellén, Deukalión fia előtt többféle nép, így a legjobban elterjedt pelasgok is ezen a területen éltek. Hérodotos⁶¹⁴ pedig azt állítja, hogy a spártaiak, akik először Phthiótisban laktak,⁶¹⁵ Hellén gyermeke, Dóros uralkodása alatt az Olympos lábához költöztek.

A Fr. 16-ban Herodianos a koj-ra végződő szavak esetén azt javasolja, hogy ne legyenek végélek. Physkost hozza például, s itt egy eredeti idézetet hoz példaként Hekataiosról Physkossal kapcsolatban:

⁶⁰⁹ Hés. Fr.3.

⁶¹⁰ Paus. I 15,8; 32,4; Suid. s. Maraqw/n; Dikaiarch. Plut. Thes. 32.

⁶¹¹ Hérodot. VII 200.

⁶¹² Thukyd. I 3.

⁶¹³ A pelasgokról még Hekataiosnál Fr.127.

⁶¹⁴ Hérodot. I 56.

⁶¹⁵ Az, hogy Phthiótisban helyezzük el Deukaliónt és leszármazottait, már az Iliában megtalálható /II, II 683: Fqi/hn h)d” (Ella/da/; Strabón IX 5,5f.

„ <)/lwn de\ presbu/teroj Lokrou= h)=n, Fou/skou pai=j.”

„Ión idősebb volt Lokrosnál, Physkos gyermeke. >”

Ióntól egy új ág kezdődik, új családfa veszi kezdetét. Physkost Deukalióonnal hozzák kapcsolatba, Más források az Aitólos-Physkos összeköttetést bizonyítják,⁶¹⁶ de Hekataios a hagyományok szerint nem beszél a kettejük közötti viszonyrendszeréről.

De ki is Aitólos? A Fr.15 ad erre a kérdésre választ, amely fragmentum tartalmán kívül még két szempontból érdekes számunkra. Egyrészt ez a leghosszabb fennmaradt szószerinti idézet a milétosi történésztől, másrészt a mítoszkritika szempontjából is érdekes a passzust vizsgálat alá vennünk:

„ <)Oresqeul\j o(Deukali/wnoj h)=lqen ei)j Ai)twli/an e)pi\ basilei/
, kai ku/wn au)tou= ste/lexoj e)/teke, kai\ o(/j e)ke/leusen au)to\
katoruxqh=nai, kai\ e)c au)tou= e)/fu a)/mpeloy polusta/fuloj\ dio\
kai\ to\n au)tou= pai=da Fu/tion e)ka/lese. tou/tou d” Oi)neu\j
e)ge/neto, klhqei\j a)po\ tw=n a)mpe/lwn (oi(ga\r palaioi/, fhsin,
(/Ellhnej oi)/naj e)ka/loun ta\j a)mpe/louj\` Oi)ne/wj d” e)ge/neto
Ai)twlo/j. >”

„Oresteus, Deukalión fia, Aitóliába érkezett a királyi hatalom megszerzése céljából. És egy kutya egy fatörzset szült ott, és ő /ti. Oresteus/ megparancsolta, hogy azt ássák el, és ebből bő termést hozó szőlő termett. Ezért gyermekét is Phythiosnak nevezte el. Tőle született Oineus, akit a szőlőkről neveztek el (Ugyanis, mint mondja, a hajdani görögök oi)/nh-nak hívták a szőlőt.). Oineustól született Aitólos.”

A szerző így teremt kapcsolatot Deukalión és Aitólos között /Deukalión-Orestheus-Phytios-Oineus-Aitólos/. Ezzel a levezetéssel teljessé tettük Deukalión családjának bemutatását. Egy tökéletes családfa áll előttünk, amelyből már következik az egész későbbi görög történelem, az aitóliaiak, dórok, iónok, lokrisiak stb. Ezek után

⁶¹⁶ Eust. Il. 277,17; Plut. Aet. gr.15 p. 294 E.

már nem is lehet kétségünk arra vonatkozóan, hogy Hekataios munkája miért kapta a Genealogiai címet.

Érdeemes azonban azt is megvizsgálni, hogy hogyan kapcsolódik ez a történet a Fr.1-ben kifejtett reális szemléletre történő igyekezethez, a racionalizáláshoz. Miként Hekataios a kezdő sorokban kifejti, alávetette magát a bőséges és ellentmondó hagyomány kritikus látásmódjának. De a fatörzset ellő kutyából, s a fatörzsből termett szőlőből úgy látszik, hogy nem mindig tudott következetes lenni.⁶¹⁷ K. v. Fritz szerint Hekataios könnyelműségének tudható be, hogy a szőlő eredetének történetét ilyen nyers formában elfogadja. F. Jacoby szerint ez egy olyan fragmentum, amelyben az tükröződik, hogy a milétosi még hisz a csodás dolgokban, ő azonban ezt nem értékeli oly nagy hibának. G. de Sanctis hihetetlennek illetve nevetségesnek tartja azt, hogy ez a töredék megmaradhatott a műben. O. Musso⁶¹⁸ viszont azt hangsúlyozza, hogy Euripidésszel szemben Hekataios nem Dionysostól származtatja a szőlő feltalálását, hanem Oresteustól, Aitólia királyától. A csodás elemet nem, a mitikus elemet viszont igyekezett kizárni a történetből.

Egyet azonban biztosan kijelenthetünk, a családfa lényegével egyetért mind Hérodotos, mind Thukydides.

2. Az Argonauták /Fr.17-18/

Két töredék /Fr.17-18/ maradt fenn az Argonauták utazásával kapcsolatban. Mindkettőben van egy-egy részlet, amely eredeti idézetet őriz Hekataiostól. Az első töredék ahhoz a történethez kapcsolódik, hogy Iasónnak el kellett mennie Aiába, Aiétés királyhoz, hogy kiengesztelje az arany kos hátán odaszökött halott Phrixos szellemét, s hogy elhozza a kos bőrét, az aranygyapjút. Az Apollónios Rhodios scholion több történetet is elbeszél erről az eseményről, de azt mondja, hogy Hekataios hagyományozott egy változatot:

„< h(de\ i(stori/a kei=tai para\ (Ekatai/% o(/ti o(kriol\j e)la/lhsen. >”

„Az a történet, hogy a kos hangot adott, Hekataiosnál található meg.”

⁶¹⁷ H. Fränkel 1962. 394; K. v. Fritz 1967. I. 73; II. 52; F. Jacoby RE VII 2739; W. Schmid - O. Stählin 1948. 696; G. de Sanctis 1933. 12-13; P. Tozzi Athenaeum. 1966. 63; O. Musso Athenaeum. 1968. 178.

⁶¹⁸ O. Musso 1968. 179.

/Fr.17/.

Ugyanezen töredéken belül olvashatunk még több változatot is a kosról, az egyik, Dionysos változata szerint „Krios Phrixos nevelője lett, s vele együtt hajózott Kolkhisba.”

Phrixos beszélő kosa ismét egy olyan történet, mint a fatörzset szülő kutya, hihetetlen és nevetséges, s megint ellentmond annak a Fr.1-ben rögzített elvnek, hogy a milétosi az igazságot keresi, s sok nevetséges, hihetetlen történetet ismer. Hát ez is ilyen történet.⁶¹⁹

A Fr.18 azt a töredéket ismerteti, amelynek egy részletét Jacoby idézi a Periégésis fragmentumai között is /Fr.302/. Az Argonauták útirányát fejtegeti a scholion, felsorolva a történetírásban előforduló elképzelt útirányokat, így a milétosi leírását is. Ezt a töredéket és a folyók, tengerek rendszerét már elemeztük a Periégésis bemutatása kapcsán, így ezen a ponton erre a fragmentumra nem térünk ki.

Végül Akusilaos töredékeire tekintve láthatjuk, hogy nincs hasonló leírás a két szerző között. Akusilaostól 5 olyan töredéket idéznek, melyben a logographus Deukalióonnal és utódaival, valamint az Argonautikával foglalkozik /Fr.34-38/. Akusilaos Deukalióonnal kapcsolatban a vízözönről ír, illetve az emberek teremtéséről. Úgy tűnik, hogy ezen a ponton a racionalizálásban Akusilaos messzebb jutott Hekataiosnál. Ezt láthatjuk abban a fragmentumban /Fr.37/, amelyben az aranygyapjút⁶²⁰ bíborszínűvé javítja, mivel szerinte a tenger festette azt bíbor színűvé.⁶²¹ Az egyetlen közös pont, hogy mindketten beszélnek Phrixosról.

3. **Danaidák /Fr.19-22/**

Úgy gondoljuk, hogy a 2. könyvben kellene elhelyezni a Danaidák történetét. Thessália biztosan az első könyv témája volt, így Argosnak a másodikban kellett lennie.

A témához 4 fragmentumot lehet kapcsolni /Fr.19-22/, s ezek között 3 töredékben olvasható szó szerinti hekataiosi idézet, egy viszonylag hosszabb és tartalmasabb, s két rövidebb szöveg.

⁶¹⁹ Hérodotos nem sokat ír az Argó útjáról, az Athamas-Phrixos történetet: VII 197; utódaikról: IV 79; 145.

⁶²⁰ Hés. Th. 99f; Hés. Fr. 151-152; Schol. Eurip. Méd. 5.

⁶²¹ Hom. Il. XVI 391.

A Fr.19 egy nagyon hasznos forrás Hekataios racionalizmusáról. A részlet kérdése, hogy megérkezett-e Argosba Aigyptos, mivel ide menekültek a Danaidák az Aigyptos-fiak elől, és Danaos ide hívta őt is. A milétosi válasza pedig a következő:

„< o(de\ Ai)/guptoj au)to\j me\ n ou)k h)=lqen ei)j)/Argoj, pai=dej de\, < e)o/ntej >, w(j me\ n (Hsi/odoj e)poi/se, penth/konta, w(j e)gw\ de\, ou)de\ ei)/kosi. >”

„Maga Aigyptos nem érkezett meg Argosba, de a gyermekei igen, ahogyan Hésiodos⁶²² leírta, ötvenen, ahogyan én magam, még huszan sem.”

A milétosi kritika alá veszi a hésiodosi hagyományt, nem fogadja el azt, amit a hagyományból örökölt, hogy tíz ötven fia van Aigyptosnak, a milétosi azt mondja, hogy még huszan sincsenek. Mind a két szám magas, tehát a legenda lényegét nem érintette Hekataios, mégis ésszerűbb, racionálisabb számot talál, s ezzel a meseszerű elemet próbálja a munkájából visszaszorítani.⁶²³

A következő fragmentum egy kultúrtörténeti témát vizsgál. Az a kérdés, hogy ki hozta el a betűket a görög földre. A scholion többféle elképzelést is elmesél. Aristotelés⁶²⁴ és Hérodotos⁶²⁵ is azt állítják, hogy a föníciaiak találták fel, Kadmos pedig Hellásba vitte azokat:

„fasi\ ga\ r o(/ti Foi/nikej me\ n eu(=ron ta\ stoixei=a, Ka/dmoj de\ h)/gagen au)ta\ ei)j th\ n (Ella/da.” /Fr.20/.

Hérodotos beszél arról is, hogy hogyan, milyen módon és kinek a közvetítése révén alakult ki a betűvetés Görögországban. Itt használja a w(j e)moi\l doke/ein kifejezést, amellyel, úgy gondoljuk, az elődjére utal, de a hekataiosi gondolatmenetet nem ismerteti, nem akar vele nyíltan polemizálni. A scholion leírása szerint Hekataios és

⁶²² Hés. Fr.25.

⁶²³ A görög szerzők közül a követők közül van, aki Hekataiosszal, s van, aki Hésiodos elképzelésével értett egyet. 50 fiú: Eurip. F 846: Ai)/guptoj, w(j o(plei=stoj e)/spartai lo/goj, cu\ n paisi\l penth/konta nauti/l% pla/t\$)/Argoj katasxw/n. Hekataios véleményével ért egyet Aischylos Hik. 928; Paus. II 24,2.

⁶²⁴ Aristot. F 501.

⁶²⁵ Hérodot. V 58.

más írók azt állítják, hogy Danaos szállította át ezeket az információkat Hellásba, még Kadmos előtt. Az, hogy Danaos idősebb volt Kadmosnál, Hérodotos által igazolható.⁶²⁶

A Fr.21 egy metrikai probléma kapcsán mutat be ismét egy hekataiosi elképzelést.⁶²⁷ Ezután meséli el Hérodianos, hogy Hekataios hoz egy hasonló szerkezetet:

„< t\$== Dan#= mi/sgetai Zeu/j. >”

„Danaéval egyesült Zeus.”⁶²⁸

Nehéz megítélni ezt a mondatot, mivel túl rövid. Nem tudjuk, hogy ezt csak idézi Hekataios, vagy el is fogadja, esetleg kritizálja. Mindenesetre, ha Anaximandros rendszerét követi, akkor nem hihetett a halhatatlan, ember alakú istenekben, ez azonban nem igazolható. Ez a részlet mindenesetre ellentmond az író kritikai szemléletének.⁶²⁹

A Fr.22 egy olyan pont, ami Hekataioszt összekapcsolja Akusilaossal /Fr.24/. Ez a történet Mykéné alapításáról szól. A városalapítással kapcsolatos legjelentősebb forrás Pausanias.⁶³⁰ Akusilaos egy genealógiai sort alkot /Phoróneus- Spartón- Mykéné/, Hekataios viszont magyarázatot keres, hogy miért ott hozták létre a várost, ahol később is létezett. Végül azt a magyarázatot találja meg, hogy Perseus alapítja meg, aki:

„< kai\ e)pafh/saj to\n koleo\n tou= ci/feoj to\n mu/khn⁶³¹ eu(=ren a)popeptwko/ta. >”

„ és miután elhajította kardhüvelyét, megtalálta a leesett gombját.”
/Fr.22/⁶³²

⁶²⁶ Hérodot. II 44 szerint Kadmos 5 generációval, a VI 53 leírása szerint Danaos 6 nemzedékkal élt korábban, mint Héraklés.

⁶²⁷ Ti. a na-ra végződő egyszótagú nőnemű szótagot nem látták el hajtott ékezettel, kivéve az)Aqhna=-t.

⁶²⁸ Hom. Il. XIV 319; Aopll. Rhod. 2,4,1; Schol. Apoll. Rhod. IV 1091; Schol. Pind. Pyth. 10,72; Diod. 4,9; Stabón X 487; Soph. Antig. 944f. stb. A hagyományt elfogadják mind a görög mind a római irodalomban. Sőt egyetértés van abban is, hogy Perseus a közös gyermekük.

⁶²⁹ P. Tozzi Athenaeum. 1966. 69.

⁶³⁰ Paus. II 16, 3.

⁶³¹ További források: Nikand. Alex 100, 103; Hom. Od. II 120; Hérodot. III 64 hasonló szerkezetet követ

Kambysésszel kapcsolatban: ...tou= koleou= tou= ci/feoj o(mu/khj a)popi/ptei, ...

⁶³² Ugyanez olvasható Pausaniástól: Akusilaos Fr.24.

Itt messzebb megy Akusilaosnál Hekataios, az egyszerű genealógiai sor helyett az ok-okozati összefüggésekre figyel. Ilyen a kapcsolat tehát a Danaidákkal kapcsolatban Akusilaos és Hekataios között.

Hérodotos a Danaosok számával nem foglalkozik, a Danaidák és a Danaosok egyiptomi származását bizonyítja művének több részében.⁶³³ Danaé és Zeus kapcsolatát és Perseus családfáját azonban teljesen átveszi a hagyományból, műve több pontján beszél róla.⁶³⁴

4. Héraklés és a Héraklidák /Fr. 23-30/

A könyvszámmal ellátott töredékekhez /lsd. a fejezet bevezetőjében/ még 8 fragmentum kapcsolódik Héraklés hőssel kapcsolatosan /Fr.23-30/, melyek között van néhány írói racionalizmus szempontjából, illetve stílusán is érdekes adat és vizsgálatra méltó szöveghagyomány.

A Fr.23-ból azt tudhatjuk meg, hogy Héraklést Eurystheushoz kapcsolja a milétosi.⁶³⁵

A Fr.24 Héraklésnek egy újabb /lsd. a fejezet bevezetője/ feladatát közli, a lernai hydra meggyilkolását, ebben a töredékben inkább az izgalmas, hogy Hekataios a $\mu\upsilon/q\omega\nu$ a) $\rho\chi\alpha\iota/w\eta$ $\sigma\upsilon\nu\eta\epsilon/t\alpha\iota$ közé sorolja.

A következő töredék /Fr.25/ Héraklésnek egy másik feladatához ad érdekes információt, hogy ti. Augeas ellen Héraklés együtt harcolt az epeiosokkal, s velük együtt győzte le Augeast és Élist. Homérosnál⁶³⁶ Augeas az epeiosok királya, akik

Élisben laknak és csak a 671. sor nevezi őket $\eta\lambda\epsilon\iota=oi$ -nak is. Az epeiosokat egyesek Élistől északra helyezik⁶³⁷, mások Élis déli részén képzelik el.⁶³⁸ Végül marad az utolsó megoldás, Élis-epeiosok azonos helyre elhelyezése. Mindenesetre Hekataios itt kijavította a homérosi hagyományt.

A mítoszkritika szempontjából az egyik legfontosabb szöveg a Fr. 26⁶³⁹, amelyben Hekataios azt állítja, hogy szemben a hagyománnyal Géryónének, aki ellen Eurystheus

⁶³³ Hérodot. II 91; II 171; II 182; VII 94.

⁶³⁴ Hérodot. II 91; VI 53; VII 61. P. Tozzi Athenaeum. 1966. 69.

⁶³⁵ Fr.23: Hekataios eredeti szavak: $E\upsilon\rho\chi\alpha\iota/w\eta\lambda\epsilon\iota$

⁶³⁶ Hom. II. XI 670f.

⁶³⁷ Dyme Kaibel Epigr. Gr. 900.

⁶³⁸ Strabón VIII 3,3: itt van $\eta\lambda\epsilon\iota\omega\nu$ városa; Hérodot. IV 148.

⁶³⁹ G. de Sanctis 1933. 8.

Héraklést Erytheia szigetre kiküldte, nincs kapcsolata az ibérek földjével. Szerinte /vagy Arrianos szerint?/ az Épeiros területén lévő város, Amprakia királya volt Géryóné, s onnan hajtotta el az ökröket Héraklés. Feltette a kérdést, hogyan küldhette el Héraklést, ha nem is ismerte ezeket a távoli területeket, s vajon honnan tudhatta, hogy ott szép ökröket legeltetnek. Azt viszont tudhatta, hogy Épeiros vidéke gazdag legelőkben és igen szép ökröket táplál.

Géryónét Hésiodos⁶⁴⁰ az Ókeanos közelében Tartéssoson képzei el. Hérodotos⁶⁴¹ azt állítja, hogy Géryóné egy szigeten lakik, ami

„...proj Ghdei/roisi toi=si e)/cw (Hrakle/wn sthle/wn e)pi\ t

%=)Wkean%===== .”

„...s amely Gadeiránál, Héraklés oszlopain kívül fekszik az Ókeanosban.”

Hekataios jól ismerte ezt a területet, a Periégésisben le is írta /Fr.45-52/, és ismerte Épeirost is /Fr.105f/. Tehát a realitás tényleg azt a magyarázatot támasztja alá, amelyet Hekataios képviselt. Érdekes, hogy a halikarnassosi történész bírálat alá vette ezt az elképzelést, s elfogadta, hogy Héraklés eljutott a Gibraltárig.

És ismét egy csodálatos megoldás olvasható az előző folytatásaként a Fr.27-ben.⁶⁴² Mint majd látni fogjuk, folytatás a racionalizmus tekintetében is,⁶⁴³ s ismét egy héraklési munka, az utolsó feladat Eurystheus szolgálatában.⁶⁴⁴ Héraklésnek le kell szállni, mint Pausaniasnál olvasható, a Tainaron-foknál a Tartarosba. Ide építettek egy barlanghoz hasonló templomot, hogy azon hozzák fel Kerberost,⁶⁴⁵ az alvilág őrzőjét, majd Pausanias Hekataioszt idézi:

„ (Ekatai=oj me\ n o(Milh/sioj lo/gon eu(=ren ei)ko/ta, o)/fin fh/saj

e)pi\ Tainar% trafh=nai deino/n, klhqh=nai de\ (/Aidou ku/na, o(ti

⁶⁴⁰ Hés. Th. 287f.

⁶⁴¹ Hérodot. IV 8; Ps.- Skymn. 152f; Plin. Nat. Hist. IV 120.

⁶⁴² H. Thiry Helikon. 1973/1974. 370-376.

⁶⁴³ G. Nenci 1955. 134. és G. Tibiletti 1955. 348-349. a cikkeikben egyetértenek, hogy a Kerberos mítoszt akarta racionalizálni Hekataios. G. Tibiletti egy valószínűleg II. századi kommentárt vizsgál, amely a kolophóni Antimachos munkájából idéz néhány fragmentumot. Ezek Pausaniashoz készült kivonatok, s kiegészítik Hekataios Pausanias által kifejtett gondolatait. Ezeket a sorokat Tibiletti összeilleszti a Fr.27 már ismertett soraival.

⁶⁴⁴ Apollod. II 5,12.

⁶⁴⁵ Jacoby RE VII 274; G. de Sanctis 1933. 9.

e)/dei to\n dhxqe/nta teqna/nai parauti/ka u(poq tou= i)ou= kai\ tou=ton e)/fh to\n o)/fin u(po\ (Hrakle/ouj a)xqh=nai par” Eu)rusqe/a.”

„De a milétosi Hekataios egy valószínűnek tartható történetet talált ki, mikor azt mondja, hogy a Tainarónon nevelkedett egy szörnyű kígyó, akit Hadés kutyájának azért neveznek, mivel annak, akit megharapott, a méregtől rögtön meg kellett halnia, és szerinte ezt a kígyót Héraklés vitte magával Eurystheushoz.”

A racionálisabb nyilatkozat abban mutatkozik meg, hogy a kutya helyett⁶⁴⁶ /amelynek farka kígyó volt/ kígyót fogad el. H. Thiry cikkében bizonyítja, hogy Hekataios joggal láthatta Homéros kutyáját kígyónak, mint ahogyan az irodalomban, Homéros eposzaiban⁶⁴⁷, saját kortársainál⁶⁴⁸, a tragikusoknál⁶⁴⁹ gyakran használják a ku/wn szót metafórikus értelemben.

A Fr.28-30 három töredéke már nem racionális magyarázatot ad, hanem a fragmentumok városok elhelyezkedését mutatják /Fr.28: Oichalia Eretria skiosi területén található/⁶⁵⁰, valamint beszéltek a hérós számtalan gyermekéről, akiknek leszármazottai különböző görög városállamokban uralkodtak. A Fr.29 szerint Héraklés egyesült Augével, s ez egy forrás mellett történt Tegeában. A király, miután Augé megszülte a gyermekét, vele együtt az asszonyt bedobatta a tengerbe, ő azonban megérkezett a Kaikos folyó síkságán uralkodó Teuthrashoz, s vele boldogan élt.⁶⁵¹ Az utolsó szöveg már csak a Héraklidákkal foglalkozik, szinte az egész leírás

⁶⁴⁶ Hés. Th. 306f; Hom. Il. VIII 368: ku/na)Ai/dao, (/Aidou ku/na.

⁶⁴⁷Pl. Hom Il. I 225: Achilleus Agamemnon kutyaképűnek nevezi; Il. XIII 623: ... kakai\ ku/nej; Il. VI 344; Od. XIX 91: ku/on a)ddee/j. Az Iliasban gyakoribbak ezek a kifejezések, mint az Odysseiában.

⁶⁴⁸ Aisoposnál a kutya több fogalomnak a szimbóluma: az egoizmusnak, a hízelkedésnek, a rossz humornak, a rosszaságnak, a gyűlölt jellemnek, az árulásnak, az arroganciának és a lomhaságnak. Pindaros is az emberre használja átvitt értelemben: Pyth. I 98-99; Olymp. IV 7-9.

⁶⁴⁹ A bosszúálló isteneket /alvilági istenek/ ku//nej-nek nevezik: Aischyl. Eum. 132; Sophokl. El. 1387; Eurip. Androm. 630; El. 1342; Bacch. 977.

⁶⁵⁰ Ezt erősíti Strabón I 10: e)/sti de\ kai\ Oi)xali/a kw/mh th=j)Eretrikh=j lei/yanon th=j a)naireqei/shj po/lewj u(po\ (Hrakle/ouj. Strabón IX 5,17.

⁶⁵¹ Strabón XIII 1, 69 = Eurip. F. 696. Ugyanazt a történetet követi Euripidés is, mint amit Hekataiosnál találhatunk /P. Tozzi: Ecateo ed Euripide. Athenaeum. 1963. 43f./; XII 8, 3; Diod. IV 33f.

Hekataiosztól származik, s arról szól, hogy Héraklés utódainak el kellett hagyni Thrahist és Athénbe távoztak.⁶⁵²

Akusilaostól négy fragmentum /Fr.29-32/ igazolja, hogy viszonylag sokat foglalkozhatott Héraklésnek és családjának történetével, de nincs közös témájuk. Akusilaos /Fr.29/ egy olyan munkáját emeli ki Héraklésnek, amelyről a fennmaradt töredékekből nincs információnk. Ez azonban nem azt jelenti, hogy nem tárgyalta. Olyan sok adat maradt fenn a fenti elemzés alapján Héraklés feladataiból, hogy elképzelhetetlen, hogy ne beszélt volna mindegyikről a milétosi történész. Nincs utalás Hekataiosnál arra a két történetre vonatkozóan, amit még az argosi megőrzött az Argonauták utazásaiból /Óreithyia és Boreas története, Héraklés halála/.

Hérodotos /II 45/⁶⁵³ azonban kritika alá veszi egy szerinte hellének által hagyományozott és Héraklésről szóló történetet, mely szerint Héraklés egyiptomi tartózkodása alatt az egyiptomiak felkoszorúzva elvezették, hogy feláldozzák Zeusnak. Ő azonban agyonverte őket. Együgyűnek tartja ezt a történetet a halikarnassosi történész, mert hát honnan vett volna akkora erőt Héraklés, hogy annyi embert megöljön, amikor halandó. Hekataios befolyása e történet alakulására legalábbis valószínűsíthető.⁶⁵⁴

5. **A thébai mondák /Fr. 31-32/**

A thébai mondakörbe két történet tartozik /Fr.31-32/. A thébai mondákat, amelyekből nem sok maradt fenn sem Akusilaosnál, sem Hekataiosnál, a harmadik könyvben kell elhelyeznünk.

A két forrásból nem sokat tudunk meg a mondakör szereplőiről és eseményeiről. Ugyanígy Akusilaosnál is egyetlen töredék vonható e témához, Aktaionról szól, de sajnos ez nem közös témája a két történetírónak.

Azt gondoljuk, hogy Hekataios tudta, hogy Kadmos Agénór fia és Thébai megalapítója /a Fr.20 is azt sejteti, hogy ismerte a Kadmossal kapcsolatos történeteket/. Hogy mit tudott Kadmos leszármazottairól, azt ezen töredékek alapján megmondani nem tudjuk.

⁶⁵² Bibl. II 167; Diod IV 57.

⁶⁵³ A. B. Lloyd 1988. 132-139: összeválogatja azokat a szövegeket a II. könyvből, melyek biztosan Hekataiosra mennek vissza, amelyekben a milétosira épít Hérodotos. Szerinte Hérodotos ismerte és felhasználta a milétosi anyagát, áttanulmányozta, ellenőrizte, elvetette azt, amiben nem hitt, s magáévá tette a többit. G. de Sanctis is elemzi a II 44-45. caputját /1933 4-5/.

⁶⁵⁴ A. B. Lloyd 1988. 132.

Az biztos, hogy a Kadmos – Polydóros – Labdakos – Laios – Oidipus⁶⁵⁵ - Polyneikés - Thersandros⁶⁵⁶ családja már Hérodotosnál tökéletes rendszerbe van rendezve.

Pentheus /Fr.30/, aki thébai király volt, Kadmos lányának, Agauének a fia, s így Kadmostól örökölte Thébai trónját, akiről már a Fr.20-al kapcsolatban beszéltünk. Véleményünk szerint ismernie kellett a thébai mondakör személyiségeit. A II. könyvben, amelyben, mint láttuk, a legjobban kötődött Hérodotos a milétozsihoz, többször említi a thébai mondakör legendáit, így lehetséges, hogy van némi adóssága a témakör kapcsán is Hekataios felé.⁶⁵⁷ F.Jacoby szerint⁶⁵⁸ a Tenqeu/j⁶⁵⁹ alak nem olvasási hiba, s nem is Hekataios ionizmusa, hanem egy régebbi szóalak lehet, ez azonban ellentmond annak, hogy a Pentheus alakot a pe/nqoj-ból vezessük le.⁶⁶⁰

A Fr.32-ben a thébai háborút idézi elénk a sophoklési scholion. Az arkadiai Parthenopaios /szűz fia/ indul a háborúba, aki Sophoklés szerint Atalanté fia, Hekataios és mások pedig azt javasolják, hogy nem Atalanté szűz fia indult a harcba, hanem Talaosé.

Parthenopaios eredetileg argosi, Talaos fia.⁶⁶¹ A tragédiák teszik őt arkadiaivá és Atalanté gyerekévé.⁶⁶² A régebbi változatot is többen hagyományozzák Hekataios mellett.⁶⁶³

6. Fragmentum 33-35

Az utolsó három töredék /Fr.33-35/ vagy értelmetlen, vagy máshonnan nem tudunk hasonló adatokat. A Fr.33 Aelianos hagyományát mutatja be, s azt mondja, hogy a milétozi Amphiareón elaludt az őrségben, Jacoby sehová sem tudja vonni. A Fr.34-ből azt tudjuk meg, hogy egy részeg Amazón Lytidashoz ment. Lytidas ismeretlen, továbbá semmiféleképpen sem vonható a szöveg a már tárgyalt Amazón-történethez.

⁶⁵⁵ Hérodot. V 59-60.

⁶⁵⁶ Hérodot. IV 147.

⁶⁵⁷ A. B. Lloyd 1988. 132.

⁶⁵⁸ Jacoby Komm. 327.

⁶⁵⁹ Jacoby RE VII 2746.

⁶⁶⁰ O. Musso /1968. 179-182/ cikke beszél arról, hogy ez az etimológia Hekataios alkotása. Musso beszél arról, hogy Euripidés Bakkhánsnők című tragédiájában Teiresiás beszédének egy része /Dionysos isten „bevarrása” Zeus combjába/ olyan naívság, amely nem annyira euripidés, mintsem inkább hekataios. Különösen igaz ez Euripidés idézett munkájának 274-285. sorára.

⁶⁶¹ Hom. II 23 677f; Hérodot. V 67; Paus. IX 18;

⁶⁶² Aischyl. Sept. 532; Soph. O.K.1320; Eurip. Hik. 890 Phoin. 150. 1153.

⁶⁶³ Antimachos /Schol. Aischyl. Sept. 434; Schol. Eurip. Phoin. 150/.

Az utolsó fragmentum – mint azt már az akusilaosi töredékek elemzésekor kifejtettük – jelen formában nem értelmezhető.

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy Akusilaossal szemben Hekataiosnál a hősokra vonatkozó leírások fontosabb szerepet játszanak a kozmogóniánál. Akusilaos számára a fő forrás marad Hésiodos, legtöbbször a Theogónia című munkája, de gyakran mellette áll és helyettesíti őt Homéros. Akusilaos többnyire érintetlenül hagyja a legendák tartalmát, inkább megmagyarázza a homérosi és hésiodosi helyeket. A töredékekben a változtatás lényegesen nem alakítja át a hagyományt /Ild. bevezető/. Akusilaos is általánosít, racionalizál, ami elsősorban a homérosi eposzokkal kapcsolatban látható. Az argosi történész igyekszik felújítani a mítoszokat, azokat rendezni, de mindez epizódok elmesélésévé válik. Meg akarja őrizni a mítoszok tartalmát, s fel akarja azokat újítani, ez kétarcúságot ad művének. Elfogadja a csodás, különleges továbbá meseszerű elemeket. Különösen foglalkozik saját városának történelmével, de munkájából alapvetően hiányzik a földrajzi környezet. Csak annyira részletezi egy város környezetét, amennyire ez szükséges. Genealógiájának földrajzi szemlélete azonban nem lép túl Görögország határain. Művében hiányzik az egységes hangnem.

Hekataiosnál azonban Homéros marad a fő forrás. Ebből az is következik, hogy a világ kialakulásával, a legősibb istenek családfájával egyáltalán nem foglalkozik, ennek a családfának az igazolása nála csak annyiban jelenik meg, amennyiben egy távolabbra mutató történet szempontjából fontos lehet /Pl. Zeus-Danaé/. A családfa kutatás azonban kiemelkedő jelentőséggel bír nála, de nem saját városának történetével foglalkozik, mint az argosi Akusilaos, hanem levezeti például Deukalión családfáját abból a célból, hogy a görög törzsek névadóival bemutassa a korai görög történelmet. A Periégésisben ugyan különösen figyel az iónok gyarmatosítására, különösen a milétosiakéra, de az Akusilaos által írt argosi genealógiához hasonlókat nem lehet találni Milétossal kapcsolatosan.

A földrajzi környezet kitágulását a Periégésisben teljesen természetesnek tarthatjuk, a Genealogiaiban is ezt figyelhetjük meg, pl. a Héraklés történetben egészen a Tartéssoshoz visz minket /Kerberos/, de jól ismeri a messzi görög tájakat is, pl. az Épeirosi területeket is /Géryón/. Ez a geológiai szemlélet, illetve a földrajzi horizont kitágulása adja meg az egységes szemléletet, az egységességet Hekataios egész munkássága számára. Hekataiosnak a genealógiák eszközt jelentenek ahhoz, hogy rendet vigyenek a múlt történetébe.

Új a történetírás történetében a **sfragi/j** is a mű elején, Akusilaosnál nincs semmi nyom ennek alkalmazására. A Fr.1 megfogalmazza írói hitvallását, ennek elemzése során kifejtettük, hogy bíráló alá veszi az eddigi történeti hagyományt, racionalitása, noha időnként következetlenséget mutat /szőlőtőkét ellő kutya, beszélő kos/, mégis általában logikus magyarázatokra, a mesés elemek kiszorítására ösztönzi Hekataioszt /Aigyptos fiai, Géryón nyájainak ellopása, Kerberos, a barlangi kutya története/. Fontos nála az is, hogy minden történetben megpróbálja kideríteni az elbeszélések eredetét. Egyik oldalon racionalizmusból indul ki, mialatt elutasítja a csodaszerűt és a hihetlent, és ezzel egy olyan eszközt használ, amely a későbbi történetírásban nagy szerepet játszott, és mind a mai napig gyümölcsözőnek mutatkozik. Hekataios Genealogiai című munkájában elsőként vállalkozott arra, hogy a tudást szisztematikus rendezési elveknek vesse alá.

Azt is bizonyítottuk, hogy a témák, amiket követett Akusilaos és Hekataios, hasonló volt. Mégis kevés a kapcsolódási pont a fragmentumok tartalma között. Ilyen például a Mykéne megalapításáról szóló 22. fragmentum Hekataiosnál, amely kérdést Akusilaos is tárgyalta. Hekataios azonban itt is egy logikus kérdést vet fel, hogy miért ott alapították a várost, ahol ma is létezik, tehát ezen a ponton is meghaladja Akusilaost. Valószínűleg azokat a témákat, amelyeket elődei elmondtak, és amelyekkel egyetértett, azokat nem tárgyalta részletesebben.

A dolgozat befejező részében szeretnénk arra a kérdésre válaszolni, hogyan kell értékelni azt az írói tevékenységet, amit Hekataios megvalósított, s mennyit von le munkájából az a tény, hogy egy-egy csodás, mesés elemet továbbra is megőrzött. De hát ilyen elemeket Hérodotos nem fogadott el? Előfordul, hogy noha volt előtte egy racionális magyarázat a meseszerű mítoszra, Hérodotos mégis ez utóbbit fogadta el. Végigkövettük az előző oldalakon, Hérodotos hogyan alakította teljessé pl. Deukalión családfáját, hány ponton követte Hekataios, ezekhez a kérdésekhez azonban a stiláris elemzés után fogunk visszatérni.

Hekataios stílusa és nyelvezete

/Összehasonlítás Akusilaos és Hérodotos stílusával/

Az előző fejezetekben Akusilaos és Hekataios munkáit történelmi és irodalmi szempontból elemeztem. Mint már Akusilaosnál láttuk, a tartalmi elemzéshez formai vizsgálat is járul, hiszen a stílus nagyon sokat elárul a történetírás Hérodotosig történő fejlődéséről. Mivel az előző fejezetben megállapítottuk, hogy tartalmi szempontból a témakon kívül kevés kapcsolódási pont van a két szerző között, érdemes megnézni, hogy elegendő adat áll-e rendelkezésre, hogy megítéljük a két szerző hasonló illetve különböző ábrázolásait stiláris szempontból.

Először a Hekataiosról fennmaradt testimoniumok megállapításait elemzem, majd ezek állításait vetem össze a fragmentumok részletes stilisztikai vizsgálatán alapuló szakirodalmi és saját vizsgálatra épülő megfigyelésekkel.

Az Akusilaosról szóló fejezetben már megállapítottuk, hogy az argosi történész stílusának vizsgálatához mindössze 4 tőle fennmaradt szószerinti idézet használható. Ebből 3 /Fr.1; 3; 24/ rövidebb genealógiai bevezető, kizárólagos bennük a mellérendelés használata, a tagok lezártak, rövidek, az igék praesens historicumban állnak. A negyedik /Fr.22/ töredékben a mitikus elbeszélés szabadabb, novellisztikus a hangneme. A szövegben tudatos elrendezési elv uralkodik, akár az egész szövegre, akár egyes részeire tekintünk, amelyeket a *kai\, de* és *e)/peita* szavakkal kapcsol össze. A tagmondatok rövidek, mindegyik egység egy lényeges és önálló gondolatot tartalmaz. Noha találunk egyéni vonásokat is néhány nem szószerinti leírásban /Fr. 30; 39; 40; 43/, a genealógiai nyelvezet, az olykor megjelenő racionális magyarázat a nyelvezet elszegényedéséhez vezet. Ezekben a töredékekben azért láthatunk kettősséget, mert Akusilaos ragaszkodott ugyan a homérosi és hekataiosi hagyományokhoz, de emellett a korabeli olvasók igényeinek is próbált megfelelni.

Hekataiossal kapcsolatosan nagyobb a szerencsénk. A Genealogiaiból 16 töredékben van szószerinti hekataiosi idézet, s ebből 4 hosszabb, 5-6 soros leírás. A Periégésisből 56 fragmentumban található hasonló hekataiosi leírást, köztük a legtöbb topográfiai meghatározás, mégis ezen töredékek sorában is van hat hosszabb, elemzésre kiválóan használható szöveg.

*

A testimoniumok közül öt /T 16-20/ szolgáltat adatot Hekataios stílusával kapcsolatosan. A legteljesebb leírás /T 17/, amely Dionysios Halikarnasseustól származik, részletesen elemzi a logographus stílus sajátosságait. A szöveget a bevezető fejezetben már részletes vizsgálat alá vettük, így most erre nem térnek ki. A másik négy töredékben is vannak azonban nagyon hasznos információk, olyanok, amelyek az általános logographusi stílus bemutatásán túl Hekataios leírásának jellegzetességeire is rávilágítanak.

A T16⁶⁶⁴ban Strabón azt emeli ki, hogy a költői előadásmód utánzásával és a versmérték mellőzésével megszületett a prózai alkotás. A földrajztudós azt hangsúlyozza, hogy a csiszolt prózai beszéd a költői beszéd utánzása. Ehhez a beszédstílushoz áll igen közel Hekataios alkotása, a költői előadásmódhoz tartva magát írt ő is más logographusok mellett.

Démétrios /T 19/⁶⁶⁵ azt vizsgálja, hogy a korban használatos kétféle kifejezésmód közül /e(rmhnei/a katestramme/nh és dihirhme/nh⁶⁶⁶/ az utóbbit követi Hekataios, amely tagolt kifejezésmódot jelent, s amely olyan kólonokra van felosztva, amelyek nincsenek szorosan összekapcsolódva egymással, szemben a másik leírási móddal, amelyet szövevényesnek nevezik, s amelyik körmondatokon keresztül jelenik meg /oi=(on h(kata\ perio/douj/.

Hermogenés /T 18/⁶⁶⁷ magának Hekataiosnak a stílusát hagyományozza részletesen. Azért emeli ki a milétosi művét, mert tőle kapott leginkább segítséget Hérodotos. Stílusa érthető, világos, a szerző a tiszta, Hérodotos idején használt ión dialektust használja. A műgondja /e)pime/leia/ és az anyagelrendezése /ko/smoj/ alatta marad a hérodotosinak, s a gyönyörködtetés /h(do/nh/ terén is sokkal mögötte marad. Mítoszokat és „valamiféle történelmet” írt, stílusában nem annyira figyelt a műgondra és a stílus díszességére /az alakzatokra, kólonokra, összekapcsolásokra, ritmusokra, szünetekre/. Hermogenés tehát úgy

⁶⁶⁴ P. Tozzi Athenaeum. 1961. 26-27.

⁶⁶⁵ Adamik Tamás: Antik stíluselméletek Gorgiasztól Augustinusig. Budapest, 1998. című művében /187-203/ részletesen vizsgálja Démétrios Perì e(rmhnei/aj /De elocutione, A nyelvi kifejezésmódról/ című alkotását, melyben a szerző a körmondatról és a négy stílusnemről ad elemzést. Ennek a munkának 1-35. caputjai a körmondatról szólnak. Demetrios Aristotelés alapján különbséget tesz körmondatos /Isokratés, Gorgias/ és nem körmondatos /Hekataios, Hérodotos/ szöveget alkotó szerzők között. Kijelenti, hogy szerinte az nem helyes, ha egy szöveg tiszta körmondatokból áll, ha nem tartalmaz körmondatokat, a kettőt elegyíteni kell. Majd részletezi /14-16.c./, hogy akkor jó a körmondat, ha a kisebbek két, a nagyobbak négy tagmondatból állnak. Démétrios körmondatoknak három fajtáját különíti el /elbeszélő, párbeszédbeli és szónoki/.

⁶⁶⁶ E. Norden: Die antike Kunstprosa. 1958. 37. A kétféle írásmódot röviden bemutatja és összehasonlítja.

⁶⁶⁷ P. Tozzi Athenaeum. 1961. 28-29.

gondolja, hogy Hérodotos őt követte, mert összeköti őket a dialektus és a világos stílus igénye. A milétosi mégsem figyelt a műgondra és a stílus díszességére olyan alaposan, mint a halikarnassosi történész.

Még egy megoldást köt az antik irodalomtörténet Hekataioshoz /Fr.20/, mégpedig azt, amelyik egy névtelen szerzőnek a fenségről írt munkájában maradt ránk. Azt takarja, hogy az író egy szereplőről beszélve egyszeriben az illető szereplő helyébe állítja magát. Ez a forma valamilyen lelkiállapot hangsúlyos kifejezése lesz⁶⁶⁸, ezt láthatjuk a Fr.30-ban is:

„< Kh=uc de\ tau=ta deina\ poiou/menoi au)ti/ka e)ke/leuse tou\j
(Hraklei/daj e)pigo/nouj e)kxwrei=n` ou) ga\r u(min dunato/j ei)mi arh/
gein. w(j mh\ w)=n au)toi/ te a)pole/esqe kame\ trw/sete, e)j a)/llon
tina\ dh=mon a)poi/xesqe . >”

„Kéyx ezeket méltatlannak tartva rögtön megparancsolta, hogy Héraklés utódai távozzanak el a területről: „ugyanis nem vagyok képes nektek segítségetekre lenni. Nehogy ti magatok elpusztuljatok, vagy engem megsebesítsetek, távozzatok el valamilyen más néphez menjtek el!”

*

Elemezzük tehát a fragmentumokat stílárius szempontból, nézzük meg, hogy igaza van-e Hermogenésnek Hérodotos és Hekataios összevetése kapcsán!⁶⁶⁹

Mellékletként kapcsolom azoknak a közneveknek a listáját, amelyek az Akusilaostól és Hekataiostól fennmaradt szószerinti töredékekben fordulnak elő, feltüntetve azoknak a fragmentumoknak a számát, amelyekben a szavak megjelennek, és megadva, hogy az adott töredékben milyen jelentést vesznek fel. /***IV. és V. Melléklet*** /

A Periégésisben a földrajzi terminusokat három csoportba lehet osztani⁶⁷⁰:

1. Azok az irodalmi tradícióból származó szavak, amelyeket már a homérosi eposzokban alkalmaztak: po/lij /Fr.48 stb/; potamo/j /Fr.48 stb./; limh/n

⁶⁶⁸ Hom II. XV 346f. /T 20/.

⁶⁶⁹ Hekataios és a logographusok stílusára vonatkozó szakirodalom: F. Jacoby RE VII 2748-2750; P. E. Easterling - B. M. Knox 1985; S. Lilja Arctos. 1967. 86-95; P. Tozzi Athenaeum. 1961. 26-32; P. Tozzi Athenaeum. 1964. 101-117; M. Gigante Rivista di Filologia Classica. 1962. 255-272; E. Norden 1958. 36-41; S. West JHS. 1991. 144-160; C. Schick Archivio Glottologico Italiano. 1955. 92-98.

⁶⁷⁰ P. Tozzi Athenaeum. 1964. 102-103.

/Fr.106 stb./; li/mnh /Fr.159 stb./; ko/lpoj /Fr.105/; nh=soj /Fr.266/; o)/roj /Fr.73 stb./; oi)ke/w /Fr.108 stb./.

2. Már ismert szavak, a hagyományos jelentés kibővítése által megújult alakban: no/toj /Fr.203 stb./; a)ni/sxw /Fr.204 stb./; bore/hj /Fr.100/; meshmbri/a /Fr.108 stb./; e)/xomai /Fr.207/.

Adverbiumként használt szavak, szokatlan, speciális jelentésben: meta/ /Fr.48 stb./; e)n /Fr.67a/.

Egyiptomot körzetekre osztva mutatja be, a nomo/j //Fr.304/ szót a földrajzi környezet kitágulása miatt új jelentésben használja.

3. Az irodalomban először Hekataios által használt szavak: ei)sba/llw /Fr.217/; meta/rsioj /Fr.305/; du/sij /Fr.217/; xerro/nhsoj /Fr.163/; o(moure/w /Fr.204/; periple/w /Fr.305/; kullh=stij /Fr.322/; parabi/h /Fr.154/; e)rhmi/h /Fr.299/.

Néhány ezen szavak közül növényt, italt, egzotikus ételt jelent: a)/kanqa kuna/ra /Fr.291; 292a/: egyfajta rekettyebokrot jelent; parabi/h /Fr.154/: gyógy/varázsital apró kölesből; kullh=stij /Fr.322/: egyiptomi neve a rozskenyérnek.

Az)oikoume/nh /Fr.159/ elnevezést Anaximandros példája nyomán használja, jelentése a perì\ fu/sewj-hoz hasonló.

Az e)rhmi/h /Fr.299/ sivatagi jelentésben fordul elő először.

A tulajdonnevek helyesírásában⁶⁷¹ még ingadozás figyelhető meg:

1. A tulajdonnevek írása Hekataiosnál fonetikus, és sokszor közelebb áll a honi, helyi, mint a később szokásosan használt írásmódhoz: Xe/bbij /Fr.305/;

⁶⁷¹ Jacoby RE VII 2750.

Kaspa/puroj /Fr.295/; Mu/hj /Fr.224/; Ku/landa /Fr.233/; Na/rba /Fr.198/;
Me/dmh /Fr.41/; Xa/laion /Fr.113a/;)Ampraki/a /Fr.319/.

2. Más esetben a tulajdonnevet a görög ízléshez, szájhoz igazítja, például)Aqara/
mbh /Fr.304/))/Aqribij helyett.

3. Nagyon érdekesek a rövid női alakok az első declinatio esetében:

Si//gh /Fr.221/ Si/geion /Hérodotos/

Oi)a/nqh /Fr.113b/ Oi)a/nqeia /Hellanikos/

Kala/qh /Fr.39/ Kala/qousa /Ephoros/

Ai)qa/lh /Fr.59/) Ai)qali/a /Philistos/.

4. Ezzel ellentétes jelenség is megfigyelhető:

Lampw/neia /Fr.223/ Lampw/nion / Hellanikos/

5. Ai=(mon /Fr.167/, mint neutrum még a régieket idézi, ugyanez található
Hellanikosnál és Eudoxosnál. De a következő töredék /Fr.168/ szerint a Ai)=moj
alakot használta Hekataios /u(po\ to\n Ai)=(mon/. Hérodotos már egyértelműen a
Haimos alakot használja /IV 49/.

6. Olykor elütő a népnév a vulgatóról: Krhstw=nej /Fr.153/; Xa/luboi /Fr.203/.

A következőkben azokat az adverbiumokat és a kötőszavakat fogom megvizsgálni,
amelyeket a két műben használ, ezen keresztül juthatunk el a mondat szerkesztés
jellegzetességeinek megvilágításáig.

Már a Periégésis általános leírásánál, a földrajzi ábrázolás sajátosságainak bemutatása
kapcsán kifejtettük és bizonyítottuk, hogy milyen fontos szerepet játszottak Hekataiosnál a

praepositionok, illetve azok adverbiumként használt formái. Úgy látszik, hogy a *meta/* és az *e)n* sokszor megjelenik a Periégésisben, de egyszer sem alkalmazza Hekataios a Genealogiaiban. Az egyértelmű, hogy a Periégésis írása során gyakran használta a két adverbiumot, hiszen ez egy olyan munka volt, ahol helységeket, területeket kellett egymáshoz viszonyítani. E szerkezetek alkalmazása azonban nála ugyanúgy sematizmushoz vezet, mint Akusilaosnál a Genealogiaiban /nincs földrajzi munkája/ a mitikus láncolatok felvázolása.

Hekataiosnál a *meta/* /azután/ kizárólag adverbiumként került alkalmazásra, az *e)n* praepositionként is. Előfordulnak külön-külön is, és összekapcsolva egyaránt, legyen most elég egy-egy ilyen szerkesztés bemutatása:

„< *meta\ de\ Bo/ruza po/lij Perse/wn, meta\ de\ Qunia/j.*”

/Fr.166/.⁶⁷²

„*e)n de\)lcialj po/lij, e)n de\ Meneki/nh po/lij.*” /Fr.67a/⁶⁷³

„*meta\ de\ Lokroi/ e)n de\ Xa/laion po/lij, e)n de\ Oi)a/nqh po/lij.* >”

/Fr.113a/.⁶⁷⁴

A *meta* adverbiumként történő használata új, népnév állhat utána /Fr.113a/, állhat város⁶⁷⁵, folyó⁶⁷⁶, kikötő⁶⁷⁷ mellett. Az *e)n* határozószóként áll hellén városok,⁶⁷⁸ folyók,⁶⁷⁹ mocsarak előtt,⁶⁸⁰ egy szigeten⁶⁸¹ vagy öbölben⁶⁸² lévő város bemutatásakor.

Gyakori még a következő kötőszavak és határozószavak alkalmazása illetve halmozása, a polysyndeton, a kötőszavak halmozása a logographus stílus jellegzetessége: *kai*⁶⁸³, *de*⁶⁸⁴ /mellérendelésnél egyszerűen viszi tovább az eseményeket//, az időhatározói kötőszavak és

⁶⁷² Fr.48; 106; 148; 265; 275.

⁶⁷³ Fr.80; 116; 146; 159; 293; 287.

⁶⁷⁴ Fr.88.

⁶⁷⁵ Fr.43; 48; 73; 106; 148; 166; 266; 275.

⁶⁷⁶ Fr.48; 265.

⁶⁷⁷ Fr.106.

⁶⁷⁸ Fr.113a; 67a; 80; 88; 116; 159; 229; 287.

⁶⁷⁹ Fr..80.

⁶⁸⁰ Fr.139.

⁶⁸¹ Fr.142.

⁶⁸² Fr.146.

⁶⁸³ Fr.15.

⁶⁸⁴ Fr.7a; 16; 19; 28; 105 stb.

kapcsolószavak közül $w(j^{685}, ei)=ta^{686}$, okozati és következtető kötőszavak és mutatószavak: $ga\l r^{687}$, dio^{688} . //A korai történetíróknál megtalálhatók még a következő határozószavak: $e)peidh/, kai\ ei)=ta, e)/peita, ou)=n.^{689}$

Mennyiben figyelhetjük meg ezeket a kötőszavakat Akusilaosnál, s mennyiben Hérodotosnál? Akusilaos 4 szószerinti idézetéből egy használható annak céljából, hogy összehasonlítsuk Hekataios írásaival. A 12 soros Kaineus történetben látszik, milyen sokszor használja az argosi a $kai\ /hétszer/$, a $de /kétszer/$, a $ga\l r /egyszer/$ és az $e)/peita /kétszer/$ szavakat. A kólonok annak ellenére nagyon rövidek, hogy az írónak nem egy genealógiai sort kellett megírnia, mint ahogyan a legtöbb töredékben, hanem egy hosszú történetet. Az elbeszélés tiszta, mesterkéletlen és egyszerű, a hangneme novellisztikus. A szerző a logographusi stílus leírásától azonban nem tud eltekinteni. A $kai\$ szó ilyen sokszor történő ismétlése felesleges, a használata a későbbi történetíróknál szép lassan visszaszorul, ebben az esetben az ismétlést ellensúlyozza az $e)/peita$ szó kétszer történő alkalmazása.

Hekataiosnál is a hosszabb szövegeket kell kikeresni, hogy megnézzük, hogy mennyire követi ezt a stílust. Legyen a Fr.15 az elemzés alá vont töredék⁶⁹⁰, amely a leghosszabb ismert fragmentum a milétozitól: a Genealógiai elemzése kapcsán tartalmilag már megvizsgált és lefordított fragmentum mutatja a legközelebbi hasonlóságot Akusilaos stílusával. A 7 soros szöveg első mondatának tagmondatai szinte kivétel nélkül a már említett kötőszavakkal lettek kapcsolva: $kai\, kai\, kai\, dio\ kai\$. De Hekataios a magyarázat kifejezéséhez alkalmazza a $ga\l r$ szót is a szövegben. Úgy tűnik, hogy minden szempontból megfigyelhetőek Hekataiosnál a $le/cij\ dihirhme/nh$ sajátosságai. Többször alkalmazza a hirtelen alanyváltást is, ami szintén e stílus jellegzetessége: $)Oresqeuj - ku/wn - o(j - a)/mpelaj$.

A Genealógiai viszonylag hosszabb fragmentumai között található azonban olyan is, amely már nem emlékeztet Akusilaos stílusára olyan erősen. Ez pedig nem más, mint a Hádés

⁶⁸⁵ Fr.1; 30.

⁶⁸⁶ Fr.18a.

⁶⁸⁷ Fr.1; 30.

⁶⁸⁸ Fr.15.

⁶⁸⁹ C. Schick AGI. 1955. 92-94; P. Tozzi Athenaeum. 1964. 103-104.

⁶⁹⁰ M. Gigante 1962. 266; E. Norden 1958. 37; C. Schick AGI. 1955. 98.

kutyájához kapcsolódó töredék /Fr.27/. Itt is megfigyelhető a rövid kólonokra történő felosztás, de már nincsenek benne ismétlődő kapcsolatos kötőszavak, mint az Orestheus történetben. Összesen egyszer fordul elő benne a *kai* kötőszó, az utolsó tagmondatban, ami egy teljesen új, különálló gondolatot vezet be.

A polysyndetonos szerkesztés mellett azonban asyndeton is használatos Hekataiosnál:

„< oi)ke/ousin)Imfe/ej Perraiboi/. >”⁶⁹¹.

„Az impheosok és a perraibosok laknak /ti. ott/.” /Fr.137/.⁶⁹²

Annak a kérdésnek az eldöntéséhez, hogy Hérodotos követte-e ezt a stílust, érdemes megtekinteni azokat a töredékeket, amelyeket bizonyosan Hekataios nyomán írt Hérodotos, ez pedig a II 70-73. Ezek közül is a főnixmadárról szóló szövegből idézünk, a madár életmódjával kapcsolatban a következőket olvashatjuk:

„...prw=ton th=j smu/rnhj %=o\n pla/ssein o(/son ti dunato/j e)sti fe/rein, meta\ de\ peira=sqai au)to fore/onta, e)pea\n de\ a)popeirhq\$, ou(/tw dh\ koilh/nanta to\ %)o\n to\n pate/ra e)j au)to e)ntiqe/nai ...”

„...először mirhából formál egy akkora tojást, amekkorát csak elbírhát, s azután próbálgatja hordozni. Ha a próba sikerült, a tojást kivájja, elhelyezi benne apját, és a nyílást, ahol a tojást kinyitotta és apját beletette, befedi mirhával.” /II 73/.

Ebből a néhány sorból is kitűnik, hogy rövid egységekből állnak a mondatok, melyeket egyértelműen a hekataiosi mondatszerkesztéssel ír le, a következő kapcsolással: *prw=ton, meta\ de\, e)pea\n de*. Ezek a sorok egyértelműen a logographusok stílus jellegzetességeit mutatják. Hérodotos például a legtöbbször megjelenő *e)pea/n* szót a II. könyvben 48-szor írja le, a IV. könyvben a határozószó alkalmazására 36 példa található, a III. könyvben már csak 11 példa, végül az utolsó két könyvben nem fordul elő a szó. Arra kell gondolni, hogy

⁶⁹¹ Fr.292a: ...e)n de\ toi=sin ou)/resi de/ndrea e)/ni a)/gria, a)/kanqa kuna/ra, i)te/a, muri/kh.

⁶⁹² C. Schick AGI. 1955. 96.

azokban a könyvekben találkozhatunk az *e)pea/n* szóval többször, ahol Hekataiosnak nagyobb szerepe van az események leírásában és a stílus kialakításában. Ezek a II. és a IV. könyv, s ahol nem annyira veszi át, ahol az önálló hangnem megvalósítására vonatkozó igény erőteljesebb volt, mint például az utolsó könyvekben, ott a szócska egyáltalán nem szerepel. Később már csak olyankor használja Hérodotos, amikor a cselekvés egyik aspektusáról egy másikra tér át.⁶⁹³ Látjuk tehát, hogy nem egyedi jelenség a kötőszóhalmozás, más helyeken, s nem csak a második könyvben, hanem a mű többi részében is megfigyelhető hasonló jelenség.⁶⁹⁴ Ugyanígy felsorolásokban látható Hérodotosnál is a *kai* kötőszó túlzott használata, miként az első könyvben a 12 ión város felsorolásakor feltűnővé válik ez a jelenség:

„...*kai\ Ai)/gion kai\ (Ru/pej kai\ Patre/ej kai\ Fare/ej kai\ /*

)/Wlenoj” /Hérodot. I.145/.

Ha tovább folytatjuk vizsgálódásunkat, megállapíthatjuk, hogy Hekataios többféle szerkezetet alkalmaz a helyviszony meghatározására :

„< *e)n de\ Xanda/nh po/lij. meta de\ Peukai=oi. >” /Fr.88/.*

A népnevek eddigre már általánosan ismertté váltak. A város és a népnév együttes használata azonban itt figyelhető meg elsőként.

Mivel ő már nem csak a partvidékeket írta le, mint azt a korábbi fejezetekben leírtuk, a területeket viszonyítani kellett egymáshoz. Ehhez új leírási módokra volt szükség.

Az egyik ezek közül az *oi)ke/w* ige⁶⁹⁵ egy genitivus alakban lévő népnévvel, amelyhez viszonyítunk, továbbá az egyik égtáj felé történő tájolással együtt:

„< *Sesarhqi/wn proj bore/w oi)ke/ousi Xelido/nioi. >”*

⁶⁹³ S. Lilja Arctos. 1967. 91.

⁶⁹⁴Hasonló szerkesztés II 86: *prw=ta me\ n...meta\ de\...e)/peita...e)pea\ n de*; IV 100: *u(po\ prw/twn) Agaqu/rsw n, meta\ de\ Neurw=n, e)/peita de\)Androfa/gwn, teleutai/w n de\ Melagxlai/nwn*; IX 35: *ei(=j me\ n kai\ prw=toj /ti. a)gw/n/ - e)pi\ de/ - meta\ de/ - e)pi de/ - u(/statoj.*

⁶⁹⁵ A földek, tájékok egymáshoz viszonyított helyzetének meghatározásához: P. Tozzi Athenaeum. 1964. 103-104.

„A sesaréthosoktól északra laknak a chelidoniosok.” /Fr.100/.⁶⁹⁶

A következő állandóvá váló szerkesztés: a o(moure/w ige mellett áll dativusban az a nép, amellyel határos a terület, és ismét egy égtáj meghatározása:

„< Xalu/boisi pro\j no/ton)Arme/nioi o(moure/ousi. >”

„Az arméniaiak dél felé határosak a chalybosokkal.” /Fr.203/.⁶⁹⁷

Hasonló jelentéssel Hekataiosnál használatos először az e)/xomai/ + genitivus szerkezet, egymással határos területek jelölésére:+

„< ...h(Bexerikh/, e)/xontai d” au)tw=n Xoi/. >”

„...A becheiriké föld, határosak velük a chosok.” /Fr.207/.

Az égtáj kifejezésére használt kifejezések, melyeket genitivussal használ Hekataios, a pro\j bore/w, pro\j meshmbri/hj, pro\j no/ton⁶⁹⁸:

„< Molossw=n pro\j meshmbri/hj oi)ke/ousi Dwdwnai=oi. >”

„A molossosoktól délre laknak a dódóniaiak.” /Fr.108/.

Irány kifejezésére szolgál a pro\j h(/lion a)ni/sxonta szerkezet is.⁶⁹⁹

„< Pa/rqwn pro\j h(/lion a)nixonta Xora/smioi oi)kou=si gh=n. >”

„A parthusoktól keletre laknak a chorasmiosok.” /Fr.292a/.

Sorban olyan szerkezeteket láthatunk, amelyek az első irodalmi tanúságtételeit jelentik bizonyos szavaknak, kifejezéseknek. A szavak közül pedig a bore/hj-t és a meshmbri/a-t itt használják az irodalomtörténetben először észak, dél, azaz égtájak bemutatására. Első

⁶⁹⁶ Fr.108; 292a; 299.

⁶⁹⁷ Fr.163; 204; 207.

⁶⁹⁸ Fr.144; 203.

⁶⁹⁹ Fr.204; 292a.

alkalom, hogy az északról fújó szél, a bore/hj, magát az északi égtájat is jelenti, a no/toj a déli szél pedig a délit.

S még egy megfigyelés! Egy vidék kiterjedését gyakran adta úgy meg a milétosi, hogy az egy területtől egy másikig terjed, behatárolta annak nagyságát a terület egy pontjától egy másikig. Ilyenkor a következő kifejezések váltak állandóvá⁷⁰⁰: a)po\ ... me/xri⁷⁰¹; e)k ... e)j⁷⁰²; vagy csak egyszerűen a me/xri⁷⁰³ vagy az e)j.⁷⁰⁴

Ezek a szavak, kifejezések nyilván sematikus leírást eredményeznek, ezeket igyekezett kiegészíteni néprajzi betétekkel, az egyes népek életmódjára vonatkozó kitérőkkel. Az azonban érdekes, hogy nem csak a Periégésisben, hanem a Genealogiaiban is egyaránt alkalmazza ezeket az ábrázolási módokat. Persze a Genealogiai kerete is földrajzi leírás, abba lettek beágyazva az egyes genealógiák.

Mindezek után érdemes azt is megnézni, hogy átveszi-e Hérodotos ezeket a leírási módokat. Az imént a II. könyvet választottuk, hogy abban a kötőszavakat megvizsgáljuk. Most a földrajzi viszonyok kifejezésének vizsgálatához a IV. könyv libyai leírását választottuk /168-180/. Azt kell mondani, hogy választhatunk részleteket más Hekataios követő könyvből is, vagy ugyanennek a könyvnek egy másik részét is kiemelhetjük az elemzéshez /akár Skythia, akár az Egyiptomban élő népcsoportokét/, ugyanazt tapasztalhatjuk.

Azt láthatjuk, hogy Libya népeinek, illetve azok egymáshoz viszonyított elhelyezkedésének leírása kapcsán szinte minden olyan szerkezetet alkalmaz Hérodotos, mégpedig rendszeresen, amelyiket Hekataios használt először.

Hérodotos legtöbbször a szomszédos népek összekapcsolására alkalmas szerkezeteket használja, ezek végigkövetik az egész logost:

„tou/twn de\ e)/xontai Giliga/mai.”

⁷⁰⁰ P. Tozzi Athenaeum. 1964. 105.

⁷⁰¹ Fr.7a; 299.

⁷⁰² Fr.18a; 217; 289.

⁷⁰³ Fr.207; 299.

⁷⁰⁴ Fr.207; 222.

„Követlen szomszédaik a gilgamák...” /Hérodot. IV 169/.⁷⁰⁵

Biztos, hogy ismerte az égtájaknak és mellette egy genitivus alaknak az együttes használatát az oi)ke/w ige mellett:

„Tou/twn de\ katu/perqe proj no/ton a)/nemon ... oi)ke/ousi
Gara/mantej...”

„Tőlük délre laknak a garamantok.” /Hérodot. IV 174/.⁷⁰⁶

A o(moure/w igének megfelelő melléknévi alak az igehez hasonlóan használható:

„Nasamw=si de\ proso/mouroi ei)si\ Yu/lloi.”

„A nasamónok mellett laknak a psyllások.” /Hérodot. IV 173/.

Területek kiterjedésének meghatározására a következő szerkezetek találhatóak a caputokban:

a)po\ ... me/xri⁷⁰⁷, e)k ... e)j⁷⁰⁸, a)po\ ... e)j.⁷⁰⁹

„a)po\ qala/sshj de\ e)j au)to\n sta/dioi di)hko/sioi ei)si/.”

„/A domb/ kétszáz stadionra van a tengertől.” /Hérodot. IV 175/.

Ezek a részletek véleményünk szerint bizonyítékot jelentenek abban a tekintetben, hogy a földrajzi meghatározások, ábrázolások terén egyértelműen követi Hekataioszt a halikarnassosi történész, elfogadja a szerkesztés, a leírás általa kidolgozott rendszerét.

A kiválasztott részletek vizsgálata nyomán kimondhatjuk azt is, hogy Hérodotosnál többnyire még a le/cij di)hirmē/nh uralkodik a leírásokban, szemben a körmondatos szerkesztéssel.⁷¹⁰

Az elemzésünk következő részében a mondatszerkesztési sajátosságokat, az egyes kisebb egységeken túli nagyobb megfeleléseket, az alárendelő mellékmondatok meglétét keressük,

⁷⁰⁵ Ez a szerkezet vonul végig az egész libyai logoson. Fr.170-174; 176; 178; 180.

⁷⁰⁶ IV 172: proj e(spe/rhj /nyugatra/.

⁷⁰⁷ Fr.168 /kétszer/.

⁷⁰⁸ Fr.175.

⁷⁰⁹ Fr.175; 180.

⁷¹⁰ Demetr. De eloc. 12 = T 19. F. Jacoby RE VII 2749.

megnézzük, hogy Hekataiosnál a mondatszerkesztésben az igeneveknek van-e jelentősége. Akusilaosnál nem lehet, illetve nem érdemes keresni alárendelést, ugyanis a kis számú töredékben, s azok kezdetleges nyelvezetében nem találhatunk alárendelő mellékmondatokat, bár participiális szerkezetek vannak a Fr.22-ben, számszerint négy /e)/xonta, sth/saj, poiou=nta, i)dw\ n/, s ebből két participiumot aoristos alakban használ Akusilaos, ami előidejűséget fejez ki. Hekataiosnál már található alárendelés, illetve participium is, de a sok rövid töredék nem teszi lehetővé, hogy ennek súlyát az ábrázolási módok között meghatározzuk. Participium található a Fr.15-ben:

„/Oineus/ < klhqeij a)po\ tw=n a)mpe/lwn ...>”

„/Oineus/, akit a szőlőről neveztek el ...”

A milétosinál a melléknévi igenévnek jóval nagyobb a súlya⁷¹¹, mint azt a szakirodalom feltételezi. Megtalálható mind a két műben, mint láttuk imperfectum és aoristos /Fr.22; 27; 30; 217; 292a; 364/ alakban egyaránt. Nyilván azok a töredékek, ahol a participium, illetve a participiális szerkesztés megtalálható, alapvetően a Genealogiaiból kerülnek ki, hiszen itt a hosszabb leírások egyszerűbbé tételében, rövidítésében van nagy szerepük.

Érdekes azonban, hogy az accusativus cum infinitivo szerkezetet is ismeri, sőt nem csak, hogy ismeri, hanem van egy töredék, ahol négyszer alkalmazza is /a szöveget már fordítottuk, így csak az említett szerkezeteket emeljük ki/. Meg kell azonban jegyezni, hogy erre a szerkezetre a szakirodalomban szinte utalást sem lehet találni, pedig valószínű, hogy a Genealogiaiban igen sokszor alkalmazta a milétosi a hosszabb leírások folyamán:

„<...o)/fin fh/saj e)pi\ Taina/r% trafh=nai deino/n,

klhqh=nai de\ (/Aidou ku/na,

o(/ti e/dei to\ n dhxqe/nta teqna/nai...

kai\ tou=ton e)/fh to\ n o)/fin u(po\ (Hrakte/ouj a)xqh=nai ...>”

/Fr.27/.

⁷¹¹ C. Schick AGI.1955 96;

Ebben a mondatban található egy okhatározói alárendelés is, ezen kívül az alárendelő mellékmondatok közül csak 1-2 példát láthatunk, mint például egy vonatkozói/helyhatározói mellékmondatot:

„< doke/w de\ ma\lista para\ Ko\louran, i(/na Pr<i>hnh=j e(/zonto. >”

„Úgy gondolom, hogy leginkább Kolurosnál, amely részénél Priénének letelepednek.” /Fr.234/.

Ezt a mondatot azért is kiemelhetjük, mert a logographusoknál a *doke/w* ige egyes szám első személyben még nem fordult elő, az író személyét, önállóságát, szubjektivitását hangsúlyozza, a Fr.1-ben megismert és elemzett *moi dokei* szerkezet ennél az igealaknál sokkal kevésbé határozott. Ilyen alakban az ige nem fordul elő Xanthosnál, Hellanikosnál, Akusilaosnál és Pherekydésnél sem.

További két vonatkozói mellékmondat található a ránk hagyományozott töredékekben:

„< Xalkij po\lij e)sti/n, h(/ pro\teron Eu)/boia projhgoreu/eto.>”

„Khalkis egy város, amit korábban Euboiának hívtak.” /Fr.129/.

„< e)pi de\)Alazi/# po\li potamo/j)Odru/sshj < o(/j > r(e/wn dia\ Mugdon<i>hj pedi/ou a)po\ du/sioj e)k th=j li/mnhj th=j Daskuli/tidoj e)j (Ru/ndakon e)sba/llei. >”

„Alazia városánál folyik el az Odryssos folyó, mely Mygdonia síkságán keresztül nyugat felől folyik a Daskylitis-tóból és a Rhyndakosba ömlik.” / Fr.217/.

Találtunk még egy alárendelő mellékmondatot, egy célhatározói mellékmondatot, a már más szempontból néhány oldallal korábban elemzett és fordított Fr.30 kapcsán.⁷¹² Továbbá egy következményes mellékmondatot ismerünk, de Stephanos Byzantinos tolmácsolásában, nem szószerinti idézet formájában, de stílusa alapján feltételezhetjük, hogy valóban a hekataiosi gondolatait takarják ezek a sorok:

⁷¹² Fr.30: ... w(j mh\ w)=n au)toi/ te a)pole/esqe kame\ trw/sete, e)j a)//lon tina\ dh=mon a)poi/xesqe.

„h(xw/ra toi=j boskh/masi/n e)stin a)gaqh/, w(j di\j ti/ktein to\n e)niauto\n kai\ didumhtokeyi=n ...”

„A tájék a nyájak számára olyan kitűnő, hogy évente kétszer szülnek és ikreket szülnek ...” /Fr.90/.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a mellérendelés igen gyakori Hekataios stílusában, az alárendelés valóban alárendelt szerepet játszik a milétosi töredékeiben, bár az accusativus cum infinitivo, a függő beszéd alkalmazása, az alárendelő mondatok néhány típusa azt mutatja, hogy a hosszabb elbeszélések során, így különösen a Genealogiaiban ezek a mellékmondattípusok sokkal gyakoribbak voltak, mint ahogyan azt a fennmaradt töredékekből elképzelhetjük. Hérodotosnál ezek a szerkezetek, az alárendelő mondatípusok, a mondatrövidítő szerkezetek /ablativus absolutus is/ sokkal gyakoribbak, s közülük mindegyik megtalálható a halikarnassosi történésznél, a későbbi történetíróknál pedig még gyakoribbak lesznek.

Egy újabb mondatszerkesztési sajátosság, ami nem található meg a többi logographusnál, sem Xanthosnál, Akusilaosnál, Pherekydésnél, sem Hellanikosnál, hogy ti. egy legendában az előadás végére tette a történet lényegét, amit inkább az elejére kellett volna helyeznie. Ez jellemző a Fr.26 és 27-re.

Chiasztikus szerkesztés is megfigyelhető Hekataiosnál, mégpedig többször, több fragmentumban is:

„<)Oresqeuj o(Deukali/wnoj ... Oi)ne/wj d” e)ge/neto Ai)to/loj.”
/Fr.15/.

„meta\ de\ Kata/nh po/lij, u(pe\r de\ o)/roj Ai)/tnh.” /Fr.73/.

„e)n de\ li/mnh Ma/rij, e)n de\ Marw/nea po/lij.” /Fr.159/.

„meta\ de\ Na/g<id>oj Po/lij, ... , kai\ nh=soj Nagidou=sa. >”
/Fr.266/.

A következőkben azokat a szerkezeteket vizsgáljuk meg, amelyekben bizonyos szavak ismétlődnek.⁷¹³ Ehhez először is érdemes megtekinteni két fragmentumot:

„< ou)/rea ... e)pi\ de\ toi=sin ou)/resin. >” /Fr.291/.

„< e)/sti nh=soj ... e)/sti de\ h(nh=soj. >” /Fr.305/.

Arra gondolhatnánk, hogy ugyanilyen szerkezetet fogunk találni Hérodotosnál, a II. könyv 70-73. caputokban, de nincs rá egyetlen példa sem az említett fejezetekben. Úgy tűnik, hogy a későbbi könyvekben az ilyen mellérendelő szerkesztési módot Hérodotos elfogadja, de többnyire nem ismétli meg még egyszer a főnevet⁷¹⁴:

„e)j th\ n nh=son ... h(de/ e)sti ...” /Hérodot. IX 51/.

A legtöbb esetben a földrajzi leírásokban találhatunk példákat erre a szerkesztési elvre, de vannak más példák is, legtöbbször ünnepi leírásokban, amikor egy látomást vagy csodát akar elmesélni, hogy még nagyobb hatást érjen el, vagy még ünnepélyesebbé váljon az, amit be kíván mutatni:

„...ei(/lkon th\ n a(/macan, e)pi\ th=j a(ma/chj de/ sfi w)xe/eto
h(mh/thr.”

„... húzták el a szekeret, amelyen anyjuk ült.” /Hérodot. I 31/.

A történet Héra ünnepén zajlik, tehát itt is adott az ünnepi alkalom.⁷¹⁵ A későbbi könyvekben kevesebb hasonló példa található, az egyik lehetséges ok erre vonatkozóan az lehet, hogy kevesebb a hasonló téma a későbbi könyvekben. A VII. könyvben azonban földrajzi leírásokban újra feltűnik, több példa is a szemünkbe ötlük.⁷¹⁶

Úgy látszik, hogy azokban a könyvekben is alkalmazza a milétosi írásmódját, amelyben az olvasó nem is gyaníthatja, hogy Hekataios volt a mintaképe, s abból a célból teszi ezt, hogy

⁷¹³ S. Lilja /Arctos. 1967. 85-96./cikkében Hérodotos II. könyv 70-73. caputját vizsgálja meg. H. Fränkel cikke / Eine Stileigenheit der frühgriechischen Literatur in Phil.-Hist. Kl. 1924 63-127/ nyomán megállapítja, hogy ezekben a fejezetekben keveset változtatott Hekataios leírásához képest.

⁷¹⁴ S. Lilja Arctos. 1967. 87-89.

⁷¹⁵ További példák szintén ünnepi eseményekhez kapcsolódnak. I 91: Pythia felelete a lydeknek: tri/a ga\r e)/ tea ... u(/steron toi=si e)/tesi tou/toisi; VIII 65.

⁷¹⁶ VII 129: tou\j potamou\j tou/tou\j kai\ proj toi=si potamoi=si tou/toisi.

világosabbá tegyen dolgokat, kiemeljen, ünnepélyesebben mutasson be egy eseményt. Továbbá gyakori földrajzi leírásokban is.

Az a jelenség, hogy egy cselekvés befejezettségének kifejezése céljából ugyanazokat az igéket participium alakban ismétli Hérodotos, számos esetben előfordul a halikarnassosi történésznél. S bár a kisszámú hekataiosi töredék miatt ennek a kifejezésmódnak a meglétét nem tudjuk igazolni a milétosinál, mégis arra kell gondolni az eddig elmondottakból és a Hekataiosnál fellelhető ismétlések nagy számából, hogy a történész találta ki az igének és a belőle képzett participiumnak egy mondaton belüli együttes használatát. Nézzünk meg tehát néhány szerkezetet Hérodotos történeti művéből!

„peira=sqai ... e)pea\ n de\ a)popeirhç\$=.” /Hérodot. II 73/.

Különösen gyanús a szerkezet az imént elemzett e)pea/n szerkezet mellett, amelyről megállapítottuk, hogy igen gyakran fordul elő olyan részletekben, amelyek Hekataiosra mennek vissza..

„ktei/nei ... a)poktei/naj de/.” /Hérodot. III 126/.

„h)ra/sqh ... e)rasqeij de\ e)no/mize ... tau=ta nomi/zwn.” /Hérodot. I 8/.⁷¹⁷

Utolsó megfigyelésként érdekes még stiláris szempontból Hekataios leírása Chemmisről..⁷¹⁸ Idézzük fel a szigetről írott soroknak egy részét is!

„<... e)/sti nh=soj Xe/mbij o)/noma, i(rh\ tou=)Apo//lwnoj, e)/sti de\ h(nh=soj metarsi/h kai\ periplei= kai\ kine/etai e)pi\ tou= u(/datoj. >” /Fr.305/.

A mondat három egysége, a metarsi/h (1), a periplei= (2) és a kine/etai e)pi\ tou= u(/datoj (3) ugyanazt fejezi ki három különböző szerkezettel. Itt tehát polysyndeton, azaz a kötőszavak halmozása /kai// figyelhető meg, ami a leggyakoribb stilisztikai jelenség a logographusoknál. Talán azért dolgozott itt vele Hekataios, mert önmaga is hihetetlennek tartotta e leírást, és

⁷¹⁷ S. Lilja. Arctos 1967. 92-94.

⁷¹⁸ S. West JHS. 1991. 158-159; C. Schick AGI. 1955. 97.

ezzel a stilisztikai eszközzel szerette volna biztosítani a leírás hitelességét. A nh=soj kétszeri ismétlése a periodos jelenlétét mutatja Hekataios írásművészetében.

Hérodotos, miközben csodálkozását fejezi ki az olvasottakkal kapcsolatosan, már csak egy kifejezéssel meséli el ugyanezt:

„... h(nh=soj plwth.”

„... a sziget úszó/vízen lebeg.” /Hérodot. II 156/.

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy a töredékek kis száma ellenére megfigyelhetünk egy utat, egy vonalat, ami összeköti a két szerzőnket egymással, illetve kettejüket kapcsolja Hérodotos történeti munkájához. Általános következtetések levonásához a bevezetőben tárgyalt testimoniumok /T 16-20/ mellett a T 22-t kellene még kiemelni, amelyet Eusebios hagyományozott ránk, s amelyben Porphyriost idézi, aki azt mondja, hogy Hérodotos sokat vett át második könyvében Hekataiostól kata\ le/cin, de azután némiképpen módosítja az imént mondottakat, hogy ti. kis változtatásokat /braxe/a parapoih/saj/ azért végrehajt rajtuk. Mennyire igaz ez a többi könyvre? A fenti elemzés során erre a kérdésre kerestünk választ.

Már Diels⁷¹⁹ 1887-ben megjelent művében a korai görög irodalom sajátosságait fejtegeti. Hérodotos művében. Fränkel szerint⁷²⁰ „kaum veranderte, wörtliche Entlehnung”⁷²¹ található Hekataiostól ezt a véleményt támasztják alá Snell és Pohlenz.⁷²² Lesky⁷²³ szerint „we seem to catch very clearly the tone of Hecataeus’ simple, flowing narrative.” Jacoby⁷²⁴ Hermogenés /T 18/ összehasonlításával ért egyet. Myres⁷²⁵ azt írja, hogy „There is no reason to suppose either that he had not read Hecataeus, or that he copied from him”. S. Lilja⁷²⁶ azt állítja, hogy Hérodotos valóban keveset változtatott a szövegeken, de a technikai leírásokat Hekataiostól vette át.

Stiláris szempontból valóban nagyon hasznos volt Akusilaos, Hekataios és Hérodotos bizonyos töredékeinek illetve caputjainak /a történeti mű minden részéből kiemelve izgalmas sorokat/ összehasonlítása.⁷²⁷ Megállapítottuk, hogy Hekataios átveszi az eddigi irodalmi

⁷¹⁹ Herodot und Hekataios . Hermes. 1887. 411-444.

⁷²⁰ Eine Stileigenheit der frühgriechischen Literatur. Phil.-Hist. Kl.. 1924. 63-127.

⁷²¹ H. Fränkel 1924. 88.

⁷²² Snell: Bericht über Herodot Jahresbericht ü. d. Fortschr. D. klass. Altertumwissenschaft. 1929. 1-36; M. Pohlenz 1937. 51.

⁷²³ Geschichte der Griechische Literatur. Berlin, 1971. 220.

⁷²⁴ RE VII 2675f.

⁷²⁵ 1953. 7.

⁷²⁶ Arctos. 1967. 96.

⁷²⁷ Ezt az eddig megismert szakirodalomban senki sem végezte el.

tradícióból a szavakat, többször kibővíti a jelentésüket, s új szavakat is használ. A kis egységekből kiindulva haladtunk a nagyobb egységek felé, a szavak jellegzetességeitől /először a tulajdonnevek helyesírására vonatkozóan tettünk megfigyeléseket/ a mondattan, a mondattani szerkezetek feltárásának irányába. Megállapíthattuk, hogy miként Akusilaosnál /Fr.22/ gyakori a polysyndeton alkalmazása, úgy Hekataiosnál a Genealogiaiban, a hosszabb leírások esetén szintén /Fr.15/, mégis megfigyelhető, hogy a milétosi olykor megpróbált elszakadni a genealógiai hangnemtől /Fr.27/. A rövid kólonok, amelyeket a logographusok a legtöbbször használnak, egyszerűbbé, tisztává teszik a stílust. Hekataios is kedveli a mellérendelést, a *le/cij dihirhme/nh* elsődleges lesz a milétosi töredékei között csak elvétve előforduló, gyökereiben megjelenő periodussal szemben.

Hérodotos is sok kötőszót, határozószót vesz át elődeitől, különösen azokban a könyvekben /II. és IV. könyv/, amelyekkel kapcsolatban már igazoltuk, hogy Hekataios műveit követték. A II. könyvben /70-73/ vizsgálat alá vettük, hogy a mellérendelésre jellemző kötőszavak mennyire fordulnak elő Hérodotosnál, s megállapítottuk, hogy sokszor vannak jelen.

A területek egymáshoz viszonyított elhelyezkedésének ábrázolásában sok új vonás figyelhető meg Hekataiosnál, amelyeket a korábbi illetve kortárs irodalomban, Xanthosnál, Akusilaosnál, Hellanikosnál, Pherekydésnél sem találhatunk meg, viszont amelyeket a halikarnassosi alkalmaz például a IV. könyv libyai logosában.

Hekataiosnál a mellérendelés mellett az alárendelés fontosabb szerepet kapott, mint Akusilaosnál, a participium általános lehetett /imperfectum, aoristos/, s néhány alárendelő mellékmondat /vonatkozóí, célhatározói, következményes, okhatározói, s négyszer! – noha ugyanabban a töredékben (Fr.27) - accusativus cum infinitivo/ már megjelent a leírásában. Az alárendelés mindkét műben megjelent, de nyilván a Genealogiaiban fontosabb szerepet játszott.

Az elemzés végén megvizsgáltuk, hogy a Chemmis szigetről írott sorok szintén újítást mutatnak, a hasonló jelentésű szavak ismétlése ugyanis a hekataiosi periodos első megjelenési formája.

Végül megállapíthatjuk, hogy a vizsgálódásunk nagyobb eredményre vezetett, mint a tartalmi elemzés. Ha visszatérünk Hermogenés /T 20/ állításaihoz, akkor megállapíthatjuk, hogy valóban alatta marad Hekataios Hérodotosnak a műgond, az anyagelrendezés és a gyönyörködtetés terén. Az is igaz, hogy mítoszokat és „valamiféle történelmet” írt, de azt kell

mondani, hogy a történelemnek nála már jóval nagyobb a szerepe. A másik megállapításunk az, hogy ugyanakkor sokkal többet vesz át Hekataiosztól, mint amit feltételezünk. Megbújnak a saját és a Hérodotosi sorokban azok a stiláris újítások, amelyek Hekataios írói tevékenységét jobbá és magasabb színvonalúvá teszik, mint ahogyan ezt sokan a szakirodalomban feltételezik.

Konklúzió

Dolgozatom célja az volt, hogy a görög irodalom történetének kezdeteit vizsgáljam, bemutassam azt a fejlődési folyamatot, amelynek nyomán Hekataioszt vagy Hérodotoszt a történetírás atyjának nevezhetjük. A vizsgálathoz két logographus munkásságát választottam, **Akusilaosét**, akitől viszonylag kevés, s **Hekataiosét**, akitől jóval több, a logographus irodalmat tekintve jelentős számú testimonium és fragmentum maradt fenn. A választásnál az a cél vezérelt, hogy két olyan logographus munkáit elemezzem, akik a történetírás fejlődésének különböző szakaszain állnak, korban mindketten megelőzik **Hérodotoszt**, s a különbség kettejük között a mítoszokkal kapcsolatos racionalizmus mértékében, az ismeretanyag bővülésében, s ennek nyomán az írásmód, a stílus változatosabbá válásában fogható meg. A testimoniumok és a fragmentumok elemzése folyamán megpróbáltam bemutatni azt a folyamatot is, amiért és ahogyan az írásban megformált szavak egyszerű mondatokká, majd egyre bonyolultabb szerkezetekké, Hekataiosnál már néhány esetben összetett mondatokká váltak. A dolgozat középpontjában Hekataios két munkája áll, a Periégésis és a Genealogiai, ehhez hasonlítottam először Akusilaos Genealogiai című művét, annak írásmódját, illetve a szinte kortárs periégésis és periplus irodalmat /elsősorban Skylax töredékeit/, végül – és ez jelentette a dolgozat legjelentősebb anyagát – Hérodotos történeti munkáját.

Először összegzem a dolgozat legjelentősebb eredményeit, majd válaszolt adok a disszertáció során felvetett kérdésekre, többek között a következő problémákra: mennyiben haladja meg Akusilaost Hekataios, mennyiben hasonlít írói vénája Hérodotoséhoz, s hogy Hérodotos jogosan beszélt-e a milétosiról történelmi és irodalmi szerepét illetően hol gunyorosan, hol elismerőleg. Bevezetésül a kritikai szemlélet megjelenésével, egyáltalán a kritikai gondolkodás kialakulásával foglalkoztam a történetírásra és a filozófiai gondolkodásra vonatkozóan.

A görög történetírás a tudományhoz hasonlóan ión eredetű, idegen országok és népek felfedezéséből alakult ki. Fejlődésének első fázisát a homérosi eposzok jelentik, amelyek a történelmi események magyarázatánál még a mondákra és mítoszokra támaszkodtak. Ezt az epikus hagyományt folytatták a Kr.e. VI. században a **logographusok**, akik a gazdaságilag és kulturálisan felvirágzó kisázsiai ión görög városokban eleinte szóbeli előadásban, később írásos feljegyzésekben őrizték meg a történelmi hagyományt. A dolgozat során tisztáztam a témával kapcsolatos szakkifejezéseket, mint például a **logogra/foj** kifejezést, a **lo/goj**, **mu=qoj** és **e)/poj** szakszavakat, valamint megvizsgáltam, hogy milyen jelentésváltozáson ment át a **i(stori/a /vizsgálódás, kutatás/** kifejezés. Hérodotos a szintén módszertanilag használt **gnw/mh**, az **o)/yij** és az **a)koh/** szavak mellé állítja a kifejezésünket. Később a **perihgh/sij** és a **peri/plouj** szavak jelentését és a periégésis irodalom jellegzetességeit tártam fel.

Láthatjuk, hogy a világ keletkezéséről szóló mitikus-vallásos hiedelmek filozófiai kritikájával párhuzamosan bontakozott ki a sokrétű /kozmológiai, fizikai, földrajzi/ szakirodalom. A gyarmatosítás és a VII. században meginduló, távolabbi területek megismerését célul tűző utazások, vállalkozások nyomán Hérodotos munkájának kezdetéig kiszélesedik a görögök földrajzi horizontja. Ennek nyomán a világ újraorientálódása figyelhető meg, továbbá a mitikus vagy félig mitikus világról szóló elbeszélésekkel való szakítás, aminek óriási jelentősége volt a történetírás fejlődése szempontjából.

Ugyanebben az időszakban született meg Görögországban a kritikai bölcséleti gondolkodás /Thalés, Anaximandros, Anaximenés/. Mindhármuk - akiket együttesen a milétosi természetfilozófusoknak nevezzük a hellénizmus óta – gondolkodását egy egyedüli

ősi anyagi elem feltételezése határozta meg, amelynek elkülönítése a legfontosabb lépése a valóságról alkotott minden rendszeres leírásnak. A történetírás kialakulásával párhuzamosan azzal a problémával néznek szembe az írók, hogy a történelmi eseményeket viszonyítani kell más történésekhez, illetve, hogy ezeknek valami kronológiát kell adni. A görög történelem során az időszámításnak több formája alakult ki, melyek közül Hérodotos is már többet alkalmazott történelmi munkája során. Közülük a legjelentősebb a már Akusilaosnál és Hekataiosnál igen nagy jelentőséggel bíró generációk /genealógiák/ szerinti kronológia.

Akusilaos egyetlen számunkra ismert műve is a **Genealógiai** címet viseli, s ez a cím híven tükrözi a három könyvből álló mű tartalmát. Akusilaos kultúrája erősen kötődik városának történetéhez /ami a logographus irodalom egyik sajátossága/, és kevés benne a földrajzi utalás. Az a történelmi genealógia, ami az argosi uralkodóosztály történelmi hagyományait gyűjti össze, politikai jelentőséget nyer nála. Az argosi tiszteletreméltó igyekezete, hogy megtisztítsa a mítoszokat a sok valószínűtlenségtől, s hogy vagy bebizonyítsa, vagy cáfolja az egyes mítoszok igazát, voltaképpen epizódok elmesélésébe torkollik. Az a törekvés okozza munkájának kétarcúságát, hogy megadja a választ a miértekre és a mítoszok tartalmát megőrizze. Mindezek mellett a Genealógiában még egy olyan jellegzetesség ragadható meg, ami a mű archaikus gondolkodásmódjára utal: a mesés és csodálatos elemek elfogadása, mint például Kaineus minden emberrel szembeni sérthetlensége, vagy Európé elrablása. Tehát a történetíró racionalizmusában következetlenség érződik amiatt, hogy az elődeihez is kötődni szeretne. A genealógiai nyelvezet, a csak olykor megjelenő racionális magyarázat a kifejezésmód elszegényedéséhez vezetett. De találunk már nála egyéni vonásokat is, amikor is Akusilaos eltávolodik a hagyománytól, és kötetlenebb megoldásra törekszik. Ezekben a részletekben ragadható meg az író újszerűsége. Ilyen töredék azonban kevés van, inkább a genealógiai levezetés mértéktartó és tömör kifejezési módja érvényesül a töredékekben, amelyekben így a homérosi és a hésiodosi hagyományokhoz való kötődés, az elődökhöz való ragaszkodás és a genealógiai nyelvezet tükröződik.

Másik szerzőnktől, a milétosi **Hekataios**tól két fő művet tartunk számon, az Akusilaos munkájával azonos című négy könyvből álló **Genealógiáit** és a földrajzi hagyományokat megőrző két könyvből álló **Periégésist**, továbbá egy Föld képét ábrázoló **térképet**. Akusilaostól tehát eltér abban, hogy érdeklődik Milétos földrajza és egy világtérkép iránt, ami az író horizontjának kiszélesedését eredményezi. Mielőtt e mű eredményeit összegeznénk,

érdeemes röviden összefoglalni Hekataios Genealogiai című munkájának eredményeit, miközben megpróbáljuk összehasonlítani az argosi és a milétosi azonos című műveit.

Mindenekelőtt érdemes megvizsgálni a prooimiont /Fr.1/, ami bevezetőt jelent nemcsak Hekataios Genealogiai című munkájához, hanem megadja Hekataios egész munkásságának programját is, megfogalmazza írói hitvallását, s a prooimionban ábrázoltak segítségével kapcsolódik szerzőnk az irodalmi elődök és Hérodotos irodalmi munkásságához.

A mű elején található híres mondat egy *sfragi/j*. Az író nevének és szülőföldjének megadása az első mondat elején Hekataiosnál fordul elő először az antik irodalom története során, a 3. személyben alkalmazott igealak keleti hatást mutat, leginkább a perzsa udvarban használták Kyros és Dareios levelezésének lebonyolítására. A *muqei=tai* ige használatára magyarázatul szolgálhat, hogy az eddigi írókhoz és stílushoz való tartozását akarta vele kifejezni a milétosi, ugyanis a homérosi eposzokban gyakran használt kifejezésről van szó. Valószínűnek látszik az is, hogy az író az igét harmadik személyben használva saját autentikusságát kívánja kiemelni, a történetírás történetében először.

Összevettem ezt a gondolati sort Hérodotos történeti munkájának kezdő soraival is, amelyek Hekataios hatásán túl Homéros befolyását is mutatják. A két passzus összehasonlításából kitűnik, hogy Hérodotos Hekataiostól örökölte a kutatási kedvet, az igazság utáni vágyat és a *sfragist*. Hérodotos később átvette ugyan a történetírói és az epikus hagyományokat is, de mindkettőt meg kívánta újítani. Ugyanez volt a célja Hekataiosnak is, de ő még nem jutott el a *i(stori/hj a)po/decij-ig*

A Genealogiai című munka lehetőséget és alkalmat kínál számunkra, hogy összevegyük Akusilaos hasonló című művével. Akusilaos a földrajz iránt nem érdeklődött, így Hekataios Periégésise minimális lehetőséget ad hasonló összevetésre. Az argosival szemben Hekataiosnál a hérósokra vonatkozó leírások fontosabb szerepet játszanak a kozmogóniánál. Homéros marad a fő forrás, ebből az is következik, hogy a világ kialakulásával, az első istenek családfájával egyáltalán nem foglalkozik. A családfa-kutatás azonban kiemelkedő jelentőséggel bír nála, de nem a saját városának történetével foglalkozik, hanem például levezeti Deukalión családfáját abból a célból, hogy a görög törzsek névadóival bemutassa a korai görög történelmet.

A földrajzi környezet kitágulását teljesen természetesnek láthatjuk Hekataios Periégésisében, de ennek nyomait a Genealogiaiban is megfigyelhetjük. Például Hekataios jól ismeri a messzi görög tájakat, így Épeirost, de a Héraklés-történetben egészen a Tartéssosig

visz minket. A milétosinál a genealógiák eszközt jelentettek ahhoz, hogy rendet vigyenek a múlt történetébe. Ugyanakkor bírálat alá veszi az eddigi történelmi hagyományt, racionalizmusa, noha olykor következetlenségeket mutat /beszélő kos, szőlőtőkét ellő kutya/, mégis általában logikus magyarázatokra, a mesés elemek kiszorítására ösztönzi Hekataioszt. Elutasítja a csodaszerűt, a hihetlent, s ezzel olyan metódust használ, amely a későbbi történetíróknál még nagyobb szerepet fog kapni. Hekataios először vállalkozott arra, hogy a történelmi-irodalmi tudást a Genealogiaiban, a földrajzi tudást pedig a Periégésisben szisztematikus rendezési elveknek vesse alá. A tárgyalt kérdések esetében a két szerző azonos című munkája között nem sok kapcsolódási pont van, ebből az következik, hogy a milétosi azokat a témákat, amelyeket elődei elmondtak, és amelyekkel egyetértett, valószínűleg nem tárgyalta részletesen. Közös témájuk például a Mykéné alapításáról szóló 22. hekataios fragmentum (Akusilaos /Fr.2/). Hekataios azonban itt is logikus kérdést vet fel: miért ott, azon a helyen alapították a várost. Tehát ezen a ponton is meghaladja az argosit.

A dolgozat legterjedelmesebb fejezete a Periégésis elemzése, amely alkotásból a legtöbb általunk ismert hekataios töredék maradt ránk. A mű megírásának célja kettős, egyrészt teljes képet adni az oi)koume/nh-ről, másrészt név szerint felsorolni az ott élő városokat és népeket. A műben a periégésis stílusának minden jellegzetességét megtaláljuk. Így leginkább Skylax Periplusával vethetjük össze a munkát, s megállapíthatjuk, hogy Hekataios Periégésise jobban hasonlít Skylax művéhez, mint saját Genealogiai című alkotásához. A milétosi sok eszközt megtart a hagyományos periégésisekből, például használja az egyszerű leírásra jellemző felsorolás eszközét. Átveszi azt a szokást is, hogy népek szerint beszél egyes területekről, s azokat természetes földrajzi egységekkel /hegyek, tavak stb./ választja el egymástól. Ugyanakkor különbségeket is láthatunk Hekataios és elődei között. Ide sorolható, hogy a milétosi már nemcsak a tengerparti részeket írja meg, hanem kutatja a belső szárazföldi területeket is. A másik lényeges eltérés, hogy a saját tapasztalatai nyomán vagy a hagyományból megismert népek szokásaival, kultuszaival és életmódjával, valamint az illető föld természetével alaposabban foglalkozik, mint az epikus periégésisek és periplusok.

Hekataios legjelentősebb követője Hérodotos volt. A dolgozat jelentős részében a kettejük közti kapcsolatot igyekeztem tisztázni. Hérodotos több ponton nem fogadja el elődjének a világról és a földről alkotott elképzelését /pl. Ókeanos, a földrészek száma, Európa és Ázsia egyenlő nagysága/. Mégis Hérodotos több leírást átvesz tőle, még akkor is, ha időnként változtatásokat is javasol /pl. Skythia, Egyiptom, Libya/.

A milétosi Európát a periégésis irodalomnak megfelelően tengerparti utazás segítségével írja le. De már nemcsak egyszerűen a közvetlen tengerparti területeket ábrázolja, hanem a belső területekről is számot ad. A népek bemutatásakor legtöbbször nyugat-kelet irányban halad előre. Amennyiben a belső vidékek felé fordul /pl. Felső-Makadoniától a Haimonig/, eltér ettől az iránytól, délről észak felé vagy fordítva, északról dél felé fordulva mutatja be a területeket, és olykor valószínűleg az óra járásával ellentétesen, kelet-nyugat irányban halad a leírásban. Ázsiában már nem ilyen egyszerű a kép. Az Európét a Pontosnál fejezi be, a másik könyvet, Ázsia leírását feltehetőleg itt kezdi, s jóval bonyolultabb, szerteágazóbb hálórendszert épít ki, melybe nagyon nehezen illeszthető be a kelet-ázsiai területek, a parthusok, a baktriaiak és az Indus-menti népek bemutatása.

Kiemelkedő szerepet kapott a dolgozatban azoknak a területeknek a leírása, amelyek megfogalmazásakor Hérodotos leginkább az argosi munkáját vette alapul: a Szkíta-föld, Egyiptom /különösen II 70-73; 143/ és Libya esetében. Leszögezhetjük, hogy Hekataios egy szisztematikus sémát nyújtott Hérodotosnak. A váz mellé kapott egy nagyvonalakban logikusnak tűnő földrajzot, egy néprajzi szemléletet és egy állandóan forgatható térképet. Ezeket használta fel a halikarnassosi, különösen az I-IV. könyvben, s ha már felhasználta, akkor ki is javította. Az V. könyvtől már csak betétekként használta /pl. V 57-61/ Hekataios elképzeléseit.

A dolgozat utolsó fejezete a három szerző stílárius összehasonlítása. Megállapítható, hogy Hekataios átveszi a korábbi irodalmi tradícióból a szavakat, többször kibővíti a jelentésüket, s új szavakat is kitalál. Ha a mondat kis egységeitől, a szavak, szószerkezetek jellegzetességeitől kiindulva haladunk előre a nagyobb egységek, a tagmondatok és a mondatok vizsgálata felé, megállapíthatjuk, hogy Hekataios megpróbált elszakadni az akusilaosi Genealogiai hangnemétől, mégis a polysyndeton alkalmazása, a mellérendelés gyakori szerepeltetése, a kötőszavak és az adverbiumok halmozása olyan jellegzetességek, melyek Akusilaos stílusának legelfogadottabb jegyei lehettek, s amelyek Hekataios leírásában is fontosak voltak. A milétosi mindkét művében megtalálhatók azonban már a periódus gyökerei, az alárendelő mellékmondatok több változata is megjelent, de ezek az újítások Hekataiosnál még csak szórványosan fordulnak elő, leginkább a Genealogiaiban. Megállapíthatjuk azt is, hogy Hérodotos ezekből a stílusjegyekből sokat vett át, különösen azokban a könyvekben /II. és IV. könyv/, amelyekkel kapcsolatban már igazoltuk, hogy Hekataios műveit követték. Ebből arra következtethetünk, hogy Hérodotos sokkal jobban épít Hekataiosra, mint azt korábban a kutatók feltételezték.

*

Megvilágítottuk tehát, hogy Hekataios Akusilaost, a logographusi stílus jellegzetességeit alkalmazó író követte. Hekataios és Hérodotos bizonyos passzusainak összehasonlításából pedig azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Hérodotos ismerte Hekataios műveit, s polemizált a megállapításaival. Hérodotos több ponton ki is javította Hekataios munkáját. Vizsgálódásunk ezen pontján annak a kérdésnek a tisztázása maradt hátra, hogy megvitassuk azt a felvetést, hogy melyiküknek jár a „történetírás atyja” cím.

Ennek a kérdésnek a megválaszolásához a görög mítosz fejlődésének jellegzetességeit, s a három szerzőnek - Akusilaosnak, Hekataiosnak és Hérodotosnak - a mítoszokhoz való viszonyát kell feltárni.

A mítosz a valósággal eredetileg igen szoros kapcsolatban áll.⁷²⁸ Ez a kapcsolat csak addig létezik, amíg a mítosznak, mint a valóságra vonatkozó szimbólumnak a tudata elevenen él. Ha azonban a mítosz ezt a szimbolikus jelentését elveszti, akkor a valóság és a mítosz közt szakadék keletkezik. A logographusok ezt a szakadékot próbálják áthidalni azáltal, hogy genealógiákat írnak. Ez tehát a mitikus múlt és a jelen áthidalásának a módja. Ez azt is jelenti, hogy a mítoszt mint történeti eseményt fogják fel. Így a mítosz elveszti eredeti formáját, s száraz, minden mitikus vonástól megfosztott történetté csupaszodik.

A történetírás fejlődésében a három említett szerző közül Akusilaos még mítoszokat és kozmogóniát ír, de már több ponton megkezd a racionalizálást, a mítoszok történeti eseményként való bemutatását, például a Fr.39 azt a kérdést próbálja megválaszolni, hogy miért egyesült Aphrodité Anchisésszel, s miért nem próbálták visszaadni a trójaiak Helenét a görögöknek, véget vetve ezáltal a háborúnak.

Hekataios számára pedig a mítoszok már csak a jelen szemmértékével megítélhető történeteket jelentenek. Ezért tartja nevetségesnek a genealógiákat, amelyek a mítoszokat még eredeti formájukban őrzik. A mítosz és a jelen kapcsolata azonban számára is szilárdan áll még: családfáját maga is egy istenre vezeti vissza. Átv teszi a mítosz anyagát, de megfosztja azoktól a jellemzőktől, amelyek saját megítélése alapján /Fr.1/ azt mítosszá tették (pl. a Tainaronról hozott kígyó /Fr.26/, Geryón Amprakia királya, nem pedig a távoli Ibériában lakott). A genealógiákban tehát a mítosz már egy szintre került a jelen ismeretével, Hekataios pedig ezután a mitikus formát törölte le róluk.

⁷²⁸ Harmatta J. 1941. 59-66.

Hérodotos a mítosz és a jelen összekapcsolását elutasítja, a mítosz a jelentől nagy távolságra kerül. Mint a dolgozatban igazoltuk, ő a világot a i(stori/h-re /o)yij, a)koh// építette fel. Nála az isten és ember között már nincs genealógiai kapcsolat, munkájában figyelmen kívül hagyja a mitikus időket. Ugyanezt Hekataios legnehezebben a Genealogiaiban tette meg, ahol a mítoszt megfosztotta mitikus vonásaitól, racionalizálta, de Hérodotoszal ellentétben átvette tartalmát. Ez a jelenség figyelhető meg a Periégésisben is, például a hyperboreusok esetében először felsorolja az ismert népeket, törzseket, utánuk kapcsolja a mitikus népeket, a hyperboreusokat, majd végül az Ókeanost. Az Ókeanos nála még a Földet körül folyó mítikus folyam, belőle erednek a földrészek határfolyói. Ismét a való világ és a mitikus lét határán vagyunk. A görög mítosz fejlődése szempontjából tehát a Periégésis és a Genealogiai a fejlődés azonos fokán állnak. Hérodotos ezt a szembefordulást Hekataiosszal csak akkor tehette meg, ha valami új ismeretanyagot is hozzátett az eddig hagyományozotthoz, ezt láthatjuk például az androphagosokkal /s más szkíta népekkel kapcsolatban is/, amely népről megjegyzi, hogy semmiképpen sem szkíta.

*

Miután megvizsgáltuk a korai történetírásnak a mítoszokkal való kapcsolatát, válaszolni szeretnék arra a kérdésre, hogy Hekataios vagy Hérodotos teremtette-e meg az igazi történetírást. Ennek a felvetésnek a megválaszolásához érdemes kezünkbe venni W. W. How – J. Wells híres kommentárját.⁷²⁹ A szerzők három csoportba osztják Hérodotos művének azon passzusait, amelyek Hekataiosra vonatkoznak. Az első csoportba tartoznak azok a caputok, amelyek név szerint említik Hekataioszt, a másodikba azok, amelyek esetében az antik szerzők utalást illetve bírálatot látnak a milétoival kapcsolatban, s végül a harmadikba azok, amelyek mögött Hekataioszt csak feltételezni lehet. A kommentár tehát fontosnak és több oldalról megközelíthetőnek tartja a két szerző kapcsolatát.

Jacoby⁷³⁰ majd Diels⁷³¹ szerint Hérodotos földrajztudósként kezdte munkásságát, Egyiptomba még nem történészként utazott, hanem általános földrajzi kérdésekre keresett választ. K. von Fritz⁷³² szerint az utazás kiszélesítette a gondolkodását, ekkor kezdett

⁷²⁹ W. W. How – J. Wells 1912. I. Introduction. 24-27.

⁷³⁰ F. Jacoby: Griechische Historiker. Stuttgart, 1913. 205-520.

⁷³¹ H. Diels 1887. 411.

⁷³² K. von Fritz: Herodotus and the Growth of Greek Historiography. TAPA 1936. 315-340; K. von Fritz 1967 104-475.

érdeklődni az idegen szokások, vallás és a történelem, valamint a valóság iránt. S mivel még nem volt tudatában a történelmi szemlélemód kritériumainak, befolyással voltak rá Hekataios gondolatai. Fritz úgy gondolja, hogy mindkét szerző kritika alá vette a mítoszokat, ám a mítoszok bírálata során mégis megtartották a mítosz alapját. B Lloyd⁷³³ szerint Hekataios nem tudott elszakadni az igazi epikus tradíciótól sem. F. Lassere⁷³⁴ pedig azt állítja, hogy egy történetíró három dolog tesz történetíróvá, az empirizmus, a racionalizmus és a történelmi kritizmus. Szerinte Hekataios csak egy újítást vezetett be, a hősök időszakának racionális kronológia szerinti historizálását.

A szakirodalomban a kutatók különbözőképpen ítélték tehát meg Hekataios történetírói tevékenységét. A vélemények két pólusán Jacoby⁷³⁵ és Fritz⁷³⁶ állnak. Fritz állítása is igaz, ti. hogy nem vette észre Hekataios, hogy ha kiveszi a mondákból a túlzásokat, a tévedéseket, még nem jut el a történelmi tényekig, azaz, hogy a kritika után a mondákból megmaradt tények összeállítása még nem eredményez történelmet. Elismeri azonban, hogy elsőként vállalkozott a milétosi arra, hogy a tudást szisztematikus rendezési elveknek vesse alá, és kritériumokat fejlesszen ki a történelmi hagyományok valóságára és valótlanóságára vonatkozóan. Jacoby azt állítja, hogy Hérodotos utazásai során magával vitte Hekataios könyveit, kutatásai ezekből a könyvekből indultak ki, valamint hogy mindkét munkájában erősen felhasználta Hekataios eredményeit. Ezzel ért egyet F. Stoessl⁷³⁷ is, véleménye alapján Hekataiosnál ragadhatjuk meg először a szellemiség történelmi irányát. Szerinte, s ezt igyekeztem én is bizonyítani a részletes történelmi és stiláris elemzés nyomán, Hérodotos sokkal többet köszönhetett Hekataiosnak, mint amennyit első olvasásra feltételezhetünk. Biztosak lehetünk abban, hogy a milétosi nélkül Hérodotos nem lehetett volna az, akivé vált. Hérodotos önálló egyénisége és racionalizmusa azonban nem engedi, hogy ne lépjen túl elődjén. Hérodotos tarthatjuk tehát a történetírás atyjának, de Hekataiosra vonatkozóan joggal idézhetjük Horatius híres sorát:

„Non omnis moriar, multaque pars mei
vitat Libitinam ...”⁷³⁸

⁷³³ A. B. Lloyd I. 127-139.

⁷³⁴ F. Lassere: L' historiographie grecque à l' époque archaïque. SQ 1976. 113-118.

⁷³⁵ Jacoby RE VII § 5.

⁷³⁶ K. von Fritz 1967 74-76.

⁷³⁷ F. Stoessl Gymnasium. 1959. 478-480.

⁷³⁸ Horatius: Carm. III 30. 6-7.

*I. Melléklet***AKUSILAOS****TESTIMONIUMOK**

1. SUID. s. Akusilaos: Kabas fia; argosi, Kerkas városából /ti. számazik/, amely Aulishoz közel fekszik. A legkorábbi történetíró /i(storiko/j(/. A Genealógiákat /Genealo/giai/ azokból az ércablákból írta, amelyeket a szóbeszéd szerint apja talált meg, mikor házának egyik részén ástott.
2. DIONYS. HAL. De Thuc. 5: Tehát a régi prózaírók /suggrafei=j/ ... a Peloponnésosi háború előtt /432/431/: ... az argosi Akusilaos is.

3. JOSEPH. c. Apion. I 13 /EUSEB. PE X 7 p. 478 AB/: Akik náluk /ti. a görögöknél/ történetírásra vállalkoztak – gondolok a milétosi Kadmosra, az argosi Akusilaosra és azokra, akik állítólag utána /ti. Akusilaos után/ éltek - időben kevéssel előzték meg a perzsák Hellas ellen indított támadását /Kr.e. 480/479/.
4. MENAND. P. e)pideikt. III 338, 4 Sp: Vannak, akik úgy gondolják, hogy a genealógiák mítoszok is, és egymástól semmiben sem különböznek, mint például amiket Akusilaos, Hésiodos és Orpheus a Theogoniákban mondtak. Ezek ugyanis genealógiák /genealogikai///, de semmivel sem kevésbé mítoszok /muqikai//.
5. CLEM. ALEX. Strom. VI 2, 26, 7 p. 443, 2 Stah: Hésiodos műveit prózává alakították át, s mint saját munkáikat adták közre, Eumélos és Akusilaos, a történetírók /i((storiogra/foi/.
6. JOSEPH. c. Apion. I 16 /EUSEB. PE X 7 p. 478 D: Fölösleges volna a nálam tájékozottabbaknak magyaráznom, hogy mennyire eltér Hellanikos Akusiaostól a genealogiákkal kapcsolatban, s hogy mennyire javította Hésiodost Akusilaos.
7. SUID. s. a milétosi Hekataios: ... elsőként adott közre történelmi művet / i(stori/an/ prózában, Pherekýdés elbeszélést /suggraphh\n/. Akusilaos munkái ugyanis hamisítványok.
8. CICERO De or. II 53: Az írásnak /scribendi/ ezt az egyhangúságát sokan követték, akik mindenfajta díszítés nélkül csak az időpontokra,

szereplőkre, helyekre, történésekre vonatkozó adatokat hagyták az utókorra; vagyis amilyen volt a görögöknél Pherekydés, Hellanikos, Akusilaos és még sokan mások, olyan a mi Catonk, Pictorunk és Pisónk ...

9. a. DIONYS. HAL. De Thuc. 5: Mielőtt a Thukydidésről szóló írásomba belekezdenék, röviden szólni szeretnék a többi prózaíróról /suggrafe/wn/, ti. a nála korábbiakról és a vele egy időben éltekről; ebből lesznek nyilvánvalóak Thukydidés írói törekvései /proai/resij/, melyekkel túllépett az előtte élőkön, s ebből tehetsége is /du/namij/. A Peloponnésosi háború előtt sok régi prózaíró élt és sok helyen: köztük tartjuk számon a samosi Eugeónt, a prokonnésosi Déiochost, a parosi Eudémost, a phygeléi Démoklést, a milétosi Hekataiost, az argosi Akusilaost, a lampsakosi Charónt és a chalkédóni Melésagorast. Kevéssel korábbiak a Peloponnésosi háborúnál, és időben egészen Thukydidésig ér el a lesbosi Hellanikos, a sigeioni Damastés, a chiosi Xenomédés, a lyd Xanthos s sokan mások. Ezek hasonló írói törekvéssel /proai/resij/ fogtak a témák kiválasztásához, s tehetségben /du/namij/ sem nagyon különböztek egymástól. Egyesek a görögök történelmét, mások a barbárokét jegyezték fel, s ezeket nem fűzték egybe, hanem népenként és városonként elkülönítve és egymástól függetlenül adták elő, egyetlen egy és ugyanazon célt /skopo/j/ őrizve meg, tudniillik, hogy amennyi emlék egy-egy városban vagy nép körében a helybelieknél megmaradt, akár szent, akár fel nem szentelt intézmények őrizték meg az iratokat, megkapva mindenki számára közismertté tegyék, úgy, ahogyan rájuk

találtak, vagyis sem hozzá nem téve, sem el nem véve belőlük semmit, még ha akadnak is bennük hosszú ideje hitelesnek tekintett legendák és bizonyos színpadias fordulatok, amelyek a mai olvasó számára sok szempontból együgyűek. Legtöbbször mindannyian ugyanazt a stílust /le/cij/ alkalmazzák, az éppen választott dialektusok jellegzetességeinek megfelelően, tudniillik a világos, közérthető, egyszerű, tömör, a témához illő és semmilyen művészi igyekezetet nem mutató stílust. Van azért munkáikban valamiféle szépséges báj, egyesekben több, másokban kevesebb, ezért az írásaik megmaradtak.

A halikarnassosi Hérodotos ... a tényközlő szándékot hangsúlyosabbá tette ..., stílusába beledolgozta a nála korábban élt prózaírók által hagyományozott stiláris erényeket.

b. - - 23: Akik a Peloponnésosi háború előtt éltek, és koruk Thukydidesig terjedt, azok többnyire mind azonos írói célokat követtek, akár az ión dialektust alkalmazták, ami a legdivatosabb volt abban az időben, akár az ősi attikait ..., ugyanis mindannyian, mint ahogyan mondtam, inkább az általánosan használt, semmint a szóképeket alkalmazó beszédmódra törekedtek, s az utóbbit, mint fűszert használták; a szóválasztás //su/nqesi/j o)noma/twn/ tekintetében is mindannyian ugyanarra törekedtek, tudniillik az egyszerű és mesterkéletlen kifejezésre, és a stílus- és gondolatalakzatokat illetően általában szintén nem tértek el a mindenkitől használt, érthető és megszokott dialektustól.

A szükséges stíuserényeket mindannyiuk stílusa magában foglalja – ugyanis eléggé tiszta, világos és tömör, s megtartja mindegyik a dialektus sajátosságait. A járulékos stíuserények közül pedig, melyekben leginkább nyilvánul meg a szónok tehetsége, nem mindegyik van meg náluk, és nem is következetesen, hanem csak kevés

és imitt-amott, mint a fenség /u(/yoj/, a nyelvi szépség /kallirhmosu/nh/, az ünnepélyesség /semnologi/a/ és a nagyszerűség /megalopre/peia/; viszont hiányzik belőlük – kivéve Hérodotost - a feszültség /to/noj/, a magvasság /b/a/roj/, a gondolatot ébresztő szenvedély /pa/qoj/, továbbá az az izmos és céltudatos szellemiség /pneu=ma/, amelyből az ún. szónoki erő /deino/thj/ fakad.

10. CLEM. ALEX. Strom. I 21, 103, 1 p. 66, 10 Stäh: Platón a Timaiosban Akusilaost követve ... l. Fr.23.
11. a. DIOG. LAERT. I 41: Dikaiarchos négy általánosan elfogadott bölcsét hagyományozott ránk: Thalést, Biast, Pittakost és Solónt. Hat másikat is megnevez, hogy közülük válasszunk hármat: Aristodémot, Pamphylost, a spártai Chilónt, Kleobulost, Anacharsist, Periandrost. Néhányan hozzáteszik az argosi Akusilaost, Kabas vagy Skabras fiát. Hermippos a Peri\ tw=n sofw=n-ban tizenhetet említ ..., Solónt, Thalést, Pittakost, Biast, Chilónt, Mysónt, Kleobulost, Periandrost, Anakarsist, Akusilaost, Epimenidést, Leóhantost, Pherekýdést, Aristodémot, Pythagorast, Lasost ... Anaxagorast.
- b. CLEM. ALEX. Strom. I 14, 59, 5 p. 38, 7 Stäh: Egyesek az argosi Akusilaost besorolták a hét görög bölcs közé; mások a syrosi Pherekýdést.

12. SUID. s. Sabinos: szofista; Hadrianus császár uralkodása alatt élt /született/ ..., Thukydideshez, Akusilaoshoz és másokhoz kommentárokat /u(pomnh/mata/ készített.

II. Melléklet

AKUSILAOS

FRAGMENTUMOK**GENEALOGIWN A-G****A**

1. MACROB. s. V 18, 9: Didymus ugyanis, minden grammatikus közül messze a legműveltebb, miután előhozta azt az okot, amit fentebb Ephoros említett, egy másikat is hozzátett, ezekkel a szavakkal: helyesebb azt mondani, hogy, mivel minden folyó közül a legidősebb az Achelóos, a neki tisztelettel adózó emberek valamennyi folyót egyszerűen az ő nevéből nevezik el. Mindenesetre Akusilaos, történeti műve első könyvében úgy vélekedik, hogy az Achelóos az összes folyó közül a legidősebb, ugyanis a következőket mondja: Ó k e a n o s f e l e s é g ű l v e s z i l e á n y t e s t v é r é t, T é t h y s t: n á s z u k b ó l 3 0 0 0 f o l y ó s z ű l e t e t t; a z A c h e l ó o s m i n d e g y i k k ö z ű l a l e g i d ő s e b b é s a l e g i n k á b b t i s z t e l t.

G

2. HARPOKR. s. Homéridák: ... chiosi nemzetség, amelyről Akusilaos a harmadik könyvben, és Hellanikos az Atlantiasban azt írja, hogy nevét a költőről kapta.
3. SCHOL. T HOM. II. XXIII 296:
 ... /Aithét/ azt Anchisiadés Echebolos küldte a bátynak
 /Agamemnónnak/
 hogy széljárt Trójába ne kelljen mennie: otthon
 lelje tovább örömét vagyonában, mert neki roppant

gazdagságot adott Zeus tágterű szép Sikyónban.

/Fordította: Devecseri Gábor/

Akusilaos a Genealogiai harmadik könyvében ezt tudja az Echepólos tulajdonnévről: Kleónymos fia Anchisés; tőle született Echepólos. Hasonlóképpen ír Pherekydés a harmadik könyvben: „Kleonymos, Pelops fia, miután Atreus trónra lépett, Kleónaiban lakott; őtőle született Anchisés; s az ő fia Echepólos.”

4. SCHOL. APOLL. RHOD. IV 992:

... a Keraunia tengerben van egy sziget,
alatta a monda szerint egy sarló /drepanon/ fekszik,
... amellyel Kronos
apja szemérmét könyörtelenül lemetszette ...;
... innen nevezik Drepanének,
a phaiakok szent dajkájának. Eképpen maga a
phaiak nemzetség is Uranos véréből származik.

/Fordította: Devecseri Gábor/

Akusilaos a harmadik könyvben azt mondja, hogy a következő dolog történt: Uranos kiherélésekor cseppek, azaz vércseppek hulltak a földre, ezekből születtek a phaiakok; mások szerint /Hésiod. Th. 185/ a gigászok. Alkaios is azt mondja, hogy a phaiakok nemzetsége Uranos véréből jött létre. Homéros azt állítja, hogy a phaiakok Poseidóntól való származásuk miatt az istenek rokonai.

KÖNYVSZÁMOZÁS NÉLKÜLI TÖREDÉKEK

KOZMOGÓNIA ÉS THEOGÓNIA /A/

5. PHILOD p. eu)seb. 137, 5 p. 61 Gomperz: Néhány szerzőnél az olvasható, hogy a Nyxből és a Tartarosból, másoknál pedig az, hogy a Hadésből és az Aithérből lett a mindenség. Aki a Titanomachiát írta, azt mondja, hogy az Aithérből. Akusilaos szerint az eredeti /ős/ Chaosból lett minden más. A Musaiosnak tulajdonított művekben az van feljegyezve, hogy a Tartaros először Nyxöt és ...
6. a. PLATON Symp. 178 AB: ... mert becses dolog a legfőbb istenek között lenni, ... ennek bizonyága a következő: nincsenek szülei Erósnek, nem szól róluk senki, sem költő, sem magánember, kivéve Hésiodost, aki azt mondja, hogy

„Elsőnek jött létre Chaos, majd Gaia követte,
szélesmellű Föld, mindennek biztos alapja...
és Erós, ...” /Th. 116 k./

/Fordította: Trencsényi-Waldapfel Imre/

Parmenidés pedig azt állítja, hogy a leszármazás a következő: az istenek közül az első Erós. Hésiodossal Akusilaos is egyetért, s így többen egyetértenek abban, hogy Erós a legősibb istenek egyike.

- b. DAMASK. p. a)rx. 124 /I 320 R/: Úgy vélem, hogy Hésiodos kutatásai szerint először a Chaos jött létre ... tőle származtatja az eredeti /ösi/ Gaiát ... Úgy vélem, hogy Akusilaos Chaost képzeli ős-kezdetnek, mint ami teljesen megismerhetetlen; az egy után létrejött kettő közül Erebos a férfi, és Nyx a női elem ... ezek nászából keletkezett szerinte az

Aithér, Erós és Métis ... azonkívül tőlük Eudémos történeti munkája szerint még számos más istenséget eredeztet.

c. SCHOL: THEOKRIT: XIII 1/2 c p. 258, 8 W: Vitáznak azon, hogy Erósban kinek a fiát kell látnunk. Hésiodos szerint ugyanis Chaosét és Géét, Simónidés szerint Arését és Aphroditéét, Akusilaos szerint Nyxét és Aithérét, Alkaios szerint Irisét és Zephyrosét, Sapphó szerint Aphroditéét és Uranosét, mások szerint megint mások fia.

7. ET. M. 523, 49 /= SCHOL. HESIOD. Th. 134 p. 482 Gaisf/:

„... Koiost s vele Kiost,
fenséges Hyperiónt, Iapetost vele együtt,”

/Fordította: Trencsényi-Waldapfel Imre/

őket Titánoknak és Titániseknek nevezik, így Akusilaos.

8. PHILODEM. p. eu)seb. 60, 15 /Philippson Herm. LV 255/: Akusilaos azt mondja, hogy Uranos megrettent, hátha a Százkarúak fölébe kerekednek, s mindet a Tartarosba vetette, olyan szörnyűeknek látta őket.
9. PHILODEM. p. eu)seb. 92, 12 p. 43 G: Homéros ugyanis nemcsak az álmokat nevezi az istenek hírnökeinek, hanem Hermést és Irist is Zeus hírnökeként említi / Hom. Il. 2, 26; 2, 786/; némelyek /Hom. Il. 13, 166-168/ Irist Héra hírnökének is nevezik; Akusilaos pedig az összes istenének. Az athéni Pherekydés Hermést is /ti. az összes isten hírnökének nevezi/.
10. PHILODEM. p. eu)seb. 92. 24 p. 4 G: Akusilaos szerint a Harpyiák is őzik az almákat. Epimenidés ugyanezt mondja, s hogy a Harpyiák

azonosak a Hesperisekkel. A Titanomachia írója szerint az almákat őrzik [...].

11. PHILODEM. p. eu)seb. 43 p. 15, 1 G: Öreg, de elnyerte a halhatatlanságot Próteus; és egyesek azt mondják, hogy Phorkysnek ő az apja, mások szerint Eidothea szülte Phorkyst, és Phorkys gyermekei a Graiak. Így Akusilaos is.
12. PHILODEM. p. eu)seb. 61b p. 46 G: Azt mondják, hogy Typhón Zeus hatalmát igyekezett megdönteni, így ír Aischylos a Prométheusban, továbbá Akusilaos, Epimenidés és még sokan mások. Epimenidésnél Typhón, mialatt Zeus aludt, feljutott a palotáig, szétzúzta a kapukat és behatolt. Zeus azonban segítségül sietve és a palota elfoglalását észrevéve állítólag villámával megölte őt.
13. PHILODEM. p. eu)seb. 42, 12 p. 14 G: Hésiodos és Akusilaos szerint Echidné és Typhón gyermeke a halhatatlan kutya, a Kerberos, más csodálatos ivadékok is, továbbá a hésiodosi sas, mely Prométheus máját tépi.
14. SCHOL. NIKAND. Ther. 11:

„Hanem bizony a méges pókok, velük együtt a lelket borzasztó csúszómászók, viperák és a föld rengeteg ártó lénye, úgy mondják, a titánok véréből lettek, ha ugyan a Melissé legbelső partjánál helyesen vette számba az askrai Hésiodos.”

Mindenesetre a maró állatok származásáról azt, hogy a Titánok véréből eredtek, Hésiodosnál nem lehet megtalálni. Akusilaos azt mondja, hogy minden maró állat Typhón véréből származik, Apollónios Rhodios az Alexandria alapításában azt, hogy a Gorgó vércseppjeiből /ti. származnak/.

15. SCHOL. HESIOD. Th. 379 p. 508, 19 Gaisf:

„Astraiosnak erőslelkű szeleket szül a hajnal:
tisztító Zephyros, Boreas, sebesen tovaszálló,
és Nótos, ...”

/Fordította: Trencsényi-Waldapfel Imre/

A csípős, gyors és felleget elűző Argestést mondja Zephyrosnak; Zephyrost pedig DK-i szélnek /Euros/ mondja. ... Akusilaos azt állítja, hogy Hésiodos alapján három szél van: a Boreas, a Zephyros és a Notos; szerinte Zephyrosnak a mellékneve az argestés. Homéros / Il. 11, 306/ azt mondja, hogy az Argestés száraz, déli szél ... Megfontolandó azonban, hogy kötőszó nélkül mond Argestés Zephyrost.

16. PHILODEM. p. eu)seb. 46a 1 p. 18 G: Most már nem érdemes egyenként sorravenni az istenek halálát és nyomorúságos születését, és részletekkel fecsérelni az időt. A Kyklopsokról Akusilaos is röviden beszél, Homéros /Od. 6, 59/ éppenúgy a Gigasokról, mikor Alkinos /?/ ...

ISTENEK FIAI

17. SCHOL. PIND. P III 25c:

„ ... Nem fogatlan táplálnak haragot
Zeusnak sarjadéki! Fitymálta az istent vakmerőn,

balgatag ésszel a lány /ti. Korónis/
 atyja tudtán kívül más után hevült,
 bárha a fürtös Apollón kedvese volt már.”

/Fordította: Csengery János/

Ha ugyanis apja kényszerítette volna, hogy Ischyssel nászra lépjen, ezt megbocsátotta volna neki Apollón. Miért becsülte többre Ischyst Apollónnál? Akusilaos azt mondja, hogy a megvetéstől való félelme miatt akart halandóval egyesülni.

18. PHILOD. p. eu)seb. 45b 5 p. 17 G: Hésiodos azt írja, hogy Zeus ölte meg Asklépiost, hasonlóképpen Pindaros, az athéni Pherekydés, Panyassis, Andrón és Akusilaos. Euripidés is ezt mondja: „Mert Zeus megölte a gyermekem” /Alk. 3/.
19. PHILODEM. p. eu)seb. 63, 1 p. 34 G: Andrón a Syngenikában azt mondja, hogy Apollón Zeus parancsára Admétos szolgája lett, Hésiodos és Akusilaos szerint Zeus a Tartarosba akarta vetni, s Létó könyörögte ki, hogy ember szolgája legyen.
20. STRABÓN X 3, 21: Az argosi Akusilaos azt mondja, hogy Kamillos Kabeiró és Héphaistos fia: tőle származott a három Kabeiros, és ezekkel egyesült a három Kabeiris nimfa. Pherekydés szerint Apollóntól és Rhétiától kilenc Kyrbas származott, s azok Samothrakéban laktak; Kabeirótól, Próteus lányától és Héphaistostól három Kabeiros és három Kabeiris nimfa /ti. származott/; és mindkét testvér-hármas isteni tiszteletben részesült. /Fordította: Földy József/

21. /APOLLODOR./ Bibl. III 156: Az Asópos folyó Ókeanos és Téthys gyermeke; ahogyan Akusilaos mondja, Péróé és Poseidóné, s ahogyan mások, Zeuszé és Eurynomée.
22. PAP. OX. XIII 1611 fr. 1. col. II 38: Hogy ez az, amit Theophrastos elmondott a *Peri\ basilei/aj* második könyvében Kaineus dárdájáról: „ő valójában jogarával uralkodik, nem a dárdájával, miként Kaineus; Kaineus ugyanis úgy tartotta helyesnek, hogy dárdájával uralkodjék, ne pedig jogarával, miként a többi király, de nem volt rá képes.” Ez az argosi Akusilaos által előadott történetből szükségszerűen kikövetkezik. Ezt mondja ugyanis Kaineusról: „Elátos lányával, Kainissal Poseidón együtt halt. Azután - minthogy annak nem volt szabad /nem lehetett/ sem tőle sem senki mástól gyermekeket szülnie - Poseidón sebesíthetetlen férfivá teszi őt, aki az akkor élő emberek közül a legnagyobb erővel rendelkezett, és valahányszor valaki vas – vagy bronzfegyverrel tört rá, azt többnyire lepénzelték. És a lapi-thák királya lett, és a kentaurokkal háborúskodott. Azután egy gerelyt állítván fel az agorán, parancsot adott, hogy számítsák az istenek közé. De ez az isteneknek nem tetszett, s Zeusz látva, hogy ilyeneket tesz, megfenyegeti és ráküldi a kentaurokat; azok álltában beleverték a földbe, s felül jelként sziklát helyeztek rá, így halt meg.” Mert ez az nyilvánvalóan, hogy Kaineus dárdájával uralkodik. Ezáltal kap igazi értelmet Euripidés *Alkmeón Korinthosban* című darabjában az isten által elmondott dolog: „Én magam gyermektelen vagyok tőle,

Alkmeónnak azonban ikergyermekeket szült a lány”, ha valaki azt kérdezné, hogy hogyan következethető ki a cselekmény segítségével az istennel való egyesülés terméketlensége.

ARGOSI CSALÁDFÁK

23. a. CLEM. ALEX. Strom. I 21, 102, 5 p. 66, 5 Stäh /Euseb. P E X 12 p. 497 D/: Ami Hellást illeti, Phoróneus idején, aki Inachos után uralkodott, Ógygoston özönvíz volt, Sikyónban királyság . . . és Krétos Krétán. Akusilaos ugyanis azt mondja, hogy Phoróneus volt az első ember. Ezért a Phorónis költője is azt mondta, hogy ő „a halandó emberek atyja”. Utóbb Platón a Timaiosban Akusilaos nyomán a következőket írja: „és egyszer szóra akarván bírni őket a régi dolgok felől, megpróbálta elmondani a város számára legrégebb dolgokat, Phoróneusról, akit az első embernek mondanak, és Nióbéról, továbbá az özönvíz után történekről”.
- b. AFRICAN. B. EUSEB. P E X 10 p. 488 D: Ógygostól, aki náluk őslakos hírében áll, s akinek életében az első nagy özönvíz volt Attikában, miközben Phoróneus Argosban uralkodott, ahogyan Akusilaos tudósít . . .
- c. Synkell. p. 119, 14 Bonn: Ógygos előtt így semmiféle említésre méltót sem tudnak a hellének, kivéve, hogy egy időben éltek vele Phoróneus és Phoróneus apja, Inachos, aki Argos első királya lett, ahogyan Akusilaos előadja.
24. PAUSAN. II 16, 3: Perseus pedig, ahogy visszatért Argosba . . . Megapenthést, Proitos fiát meggyőzi, hogy adja cserébe neki az uralmát, s az övét átvéve megalapítja Mykénét. Kardhüvelyének ugyanis ott esett le

a gombja /mu/khj/ ... Homéros az Odysseia következő sorában /2,120/ egy Mykéné nevű asszonyról tesz említést:

„Tyró, Alkméné és szépkoszorújú Mykéné”.

/Fordította: Devecseri Gábor/

Ez a nő a hellének eposzában, melyet Hoi/ai Mega/lai-nak neveznek, Inachos lánya és Arestór felesége. Azt mondják, hogy tőle származott a város neve is. Akusilaosnak tulajdonítják azt a kijelentést, hogy Mykénéus Spartón fia, Spartón pedig Phoró-neusé, de ennek én nem adnék hitelt, mivel maguk a lakedaimóniaiak sem /ti. adnak hitelt/. A lakedaimóniaiaknak ugyanis Amyklaiban van egy szobruk egy bizonyos Sparté nevű asszonyról, de eleve csodálkoznának annak hallatán, hogy Spartón Phoróneus fia volt.

25. a. [APOLLODOR.] Bibl. II 2 /TZETZ. Lyk. 177/: Zeusnak és Niobének /ti. Phoróneus lányának/ - akivel Zeus, mint az első halandó asszonnyal egyesült – Argos volt a fia; ahogy Akusilaos mondja, Pelasgos is, akiről a Peloponnésos lakói a pelasg nevet nyerték. Hésiodos Pelasgost őslakosnak mondja.
- b. - " - III 96: Pelasgost, akit Akusilaos Zeus és Niobé gyermekének nevez ... Hésidos pedig őslakosnak.
26. - " - II 5: Argosnak és Isménének, Asópos lányának gyermeke Iasos, róla azt mondják, hogy tőle született Ió. A Chronika írója, Kastór és a tragédiaírók közül is sokan Inachos lányának mondják Iót. Hésiodos és Akusilaos pedig azt mondják, hogy Peiréntől származik. Iót, Héra papnőjét, Zeus elcsábította. Héra azonban tetten érte őt, mikor a lányhoz nyúlt, akkor Zeus Iót hófehér tehénné változtatta, és esküvel fogadta, hogy nem lesz kapcsolata a lánnyal; ezért mondja Hésiodos, hogy a

szerелеmmel kapcsolatban tett eskü nem vonja maga után az istenek haragját.

27. - " - II 6: Héra, miután elkérte a tehenet /ti. Iót/ Zeustól, őrzőjéül a mindenfelé látó Argost állította, akit Pherekydés Arestór fiának nevez; Asklépiadés Inachosénak /ti. fiának tartja/; Kerkóps Argosnak és Asópos lányának, Isménének a fia. Akusilaos földből születettnek nevezi. Ő /ti. Argos/ egy olajfához kötötte a lányt /ti. Isménét/, amely a mykénéiek ligetében található.
28. - " - II 26: ... és Akrisios Argosban, Proitos Tirynsben uralkodik, Akrisios lánya ... Danaé, Proitos Stheneboiától született lányai Lysippé, Iphinoé és Iphianassa. Ők felserdülve örvöngeni kezdtek, ahogyan Hésiodos mondja, azért, mert Dionysos beavatási szertartását nem fogadták el, vagy, ahogyan Akusilaos mondja, mert Héra szobrát ócsárolták.

HÉRAKLÉS

29. [APOLLODOR.] Bibl. II 94: Hetediknek azt a feladatot róttá rá, hogy hozza el a krétai bikát. Akusilaos azt mondja, hogy ez a bika szállította át Európét Zeusnak; egyesek szerint viszont Poseidón hozta felszínre a tengerből, mikor Minós kijelentette, hogy ami a tengerből felbukkan, azt fogja Poseidónnak feláldozni.
30. SCHOL. R V HOM. Od. XIV 533: Erechteusnak az athéniek királyának van egy igen szép lánya, névszerint Óreithyia. Egyszer díszesen felöltöztetve, mint kanéphorost /kosárvívót/ küldi az Akropolisra, hogy áldozzon Athéné Poliasnak. De Boreas, az északi szél

belészeretett, s mind a nézők, mind az örök figyelmét kijátszva elragadta; és miután átvitte Thrákiába, asszonyává tette a lányt. Ő szülte Boreasnak Zétést és Kalaist, akik erényességük miatt a félistenekkel együtt hajóztak Kolchisba a gyapjúért az Argón. A történet Akusilaosnál található.

31. [APOLLODOR.] Bibl. III 199: Miután Boreas elrabolta Óreithyiát, aki az Ilissos folyónál játszott, egyesült vele; Óreithyia megszülte lányait, Kleopátrát és Chionét, és fiait, a szárnyas Zétést és Kalaist, akik Iasónnal együtt hajózva, a Hárpiák üldözése közben haltak meg. Ahogyan viszont Akusilaos mondja, Ténosnál Héraklés kezétől veszítették életüket.
32. PHILODEM. p. eu)seb. 34c /Philippson Herm. LV 270/: Akusilaos azt mondja, hogy Héraklés tűzben végezte.

THÉBAI MONDÁK

33. [APOLLODOR.] Bibl. III 30: Autoonéak és Aristaiosnak a gyermeke Aktaión, aki Cheirónnál nevelkedve tanulta a vadász mesterséget, és később a Kithairónon saját kutyái tépték szét, ilyen módon pedig, ahogyan Akusilaos mondja, azért végezte, mert Zeus megharagudott rá, amiért Semelét kérte nőül; illetve ahogyan a többség tudja, mert fürdőzés közben meglátta Artemist.

DEUKALIÓN ÉS UTÓDAI, ARGONAUTIKA

34. SCHOL. H Q HOM. Od. X 2: Deukalión, akinek idején a vízözön történt, Prométheusnak volt a gyermeke, anyja pedig, ahogyan a

legtöbben mondják, Klümené; Hésiodos szerint Pronoé gyemeke; Akusilaos szerint pedig Hésionének, Ókeanos lányának, és Prométheusnak a gyermeke.

35. SCHOL. PINDAR. O IX 70a: A Deukaliónra és Pyrrhára vonatkozó közhelyeket és azt, hogy hátuk mögé köveket dobálva teremtették az embereket, Akusilaos tanúsítja.
36. SCHOL. APOLL. RHOD. IV 57: Kária hegye Latmos, ott található egy barlang, ahol Endymión élte életét, és van ott egy város is, mely a Hérakleia nevet viseli. Ezt az Endymiónt Hésiodos Zeus fia, Aethlios és Kalyké gyermekének monda, aki Zeustól azt kapta ajándékba, hogy maga lehessen a sáfára annak, hogy mikor akar meghalni; így Peisandros, Akusilaos, Pherekydés, Nikandros az Aitólíka második könyvében és Theopompos, az epikus költő /ti. beszél/.
37. - " - IV 1147: A bőrről a legtöbben úgy tudják, hogy aranyszínű volt. Akusilaos a *Peri\ Genealogiwn*-ban azt mondja, hogy a tenger festette bíbor színűvé.
38. - " - II 1122: Argos Phrixos gyermekei közül a legelső. Hérodóros azt mondja, hogy ők /ti. Phrixos gyermekei/ Chalkiopétól, Aiétés lányától származnak. Akusilaos és Hésiodos a *Mega/lai)Hoi/ai*-ban viszont azt mondják, hogy Aiétés lányától, Iophóssétól valók. Ez utóbbi szerint négyen vannak, Argos, Phrontis, Melas, Kytisóros; Epimenidés ötödikként Présbónt helyezi melléjük.

TRÓJAI HÁBORÚ

/vö. Fr. 2-4/

39. SCHOL. A B HOM. II. XX 307:

„Mert Priamos fiait meggyűlölte Kronión:
s Aineas erejét teszi végül a trószok urává
s gyermeke gyermekeit ...”

/Fordította: Devecseri Gábor/

Aphrodité, mivel jóslat mondta, hogy Priamos uralmának megszűntével Anchisés leszármazottai fognak uralkodni a trójaiakon, a már élemedett korú Anchiséssel egyesült. Mikor aztán megszülte Aeneast, és ürügyet akart teremteni arra, hogy a Priamos-ház elpusztuljon, Alexandrosba vágyat oltott Helené iránt, Helené elrablása után pedig látszatra együtt harcolt ugyan a trójaiakkal, valójában szépítette veszteségeiket, nehogy reményüket teljesen elvesztvén Helenét visszaadják. A történet Akusilaosnál található.

40. SCHOL. Q V HOM. Od. XI 520:

„csak hős Eurypylost említem, a Téléphidést most,
kit ledöfött ércel /ti. Neoptolemos/, s elesett körülötte a
számos
kéteios haditárs, ezt tette a nőknek adott kincs.”

/Fordította: Devecseri Gábor/

Eurypylos, Astyochének és Téléphosnak, Héraklés fiának a gyermeke, atyai uralmát megkapván Mysiát kormányozta. Priamos értesülvén hatalmáról követeket küldött hozzá, hogy csatlakozzék hozzá szövetségesül. Minthogy Téléphos erre azt válaszolta, hogy anyja miatt nem teheti, Priamos arany szőlőtövet küldött anyjának ajándékba. Miután

Astyoché megkapta a szőlőtövet, fiát elküldte a hadjáratba, ahol Neoptolemos, Achilleus fia megölte. A történet Akusilaosnál található.

41. [APOLLODOR.] Bibl. III 133: Menelaos tehát Hermionét nemzette Helenétől és egyesek szerint Nikosratost /Hésiodos F 99/; egy aitóliai, vagy ahogyan Akusilaos mondja, pierisi származású rabszolganótól Megapenthést; Knóssia nimfától Eumélos szerint Xenodamost.

42. SCHOL. APOLL. RHOD. IV 828:

„Az ausoniai Skyllának ... akit Phorkosnak
az éjszaka járó Hekaté szült, s akit Krataiosnak is hívnak.”

/Fordította: Devecseri Gábor/

Akusilaos azt mondja, hogy Skylla Phorkos és Hekaté gyermeke;
Homéros /Od. XII 124/ Hekaté helyett Krataist mond, ... a **Mega/lai**)
Hoi/ai-ban Skylla Phorbas és Hekaté gyermeke. Stésichoros a Skyllában
azt mondja, hogy Skylla egy Lámia nevű lidérc lánya.

43. SCHOL. v Hom. Od. XVII 207:

„És hogy a sziklás ösvényt rótták, már közelében
járva a városnak, szép tisztavizű, bekerített
forrást értek el – abból mertek a városiak mind;
építője Polyktór volt, Ithakos s Néritos;”

/Fordította: Devecseri Gábor/

Ptereláos gyermekei, Ithakos és Néritos, akik nemzetségüket Zeusig
vezetve vissza Kephalléniát lakták, mert így hozta a kedvük, hátrahagyva
megszokott lakhelyüket, Ithakába látogattak, és látván, hogy ez a vidék az

együttélésre alkalmas, mert a mellette fekvő területeknél magasabban fekszik, ide költöztek át, és megalapították Ithakát. A szigetet Ithakosról nevezték el Ithakának, a mellette fekvő hegyet pedig Néritosról Néritonnak. A történet Akusilaosnál található.

BIZONYTALAN ÉS KÉTES TÖREDÉKEK

44. SCHOL. PINDAR. O VII 42a: A költővel ellentétesen beszél Pindaros Tlépolemos anyjával kapcsolatban. Homéros /Il. II 658/ ugyanis őt Astyochének nevezi, vagyis Aktór lányává teszi meg, amikor arról beszél, hogy „őt /ti. Tlépolemost/ Astyocheia szülte”. Valószínű, hogy Pindarosnak a történetíró Achaios /?/ került a kezébe, mert így állítja fel a családfát: Hyperoché fia Eurypylos, neki Ormenos, ennek Pherés, neki Amyntór; ennek a lánya Astydameia, Tlépolemos anyja. Amyntór maga Zeusig vezet vissza nemzetségét; egyesek azt is mondják, hogy Amyntór Zeus fia.
45. SCHOL. THUKYD. I 51, 4: /Andokidés/ egyike a tíz szónoknak, ahogyan Akusilaos mondja.

HAMIS TÖREDÉK

46. JOSEPH. AJ. I 108: Hésiodos, Hekataios, Hellanikos és Akusilaos is ... tudósítanak a régiek közül azokról, akik ezer évig éltek.

*III. Melléklet***HEKATAIOS****TESTIMONIUMOK**

1. SUID. s. Hekataios, Hégésandros fia, milétosi; Dareios idején született, aki Kambysés után lett király, amikor Dionysios volt Milétosban (a tyrannos), az 520/516-os Olympias idején; történetíró / i(striogra/foj/. A halikarnassosi Hérodotos használta fel őt /kapott segítséget tőle/, mivel Hekataiosnál fiatalabb volt. Hekataios Prótagorast hallgatta. Elsőként tett közzé történelmi művet / i(stori/an/ prózában, Pherekýdés elbeszélést /értekezést/ /suggraph\`n/. Akusilaos munkái ugyanis hamisítványok.

2. — s. a milétosi Hellanikos: történetíró. A Föld leírása /Perio/doj Gh=j/ és a Történelem / (Istori/ai/ című munkákat írta.

3. STRABÓN XIV 1,7: Említésre méltó férfiak a következők voltak Milétosban: Thalés...azután tanítványa, Anaximandros, majd ennek a tanítványa, Anaximenés, továbbá Hekataios, a történetíró /o(th\n (Istori/ an sunta/caj/...
4. Hérodot. II 143: Valami olyasmit csináltak velem a papok, mint egykor Zeus thébai papjai a történetíró Hekataiossal, aki családfájáról szólva kijelentette, hogy tizenhatodik őse isten volt – igaz, én egy szót sem ejtettem a csakádfámról.
5. - " - V 36: ... Tanácskozássra ült össze párthíveivel /ti. Aristagoras/, elmondta a maga véleményét, valamint a Histiaiostól jött üzenetet. A többiek mind egyetértettek vele, és a fölkelés mellett döntöttek. Egyedül Hekataios, a történetíró /logopoio/j/ tiltakozott, először azt tanácsolta, hogy ne kezdjenek ki a perzsák királyával, s felsorolta, hány nép felett uralkodik Dareios, s milyen roppant nagy a perzsák hadserege. Mivel nem járt sikerrel, másodjára azt tanácsolta, hogy igyekezzenek a tenger feletti uralmat megszerezni. Mert különben - mondta - nincs esélyük a győzelemre, hiszen jól tudja, milyen jelentéktelen Milétos hadereje, de ha elvonnák a Branchidák templomából azt a kincset, amelyet Kroisos lüd király adott fogadalmi ajándékkul, akkor, bizton reméli, megszerezhetnék a tenger feletti uralmat, mert így a kincessel ők rendelkeznének, és nem juthatna az ellenség kezére. Ez a kincs ... mérhetetlenül nagy értékű volt. Hekataios indítványát ugyan elvetették, mindazonáltal a felkelés mellett döntöttek. /500/499?/.

6. - " - V 124: Amikor elfoglalták ezeket a városokat ... /Aristagoras/ összehívta a párthíveit, és megtanácskozta velük a helyzetet. A legjobb lenne - mondta -, ha szereznének maguknak valami biztos menedéket arra az esetre, ha el kell menekülniük Milétosból. Megkérdezte, hogy vándoroljanak-e ki együtt, az ő vezetésével Sardíniába, vagy Mürkinosba, az édónok földjére... (125) Hekataios, a történetíró /a)nh/r logopoio/j/ egyik tervet sem helyeselt. Azt javasolta Aristagorasnak, hogy ha elűznék Milétosból, Léros szigetén építsen magának erődöt, s később, innen felkerekedve szabadítsa majd fel Milétost /495/494/.

/Fordította: Muraközy Gyula/

7. DIODOR. X. 25,4: Hekataios, az iónok által küldött milétosi követ megkérdezte, hogy miért nem bízik bennük Artaphrenés, s mikor ő azt mondta, hogy sohase haragudjanak, ha azok, akiktől háborúban vereséget szenvedtek, rosszul bánnak velük, Hekataios a következőket mondta: „Ha a rossz bánásmód bizalmatlanságot eredményez, a jó bánásmód jóindulatúakká teszi majd a városokat a perzsák iránt.”. Artaphrenés, miután megértette az elmondottakat, a városoknak visszaadta a törvényeiket, és az anyagi lehetőségeikhez képest meghatározott adók fizetésére kötelezte őket.
8. AELIAN. VII VIII 20: Arkadiából egy megalopolitési férfi, névszerint Kerkidas, haldokolva azt mondta megtört rokonainak, hogy szívesen távozik az életből, ugyanis reményei szerint tud majd találkozni a bölcsek közül Pythagorasszal, a történetírók közül /tw=n i(storikw=n/

Hekataiosszal, az énekesek közül Olymposszal és a költők közül Homérosszal. S ahogyan mondják, mindezek után távozott az életből.

9. - " - HA IX 23: ... költők és régi mítoszok feldolgozói, akik között van Hekataios, a prózaíró /logopoio/j/ .
10. STRABÓN VIII 3,9: A milétosi Hekataios állítása szerint ... sok valótlan-ságot adnak elő a régi történetírók /oi(/ a))rxai=oi suggrafei=j/, mert a mesemondás révén valósággal összeforrtak a hazugsággal, ezért nem egyeznek meg egymással ugyanazon dolgokban sem.
11. a. - " - I 1,1: Ha van tudomány, amellyel a bölcselőnek mindenképpen foglalkoznia kell, akkor a földrajz az ... Azok ugyanis, akik először szánták rá magukat vele foglalkozni, körülbelül ezek voltak: Homéros, a milétosi Anaximandros és a vele egy városból való Hekataios, ezeket Eratosthenés is említi; azután Démokritos, Eudoxos, Dikaiarchos, Ephoros és sokan mások; továbbá az utánuk következők, így Eratosthenés, Polybios és Poseidónios bölcselők.
- b. - " - I 1,11: Arra nézve, hogy Homéros volt a földrajz első művelője, egyelőre legyen elég az, amit eddig mondtunk. Híresek azonban követői is, azok a tekintélyes és a bölcsélet terén otthonos férfiak, akik közül Eratosthenés kettőt említ Homéros után elsőnek, Anaximandrost, Thalés tanítványát és polgártársát, és a milétosi Hekataios. Amaz adott ki ugyanis először térképet, Hekataios pedig egy iratot hagyott hátra, amelynek hitelessége egyéb irataiból bionyítható.

/Fordította: Földy József/

12. a. AGATHEM. ge. inf. I 1: A milétosi Anaximandrosnak, aki Thalést hallgatta, először volt bátorsága, hogy íróta-blán felrajzolja a lakott földet. Utána a milétosi Hekataios, aki sokat utazott, ezt olyannyira pontosította, hogy az csodálat tárgya. A lesbosi Hellanikos, aki nagyon sokat tudott, a fiktív elemeket mellőzve hagyományozta a történelmet. Aztán a sigeioni Damastés, többnyire Hekataios műveiből merítve írta meg a Föld körülhajózása /Peri/plouj/ című munkáját. Majd Démokritos, Eudoxos és mások sorra készítették el „Föld körülutazása” és „Körülhajózás” című munkáikat /Gh=j Perio/douj és Peri/plouj/.

b. SCHOL. DION. PERIEG. P. 428, 7 Muell. /EUSTATH. DION, p. 208, 14/: Hogy korábban kik rajzolták le a lakott földet íróta-blán? Először Anaximandros, másodsorra a milétosi Hekataios, harmadjára Démokritos, Thalés tanítványa, negyedikként pedig Eudoxos.

13. STRABÓN VII 3,6: Amit viszont Apollodóros mond bevezetéképpen a hajókról írt művének második könyvében, az semmiképpen sem állítható. Dícsérőleg említi Eratosthenés azon megállapítását, hogy Homéros és a többi régi jól ismeri azt, ami hellén, ámde azt illetően, ami távolabb esik, nagyon tájékozatlannak bizonyulnak ... Ez azonban nem is olyan csodálatos valami Homérosnál, hiszen még a nála fiatalabbak is sok mindent nem ismernek s csoda dolgokat regélnek; így Hésiodos említi a félkutyákat, a nagyfejűeket és a pygmaiosokat, Alkman a lábukkal takarózókat, Aischylos meg a kutyafejűeket, a mellszeműeket, az egyszeműeket /a Prométheusban beszél erről/ és még számtalan egyéb dolgot. Ezekről áttér /Apollodóros/ a történetírókra /e)pi\ touj suggrafe/ aj/, akik a Rhipaia hegységről s az Ógyion hegyről beszélnek, valamint a

Gorgók és a Hesperisek tanyájáról, Theopompos meg Meropis földről, Hekataios Kimmeris városról, Euémeros a Panchaia földről, ...

14. AGATHARCHIDES bei PHOT. Bibl. 250 p. 454b 30: A kerek lakott világ négy része közül – ezeken keletet, nyugatot, északot és délt értem – a nyugatit Lykos és Timaios, a keletit Hekataios és Basilis, az északit Diophantos és Démétrios, a délit pedig /hetvenkedésnek hat, de igaz/ mi dolgoztuk ki.
15. a. ATHENAI. II 70 A: ... a milétosi Hekataios Asia leírásában /e)n) Asi/aj Perihgh/sei/, ha a könyv valóban a történetíróé /tou= suggrafe/wj/ – Kallimakhos ugyanis Nésiotosnak tulajdonítja.
- b. – IX 410 E: Így beszél Hekataios is, vagy aki az Ázsia periégésisei / /Perihgh/sij/ című művet írta.
- c. ARRIAN. Anab. V 6,5: Hérodotos és Hekataios, a történetírók /oi(logopoioi//, illetve az Egyiptom földjéről szóló költemény, mely inkább másvalaki, mint Hekataios műve ...
16. STRABÓN I 2,6: ... azt mondhatjuk, hogy a csiszolt prózai beszéd /o(pezo\j lo/goj, o(/ ge kateskeuasme/noj/a költői beszédnek az utánzása. Először ugyanis a költői előadásmód /h(poihtikh\ kataskeuh\ lépett színre és szerzett magának jó hírnevet; később ennek az utánzásával, a versmértéket ugyan mellőzve, egyébként azonban a költészet jellegzetességeit megőrizve írtak Kadmos, Pherekydés és Hekataios. Az utánuk következők azután ezekből fokozatosan mindig

elhagyva valamit, a magasságból mintegy lesüllyedtek a kifejezésmódnak mostani alakjához, amiképpen a vígjáték is mondhatni a szomorújátékból vette kölcsön szerkezetét, s annak a magasságából szállott alá a mai úgynevezett köznyelvhez /ei)j to\ logoeide)j/.

17. DIONYS. HAL. De Thuc. 5: A fordítás az akusilaosi testimoniumok között található meg.
18. HERMOGEN. p. i))d. II 12 p. 411, 12 Rabe: A milétosi Hekataios, akitől Hérodotos a legtöbbet merített, érthető és világos, sőt bizonyos esetekben rendkívül édes: de mert a tiszta, nem kevert, és nem is a Hérodotosra jellemző díszes ión dialektust alkalmazza, stílusát illetően kevésbé volt költői. Nála a műgond /e)pime/leia/ sem olyan nagy, s az ebből fakadó csiszoltságban /ko/smoj/ sem hasonlít hozzá, amiért is sokkal kevésbé gyönyörködtető Hérodotosnál, nagyon is sokkal, holott majdnem csupa mítoszokból álló, ilyesmikhez szabott történelmet ír. De nem csak megfelelő írói elképzelésre van szükség az elbeszélés valamiféle formájának kidolgozásához, hanem sokat számít a stílus /le/cij/ és annak velejárói, például az alakzatok /skh/mata/, a kólonok /kw=la/, a szókapcsolások /sunqh=kai/, a ritmusok /r(uqmoi//, a szünetek /a)napau/seij/, hogy olyan gyönyörködtetés és kellemesség legyen a műben, mint amilyen megtalálható Hérodotosnál, vagyis Zeusra mondom, az elbeszélés valamiféle más formája, mint amit az elbeszélés válfajai külön – külön létrehozni képesek. Hekataios sorsa érthető,

hiszen nem ugyanúgy figyelt a műgondra és a stílus díszességére /ti. mint Hérodotos/. Ennyit Hekataiosról.

19. DEMETR. De eloc. 12: A szövegek /e(rmhnei/a/ egyik fajtáját megfordulónak /katestramme/nh/ nevezzük. Ez az, amelyik periódusokból épül fel, mint például Isokratés szónoklatai, meg a Gorgiaséi és az Alkidamaséi. Ezek teljes egészükben egymáshoz csatlakozó körmondatokból állnak, akárcsak a homérosi költészet a hexameterekből. A másik fajta szöveg a széteső /di\$rhme/nh/. Ez egymással alig összekapcsolt kólonokra oszlik, mint például a Hekataiosé, Hérodotos legnagyobb része, és általában a régi íróké. Példa rá: ... /Fr.1a/ Mintegy egymásra hányva és összedobálva vannak a kólonok ..., nem támogatják egymást, ahogy a periódusokban ... /14/ Ezért valamiféle csiszoltság /periecesme/non/ és takarékoság /eu)stale/j/ van a régiek szövegformálásában /e(((rmhnei/a/, miként a régi szobrokban is. Ezek művészségének /te/xnh/ a tömörséget /sustolh// és a szárazságot /i))sxno/thj/ tartották. A későbbiek szövegformálása Pheidias műveihez hasonló, mivel egyszerre van meg benne valami a nagyszerűségből /megalei=on/ és az (aprólékos) kidolgozottságból /a)kribe/j/.

/Fordította: Mayer Gyula⁷³⁹

⁷³⁹ Antik Tanulmányok 39. 1966. 182.

20. ANONYM. p. u(/y. 27,1: Előfordul még az is, hogy mikor az író egy bizonyos személyről beszél, hirtelen elragadtatva magát, ugyanabba a személybe megy át. Az ilyen alakzat is a szenvedély egyfajta kitörése:

„Hektór meg rászólt harsányan a trójaiakra:
 „Vissza a véres zsákmánytól, rohanás a hajókhoz!
 Mert ha a gályáktól távol meglátok akárkit,
 ott helyben megölöm ...” /Hom. II. XV 346-349/.

/Fordította: Devecseri Gábor/

Nemde az elbeszélő részt, ahogy helyénvaló, magának osztotta a költő, a nyers fenyegetést azonban hirtelen, minden előrejelzés nélkül a vezér indulatának tulajdonította, mert ízetlen lett volna, ha hozzáteszi: .../2/ Azért is ezen alakzat használata akkor előnyös, midőn a kiéleződött helyzet nem enged az írónak nekikészülődést, hanem tüstént készletti átmenni egyik személyből a másikba, ahogy Hekataiosnál is olvashatjuk: ... /Fr.30/.

/Fordította: Nagy Ferenc/⁷⁴⁰

21. HERAKLEIT. B 40 Diels: A sokat - tanulás értelmesebbnek lenni nem tanít meg, hiszen különben Hésiodost is megtanította volna, azután Pythagorast, Xenophanést és Hekataioszt is.

22. PORPHYR. b. EUSEB. PE X 3 p. 466 B: Hérodotos a második könyvben sokat vett át szó szerint a milétosi Hekataios Föld leírása /Perihgh/sij/ című munkájából, úgy, hogy keveset változtatott meg rajta /Fr.324/ s. T 1; 18;

- AGATHEM ge. inf. I 1: s. T 12a.

⁷⁴⁰ Pseudo-Longinos: A fenségről. (Görög és római írók 10.) Budapest, 1965. 79.

23. AVIEN. Or. Mar. 32: Azt kérdezted, ha ragaszkodsz hozzá, hogy milyen a fekvése az Azovi-tengernek. Megtudtam, hogy Sallustius tárgyalta ezt ..., tehát az ő híres előadásához ... sok dolgot tettünk hozzá, amit igen sok szerző feljegyzéseiből merítettünk. Mindenesetre köztük lesz a milétosi Hekataios, a lesbosi Hellanikos, az athéni Phileos is, a karyandai Skylax, azután Pausimachos, aki az ősi Samos szülötte; sőt a híres Sigeionból született Damastés, a rhodosi születésű Bakoris, Euktémón, aki a népszerű attikai város /Athén/ szülötte, a szicíliai Kleón, maga a thurioibeli Hérodotos, s aki a korabeli próza nagy büszkesége, az attikai Thukydides.
- ERATOSTHENES-APOLLODOROS: T 10; 11; 13,
 - AGATHARCHIDES: T 14.
24. CLEM. ALEX. Strom.VI 26, 8 p. 443, 4 Stah.: Melésagorastól ollózott ugyanis Gorgias, ... , Eudémós, ...és Bión is, ... Amphilokhos, Aristoklés, Leandros, Anaximenés, Hellanikos, Hekataios, Androtión és Philochoros, továbbá Dieuchidas és
25. a. PLIN. NH I 4: ... tartalmazza a fekvéseket, népeket, tengereket és városokat ... idegen szerzőktől: Polybiostól, Hekataiostól, /Fr.370/, Hellanikostól, Damastéstől és Eudoxostól ...
- b. – I 5, 6: ... idegenektől /ti szerzőktől/: Iuba királytól, Hekataiostól, Hellanikostól, Damastéstől, Dikaiarchostól ...
- c. – I 18: idegen szerzőktől tartalmazza a termények jellegét: Thalétastól, Eudoxostól, Philippostól, Kallippostól, Dósitheostól, Parmeniskostól, Metóntól, Kritóntól, Oinopidéstől, Konóntól, Euktémóntól, Harpalostól, Hekataiostól, Anaximandrostól, Sosigenéstől, Hipparchostól, Aratostól.

*IV. Melléklet***Lexikon Akusilaoshoz**

Csatolom azokat a közneveket, amelyek Akusilaos eredeti töredékeiben megtalálhatók. A görög szavak és a magyar jelentés(ek) mellett zárójelben feltüntetjük azt, hogy hányszor fordul elő az adott szó a szerzőnél. A gyűjtemény a F. Jacoby által megadott töredékszámokat őrzi.⁷⁴¹

A

a)gora/: agora, piactér, -#= Fr.22.

a)delfh/: leánytestvér, nővér, -h/n Fr.1.

a)ko/ntion: gerely, Fr.22.

a(li/skomai: valakinek a hatalmába kerülni, h(li/sketo Fr.22.

a)/lloj: más, -ou Fr. 22.

a)nh/r: férfi, ember, a)/ndra Fr.22.

a)/nqrpwj: ember, -wn Fr.22.

a)/nwqen: adv., felülről, Fr.22.

a)peile/w: fenyegetni, -ei Fr.22.

a)oqnh/skw: meghalni, -ei Fr.22.

a)resto/j: kedves, kellemes, tetszetős, -on Fr.22.

⁷⁴¹ A gyűjtemény P. Tozzi *Acusilao di Argo /Rendiconti dell' Instituto Lombardo. 1967. 615-617./* című cikkében olvasható és a szerző nevéhez fűződik. Ehhez készítettünk magyar nyelvű fordítást.

a)riqme/w: számlálni, megszámolni, -ei=n Fr.22.

a)/trwtoj: sebesíthetelen, -on Fr.22.

au)to/j (6): ő maga, -%== Fr.22, -o/n (4) Fr..22, -w=n Fr.1.

B

basileu/j: király, Fr.22.

G

game/w: nősülni, feleségül venni, -ei= Fr.1.

ga/r: ugyanis, Fr.22.

gh=: föld, gh=j Fr.22.

gi/gnomai (2): I.) válni valamivé, lenni, -etai Fr.22.

II.) születni, gi/nontai Fr.1.

D

de///// (7): Fr.1 (3); 3; 22. d" Fr.3; 22.

E

e(autou=: magának a, Fr.1.

ei)mi/ (2): lenni, h)=n Fr.22, h)=en Fr.22.

e)kei=noj (2): az ott, ő, Fr.22, ka)kei=noi Fr.22.

e)n: praep + dat.: -ban, -ben, Fr.22.

e)c: praep + gen.: -ból, -ből, Fr.22 (2).

e)/peita (2): azután, Fr.22 (2).

e)/peroj: (= e)fi/meroj) óhajtott, kívánatos, -on Fr.22.

e)piti/qhmi: rátenni (a magasból), -tiqei=sin Fr.22.

e)/xw: bírni, -onta Fr.22.

e)forma/w: rárohanni, rátámadni valakire, -a=i Fr.22.

H

h)/: vagy, Fr.22.

Q

qeo/j (2): isten, -o/n Fr.22, -oi=si Fr.22.

I

i(/sthmi/: elhelyez odaállít, felállít, sth/saj Fr.22.

i)xsu/j: erő, hatalom, -u/n Fr.22.

K

kai/ (9): és, Fr.1; 22 (7). ka)kei=noi Fr.22.

kata/: praep. + gen.: lefelé valamin, Fr.22.

katako/ptw: levágni, megölni, -ousin Fr.22.

keleu/w: parancsolni, e)ke/leuen Fr.22.

kente/w: rátörni, gyötörni, kínozni, -oi/h Fr.22.

M

ma/lista: leginkább, Fr.1; 22.

me/gaj: nagy, megi/sthn Fr.22.

mi/sgw: összekeverni, -etai Fr.22.

O

o((7): I.) mutató névmás: ez, az, tou= Fr.1, tw=n (2) Fr.1; 22.

II.) határozott névelő: a, az, th=i, tw=n, toi=j, tou/j Fr.22.

o(ra/w: látni, i)dw/n Fr.22.

o)/rqioj: egyenes, -on Fr.22.

o(/te: valahányszor, Fr.22.

ou): nem, Fr.22. ou)k Fr.22.

ou)dei/j: senki, -eno/j Fr.22.

ou)/te (2): sem, Fr.22.

ou(=toj: I.) mutató névmás: ez, Fr.22,

II.) melléknév: ez, **tau=ta** Fr.22.

P

pai=j: fia valakinek, -daj Fr.22.

pe/trh: szikla, -hn Fr.22.

poie/w (2): véghezvinni, -ou=nta (Fr.22), tenni, -ei= Fr.22.

poleme/w: harcolni, poleme/eske Fr.22.

potamo/j: folyó, -oi/ Fr.1.

pre/sbuj: öreg, régi, presbu/tatoj Fr.1.

S

sh=ma: sír, Fr.22.

si/dhroj: -%: vasfegyver, Fr.22.

T

ti/ktw: szülni, tekei=n Fr.22

tima/w: tisztelni, becsülni, teti/mhtai Fr.1.

tij: valaki, Fr.22.

to/te: (ti. oi(/)) akkori, Fr.22.

trisxi/lioi: háromezer, Fr.1.

X

xalko/j: bronzfegyver, %=i Fr.22.

xrh=ma: (ma/lista xrhma/twn) teljes egészében, Fr.22.

V. Melléklet

Lexikon Hekataioshoz

Csatolom azokat a közneveket, amelyek Hekataios eredeti töredékeiben megtalálhatók. A görög szavak és a magyar jelentés(ek) mellett zárójelben

feltüntetjük, hogy hányszor fordul elő az adott szó a szerzőnél. A gyűjtemény a F. Jacoby által megőrzött töredékszámokat jelöli.

A Per. a Periégésis, a Gen. a Genealogiai rövidítése.

A görög szó után * szimbólummal jelezzük azt a szót, amely először szerzőnkél fordul elő. Amennyiben a magyar jelentés mellett található a szimbólum, akkor abban a jelentésben először Hekataiosnál található az adott szó.⁷⁴²

A

a)/grioj: vad, Per.: -a 292a.

a)/delfi/zw *: testvérnek szólítani, Gen.: -ein 8.

a)/kanqa (2) : (ti. kuna/ra): szederbokor, Per. (2): 291; 292a.

a)/krh: hegyfok, Per.: 343.

a)/lei/fw: med., bekenni, Per.: -ontai 154.

a)/lhqh/j: igaz, Gen.: -e/a 1a.

a)/lla/: de, Gen.: 27 Add.

a)/lloj (2): más, Gen. (2): -on 30, -wn 27 Add.

a)/mh/xanoj: legyőzhetetlen, Gen.: -on 27 Add.

a)/mpeloj (3): szőlő, Gen. (3): 15, -wn 15, -ouj 15.

a)/nh/r: ember, a)/ndrej 368 bis.

a)/nqrwpoj (2): ember, Per. (2): -oi 287; 299.

a)/ni/sxw (3): intr., felkelni ti. a nap, Per. (3): -onta 204; 207; 292a; 292b.

⁷⁴² A gyűjtemény P. Tozzi Studi su Ecateo Mileto III. Lingua e stile di Ecateo /Athenaeum. 1964. 111-117./ című munkájában található és a szerző nevéhez fűződik. Ehhez készítettünk magyar nyelvű fordítást.

a)po/ (8): praep. + gen. I.) hely: -ból, -ből, Per. (2): 217; 299. Gen.: 7a.

II.) okság: a) eredet: -ból, -ből, Per.: 266. Gen.: 15.

b) anyag: -ból, -ből, Per. (3): 154.

a)poi/xomai: elmenni, Gen: -esqe 30.

a)po/llumi: elpusztulni, Gen.: a)pole/esqe 30.

a)popi/ptw: leesni, Gen.: -peptwko/ta 22.

a)rh/gw: segíteni, Gen.: -ein 30.

a)roth/r: földművelő, Per.: -h=rej 335.

au)ti/ka: azonnal, rögtön, Gen.: 30.

au)toj: névmás, I.) ugyanő, ugyanaz, Gen. (2): 19, -oi// 30.

II.) ez, az, Per. (8): -h=j 335, -%= 146, -w=n 207, -oi==j 299, -

oi=si 163; 204; 282; 293; Gen. (3): -ou= 15 (2), -o/ 15.=

au)tou= visszaható névmás: saját, Gen.: 15.

B

baqu/j: mély, Per.: 332.

basilei/a: királyság, Gen.: -ai 15.

basilh/ioj: királyi, Per.: -on 299.

bore/hj *: észak, Per.: -e/w 100.

bru=toj: sör, Per.: -on 154.

G

ga/la: tej, Per.: -ktoj 154.

ga/r (3): ugyanis, Gen. (3): 1a; 15; 30.

ge/geioj *: régi, 362.

geloj=oj: nevetséges, Gen.: -oi 1a.

gh=: föld, vidék, Per.: gh=n 292a.

gi/gnomai (3): I.) születni, keletkezni, Gen. (2): e)ge/neto 15.

II.) lenni, e)ge/nonto 368 bis.

gra/fw: írni, Gen.: 1a.

gunh/: asszony, Per.: gunai=kej 358.

D

dasu/j (ti. u(/lhisin): fás, erdős, lombos, Per.: -e/a 291.

de/ (61): Per. (52): 43; 48 (2); 67a (2); 73 (2); 80 (2); 88 (2); 105; 106 (2); 113a (2); 116; 141; 146; 148; 154; 159 (2); 166 (2); 204; 217; 229; 234; 265; 266; 275 (2); 284; 287; 291; 292a; 299 (2); 305; 355. d" 146; 163; 204; 207 (2); 282, 287; 293; 299; 358.

Gen. (9): 7a; 16; 19 (3); 30; 27 Add. d" 15 (2).

deino/j: ijesztő, rettenetes, Gen.: -a/ 30, deino/teroj 27 Add.

de/ndreon: (élő)fa, Per.: de/ndrea 292a.

de/oj: félelem, -ata 364.

dh=moj: terület, Gen.: -on 30.

dia/: praep.+gen.: valamin keresztül, Per.: 217.

dio/: mivel, Gen.: 15.

doke/w (3): I.) gondolni, hinni, Per.: 234, Gen.: 27 Add.

II.) úgy tűnik, Gen.: -ei= 1a.

dunato/j: képes, Gen.: 30.

du/sij *: nyugat, Per.: -oj 217.

dw=ron: ajándék, Per.: 301.

E

e)gw/ (4): személyes névmás: én, Gen. (4): 19, moi 1a, e)moi/ 1a, ka)me/ 30.

e(/zomai: leülni, Per.: -nto 234.

ei)/kosi: húsz, Gen.: 19.

ei)mi/ (13): I.) lenni, Per. (3): e)sti/n 129, e)/sti 305. Gen. (8): ei)mi/ 30, ei)si/n 1a, ei)=nai 1a, 27 Add., e)o/nta 27 Add., <e)o/ntej>Ö 19, h)=n 6; 16, e)/sqj 361.

II.) praepositívóval (ti. a)po\ ... me/xri) kiterjedni, Gen.: e)sti/n 7a.

ei)j (8): praep. + acc. I.) hely: a.) -ba, -be, -ra, -re, Gen. (3): 15; 19; e)j 30. Per.:

e)j 217. b.) -ig: Per. (3): e)j 207; 222; 289.

II.) cél: -ül, -ra, -re, Per.: e(j 323a.

e)k (4): praep. + gen.: I.) hely: -ból, -ből, -tól, -től, Per. (3): 217; 289, e)c 335.

II.) eredet: -tól, -től, Gen.: e)c 15.

e)kxwre/w *: elvonulni, visszavonulni, Gen.: -ei=n 30.

e)/laion (ti. a)po\ ga/laktoj): *olaj, Per.: -% 154.

e)n (26): I.) adv., belül, bent, Per. (15): 67a (2); 80 (2); 88; 113a (2); 116; 141; 146; 159 (2); 229; 287; 299.

II.) praep. + dat.: a.) -ban, -ben, Per. (10): 105; 146; 163 (2); 204; 282; 292a; 293; 299; 305. b.) -ra,-re, Gen.: 6.

e)ndei/knumi: megmutatni, Gen.: e)nde/casqai 27 Add.

e)/neimi: benne lenni, Per.: e)/ni 292a.

e)/(neken: praep. + gen.: valami miatt, Gen.: 27 Add.

e)nqadi/: adv., itt, ott, e)nqa/di 361.

e)ci/hmi: intr. ömleni, Per.: -i/hsi 255.

e)pafa/w: megérinteni, Gen.: -h/saj 22.

e)pi/ (5): praep. I.) gen.: -on, -en, -ön, Per. (2): 305; 308.

II.) dat.: a.) -on, -en, -ön, Per.: 291. b.) valami közelében, Per.: 217. c.) cél, Gen.: 15.

e)pi/gonoj: utód, ivadék, Gen.: -ouj 30.

e)/pissai *: kisebb leánygyermek, - 363.

e)/rdw: teljesíteni, végrehajtani, Gen.: e)/orgen 6.

e)rhmi/h: elhagyott hely, pusztaság, Per.: 299.

e)/rxomai (2): menni, Gen. (2): h)=lqen 15; 19.

e)sba/llw *: belevetni, beledobni, Per.: -ei 217.

e)sqh/j (2): ruha, Per. -h=ta 284; 287.

eu(ri/skw: találni, Gen.: eu(=ren 22.

e)/xw (3): I.) bírni (ti. valamit) Per.: -ousi 358, -ontej 292a.

II.) med., szomszédos, határos, Per.: -ontai 207.

H

h(/lioj (3): nap (égitest), Per. (3): -on 204; 207; 292a = 292b.

h(me/ra: nap, Per.: -w=n 332.

Q

qa/lassa: tenger, Per.: -an 291.

I

i(ero/j: I.) melléknév: szent, Per.: i(rh/ 305.

II.) főnév: templom, Per. (2): -o/n 319; 305.

i(/na: adv., ahol, Per.: 234.

i)))stmo/j: földszoros, szűk átjáró, Per.: -%= 163.

i)))te/a: fűzfa, Per.: 292.

i)wnia/ *: ibolyaágyás, Per.: 37.

K

kai/ (27): és, is, Per. (18): 40; 49; 105; 144; 154 (2); 266; 291; 292a (2); 304; 305 (2); 319;

332; 335; 343 (2). Gen. (9): 6; 15 (4); 22; 27 Add. kame/ 30, te kai/ 1a.

kako/n: kár, veszteség, Gen.: -a 6.

kale/w (5): hívni, nevezni, Per. (2): kalei=tai 275, kaleome/nhn 291, Gen. (3): klhqei=j
15, e)ka/loun 15, e)ka/lese 15.

ka/proj: vadkan, vaddisznó, Gen.: 6.

kata/: praep. + acc. valakivel szemben, Per.: 141.

katale/w: örölni, Per.: katale/ousin 323a.

katoru/ssw *: elásni, Gen.: katoruxqh=nai 15.

ke/gxroj: köles, Per.: -ou 154.

keleu/w: parancsolni, Gen. (2): e)ke/leue 30, e)ke/leusen 15.

kefalh=: fej, Per.: -h=j 358.

kibwto/j: láda, szekrény, 368.

kine/w: med., mozogni, Per.: kine/etai 305.

koleo/j: kardhüvely, Gen.: -o/n 22.

ko/lpoj (2): öböl, Per. (2): 105; 332.

ko/nuza *: konyzza, küllórojt /növény/, Per.: -hj 154.

korudallh/: búbos pacsirta, Gen.: -h=j 12 bis.

kre/aj: hús, Gen.: kre/a 9.

kriqh/ (2): árpa, Per. (2): -w=n 154, -a/j 323a.

kubernh/thj: kormányos, Per.: -ou 266.

kullh=stij: egyiptomi tönkölykenyér, Per.: (?) 322.

kuna/ra *(2) (ti. a)/kanqa): szederbokor, Per. (2): 291; 292a.

ku/passij: tunika, Per.: -eij 284.

ku/wn (h): szuka, nöstény kutya, Gen.: 15.

L

lew/j: alattvaló, rabszolga, Gen.: lew/n 23.

limh/n (2): kikötő, Per. (2): 106; 343.

li/mnh (3): mocsár, Per. (3): 159, -hj 217, -\$ 355.

lo/goj: beszéd, Gen.: -oi 1a.

M

ma=za: árpakenyér, árpalepény, Gen.: -aj 9.

ma/lista: leginkább, Per.: 234.

me/gaj (2): nagy, Per.: 332, Gen.: -an 27 Add.

me/n (5): egyes fogalmak szembeállításakor (de/), Per. (3): 144; 207 (2). Gen. (2): 19.

meshmbri/a (2): *dél (égtáj), Per. (2): -hj 108, -an 163.

meta/ (14): adv., azután, Per. (14): 43; 48 (2); 73; 88; 106 (2); 113a; 148; 166 (2); 265; 266; 275.

meta/rsioj (ti. e)pi\ tou= u/(datoj) *: magasban lévő, nyílt tengeren lévő, Per.: -i/h 305.

metre/w: megmérni, Per.: memetre/atai 196.

me/xri (4): praep. + gen.: -ig, Per. (3): 207; 299; me/xrij 299, Gen.: 7a.

mh/: ne, Gen.: 30.

mi/sgw: m. pass. egyesülni, Gen.: -etai 21.

moixi/dioj *: házasságtörésből született, -on 369.

muqe/omai: beszélni, állítani, Gen.: muqei=tai 1a; 1b.

mu/khj: * gomba /a kardhüvely végén/, Gen.: -hn 22.

muri/kh: tamariszk, Per.: 292.

N

neottia/ */: fészek, Gen.: -an 12 bis.

nh=soj (3): sziget, Per. (3): 266; 305 (2).

no/moj: * nomos, egyiptomi kerület, Per.: 304.

no/toj (2): * dél, Per. (2): -on 144; 203.

nu=n: most, Per.: 275.

C

ci/foj: kard, Gen.: - eoj 22.

O

o((52): Per. (33): 105; 163; 332, h(129; 207; 275; 305, tou= 266; 301; 305 (2); 319, th=j
 163; 217 (2); 222; 305; 358, t\$= 105; 355, to/n 167; 299, th/n 291, to/ 105; 304;
 323a, oi(287, ta/ 116; 196, tw=n 154, ta/j 323a, toi=sin 291; 292a,
 Gen. (18): 15; 19, h(7a, tou= 22, t%= 6, t\$= 21, to/n 15; 22 (2). 27 Add.
 (2); oi(((1a; 15; 19. tw=n 15; 27 Add., tou/j 30, ta/j 15, oi(368 bis.

o(/de: mutató névmás: ez, Gen.: ta/de 1a.

oike/w (5): lakni, Per. (5): -e/ousi 100; 108, -e/ousin 137; 299, -ou=si 292a =
 -e/ousi 292b.

oi)/nh: szőlő, Gen.: -aj 15.

oi(=oj: amilyen, Per.: -hn 287.

o(moure/w (4)*: határosnak lenni, Per.: -e/ousi 163; 203; 204; 207.

o)/noma (3): név, Per. (3): 305; 355, ou)/noma 282.

o)/roj (6): hegy, Per. (5): 73, ou)/rea 291; 292a, ou)/resi 292, ou)/resin 291. Gen.: -ei 6.

o(/j: vonatkozó névmás: aki, amely, ami, Per.: h(/ 129.

ou) ((3): nem, Gen. (3): 27 Add., 30, ou)k 19.

ou)de: sem, Gen.: 19.

ou)/te: és nem, sem, ne is, Gen.: 27 Add.

ou(=toj (7): ez itt, Per. (4): tou/tou 299 (2), tou=to 207, tou/twn 207,

Gen. (3): tou/tou 15; 27 Add., tau=ta 30.

ou(/tw: így, Gen.: ou(/twj 27 Add.

o)/fij (2): kígyó, Gen. (2): -in 27 Add., -i/wn 27 Add.

P

pai=j (3): fia valakinek, Gen. (3): 16, pai=da 15, pai=dej 19.

pa/lai: régen, Per.: 275.

palaio/j: régi, Gen.: -oi/ 15.

para/ (3): praep. I.) + dat.: közelében, Per.: par” 255.

II.) + acc.: közelében, Per. (2): 234; 299.

parabi/h (ti. a)po\ ke/gxrou kai\ konu/zhj): innivaló, Per.: -i/hn 154.

pedi/on (4): síkság, Per. (3): 105, -ou 217, -a 292a. Gen.: 7a.

pelw/rioj: szörnyű, félelmetes, Gen.: -on 27 Add.

penth/konta: ötven, Gen.: 19.

per: simulószó, Per.: 287.

peri/ (2): praep. + acc: mellett, közelében, Per. (2): 291; 305.

periple/w *: körülhajózni, Per.: -ei= 305.

peritei/nw: kifeszíteni, kiterjeszteni, Per. -tetame/noi 364.

plou=j: hajózás, hajóút, Per.: 332.

poie/w (2): I.) (ti. deina/) elszenvedni, Gen. (2): poiou/menoi 30.

II.) írni, Gen.: e)poi/hse 19.

po/lij (26): város, Per. (26): 43; 48; 67a (2); 73; 88; 06; 113a (2); 116; 129; 141; 146 (2);

148; 159; 163; 166; 204; 229; 266; 282; 287; 293; 304; -i 217.

polu/j (2): sok, Gen. (2): polloi/ 1a, po//l” 6.

polusta/fuloj: sok szőlőt termő, Gen.: 15.

potamo/j (10): folyó (10), Per.: 48; 49; 80; 217; 255; 265, -o/n 289; 299, -ou= 301; 319.

pre/sbuj: idős, öreg, Gen.: -teroj 16.

pro/j (8): praep. + gen.: valami felé, Per. (8): 100; 108; 144; 163; 203; 204; 207; 292a = 292b.

prosagoreu/w: megszólítani, szólni valakihez, Per.: -hgoreu/eto 129.

pro/teron: korábban, Per.: 129.

prw=toj: első, Per.: -a 116.

pw=ma: ital, Per.: 323a.

R

r(e/w: folyni, Per.: r(e/wn 217.

S

sitofa/goj: gabonát fogyasztó, kenyérevő, Per.: -oi 335.

skorpi/zw *: m. pass., szétszórni, szétszóródni, -etai 366.

spoudai=oj: tevékeny, szorgos, tehetséges, -e/statoi 368 bis.

ste/lexoj: fatörzs, Gen.: 15.

su/: te, Gen.: u(mi=n 30.

T

te (2): Gen. (2): 30, te kai/ 1a.

tei=xoj: fal, Per.: 299.

ti/ktw: szülni, Gen.: e)/teke 15.

tij: határozatlan névmás: (egy)valaki, Gen.: tina/ 30.

titrw/skw: megsebesíteni, Gen.: trw/sete 30.

trei=j: három, Per.: triw=n 332.

U

u(/dwr: víz, Per.: -atoj 305.

u(/eioj *: sertésből való, Gen: u(/ea 9.

u(/lh: erdő, Per.: -hisin 291.

u/pe/r: adv., felül, felette, Per.: 73.

u(perbai/nw: átlépni, átkelni, Per.: -ba/nti 169.

u(yhlo/j: magas, Per.: -a/ 291.

F

fai//nw: m.. pass., láthatóvá válni, látszik, Gen: -ontai 1a.

fhmi:/ beszélni, mondani, Gen.: fhsi/n 15.

fore/w (2): vinni, Per. (2): fore/ousi 284; 287.

fu/w: intr. megszületni, Gen.: e)/fu 15.

X

xanda/nw: tartalmazni, Gen.: xadh=sai 7b.

xeiroga/stwr *: keze munkájából élő ember, Per.: -orej 367.

xeiro/maktron (ti. e)pi\ th=j kefalh=j): női fejdísz, Per.: -a 358.

xerro/nhsoj *: félsziget, Per.: -ou 163.

W

w(=de: adv., így, Gen.: 1a = 1b.

w)=n: tehát, Gen.: 30.

w(j: (6): I.) hasonlító kötőszó: ahogyan, Gen. (5): 1a (2); 19a (2); 27 Add.

II.) célhatározói kötőszó: azért, hogy, Gen: 30.

BIBLIOGRÁFIA

I. SZÖVEGKIADÁSOK, KOMMENTÁROK, FORDÍTÁSOK:

AMEIS – HENTZE 1913-1929; Ilias. Edidit: Ameis – Hentze. Teubner. Berlin – Leipzig, 1913-1929.

DIELS – KRANZ 1960; H. Diels – W. Kranz: Die Fragmente der Vorsokratiker I. Berlin, 1960. 52-60. /második kiadás 1992./

DINDORF – HENTZE 1927; Odysseia. Edidit: Dindorf – Hentze. Teubner. Berlin – Leipzig, 1927.

EVELYN – WHITE 1998; Hesiod, Homeric hymns, Epic cycle, HomERICA. Edidit: Hugh G. Evelyn-White. Loeb Classical Library. London, 1998.

—
GODLEY 1957-1960; A. D. Godley: Herodotos with an English translation. Cambridge, 1957-1960.

HORNBLOWER 1991, 1996; S. Hornblower: A commentary on Thucydides. Oxford, I-III. 1991, IV-V.24. 1996.

HOW – WELLS 1989, 1991; W. How – J. Wells: A Commentary on Herodotus. Oxford, I-IV. 1989. 24-27, 237. V-IX. 1991.

JAKOBY 1923; F. Jakoby: Die Fragmente der Griechischen Historiker I. Akusilaos. Berlin, 1923. 47-58.

JAKOBY 1923; F. Jakoby: Die Fragmente der Griechischen Historiker I. Hekataios. Berlin, 1923. 1-47.

JAKOBY 1923; F. Jakoby: Kommentar /Die Fragmente der Griechischen Historiker/. Akusilaos. Berlin, 1923. 375-386.

JAKOBY 1923; F. Jakoby: Kommentar /Die Fragmente der Griechischen Historiker/. Hekataios. Berlin, 1923. 317-375.

LLOYD 1988; A. B. Lloyd: Herodotus. Book II. és Kommentár. Leiden, 1988. 77-140.

MARG – STRASBURGER 1983; Herodotos. Geschichten und Geschichte. Zürich, 1983. I-IV. W. Marg., V-IX. G. Strasburger.

ROSÉN 1992 – 1997; H. B. Rosén: Herodoti Historiae. Teubner. Stuttgart – Leipzig, I-IV. 1992, V-IX. 1997.

RAWLINSON 1862; G. Rawlinson: History of Herodotus I-IV. London, 1862.

RZACH 1908; Hésiodi carmina. Edidit: A. Rzach. 1902.

SOLMSEN 1984; Hésiodi Theogonia opera et dies scutum. Edidit: F. Solmsen. Oxford University Press, 1984.

STEIN 1884-1896; Herodotos I-IV. Edidit: H. Stein. Berlin, 1884-1896.

CSENGERY 1929; Pindaros. Görög és római remekírók. Ford.: Csengery János. Budapest, 1929.

DEVECSERI 1943; Kyros és Kroisos története. Ford.: Devecseri Gábor. Budapest, 1943.

DEVECSERI 1957; Homéros: Ilias. A világirodalom klasszikusai. Ford.: Devecseri Gábor. Budapest, 1957.

DEVECSERI 1986; Homéros: Odysseia. A világirodalom klasszikusai. Ford.: Devecseri Gábor. Budapest, 1986.

FALUS 1984; Platón összes művei I – III. Bibliotheca Classica. Ford.: Falus Róbert. Budapest, 1984.

FÖLDY 1977; Sztrabón: Geógraphika. Ford.: Földy József. Budapest, 1977.

MURAKÖZY 1985; Thuküdidész: A Peloponnészoszi háború. Ford.: Muraközy Gyula. Budapest, 1985.

MURAKÖZY 1989; Hérodotos: A görög-perzsa háború. Bibliotheca Classica. Ford.: Muraközy Gyula. Budapest, 1989.

NAGY 1965; Pseudo-Longinos: A fenségről. Görög és latin írók 10. Ford.: Nagy Ferenc. Budapest, 1965. 79.

SZABÓ 1959; Hérodotosi novellák. Ford.: Szabó Árpád. Budapest, 1959.

SZEPESSY – FALUS 1982; Görög költők antológiája. A világirodalom klasszikusai. Válogatta: Szepessy Tibor, Falus Róbert. Budapest, 1982.

TERÉNYI 1967; Hérodotos: A görög – perzsa háború. Részletek. Ford.: Terényi I. Budapest, 1967.

TRENCSÉNYI – WALDAPFEL IMRE 1974; Hésiodos: Istenek születése, Munkák és napok. Az ókori irodalom kiskönyvtára. Ford.: Trencsényi-Waldapfel Imre. Budapest, 1974.

II. SZAKIRODALOM:

ADAMIK 1998; Adamik Tamás: Antik stíluselméletek Gorgiasztól Augustinusig. Budapest, 1998.

ADAMIK 2001; Adamik Tamás: Római irodalom az aranykorban. Budapest, 2001.

ALBRECHT 2003; M. von Albrecht: A római irodalom története I. Budapest, 2003. 271-476.

ARMAYOR 1987; O. K. Armayor: Hecataeus' humor and irony in Herodotus' narrative in Egypt. *The ancient world*. 1987. 11-18.

BECHER 1967; I. Becher: Der heilige Ibisvogel der Ägypter in der Antike. *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*. Bp. 1967. 378-385.

BELTRAMETTI 1986; A. Beltrametti: Erodoto. Firenze, 1986.

BICKERMAN 1976; E. Bickerman: The Edict of Cyrus in Ezra. *Studies in Jewish and Christian History I*. Leiden, 1976. 72-108.

BISCHOFF 1937; H. Bischoff: Perieget. *RE XIX I*. Stuttgart, 1937. 725-742.

BOER 1977; W. Boer: Progress in the Greece of Thukydídés. Amsterdam – Oxford – New York, 1977.

BOLLÓK 1988; Világirodalmi lexikon 7. Budapest, 1988. 371-373. címszó: logográfusok /Bollók János/, logosz /Bollók János/.

BROWN 1965; T. S. Brown: Herodotus speculates about Egypt. *American Journal of Philology*. 1965. 60-76.

BRUCE 1970; A. F. Bruce: History and theory. Theopompus and classical Greek historiography. 1970. 86-109.

BURKERT 1963; W. Burkert: Iranisches bei Anaximandros. *Rheinisches Museum*.

1963. 97-134.

BUX – KUNST 1927; Bux – Kunst: Logographen /logogra/foj/. RE XIII. Stuttgart, 1927. 1021-1033.

COLLINGWOOD 1987; Robin G. Collingwood: A történelem eszméje. Budapest, 1987.

CORCELLA 1996; A. Corcella: < Ecateo di Mileto cosi dice > . Quaderni di Storia. 1996. 295-301.

CORNFORD 1907; F. M. Cornford: Thucydides Mythistoricus. London, 1907.

CRANE 1998; G. Crane: Thukydidés and the Ancient Simplicity. The limits of Political Realism. California. 1998.

CZÚTH 1986; Világirodalmi lexikon 10. Budapest, 1986. 395-396. címszó: perihégészis /Czúth Béla/.

CZÚTH 1986; Világirodalmi lexikon 10. Budapest, 1986. 401-402. címszó: periplusz /Czúth Béla/.

DAFFINA 1980; P. Daffina: On Kaspapyros and the so-called shore of the Scythians. Acta Antiqua. 1980. 1-8.

DASEVSKAJA 1970; O. D. Dasevskaja: On the origin of the name Kerkinitis. Vesztnyik Drevnij Istorii. 1970/2. 121-128.

DE RUYT 1938; F. de Ruyt: La citation d" Hérodote I, 57 au sujet de Cortone pelasgique et des étrusques. L" Antiquité Classique. 1938. 281-290.

DE SANCTIS 1933; G. de Sanctis: Intorno al razionalismo di Ecateo. Rivista di Filologia ed istruzione classica. 1933. 1-15.

DIELS 1887; H. Diels: Herodot und Hekataios. Hermes. 1887. 411-444.

DIHLE 1991; A. Dihle: Griechische Literaturgeschichte. München, 1991. 73, 105, 187, 192, 252.

DREYER 1979; O. Dreyer: Logographen. Der Kleine Pauly. Lexikon der Antike in 5 Banden. Band 3. München, 1979. 709.

DUPONT-ROC 1971; R. Dupont-Roc: Un système de noms propres /Héraclite, 40 D. K./. Revue des Études Anciennes. 1971. 5-14.

EASTERLING – KNOX 1985; P. E. Easterling – B. M. W. Knox: The Cambridge history of classical literature. I. The Greek literature. Cambridge, 1985. 429-458.

ELÍCEGUI 1999; E. G. Elícegui: Hecateo y las inscripciones griegasmás antiguas de la Péninsula Ibérica. Archivo Espanol de Arqueologia. 1999. 3-14.

FALUS 1980; Falus Róbert: Az antik világ irodalmi. Budapest, 1980. 125-129,

189-198, 268-274.

FEHLING 1971; D. Fehling: Die Quellenangaben bei Herodot. Berlin, 1971. 59-66.

FINLEY 1942; J. H. Finley: Thukydídés. Cambridge, 1942.

FINLEY – PLEKET 1976; M. I. Finley - H. W. Pleket: The Olympic Games: The First Thousand Years. Budapest, 1976.

FORNARA 1971; Ch. W. Fornara: Herodotus. An interpretative essay. Oxford, 1971. 13-20, 92-93.

FRÄNKEL 1960; H. Fränkel: Wege und Formen. Berlin, 1960. 186-190.

FRÄNKEL 1962; H. Fränkel: Dichtung und Philosophie des frühen Griechentums. München, 1962. 390-398.

FRÄNKEL 1975; H. Fränkel: Early Greek poetry and philosophy. Oxford, 1975.

FRITZ 1938; K. v. Fritz: Pherekydes Syros: RE XIX II. Stuttgart, 1938. 2025-2033.

FRITZ 1967 /I/; Kurt von Fritz: Die Griechische Geschichtschreibung. Band I. Von den Anfängen bis Thucydides. Text. Berlin, 1967. 1-76; 104-475.

FRITZ 1967 /II/; Kurt von Fritz: Die Griechische Geschichtschreibung. Band II. Von den Anfängen bis Thucydides. Anmerkungen. Berlin, 1967. 1-53.

FÜHRER 1981; R. Führer: Hexameterfragment in Florenz. Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik. 1981. 62.

GARDINER-GARDEN 1988; J. Gardiner-Garden: Eudoxos, Skylax and the Syrmatai. Eranos. 1988. 31-42.

GERÉB 1883; Geréb József: Hérodotos vallási és ethikai elvei. Tanulmányok. Budapest, 1883.

GESZTESI 1992; Világirodalmi lexikon 14. Budapest, 1992. 500. címszó: Szkülax /Gesztesi Enikő/.

GIGANTE 1962; M. Gigante: Lettera alla regina o dello stile di Ctesia. Rivista di Filologia Classica. 1962. 249, 255f, 264f.

GISINGER 1937; F. Gisinger: Periplus. RE XIX I. Stuttgart, 1937. 841-850.

GISINGER 1937; F. Gisinger: Skylax. RE III A1. Stuttgart, 1937. 619-646.

GITTI 1957; A. Gitti: L'eta di Cadmo di Mileto. Annali della Facolta di lettera e filosofia. Bari, 1957. 43-57.

GLOMBIOWSKI 1977; K. Glombiowski: Swiat Herodota. Meander. 1977. 235-243.

GOULD 1989; J. Gould: Hérodotos. New York, 1989.

- GUDEMAN 1912; Gudeman: Hellanikos. RE VIII I. Stuttgart, 1912. 101-155.
- HAHN 1983; Hahn I.: Naptári rendszerek és időszámítás. Budapest, 1983.
- HALASY-NAGY 1991; Halasy-Nagy József: A filozófia. Budapest, 1991. 132-134.
- HARMATTA 1941; J. Harmatta: Quellenstudien zu der Skythica des Herodot. Budapest, 1941. 35-66. /Doktori értekezés/.
- HAVERS 1931; W. Havers: Handbuch der erklärenden Syntax. Berlin, 1931. 168.
- HEIDEL 1935; W. A. Heidel: Hecataeus and the Egyptian priests in Herodotus. Book II. Boston, 1935. 93-97.
- HEIDEL 1943; W. A. Heidel: Hecataeus and Xenophanes. American Journal of Philology. 1943. 257-277.
- HERTER 1975; B. Herter: Akusilaos. Der Kleine Pauly. Lexikon der Antike in 5 Bänden. Band 1. München, 1975. 225.
- HORNBLOWER 1987; S. Hornblower: Thukydides. Baltimore, 1987.
- HUNT 1998; P. Hunt: Slaves, warfare and ideology in the Greek historians. Cambridge, 1998.
- HUNTER 1982; V. Hunter: Past and process in Herodotus and Thukydides. Princeton, 1982. 61-62, 304-313.
- HUXLEY 1966; G. L. Huxley: The early Ionians. London, 1966. 135-139.
- JACOBY 1912; F. Jacoby: Hekataios. RE VII 2. Stuttgart, 1912. 2667-2750.
- JACOBY 1947; F. Jakob: The first Athenian prose writer /Pherekydés/. Archivio Glottologico Italiano. 1947. 13-64.
- JAEGER 1953; W. Jaeger: Die Theologie der frühen griechischen Denken. Stuttgart, 1953. 20-27.
- KAHN 1960; C. H. Kahn: Anaximander and the origins of Greek Cosmology. New York, 1960.
- KALETSCHEK 1979; H. Kaletsch: Zeitrechnung. Der Kleine Pauly. Lexikon der Antike in 5 Bänden. Band 5. München, 1979. 1473-1489.
- KAPITÁNYI 1984; Világirodalmi lexikon 1. Budapest, 1984. 142. címszó: Akuszilaosz /Kapitányi István/.
- KAPITÁNYI 1988; Világirodalmi lexikon 4. Budapest, 1988. 353-354. címszó: Hellanikosz /Kapitányi István/.
- KAPITÁNYI – SZEPESY 1991; Az ókori görög irodalom /Vázlatos áttekintés/. Szerk.: Kapitányi István, Szepessy Tibor. Budapest, 1991.

- KARKRIDES 1947; J. Th. Karkrides: Caeneus. *Classical Review*. 1947. 77-80.
- KIRK 1955; G. S. Kirk: Some problems in Anaximander. *Classical Quarterly*. 1955. 21-38.
- KIRK – RAVEN – SCHOFIELD 1998; G. S. Kirk - J. E. Raven - M. Schofield: *A preszókratikus filozófia*. Budapest, 1998. 125-244.
- KIRK – RAVEN 1957; G. S. Kirk – J. E. Raven: *The Presocratic Philosophers*. Cambridge, 1957. 21, 22, 27, 38.
- KRAHE 1939; H. Krahe:)ILLURIWN)ENETOI. *Rheinisches Museum für Philologie*. 1939. 97-101.
- KRISCHER 1965; T. Krischer: Herodots proömion. *Hermes*. 1965. 159-167.
- LA PENNA 1979; A. La Penna: Ancora sui montoni cavalcati dai Pigmei (Ecateo fr. 328 J.). *Maia*. 1979. 13-14.
- LANG 1984; M. L. Lang: *Herodotean narrative and discourse*. London, 1984.
- LAQUEUR 1991; R. Laqueur: Pherekydes Athénaios. *RE XIX II*. Stuttgart, 1938. 1991- 2025.
- LASSERE 1976; F. Lassere: L" historiographie grecque a l"époque archaïque. *Quaderni di storia*. 1976. 113-142.
- LATTIMORE 1958; R. Lattimore: *The composition of the history of Herodotus*. London, 1958. 9-21.
- LEGRAND 1949; Ph. E. Legrand: Die Einleitung zum 4. Bd. seiner Herodot-Ausgabe. *Pari*, 1949. 42.
- LEGRAND 1955; Ph. E. Legrand: *Hérodote*. Paris, 1955. 83-93.
- LEISEGANG 1927; Leisegang: Logos. *RE XIII*. Stuttgart, 1927. 1035-1080.
- LENDVAI – NYÍRI 1981; Lendvai L. Ferenc- Nyíri J. Kristóf: *A filozófia rövid története*. Budapest, 1981. 39-72.
- LESKY 1971; A. Lesky: *Geschichte der Griechischen Literatur*. Bern, 1971. 253-260.
- LILJA 1967; Saara Lilja: *Indebtedness to Hecataeus in Herodotus II 70-73*. *Arctos*. 1967. 85-96.
- LIVREA 1980; E. Livrea: P. Laur. Inv. II/29: Ecateo? *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*. 1980. 73-80.
- LONG 1987; T. Long: *Repetition and variation in the short stories of Herodotus*. Frankfurt am Main, 1987.
- MARTINKÓ 1992; *Világirodalmi lexikon 5*. Budapest, 1992. 313-318. címszó:

irodalom és történetírás /Martinkó András/.

MASETTI 1971/1972; C. Masetti: Le fonti di Erodoto per la storia dell' antico oriente. Helikon. 1971/1972. 279-288.

MAZZARINO 1966; S. Mazzarino: Il pensiero storico classico I. Bari, 1966. 58-70.

MOMIGLIANO 1931; A. Momigliano: Il razionalismo di Ecateo di Mileto. Athene e Roma. 1931. 133-142.

MOMIGLIANO 1932; A. Momigliano: Per l'eta di Ferecide Ateniese. Rivista di Filologia e di Istruzione Classica. 1932. 346-351.

MOSCARELLI 1993; E. Moscarelli: Ecateo: verifiche e proposte. Atti della Accademia Pontaniana. Napoli, 1993. 129-143.

MOSCARELLI 1994; E. Moscarelli: Considerazioni su < Ellade > e < Grecia > dopo la rilettura dei frammenti ecataici. Atti della Accademia Pontaniana. 1994. 253-263.

MUSSO 1947; O. Musso: Sul Fr. 328 Jakoby (=343-44 Nenci) di Ecateo di Mileto. Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa. 1947. 941-943.

MUSSO 1968; O. Musso: La nascita di Dioniso in Eurip. Bacch. 288-297 e in Ecateo. Studi Italiani di filologia classica. 1968. 178-182.

MUSSO 1973; O. Musso: Un nuovo frammento di Ecateo Milesio? Athenaeum. 1973. 409-410.

MÜLLER 1925; B. A. Müller: KI(XURAIOS KOLPOS. Hermes. 1925. 110-112.

MYRES 1953; J. L. Myres: Herodotus. Father of History. Oxford, 1953. 7.

NENCI 1949; G. Nenci: La filobarbarie di Ecateo nel Giudizio di Eraclito. Rivista di Filologia Classica. 1949. 107-117.

NENCI 1955; G. Nenci: Eracle e Cerbero in Ecateo Milesio. Parola del Passato. 1955. 130-136.

NENCI 1964; G. Nenci: Un risposta Delfica alla metodologica ecataica. /Pind. Olymp. I. 28-36./ Critica Borica. 1964. 269-286.

NESTLE 1940; W. Nestle: Vom Mythos zum Logos. Stuttgart, 1940. 133.

NESTLE – LIEBICH 1961; W. Nestle – W. Liebich: Geschichte der Griechischen Literatur. Berlin, 1961. 113-118.

NESTLE 1961; W. Nestle: Geschichte der Griechischen Literatur. Berlin, 1961.

NICOLAI 1997; R. Nicolai: Pater semper incertus. Appunti su Ecateo. Quaderni urbinati di cultura classica. 1997. 143-164.

- NORDEN 1958; E. Norden: Die antike Kunstprosa. Stuttgart, 1958. 25-41.
- OERTEL 1970; F. Oertel: Herodots ägyptischer Logos und die Glaubwürdigkeit Herodots. Bonn, 1970. 7-12.
- OLMSTEAD 1948; A. T. Olmstead: History of the Persian empire. Chicago, 1948. 213.
- PAGLIARA 1999; A. Pagliara: Ausonia terra. Rivista di cultura classica e medioevale. 1999. 173-199.
- PAIS 1982; Pais István: A görög filozófia Budapest, 1982. 11-71.
- PATZER 1937; H. Patzer: Das Problem der Geschichtsschreibung des Thukydides und die Thukydidesche Frage. Berlin, 1937.
- PEARSON 1938; L. Pearson: Apollonius of Rhodes and the old geographers. American Journal of Philology. 1938. 443-459.
- PEARSON 1939; L. Pearson: Early Ionian Historians. Oxford, 1939. 25-108.
- PEARSON 1939; L. Pearson: Thucydides and the geographical tradition. Classical Quarterly. 1939. 48-54.
- PECZ 1902; Ókori lexikon. Szerk.: Pecz Vilmos. I/2. Budapest, 1902. /Reprint, 1985./ 1114.
- PISANI 1960; V. Pisani: Storia della lingua Greca. Enciklopedia Classica. V, I. Torino, 1960. 99.
- PJANKOV 1972; I. V. Pjankov: The Chorasmians of Hecataeus of Miletus. Vesztnyik Drevnij Istorii. 1972. 3-21.
- PJANKOV 1975; I. V. Pjankov: The Massagetae of Herodotus. Vesztnyik Drevnij Istorii. 1975. 46-70.
- PLEZIA 1959/1960; M. Plezia: Hekataios über die Völker am Nordrand des skythischen Schwarzmeergebietes. Eos. 1959/1960. 27-42.
- POHLENZ 1937; M. Pohlenz: Herodot, der erste Geschichtsschreiber des Abendlandes. Leipzig und Berlin, 1937. 16-17, 43-59, 79.
- REYNER 1965; H. Reyner: Ewiger Frühling und goldene Zeit /Zum Mythos des goldenen Zeitalters bei Ovid und Vergil/. Gymnasium. 1965. 415-433.
- RITÓÓK 1988; Világirodalmi lexikon 4. Budapest, 1988. 350. címszó: Hekataiosz /Ritoók Zsigmond/.
- RITÓÓK – BOLONYAI 1997; Arisztotelész Poétika és más költészettani írások. Ford.: Ritoók Zsigmond. Szerk.: Bolonyai Gábor. Budapest, 1997.

RITOÓK – SARKADY – SZILÁGYI 1984; Ritoók Zsigmond - Sarkady János - Szilágyi János György: A görög kultúra aranykora. Budapest, 1984. 422-431.

ROCHLITZ 1911; Rochlitz Zoltán: Thukydides stílusa. Budapest, 1911.

ROMM 1998; J. Romm: Herodotus. New Haven and London, 1998. 14-25.

ROSCHER 1884-1924; W. H. Roscher: Ausführliches Lexikon der Griechische und Römische Mythologie I-V. Leipzig, 1884-1924.

I./1 Band. 1884-1890.

- Achelóos 6-9.
- Aethlios 89.
- Aithér /Aeter/ 198-199.
- Akontios 212-213.
 - Aktaion 214-217.
 - Anchisés 337-339.
 - Arestór 493.
 - Argos 537-540.
 - Aristaios 547-551.
 - Asklépios 615-621.
 - Asópos 642-644.
- Autooné 737.
 - Boreas /és fiai, Zétés és Kalais/ 797-814.
- Chaós 871-872.
- Chióné 895-896.
- Danaé 946-949.
- Deukalión 994-998.
- Echeplólos 1211.
- Echidna 1212-1213.
- Endymión 1246-1248.
- Erebos 1296.
 - Erós 1339-1349.
- Európe /Európa/ 1409-1418.

I./2 Band. 1886-1890.

- Gaia /Gé/ 1566-1574.
- Gigasok 1639-1673.
- Gorgók 1695-1709.
 - Graiák 1729-1738.
- Harpyia 1842-1847.
- Héraklés 2135-2153.
- Hermióné 2433-2434.
- Hésióné 2591-2594.
- Hesperisek 2594-2603.

II./1 Band. 1890-1897.

- Iasón 63-77.
- Ió 263-280.
- Iris 320-337.

- Ischys 359-360.
- Isméné 550.
- Kabeiró 820.
- Kaineus /Kainis/ 894-897.
- Kamillos 944.
- Kerberos 1119-1135.
- Kerkops 1166-1173.
- Klymené 1227-1228.
- Koios 1265-1266.
- Krios 1445.
- Kyklops 1675-1689.

II./2 Band. 1894-1897.

- Métis 2938-2941.
- Mykéné 3305.

III./1 Band. 1897-1902.

- Neoptolemos 167-176.
- Niobé 372-423.
- Nótos 469-471.
- Nyx 569-576.
- Ókeanos 809-820.

III./2 Band. 1897-1909.

- Peirén 1754-1755.
- Peiró 1790-1791.
- Pelasgos 1817-1819.
- Phaiákok 2203-2219.
- Phorkys 2431-2435.
- Phoróneus 2435-2440.
- Poseidón 2788-2802.
- Proitos 3010-3015.
- Prométheus 3032-3036.
- Pronoé 3119.
- Próteus 3173-3178.
- Pyrrha 3352-3356.

IV. Band. 1909-1915.

- Skylla 1024-1032.

V. Band. 1916-1924.

- Téthys 394-398.
- Titánok 987-1004.
- Typhón 1426-1234.

VI. Band. 1924-1937.

- Uranos 106-116.

Italiano. 1955. 89-135.

SCHMID 1929; W. Schmid: Geschichte der Griechischen Literatur I. München, 1929. 693-699.

SCHMID – STÄHLIN 1929; W. Schmid – O. Stählin: Geschichte der Griechischen Literatur I. München, 1929. 684-714.

SCHWARTZ. 1894; Schwartz: Akusilaos. RE I. 1894. col. 1222-1223.

SILBERMAN 1990; A. Silberman: A propos des Issédons: Hérodote /IV 21-27/ et les témoignages latins correspondants. Revue de Philologie de Littérature et D" Histoire Anciennes. Paris. 99-110.

SISOVA 1982; I. A. Sisova: The Ocean as perceived by ancient authors. Vesztnyik Drevnij Istorii. 1982. 114-125.

SONTHEIMER 1967; W. Sontheimer: Zeitrechnung. RE IX A2. Stuttgart, 1967. 2455-2467.

SPOERRI 1975; W. Spoerri: Hekataios. Der Kleine Pauly. Lexikon der Antike in 5 Banden. Band 2. München, 1975. 976-982.

STEIGER 1986; Világirodalmi lexikon 10. Budapest, 1986. 505. címszó: Phereküdesz Szüriosz /Steiger Kornél/.

STOESSL 1959; F. Stoessl: Herodots Humanität. Gymnasium. 1959. 477-490.

STOESSL F. 1934; Stoessl: Phoronis /címszó a Pauly-Wissovában/ R E. XX. Stuttgart, 1934. 646-650.

STÖRIG 1997; H. J. Störig: A filozófia világtörténete. Budapest, 1997. 90-96.

SVENBRO 1991; J. Svenbro: Storia della lettura nella Grecia antica. Roma – Bari, 1991. 149-150.

SYME 1960; R. Syme: Thucydides. London, 1960.

SZENTPÉTERY 1985; Szentpétery Imre: A kronológia kézikönyve. Budapest, 1985. 19-27.

SZEPES 1993; Antik Lexikon. Szerk.: Szepes Erika. Szekszárd, 1993. 234, 344-345.

TAR 1986; Világirodalmi lexikon 10. Budapest, 1986. 504-505. címszó: Phereküdesz Athénaios /Tar Ibolya/.

THIRY 1973/1974; H. Thiry: Un esegeta di Cerbero: Ecateo di Mileto. Helikon. 1973/1974. 370-376.

THOMPSON 1996; N. Thompson: Hérodotos and the origins of the political community. New Haven, 1996.

TIBILETTI 1955; G. Tibiletti: Un frammento papiraceo di Ecateo Milesio. *Athenaeum*. 1955. 345-350.

TOKAREV 1988; *Mitológiai Enciklopédia I. /Főszerkesztő: Sz. A. Tokarev./ Budapest, 1988. 609-777.*

TOKHTAS'JEV 1986; S. R. Tokhtas'jev. *Apaturum. The shrine of Aphrodite Urania. Vesztnyik Drevnij Istorii*. 1986. 138-145.

TOZZI 1961; P. Tozzi: Ecateo di Mileto in Eustazio. *Athenaeum*. 1961. 26-32.

TOZZI 1963; P. Tozzi: Studi su Ecateo di Mileto I. Ecateo ed Euripide. *Athenaeum*. 1963. 39-50.

TOZZI 1963; P. Tozzi: Studi su Ecateo di Mileto II. Ecateo e la cultura Ionica. *Athenaeum*. 1963. 318-326.

TOZZI 1964; P. Tozzi: Studi su Ecateo di Mileto III. Lingua e stile di Ecateo. *Athenaeum*. 1964. 101-117.

TOZZI 1966; P. Tozzi: Studi su Ecateo di Mileto IV. La *ISTORIH* di Ecateo. *Athenaeum*. 1966. 41-76.

TOZZI 1967; P. Tozzi: Studi su Ecateo di Mileto V. La fortuna. *Athenaeum*. 1967. 313-334.

TOZZI 1967; P. Tozzi: Acusilao di Argo. *Rendiconti dell' Istituto Lombardo*. 1967. 581-624.

TRIEDLER 1959; H. Treidler: Eine alte ionische Kolonisation im Numidischen Afrika - Ihre historische und geographische Grundlage. *Historia*. 1959. 257-283.

TRÜDINGER 1918; K. Trüdinger: Studien zur Geschichte der griechische – römische Ethnographie. Basel, 1918. 13.

UNTERSTEINER 1946; M. Untersteiner: La Fisiologia del Mito. Milano, 1946. 220, 236.

VOLKMANN 1979; H. Volkmann: Logographos. *Der Kleine Pauly. Lexikon der Antike in 5 Bänden. Band 3. München 1979. 709-710.*

VOLLGRAFF 1923; W. Vollgraff: De aetate Acusilai Argivi. *Mnémosyné*. 1923. 279-280.

WATERS 1971; K. H. Waters: Herodotos on tyrants and despots. A study in objectivity. Wiesbaden, 1971.

WEGENAST 1979; Kl. Wegenast: Logos. *Der Kleine Pauly. Lexikon der Antike in 5 Bänden. Band 3. München, 1979. 710-715.*

WEST 1962; M. L. West: A latent fragment of Hecataeus" *Genealogi/ai*. *The Classical Review*. 1962. 200-201.

WEST 1991; S. West: Herodotus' portrait of Hecataeus. *Journal of Hellenic Studies*. 1991. 144-160.

WIKÉN 1939; E. Wikén: Die Ansichten der Hellenen über der Nordrand der Oikumene vor Pytheas. Leipzig, 1939. 552.